

ELS REMENCES
LA SENYORIA DE L'ALMOINA DE GIRONA ALS SEGLES XIV I XV

ROSA LLUCH BRAMON

C O L · L E C C I Ó   E S T U D I S   8

ELS REMENCES

LA SENYORIA DE L'ALMOINA DE
GIRONA ALS SEGLES XIV I XV

Rosa Lluch Bramon

Dades CIP recomanades pel Servei de Biblioteques de la UdG

Lluch Bramon, Rosa

Els Remences : la senyoria de l'Almoina de Girona als segles XIV i XV / Rosa Lluch Bramon.

-- Girona. Documenta Universitaria: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines:

Centre de Recerca d'Història Rural (ILCC Secció Vicens Vives) de la Universitat de Girona, 2005. -- 420p. ; 13 x 21cm. -- (Biblioteca d'història rural) (Documenta Universitaria)

ISBN 84-934685-5-X

I. Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines II. Universitat de Girona. Centre de Recerca d'Història Rural I. Remences

2. Pàgesos -- Girona -- S. XIV/XV 3. Catalunya -- Condicions rurals -- S. XIV/XV

CIP 946.71"13/14" LLU

Amb la col·laboració de:

Diputació de Girona Patronat Francesc Eiximenis

Aquesta obra forma part del projecte finançat pel Ministeri de Ciència i Tecnologia BHA2002-0351

Reservats tots els drets. El contingut d'aquesta obra està protegit per la Llei, que estableix penes de presó i/o multes, a més de les corresponents indemnitzacions per danys i perjudicis per a aquells que reproduïssin, plagïassin, distribuïssin o comunicuessin públicament, en la seva totalitat o en part, una obra literària, artística o científica, o la seva transformació, interpretació o execució artística fixada en qualsevol mena de suport o comunicada a través de qualsevol mitjà, sense la preceptiva autorització.

Edita: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, Centre de Recerca d'Història Rural (ILCC-Secció Vicens Vives) de la Universitat de Girona i Documenta Universitaria

Novembre 2005

Disseny de coberta: Quim Español

Correcció lingüística: David Prats

ISBN: 84-934685-5-X

ISBN 13: 978-84-934685-5-2

DL: B - 53.362-2005

© *del text:* Rosa Lluch

© *de la Biblioteca d'Història Rural:* Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines

Imprès a SERVICE POINT

La **Biblioteca d'Història Rural** s'autofinança, en part, amb les quotes aportades pels socis de l'Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines. Els socis reben puntualment els llibres editats, així com informació periòdica de les activitats de l'Associació (a través del seu butlletí Mestall, de periodicitat semestral). Podeu obtenir la butlleta d'inscripció a www.udg.edu/ilcc/ahr.html o a l'Arxiu Històric de Girona (plaça de Sant Josep, 1, 17004 Girona)

*“Cuando en la Plana de Vich, en la Selva,
en la Montaña, contemplamos las masías que
son orgullo de nuestro campo con su portal
adovelado y sus ventanales ornados por un gótico
superviviente, recordamos que fueron construidas
por los remensas emancipados del siglo XVI”.*

Jaume VICENS VIVES, “Francisco de Verntallat,
vizconde de Hóstoles”, *Destino*, núm. 147
(Barcelona, 11 de mayo de 1940).

Pròleg	11
Introducció	17
1. La senyoria: fonts i història	25
1. Les fonts	25
2. La senyoria	30
2. Una qüestió prèvia: el nom fa la cosa?	39
3. Els homenatges i reconeixements de domini	49
1. Introducció	49
2. Com es fa i què implica la prestació d'un homenatge o un reconeixement de domini	52
3. Descripció dels documents	59
3.1. <i>Els pergamins</i>	59
3.2. <i>Els assentaments dels manuals de comptes dels pabordes</i>	64
4. Quantitat de casos estudiats.....	65
4.1. <i>Advertiment previ</i>	65
4.2. <i>El nombre de casos estudiats</i>	69
5. Motius dels asserviments.....	72
5.1. <i>Unes reflexions i una primera classificació</i>	72
5.2. <i>Els homenatges prestats a l'Almoina del Pa de la Seu de Girona</i>	79
6. Homenatges de persones que no viuen al mas pel qual se'ls requereix l'adscripció	88
6.1. <i>Censos pagats</i>	91
7. Homenatges difícils d'aconseguir: requeriments, citacions, plets	96
7.1. <i>Requeriments i citacions</i>	96
7.2. <i>Plets i sentències</i>	104
8. Cronologia dels casos estudiats	107
8.1. <i>1300-1347</i>	110
8.2. <i>1348-1399</i>	112
8.3. <i>1400-1457</i>	113
8.4. <i>Evolució cronològica</i>	114
9. Cap a unes conclusions	119

4. Les firmes d'espòli forçades	125
1. Introducció	125
2. Què eren les firmes d'espòli forçades?	132
3. Qui havia de pagar les firmes d'espòli forçades	136
3.1. <i>Remences propis de l'Almoina</i>	138
3.2. <i>Remences no propis de l'Almoina</i>	144
4. Les firmes d'espòli forçades cobrades per l'Almoina de Girona	150
4.1. <i>Descripció dels assentaments</i>	150
4.2. <i>El nombre de les firmes d'espòli forçades estudiades</i>	156
4.3. <i>Cronologia de les firmes d'espòli forçades estudiades</i>	157
4.4. <i>Què i quant s'assegura en aquestes firmes d'espòli forçades?</i> ..	166
4.5. <i>Dots rebuts</i>	176
4.6. <i>Lluïsmes pagats per firmes d'espòli forçades</i>	184
4.7. <i>Ingressos generats per les firmes d'espòli forçades a la senyoria</i>	193
5. Cap a unes conclusions	198
5. Les redempcions	201
1. Introducció	201
2. "Mecànica" de les redempcions.....	210
2.1. <i>Descripció dels assentaments</i>	210
2.2. <i>Passos de la redempció</i>	213
2.3. <i>Exemplars de les redempcions</i>	216
3. El nombre de redempcions	219
3.1. <i>Les redempcions de persones pròpies segons els Costums de Girona</i>	221
3.2. <i>Les redempcions concedides per l'Almoina de Girona</i>	223
3.3. <i>Evolució cronològica de les redempcions</i>	226
4. Els preus de les redempcions	233
4.1. <i>Els preus segons els Costums de Girona</i>	233
4.2. <i>Els preus de les redempcions concedides per l'Almoina de Girona</i>	235
4.3. <i>L'evolució dels preus de les redempcions concedides per l'Almoina</i>	239
5. Els pagaments de les redempcions	245
5.1. <i>Qui paga les redempcions</i>	245
5.2. <i>Pagaments de cop o a terminis</i>	249
5.3. <i>Pagaments en diners o en espècies</i>	252

6. Causes i motius de les redempcions	252
6.1. <i>Matrimoni fora de la senyoria d'origen</i>	255
6.2. <i>Trasllat a un altre mas sense casar-s'hi</i> <i>(o només canvi de senyoria)</i>	258
6.3. <i>Sortida forçada per la viduïtat</i>	261
6.4. <i>Renúncia del mas a favor de parents</i>	263
6.5. <i>Renúncia del mas a favor de l'Almoïna</i>	265
6.6. <i>Persones que no viuen en el mas d'origen</i>	268
6.7. <i>Entrada a l'Església</i>	270
6.8. <i>Algunes reflexions finals</i>	273
7. Les redempcions dels remences que entren al domini de l'Almoïna	276
7.1. <i>Quantitat de persones redimides per altres senyories</i>	276
7.2. <i>Els preus cobrats per altres senyories i els seus pagaments</i>	278
7.3. <i>Motius d'aquestes redempcions</i>	281
8. Cap a unes conclusions	282
6. Les intèsties i les eixòrquies	285
1. Introducció	285
2. Les intèsties i eixòrquies cobrades per l'Almoïna de Girona	293
2.1. <i>Descripció dels assentaments</i>	293
2.2. <i>El nombre d'intèsties i eixòrquies estudiades</i>	296
2.3. <i>Cronologia de les intèsties i eixòrquies estudiades</i>	304
3. Foriscapis pagats per intèsties i eixòrquies	312
3.1. <i>Com calculaven l'import de les intèsties i de les eixòrquies</i> <i>els pabordes de l'Almoïna?</i>	312
3.2. <i>Cobrava l'Almoïna la tercera part dels béns mobles i</i> <i>semovents dels eixòrcs i intestats?</i>	320
3.3. <i>Què cobrava l'Almoïna quan els morts eren intestats i</i> <i>eixòrcs alhora?</i>	323
3.4. <i>Quantitats pagades en concepte d'intèstia i d'eixòrquia</i>	325
3.5. <i>Unes reflexions sobre les quantitats pagades</i>	331
3.6. <i>Qui efectuava el pagament de les intèsties i les eixòrquies?</i>	337
3.7. <i>Qui havia de pagar per intèstia i eixòrquia?</i>	341
4. Cap a unes conclusions	344
7. La servitud dins del mas	351
1. El mas propi exigeix la servitud dels seus tinents	351

2. La servitud del mas no impedeix la mobilitat	357
3. Els beneficis de la servitud del mas.....	363
4. Els mals usos i el domini directe del mas.....	366
8. La servitud fora del mas	369
1. Introducció	369
2. Què preveien les normatives?	371
2.1. <i>Privilegis i immunitats de ciutats</i>	371
2.2. <i>Lleis de les Corts catalanes</i>	374
2.3. <i>Els homenatges prestats pels remences</i>	377
3. Què passava a la pràctica?.....	379
4. Conclusions.....	387
9. 1457: supressió dels mals usos?.....	389
1. La monarquia i les aspiracions dels remences	389
2. La llibertat, els mals usos i les guerres dels remences	397
2.1. <i>Els mals usos</i>	398
2.2. <i>Els homenatges i els reconeixements de domini</i>	402
3. Conclusions	406
Conclusions	409

PRÒLEG

El mes de gener de l'any 1985, es va celebrar un col·loqui sobre el desenvolupament del feudalisme català a l'edat mitjana al que llavors era el Col·legi Universitari de Girona. Va suposar un esdeveniment memorable, no només per l'extraordinària onada de fred que va patir Catalunya aquella setmana, sinó perquè constitueix una fita en la consideració de la societat medieval i la importància de Catalunya en la història europea. Amb el títol *Formació i expansió del feudalisme català*, el Col·loqui va tractar sobre la instal·lació del règim senyorial als vells assentaments de la Catalunya Vella i a la seva exportació, amb adaptacions pròpies, als territoris acabats de conquerir de la Catalunya Nova, València i les Illes Balears.

Un recent congrés celebrat a Barcelona, les actes del qual han estat publicades sota el títol *El feudalisme comptat i debatut: formació i expansió del feudalisme català*, actualitza el col·loqui de Girona de 1985 reflectint així alguns dels canvis que s'han produït en els darrers vint anys. Aquests canvis inclouen una menor dependència dels historiadors estrangers i dels paradigmes historiogràfics importats, progressos en l'arqueologia i la història del paisatge i una millor valoració de la relació entre l'ocupació andalusina de la terra i la consolidació de les conquestes cristianes. Un altre fet remarcable, produït entre els anys 1985 i 2002, és l'important augment del coneixement de les fonts escrites de la història de Catalunya gràcies al gran esforç per editar documents escrits, sobretot els anteriors al 1100, com a conseqüència del millor accés al material arxivístic. A Girona és on això ha estat més evident. Quan Pierre Bonnassie estava immers en l'àrdua recerca de la seva tesi doctoral sobre la història de

Catalunya en les seves fases de formació, es va veure obligat a treballar sobretot en els arxius de les esglésies de Vic i Urgell (a banda de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, naturalment). Al seu llibre no hi gairebé res procedent de l'arxiu Diocesà o de la Catedral de Girona. Mentre que aquests eren a l'abast dels investigadors locals, com resulta evident consultant els *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, eren poc coneguts fora d'aquest cercle força restringit fins al temps del col·loqui de 1985. En aquell col·loqui, el Dr. Gabriel Roura feia públic el descobriment d'un precepte del rei Odó i l'any anterior, Christian Guilleré havia publicat el seu innovador estudi inicial sobre la societat i l'economia de la ciutat de Girona. El progrés de les dues passades dècades és evident gràcies l'edició dels primers documents de la Catedral de Girona feta pel Dr. Ramon Martí, a les vàries edicions, registos i guies arxivístiques de l'Arxiu Diocesà obra del Dr. Josep M. Marquès i Planagumà, i a les edicions dels documents més antics en els volums més recents de la *Catalunya Carolíngia*. Fa menys temps han sortit un volums imprescindibles per a la història de la ciutat de Girona i les seves comarques veïnes de la baixa edat mitjana: el *Llibre Vermell* i el *Llibre Verd* de la ciutat, les lletres reials a Girona entre 1293 i 1515, i molt significatiu per al present treball de Rosa Lluç, l'edició del sindicat remença de 1448.

Aquests progressos són molt ben complementats per la importància del treball de la Dra. Rosa Lluç Bramon. El llibre que teniu a les mans utilitza una font inusualment completa, els llibres de comptes i la documentació administrativa de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona. En el seu estudi sobre l'Almoina de Girona com a propietària de pagesos servils, Rosa Lluç centra la nostra atenció en les particularitats de les condicions que afecten als pagesos de la regió de Girona i al mateix temps ofereix una visió detallada de com funcionava el sistema remença a finals de l'edat mitjana. Aquest estudi es basteix sobre descobriments anteriors basats en els extraordinàriament nombrosos documents sobre les relacions entre els senyors de la diòcesi de Girona i els seus tinent legalment no lliures però sorprenentment plens de recursos.

Per una banda, la densitat de pagesos servils enlloc és tan gran com al nord-est de la Catalunya Vella. D'altra banda, rara vegada es tracta de pagesos sense oportunitats econòmiques o mobilitat social: resulta que poden canviar de senyoria, traslladar-se a ciutats i posseir prou diners com per enriquir els seus senyors però també per manipular un sistema social oficialment rígid de manera limitada però significativa.

La recerca d'Antoni Sanz presentada al Col·loqui de 1985 sobre la Pabordia d'Aro de la Catedral de Girona era una primera mostra dels resultats que Rosa Lluç ha demostrat concloentment. Sanz assenyalava que el fet que els trets distintius de la servitud, tals com la redempció o la intèstia apareguin constantment als documents del segle XIII, no vol dir que aquesta fos una regió d'opressió inusual o de dominació senyorial il·limitada. Més aviat indica que la condició legal i l'estatus econòmic no sempre estaven directament relacionats i que hi havia una considerable diferenciació entre pagesos tinentes. Al col·loqui de Barcelona de l'any 2002, Lluís To es va tornar a referir a l'estudi de Sanz per proposar que la diferenciació apareix fins i tot dins la categoria d'homes propis que posseeixen masos.

Els acurats esforços de Rosa Lluç ens permeten contemplar una gran senyoria al llarg d'un període de temps considerable, des de vigílies de la pesta negra fins a vigílies de la Guerra Civil catalana i la revolta remença. La riquesa arxivística de Girona treballada en aquest llibre inclou els manuals de comptes, capbreus, llevadors de censos i llibres mestres de l'Arxiu Històric de Girona, i els més de sis mil pergamins de l'Almoïna del Pa dels segles XIII, XIV i XV, conservats a l'Arxiu Diocesà. Les propietats de l'Almoïna es concentraven dins d'un radi de trenta quilòmetres al voltant de la ciutat de Girona, de manera que l'anàlisi de les exaccions i l'administració aquí presentada, ens dóna una relació raonada de les àrees rurals del Gironès i de les comarques veïnes, fent que els resultats tinguin una integritat geogràfica així com jurisdiccional.

La complexa informació es presenta amb una simplicitat clara i elegant. L'argumentació es fa de manera lògica i ajustada a partir de l'anàlisi de la tipologia documental de

la que disposa (entrades en servitud, reconeixements de domini, cartes de redempció) i a partir de la valoració de com funcionava realment l'Almoïna i del canvi en la seva administració. El lector no necessitarà cap mena de guia per seguir l'argumentació presentada amb tanta lucidesa. Jo només destacaria certs aspectes d'aquest estudi que aclareixen o resulten sorprenents en el marc del nostre coneixement i de les nostres suposicions anteriors. Als documents de l'Almoïna hi ha un nombre immens de pagesos subjectes a la servitud, sobretot als famosos mals usos dels quals tant es parla (o, en tot cas, a alguns d'ells), i a la necessitat de redimir-se amb el pagament d'una redempció per tal d'aconseguir la llibertat del lligam servil. A cap altre lloc de la Catalunya baixmedieval no hi havia una densitat més gran de remences, tal com va descobrir fa molt de temps Jaume Vicens i Vives. Vicens també va adonar-se de les diferències en la situació social dels remences de la muntanya de la Catalunya Vella (sobretot a la Garrotxa i les Guilleries), on estaven més subjectes al poder dels seus senyors, i la prosperitat relativa de les planes del nord-est, les costes i les cotes més baixes de l'Empordà. El que Rosa Lluch ens mostra a la senyoria de l'Almoïna del Pa és un món en el qual es recapten els mals usos i on hi queda un registre clar i un "reguitzell de pergamins" de la dependència. Això coincideix amb la llibertat de moviment i amb la possibilitat de pactar contractes i negociar establiments que no es van veure gaire afectats per les convulsions demogràfiques del període 1331-1458. Els remences a vegades vivien fora del mas d'origen que els corresponia, sovint a viles i ciutats. Per tant, i en contra del paradigma alemany de *Stadthuft macht frei*, pel fet d'escapar-se a viles o traslladar-se a centres urbans no s'adquiria la llibertat de la senyoria. Els senyors es beneficiaven d'uns acords flexibles i tenien la capacitat administrativa de mantenir els lligams entre els pagesos i la senyoria sense immobilitzar-los.

Tot plegat porta a qüestionar la tendència historiogràfica a centrar-se més en la terra que no pas en els lligams personals com a clau de la dependència servil. És cert que hi havia la idea de masos servils *versus* masos lliures, però la mobilitat

geogràfica dels remences i el fet que malgrat aquesta mobilitat seguien essent remences indica que la servitud era una condició personal, no només una característica lligada a la propietat. Per tant, és lògic, i tot i això destacable, que els remences que reconeixien formalment una dependència que ja existia amb l'Almoïna del Pa (documents de reconeixement, com es solen anomenar) presten homenatge i fidelitat, cosa molt menys comuna en altres llocs, per la necessitat de reforçar l'aspecte personal de la relació.

La importància dels mals usos és innegable vistos els resultats aportats i analitzats en aquest treball. El sistema senyorial comptava amb incidències tals com les exaccions per la mort sense hereus o el mateix pagament de la redempció. El ritme de les redempcions no és ni un senyal d'incipient llibertat ni de la debilitat senyorial. Pocs pagesos feien aquests pagaments per obtenir la llibertat legal. Acaben sent un pagament pel canvi de senyoria, esdeveniment freqüent analitzat en termes de costos i beneficis potencials. De tots els mals usos, l'anomenat firma d'espoli forçada, sempre ha estat el més problemàtic i la majoria dels historiadors s'han limitat a afirmar que la seva aplicació era poc comuna i que no tenia res a veure amb l'infame i mitificat ritus sexual del "dret de la primera nit". En els llibres de comptes de l'Almoïna la firma d'espoli és, de fet, força freqüent. Tal com la descriu Rosa Lluch, la firma d'espoli actua com una taxa matrimonial relacionada amb el dot, la funció de la qual és, en realitat, un impost d'entrada a una possessió senyorial, de la mateixa manera que la redempció és un impost de sortida. Les connexions entre l'estructura familiar, la trajectòria vital de cadascú i el sistema senyorial, ben destacats per Lluís To, queden encara més clars en aquest treball.

A gran part d'Europa, la història agrària de la baixa edat mitjana es caracteritza per la davallada radical de població després de la pesta negra, el declivi persistent durant el segle següent i la conseqüent escassetat de mà d'obra i la crisi agrària. Els canvis provocats per la pesta negra s'han relacionat amb el devesall de revoltes pageses perquè els senyors intentaven recobrar per la força allò que estaven en perill de perdre per

culpa de les noves circumstàncies del mercat de treball. Tot i això i pel que fa a la senyoria de l'Almoïna del Pa, la pesta negra no suposa un esdeveniment catastròfic com a mínim pel que fa a la institució. Les demandes socials i les condicions reflectides als documents no canvien substancialment. No hi ha un augment de preus, ni tampoc no hi ha evidència de l'enfortiment de l'opressió de les exigències senyorials. Els documents s'anaven redactant al mateix ritme que abans del 1348 fins al 1430 quan els actes servils pateixen una disminució radical i permanent.

Aquesta davallada de la documentació no és una aportació completament nova, però aquí es demostra clarament. El fet que sembli que els mals usos senyorials s'estaven morint per ells mateixos abans de les revoltes pageses convida als historiadors a replantejar-se les qüestions sobre què va provocar les rebel·lions, qui eren els revoltats i què en va sortir del seu limitat però significatiu èxit. Aquestes preguntes no queden directament contestades en aquest treball, però com més s'entengui com els senyors van aconseguir aprofitar-se del sistema remença, millor podrem explicar les vicissituds d'aquest punt crític de la història de Catalunya. Rosa Lluch ofereix al lector un estudi centrat en una important senyoria, els resultats meticulosos i precisos responen a problemes plantejats de fa temps i obren un important nombre de qüestions per al futur.

Paul Freedman
Universitat de Yale

INTRODUCCIÓ

Aquesta obra tracta del funcionament real de la servitud medieval a la regió de Girona.¹ Per això, he estudiat tots els homenatges i els cobraments dels mals usos rebuts i aplicats per l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona al llarg dels segles XIV i XV i, més concretament, entre els anys 1331 i 1458. Aquestes dates han estat determinades per la documentació generada per aquesta institució benèfica gironina. L'any 1331 correspon al primer dels llibres de comptes de l'Almoïna conservat, llibres en els quals els pabordes encarregats de gestionar-la hi consignaven tots els ingressos i totes les despeses de la institució. La data final de 1458 es deu a que a partir d'aquest any deixem de trobar constància escrita tant del pagament dels mals usos com de la prestació d'homenatges.

La importància dels mals usos en la societat i en l'economia catalanes de la baixa edat mitjana és una qüestió fora de discussió.² Com bé diu Freedman, “a la Baixa Edat Mitjana, els mals usos arribaren a tenir la força suficient per implicar un estatus servil tant als ulls del pagès com del senyor”.³ A més

-
- 1 L'origen d'aquest llibre està en la tesi doctoral titulada *Els remences de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona (segles XIV i XV)*, dirigida per Lluís To Figueras i defensada públicament l'any 2003 a la Universitat de Girona. Per qüestions d'espai, he hagut de prescindir de part de la informació de la tesi i com que la redacció principal es va cloure a principis de l'any 2003, no hi he pogut incorporar totes les noves aportacions aparegudes des de llavors.
  - 2 De fet, hi ha hagut una tendència exagerada, sobretot en la historiografia estrangera, a considerar la servitud remença com la situació normal de la pagesia catalana.
  - 3 P. H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya Medieval*, Eumo editorial, Vic 1993, p. 128.

i a banda de ser el tret definitori de la servitud, en paraules d'Aventín, “renunciar als mals usos implica renunciar a importants mecanismes de control sobre la força de treball, la seva reproducció i la transmissió de la tinença, i a ingressos gens menyspreables”.⁴ Per altra part, i ja des dels estudis pioners d'Hinojosa o de Vicens Vives, s'ha considerat que la seva aplicació sobre la població remença catalana va provocar el malestar, les violències i finalment els dos alçaments remences a partir de l'any 1462.

La hipòtesi formulada per Vicens Vives i acceptada per bona part dels historiadors posteriors assegura que la lluita per suprimir els mals usos i aconseguir la llibertat individual és la raó de les guerres remences de finals del segle XV. El conflicte va quedar resolt arran de la Sentència Arbitral de Guadalupe, dictada pel rei Ferran II, que va suprimir definitivament la servitud a les terres catalanes. Com diu Freedman, “la principal causa per la qual lluitaren els pagesos durant la guerra i durant les primeres agitacions fou l'abolició dels mals usos”.⁵ De fet, els mateixos remences van focalitzar bona part de les seves reclamacions en la supressió d'aquests abusos i així s'explicita en el projecte de concòrdia de l'any 1462, quan demanen als senyors que deixin d'aplicar-los perquè “a ells molt pocha utilitat e es gran suiugatio als dits pagesos e a ells molt odios”.⁶

Tanmateix, encara no hi ha una versió unànime sobre el perquè de les revoltes remences ni sobre qui les va guanyar ni sobre si la Sentència Arbitral de Guadalupe va comportar una nova ordenació del camp català. Alguns historiadors modernistes creuen que aquestes revoltes van ser protagonitzades per tots els pagesos (i no pas només pels remences); els quals pretenien aconseguir la plena propietat de les seves terres, de manera que el triomf pagès després de

---

4 M. AVENTÍN I PUIG, *La societat rural a Catalunya en temps feudals. Vallès oriental, segles XIII-XVI*, Columna Assaig, Barcelona 1996, p. 152.

5 P. H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa...*, p. 213.

6 E. de HINOJOSA, *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media*, dins *Obras*, vol. II, Madrid 1955, p. 314.

la sentència no és tan clar.⁷ D'altres historiadors consideren que si bé els remences no van triomfar del tot, tampoc no van triomfar els senyors i per això Feliu conclou que “la victòria no va ser total, però em sembla difícil no dir-ne victòria”.⁸ Amb tot, els especialistes en l'àmbit econòmic solen considerar que les guerres remences i l'alliberament dels pagesos van permetre en endavant el creixement econòmic del Principat.

Malgrat la importància que els medievalistes han concedit a l'existència dels mals usos i, sobretot, a la manca de llibertat dels remences, no hi ha estudis sistemàtics sobre com es van aplicar a la pràctica. La majoria es limiten a descriure'ls basant-se en el que deien els *Costums*, lleis i constitucions i els escrits de diversos juristes medievals i, només en comptades ocasions, ofereixen exemples dispersos de diferents senyories, principalment de redempcions i d'homenatges o reconeixements de domini. Es tracta majoritàriament d'aplicacions en parròquies molt diferents, de vegades prou allunyades entre si i que pertanyien a diferents senyories tant laiques com eclesiàstiques. L'àmbit cronològic també és molt dispers.

Això no obstant, s'han apuntat diverses hipòtesis sobre la major o menor presència dels mals usos al llarg del temps, fent especial èmfasi en els anys immediatament posteriors a la pesta negra de 1348 i en les diverses rebrotades durant la resta del segle XIV. S'ha afirmat, per exemple, que els efectes

---

7 Vegeu, entre d'altres, E. SERRA, “El règim feudal català abans i després de la Sentència Arbitral de Guadalupe”, *Recerques*, núm. 10 (1980), pp. 17-32; N. SALES, “Guadalupe: un cop d'ull a uns quants malentesos”, *De Tuïr a Catarroja: estudis sobre institucions catalanes i de la Corona d'Aragó (segles XV-XVII)*, Afers, Catarroja 2002; E. SERRA, “El 500è aniversari de la Sentència de Guadalupe: els usos polítics d'una commemoració”, *Revista de Girona*, 118 (1986), pp. 428-431; N. SALES, “Guadalupe 1486, ¿Triomf del mas sobre el castell?”, *Revista de Catalunya*, núm. 13, 1987, pp. 53-63; E. SERRA, *Pagesos i Senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat 1590-1729*, editorial Crítica, Barcelona 1988..

8 G. FELIU I MONTFORT, “El règim senyorial català als segles XVI i XVII”, *Pedralbes*, núm. 16 (1996), p. 39. Vegeu també M. DURAN, “Producció i renda agrària a la Catalunya del segle XVI”, *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*, Crítica, Barcelona 1986.

mortífers d'aquesta epidèmia van tenir com a conseqüència un agreujament del control senyorial i que aquest es va manifestar, entre d'altres coses, amb menys concessions de redempcions i, sobretot, amb un fort increment del seu cost. També s'ha apuntat que el reforçament del control senyorial sobre la població servil catalana es constata en les clàusules reconegudes pels mateixos remences en els respectius homenatges. Cal assenyalar, finalment, que en aquests estudis rarament hi són presents aplicacions d'intèsties o d'eixòrquies i, molt menys, de firmes d'espoli forçades, àrsies o cugúcies.

L'objectiu d'aquest llibre és l'anàlisi de tots els mals usos i de tots els homenatges aplicats i rebuts per una sola senyoria –l'Almoina del Pa de la Seu de Girona– els remences de la qual van participar activament en ambdues guerres. Crec que val la pena destacar que els estudis de la servitud catalana medieval han considerat que el punt d'inflexió de la condició socioeconòmica dels remences va ser determinat per la pesta negra i les seves conseqüències durant el segle XIV. La documentació estudiada en aquest treball s'inicia abans de la pesta i de la resta de catàstrofes baixmedievales i finalitza poc abans del primer alçament armat, per tant comprèn un interval de temps molt significatiu.

Com és prou sabut, els remences catalans estaven sotmesos a sis mals usos: la redempció de persones (mitjançant la qual aconseguien la llibertat i de la qual van obtenir el nom que els designava), les firmes d'espoli forçades (que alguns havien de pagar quan es casaven), la intèstia i l'eixòrquia (que gravaven la mort intestada o sense descendents), l'àrsia (que penalitzava la crema accidental del mas o la masada) i la cugúcia (exigida a les dones considerades adúlteres). Els remences confirmaven la seva dependència d'una senyoria en els corresponents homenatges o reconeixements de domini que havien de prestar quan n'eren requerits.

Normalment els mals usos han estat estudiats, com he dit, a través dels textos legals, les concòrdies i les exempcions que els regulaven legalment. L'objectiu de la present recerca ha estat analitzar d'una manera sistemàtica l'altra cara de la moneda, és a dir, el funcionament real dels pagaments

derivats de la servitud durant més de cent anys en una senyoria determinada –l’Almoina del Pa de la Seu de Girona– que és, sense cap mena de dubte, ben representativa del que succeïa en la diòcesi gironina. Aquesta institució benèfica havia estat fundada el 4 de març de l’any 1228 per Arnau d’Escala amb la finalitat de repartir diàriament pa entre els gironins pobres. En el moment de la fundació, Arnau d’Escala la va dotar amb una sèrie de terres i delmes per tal de sufragar-ne la tasca assistencial. Però aquest domini inicial de l’Almoina de Girona va créixer molt al llarg del segle XIII i principis del XIV a través de molt diverses donacions, compres i herències. D’aquesta manera va arribar a posseir un domini molt ampli i a la vegada molt dispers per bona part del territori de l’anomenada regió de Girona, amb tota mena de propietats situades a les actuals comarques del Gironès, la Selva, el Pla de l’Estany i l’Alt i el Baix Empordà.

Arnau d’Escala havia ordenat que un paborde nomenat pel capítol de la Catedral de Girona fos l’encarregat de gestionar l’Almoina. Aquests paborde portaven uns llibres de comptes on inscrivien tots els ingressos i totes les despeses de la institució. Entre els ingressos s’hi incloïen els pagaments pels mals usos que aplicaven sobre la seva població remença i que són consignats sota un genèric “foriscapis” en la documentació. Així doncs, aquests manuals de comptes dels paborde de l’Almoina són una font extraordinària per estudiar, entre moltes d’altres coses, l’aplicació dels mals usos sobre els serfs medievals. És a dir, cada vegada que el paborde cobrava en concepte d’un mal ús, ho consignava al llibre corresponent a aquell any i hi especificava el motiu del pagament, el nom i parròquia del pagador; sovint, hi afegia, a més, altres informacions que també he considerat.

Aquests llibres de comptes m’han permès estudiar tots els mals usos que aplicava l’Almoina de Girona: la redempció de persones, la firma d’espoli forçada, la intèstia i l’eixòrquia. Cal assenyalar molt especialment que aquesta institució caritativa mai no va aplicar ni l’àrsia ni la cugúcia, que només són especificades en uns pocs homenatges. Per altra banda

i tenint ben presents les reflexions de Salrach,⁹ també he considerat els homenatges i reconeixements de domini que va rebre la institució dels seus homes i dones propis i adscrits, i no només els que figuren als llibres de comptes sinó també els que s'han conservat en pergamí. En aquest punt, he d'advertir que, pel que fa als homenatges i reconeixements de domini, he avançat la data d'inici a l'any 1300 perquè la documentació ho permetia. D'aquesta manera he pogut estudiar totes les clàusules contingudes als documents d'homenatge al llarg de cent-cinquanta anys, a fi i efecte de poder-ne obtenir una visió més àmplia i calibrar si la pesta negra va marcar realment un punt d'inflexió en la situació dels remences gironins.¹⁰

D'altra banda també m'he plantejat l'abast del vincle de servitud generat pel mas així com també les possibles condicions de mobilitat dels remences. Directament relacionat amb aquest darrer tema, he analitzat el contingut dels privilegis, immunitats i lleis referents als habitants urbans i als remences de l'Almoina que vivien en viles i ciutats. Finalment, i a causa de la fi de la documentació conservada, he volgut comprovar si la institució havia seguit les disposicions de la sentència dictada, a finals de l'any 1457, per Alfons el Magnànim, que suprimia l'aplicació dels mals usos i de les altres exigències pròpies de la servitud sobre la població servil catalana.

* * *

Per acabar aquesta introducció vull fer constar públicament el meu agraïment als membres del tribunal que va jutjar la

---

9 "A partir de Golobardes i, per descomptat, després de la publicació de las *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, de Josep Maria Font Rius, qualsevol anàlisi que es faci de l'evolució social del camp català s'ha de fer des de la doble òptica dels processos d'enfranquiment i asserviment", J. M. SALRACH, "La Pesta Negra i els orígens del problema remença", dins *Pere el Cerimoniós i la seva època*, Consell Superior d'Investigacions Científiques, Institució Milà i Fontanals, annex 24 de l'"Anuario de Estudios Medievales", Barcelona 1989, p. 16.

10 L'estudi pot semblar positivista i reiteratiu, però ho he cregut necessari perquè davant l'elevat nombre de casos estudiats, es poden fonamentar a bastament les conclusions. Per altra banda, calia la minuciositat en l'anàlisi terminològica i casuística que he portat a terme per estudiar convenientment l'aplicació real dels mals usos i la prestació d'homenatges que afectaven els remences catalans.

tesi doctoral origen d'aquest llibre. Era constituït per Paul H. Freedman, de la Universitat de Yale; Gaspar Feliu, de la Universitat de Barcelona; Rosa Congost, de la Universitat de Girona; Mercè Aventín, de la Universitat de Barcelona, i Pascual Martínez Sopena, de la Universitat de Valladolid. A tots ells els agraeixo especialment els comentaris i suggeriments.

És evident que hi ha altres persones que de molt diversa manera també m'han ajudat. Els anys de treball van ser molts i les circumstàncies sovint massa doloroses i, en conseqüència, hi ha determinats noms que de cap manera puc silenciar (i lamentaria oblidar-me d'algú). D'entrada, he de parlar del director de la meua tesi, Lluís To Figueras, però no puc deixar d'esmentar l'assessorament sempre profitós de Dolors Bramon, Rosa Congost i Gaspar Feliu. Vull destacar especialment els ànims i el seguiment que en vaig rebre constantment tant durant la recerca com al llarg de la redacció.

També he de deixar constància dels ajuts rebuts per part de tots i cadascun dels membres de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona, entre els que assenyalo la Mònica Bosch, la Rosa Congost, en Pere Gifre, l'Elvis Mallorquí, la Marta Payeró i en Lluís To. En el sí d'aquest institut és on es va gestar la idea del treball i on s'hi va desenvolupar el primer període. A partir d'un beca a la Universitat de Girona vaig treballar en la tesi de llicenciatura, també dirigida per Lluís To, i presentada al Departament d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona amb tota mena de facilitats gràcies a qui en va ser tutora, l'ara col·lega Teresa Vinyoles. El meu agraïment ha d'incloure els membres del Departament de Geografia, Història i Història de l'Art, entre els quals cal destacar Anna Maria Garcia, Joan Nogué i Elisa Varela. A l'Arxiu Històric de Girona vaig trobar tota mena d'amabilitat i eficiència per part del personal: Maria Àngels Adroer, Imma Costa, Montse Hosta, Fina Blesa i Josep Matas.

Diverses circumstàncies em portaren al Departament d'Història i Institucions Econòmiques de la Universitat de Barcelona l'any 2000. Tots els seus membres, especialistes en d'altres camps d'estudi, també em van brindar el seu ajut. Destaco especialment els professors Lluís Argemí d'Abadal,

Jordi Catalan, Montserrat Duran, Gaspar Feliu, Jordi Nadal, Raimon Soler, Ricard Soto, Carles Sudrià i Daniel Tirado i als col·legues Roser Galí, Laura Calosci, Celia Lozano i Daniel Vázquez. Sense la seva generositat, en un període tan dur de la meua vida, el meu futur no hauria estat el mateix. Tant de bo que el Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica de la Universitat de Barcelona, al que ara estic adscrita, em segueixi essent tan enriquidor.

També en l'àmbit de la recerca i en camps molt diversos, he d'agrair les indicacions sempre encertades de Joaquim Albareda, Jon Arrieta, Jesús Astigarraga, Joaquim Nadal i del Dr. Emèrit Fabian Estapé. Molt més de prop he tingut la sort de comptar amb el suport incondicional de Dolors Bramon –sense la qual ni la tesi ni aquest llibre haurien arribat a bon port–, Ernest Lluch, Enric Lluch, Albert Bramon i Josep Maria Bosch Casadevall, com és sabut, familiars meus. I en aquest suport hi he de citar altres persones com Mireia Lluch, Jeroni Moner, Montserrat Lamarca, Montserrat Galera, Joaquim Garcia de Palau, Teresa Verdaguer, Narcís Xargayó, Almudena Suárez, Cristina Yáñez i tants d'altres.

Alguna vegada he estat a punt d'abandonar i sempre hi ha hagut qui m'ho ha impedit. Gràcies de nou! Les mancances i els errors, però, són ben meus.

1. LA SENYORIA: FONTS I HISTÒRIA

1. LES FONTS

La documentació generada i conservada per l'Almoina del Pa de la Seu de Girona es troba actualment dipositada en diferents arxius: a l'Arxiu Històric de Girona (AHG) hi ha els llibres generats per la institució, a l'Arxiu Diocesà de Girona (ADG) s'hi custodia tota la informació escrita en pergamí i a l'Arxiu de la Catedral de Girona s'hi troben els primers estatuts.

L'article quart dels estatuts de la institució, resultants de la reforma de l'any 1347 imposada pel bisbe, establí l'obligatorietat de què el paborde i un clergue que li estava associat portessin un llibre de comptes on havien d'anotar tots els ingressos i totes les despeses de la institució. Havien de consignar-hi el motiu de l'ingrés o la despesa, la data, el nom i parròquia de residència de la persona afectada i, si s'esqueia, el nom del notari que havia escrit i clos l'instrument. Els articles X i XI reglamentaven la gestió del paborde o administrador, tot establint que aquest no podia fer res sense la conformitat del Sagristà Major de la Catedral i que havia de retre comptes de tots els ingressos i despeses que hagués fet als oïdors de comptes corresponents. Per això, molts dels assentaments dels manuals de comptes aclareixen que l'operació s'ha fet "de voluntat e consel dels hoydors de comptes, sacrista maior, sacrista miga, trasorer" o "de volentat e consentiment del sacrista miga, absent d'aquest bisbat mossen lo sacrista magor, protector de l'Almoyna".

Els manuals de comptes dels pabordes de l'Almoina de Girona, són llibres majors de comptes que cobreixen períodes

anuals. Tots es començaven el primer dia de juny i s'acabaven el 31 de maig de l'any següent, i és per aquest motiu que els cito amb els dos anys naturals als quals corresponen parcialment. El primer manual conservat de l'almoïna gironina correspon a l'any 1331-1332 i l'últim a l'any 1776-1777. Dels segles XIV i XV es conserven, la majoria en molt bon estat, els corresponents als anys 1331-32, 1332-33, 1333-34*, 1334-35, 1337-38, 1338-39, 1339-40*, 1340-41, 1342-43, 1343-44, 1344-45, 1345-46, 1346-47, 1347-48, 1347-48, 1348-49, 1349-50, 1350-51, 1351-52, 1352-53, 1354-55, 1358-59, 1363-64*, 1376-77, 1377-78, 1378-79, 1381-82, 1386-87, 1385-86, 1398-99, 1399-00*, 1403-04, 1404-05, 1405-06, 1406-07, 1409-10, 1411-12, 1414-15, 1423-24, 1429-30, 1430-31, 1431-32, 1436-37, 1439-40, 1440-41, 1444-45, 1449-50, 1450-51, 1451-52, 1452-53, 1457-58, 1460-61, 1462-63, 1470-71, 1472-73, 1478-79, 1479-80, 1483-84, 1485-86, 1488-89, 1496-97 i 1498-99.¹ Es tracta, per tant, d'una excepcional font seriada de comptabilitat senyorial.²

Aquests llibres de comptabilitat són molt similars els uns als altres, llevat de poques excepcions.³ Solen estar encapçalats per un índex de les matèries tractades en el qual també observem poques variacions al llarg dels anys per tal com l'organització dels llibres també és molt coherent i estructurada. Tal com succeeix en els de la Pia Almoïna de Barcelona⁴ i en molts d'altres

---

1 L'asterisc indica que d'aquell manual només se'n conserva un fragment.

2 Christian Guilleré ha treballat certs aspectes (bàsicament els apartats destinats a les despeses) d'alguns d'aquests llibres en els seus estudis sobre la Girona del segle XIV. Sobretot a C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*, Ajuntament de Girona-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, II vols., Barcelona 1993 i 1994.

3 Estan formats per fascicles de fulls de paper i la majoria van ser enquadernats amb tapes de pergami. Les mides oscil·len entre 29 i 30 cm. de llargada i 18 i 21 d'amplada.

4 M. ECHÁNIZ SANS, "La alimentación de los pobres asistidos por la Pia Almoïna de la Catedral de Barcelona según el libro de cuentas de 1283-1284", *Alimentació i societat a la Catalunya Medieval*, CSIC, Institució Milà i Fontanals, annex 20 de l'"Anuario de Estudios Medievales", Barcelona 1988, pp. 174-175, P. ORTÍ GOST, "El forment a la Barcelona baixmedieval: preus, mesures i fiscalitat (1283-1345)", *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 22, 1992, pp. 381-384.

llibres de comptabilitat, els llibres gironins estan dividits en dues parts clarament diferenciades. A la primera s'hi consignaven els ingressos anuals de la institució, tot especificant tant els provinents de la gestió del patrimoni com els provinents de les vendes de productes. A la segona part hi ha les despeses tant ordinàries com extraordinàries, totes elles estan relacionades amb el conjunt de la institució i no només amb la vessant caritativa.

El bloc dels ingressos està estructurat per parròquies o per grups de parròquies, quan les rendes que se n'obtenien no eren prou importants, i també solien seguir el mateix ordre a tots els llibres. La informació de cada parròquia s'agrupa en dos apartats diferents: per una banda els ingressos ordinaris, és a dir, censos, tasques i delmes que l'Almoina cobrava anualment de les seves propietats. I per l'altra, els anomenats pels pabordes "foriscapis", que són tots els pagaments extraordinaris que rebia la institució, així com altres informacions sobre la gestió del seu patrimoni i de les persones que hi vivien o el formaven, que no implicaven un ingrés econòmic, si més no immediat. Tant els censos com els foriscapis s'inscriuen als manuals de comptes dels pabordes a mesura que es van cobrant, per la qual cosa no són agrupats per matèries. Si en algun llibre anterior n'ha quedat per pagar part d'algun, també s'escriu en l'apartat dels foriscapis tot recordant, normalment, la causa del deute i el llibre on estava consignat. Gràcies a això, alguns d'aquests deutes ens aporten informació que tot sovint no tindríem a causa de la desaparició d'alguns manuals, a banda que en alguns llibres hi figura un apartat dedicat a deutes anteriors. Del que no hi ha dubte és que tots els ingressos i totes les despeses d'un any són consignats al manual corresponent, de manera que a cada manual hi ha totes les operacions de l'Almoina fetes durant aquell any.

En aquest treball, he utilitzat sobretot la informació consignada als apartats de foriscapis. Dins aquesta accepció utilitzada pels pabordes s'hi inclouen els lluïsmes que l'Almoina rep per les vendes o canvis dels seus béns immobles; els pagaments de les entrades de nous establiments tant de masos com de peces de terra i altres possessions; els pagaments en concepte de sortida de mas de la venda de terres adscrites a algun dels masos propis

de l'Almoïna, tot i que el domini directe de les quals no fos de la institució, les reduccions de censos, de tasques, etc.

A més, en els fulls destinats als foriscapis, els pabordes hi inscriuen el pagament pels mals usos que aplicava a la seva població adscrita: la redempció de persones, la firma d'espoli forçada, la intèstia i l'eixòrquia. Val a dir que a cap dels manuals conservats ni tan sols s'esmenten ni l'àrsia ni la cugúcia, així com tampoc a la majoria de la resta de la documentació de l'Almoïna del Pa. Els assentaments que consignen els pagaments pels mals usos també s'inscrivien a mesura que s'anaven cobrant i, com anirem veient als capítols dedicats a estudiar-los, solen incloure la data, el nom del pagador i el seu mas i parròquia, el nom del seu cònjuge, si fa el cas, el motiu pel qual paga amb les seves justificacions i la quantitat a pagar. Cal dir que en alguns d'aquests apartats destinats als foriscapis també hi ha assentaments que informen dels reconeixements de domini i homenatges que prestaven els homes i dones propis de l'Almoïna a la institució, els pergamins dels quals es conserven al seu arxiu. Altres assentaments consignen els pagaments dels censos que alguns homes propis es comprometien a pagar anualment en senyal de reconeixement de domini. Tota aquesta rica informació és la que analitzaré al llarg del treball.

Als fulls destinats als foriscapis hi ha també altres anotacions que no sempre implicaven un pagament immediat, però que, tard o d'hora, ho podien fer i, per això, són molt útils per conèixer la gestió del patrimoni de l'Almoïna. Els pabordes anoten les definicions i les renunciacions d'alguns masos i terres, sovint tot explicant el motiu d'aquestes renunciacions i també hi ha anotacions sobre masos deshabitats. Lligat amb això, hi figuren els nous establiments, tant de terres com de masos, que fa l'Almoïna als seus pagesos, li estiguin adscrits o no.

No cal dir que el bloc dels manuals de comptes dels pabordes destinats a les despeses de la institució també és molt ric i variat. Hi ha diferents apartats fixes, com ara els que consignen totes les despeses fetes per la institució per tal de dur a terme la seva tasca caritativa: transport i compres de diferents cereals, pagaments als moliners i forners, als repartidors, etc.

A banda de les compres dels aliments i roba per als membres de l'Almoïna, compres d'animals i eines, sous de les minyones que hi treballaven, compres de llenya, obres a les cases de la institució o a alguna de les seves propietats, compres de paper per confeccionar els manuals, les despeses en les visites al patrimoni, el nombre de pans repartits diàriament i un molt llarg etc. Per tal de realitzar aquesta recerca també he buidat sistemàticament alguns dels apartats fixos de les despeses, com ara els destinats als pagaments als notaris i advocats que treballaven per a la institució i el destinat a consignar els pagaments fets per les causes i judicis en què l'Almoïna prenia part, a vegades contra algun dels seus remences.

En resum, els manuals de comptes dels pabordes de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona són llibres de comptabilitat senyorial que aporten informació fonamental per conèixer la gestió i el funcionament de la institució i també els censos que rebia per les seves terres, les relacions que tenia amb els seus pagesos, les condicions de vida dels seus homes propis i els pagaments que –pel fet de ser-ho– havien de fer. Al mateix temps, també contenen notícies molt valuoses sobre la vida de la societat de la diòcesi de Girona. El seu estudi, per tant, pot emprendre's des de diversos camps, com poden ser els de la història de l'alimentació, l'agrària, la urbana, l'econòmica, la dels pobres i marginats, etc. A més i pel fet de constituir una llarga font seriada, permeten fer un estudi a través dels segles, és a dir, des de l'època medieval fins a la moderna, o, fins i tot, la contemporània. Per tot plegat constitueixen una font excepcional.

No cal dir que l'Almoïna de Girona també compta actualment amb un important fons de pergamins que també he utilitzat per a la present recerca. Lògicament, els pabordes conservaven a l'arxiu de la institució, agrupats per parròquies, documents de tota mena: compra-ventes, cartes de redempció de les persones que entraven al seu domini, reconeixements de domini i homenatges dels seus homes i dones propis, deutes, renúncies, donacions, testaments, establiments, etc. A més a més, entre els pergamins, hi ha capbreus, tant de tota una mateixa parròquia com d'alguns dels seus pagesos, masos i terres d'un mateix poble i, d'altres, d'alguna possessió o mas

en concret. El volum de pergamins, com és obvi, depèn de la importància, quantitat i qualitat de masos, terres i possessions i, per tant, de rendes que rebia l'Almoïna de cada parròquia.⁵

2. LA SENYORIA⁶

En els segles XIII i XIV la societat va prendre consciència de la pobresa i de l'existència dels pobres.⁷ L'Església va ser la principal promotora de la tasca assistencial mitjançant la creació d'institucions benèfiques que ben aviat van rebre el

5 C. Guilleré va comptar tots aquests pergamins, en comptabilitat 2.107 corresponents al segle XIII, 3.883 al XIV i 1.102 al XV, C. GUILLERÉ, "Una institució benèfica enfront les adversitats de l'època: la Pia Almoïna de Girona (1347-1380)", dins *Diner, poder i societat a la Girona del segle XIV*, Ajuntament de Girona, 1984, p. 175.

6 No hi ha encara cap monografia sobre aquesta institució. Només articles sobre aspectes puntuals del seu origen o funcionament: J. MARQUÈS CASANOVAS, "La Pia Almoïna del Pa de la Seu de Girona (I)", *Revista de Girona*, núm. 81 (1977), pp. 325-331; (II), núm. 82 (1978), pp. 13-21; i (III), núm. 88 (1979), pp. 163-174; C. GUILLERÉ, "Assistència i caritat a la Girona de principis del segle XIV", *Diner, poder i societat ...*, pp. 153-168; C. GUILLERÉ, "Una institució benèfica ..."; R. LLUCH BRAMON, "Els manuals de comptes de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona: menjar de pabordes i pa de pobres", *La Mediterrània, àrea de convergència de sistemes alimentaris (segles V-XVIII)*, Institut d'Estudis Balearics, Palma 1996, pp. 567-577; J. VILLAR TORRENT, "La Pía Almoïna del Pan de la Seo de Girona", *Memoria Ecclesiae*, núm. XI, Asociación de Archiveros de la Iglesia de España, Oviedo 1997, pp. 243-260; R. LLUCH BRAMON, "Una institució benèfica gironina: l'Almoïna del Pa", *Miscel·lània d'Homenatge a Ernest Lluch*, en premsa. Pere Gifre està utilitzant també la documentació de l'Almoïna per a la seva tesi doctoral sobre la història agrària gironina després de la Sentència Arbitral de Guadalupe (Vegeu, per exemple, P. GIFRE I RIBAS, "Servituds i prestacions pagueses a l'època moderna. L'exemple del domini de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona (1486-1776)", *Recerques*, núm. 30, 1994, pp. 7-26; i P. GIFRE I RIBAS i R. LLUCH BRAMON, "Continuitats del mas català abans i després de la Sentència Arbitral de Guadalupe (segles XV-XVI)", M. T. FERRER MALLOL, J. MUTGÉ i M. RIU (eds.), *El mas català durant l'edat mitjana i la moderna (segles IX-XVIII)*, CSIC-Institució Milà i Fontanals, Barcelona, 2001 pp. 593-610.

7 Segons J. W. Brodman, després de la crida a la primera Croada a Clermont-Ferrand i després que Europa participés en aquells actes violents, es va inaugurar un període "in which the poor became an identifiable and permanent element within society". J. W. BRODMAN, *Charity and Welfare. Hospitals and the Poor in Medieval Catalonia*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1998, p. 8.

suport econòmic de la població que els donava béns mobles o immobles o diners per tal que milloressin l'assistència als pobres. La major part de les catedrals de la Corona Catalanoaragonesa disposaven d'una institució benèfica específica: l'Almoïna. A Catalunya hi havia almoïnes arreu, a Barcelona,⁸ a Lleida,⁹ a la Seu d'Urgell,¹⁰ i en alguns llocs,

-
- 8 Aquesta és, amb molta diferència, la Pia Almoïna més estudiada de Catalunya. Vegeu, per exemple, J. BAUCELLS, "La Pía Almoïna de la Seo de Barcelona, origen y desarrollo", *A pobreza e assistência aos pobres na Península Ibérica durante a Idade Média*, Actas das Ias Jornadas Luso-Espanholas de História Medieval, Lisboa 1972, pp. 73-135; J. BAUCELLS, "Gènesi de la Pia Almoïna de la seu de Barcelona, els fundadors", *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval. Volúmen misceláneo de Estudios y Documentos*, CSIC, Barcelona, 1980, vol. 1, pp. 17-75; J. BAUCELLS, *El Baix Llobregat i la Pia Almoïna de la Seu de Barcelona: inventari dels pergamins*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona 1984; J. BAUCELLS, *El Maresme i la Pia Almoïna de la Seu de Barcelona. Catàleg del fons en pergami de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona 1987; J. BAUCELLS, *El Garraf i la Pia Almoïna de la Seu de Barcelona. Catàleg del fons en pergami de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona 1990; J. BAUCELLS, *Vida y práctica religiosa en el obispado de Barcelona de 1229 a 1344*, Tesi Doctoral, Universitat de Barcelona, 1999; T. LÓPEZ PIZCUETA, "El patrimonio inmobiliario de la Pía Almoïna de Barcelona, en la primera mitad del siglo XIV", *Analecta Sacra Tarraconensia*, núm. 65, 1992, pp. 407-433; T. LÓPEZ PIZCUETA, *El patrimonio de la Pía Almoïna de Barcelona en la época central del siglo XIV*, Tesi Doctoral, Universitat de Barcelona, 1995; T. LÓPEZ PIZCUETA, "Estudio de un patrimonio urbano. La Pía Almoïna de Barcelona en los siglos XIII-XIV", *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, núm. 18, 1997, pp. 427-450; T. LÓPEZ PIZCUETA, *La Pía Almoïna de Barcelona (1161-1350). Estudi d'un patrimoni eclesiàstic baixmedieval*, Fundació Noguera, Barcelona 1998; T. LÓPEZ PIZCUETA, "L'origen del patrimoni de la Pia Almoïna en el territori de Barcelona, a la primera meitat del segle XIV", *Estudis d'Història Agrària*, núm. 11, 1997, pp. 153-181; T. LÓPEZ PIZCUETA, "The Pía Almoïna of Barcelona. A rural patrimony (XIIth.-XIVth. Centuries)", *The Journal of Mediterranean Studies*, núm. 17, 1998; T. LÓPEZ PIZCUETA, "El uso del contrato enfiteútico en la gestión del dominio territorial de la Pía Almoïna de Barcelona (siglos XIII-XIV)", *Cuadernos de Investigación Histórica*, núm. 17, 1999, pp. 155-189.
- 9 P. BERTRAN, "L'Almoïna de la Seu de Lleida a principis del segle XV", *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval. Volúmen misceláneo de Estudios y Documentos*, CSIC, Barcelona, 1980, vol. 2, pp. 347-368.
- 10 C. BATLLE, "Les institucions benèfiques de la Seu d'Urgell durant l'edat mitjana (segle XI-XV)", *Urgellia*, núm. 6, 1983, pp. 285-334, esp. pp. 292-298, i *La Seu d'Urgell medieval; la ciutat i els seus habitants*, Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona 1985.

com a Vic o Banyoles depenien del municipi. La funció de les almoines era alimentar als pobres i per això, la majoria els donava un àpat diari suficient, en teoria, per subsistir.¹¹ Per contra, l'Almoina de Girona és l'única de les conegudes que només repartia –com indica el seu nom– pa, i que no va distribuir mai altres aliments en forma d'àpats.

L'Almoina del Pa de la Seu de Girona va ser fundada per Arnau d'Escala el 4 de març de l'any 1228 en unes cases que tenia a l'escala de la catedral de Girona i que, des de llavors, serien la seu de l'Almoina. A més, la dotà amb els delmes de les parròquies de Sant Esteve de Marenyà, de Santa Llogaia del Terri i de Sant Andreu d'Estanyol, suficients per sufragar-ne la tasca assistencial. Arnau d'Escala, en el seu darrer testament de l'any 1237, confirmà la seva donació i l'augmentà amb la dotació de les cases on ell vivia i amb el delme de la parròquia de Salt. Ara per ara, sabem ben poca cosa d'aquest personatge, només que era un laic que s'autoqualifica en el testament com a "*servus Gerundensis ecclesiae*"¹² cosa que, a parer Joan Villar, indica que era, sens dubte, administrador dels béns materials de la canònica gironina.¹³

Arnau d'Escala establia que l'almoina s'havia de fer des del Dimecres de Cendra fins a la Pentecosta, és a dir, abans de la nova collita, i que cada dia s'havia de repartir entre els pobres, com a mínim, una mitgera de pa a mesura de Girona. Tot i això, afegia que s'haurien d'augmentar els dies de repartiment sempre que fos possible. El fundador designà el primer paborde, i alhora va establir que, quan ell morís, el sagristà major de

---

11 Sobre el repartiment de menjar en d'altres almoines, vegeu P. BERTRAN, "El menjador de l'Almoina de la Catedral de Lleida. Notes sobre l'alimentació dels pobres lleidatans al 1338", *Ilerda*, núm. XL, 1979, pp. 89-124; M. ECHÁNIZ SANS, "La alimentación de los pobres..."; i T. LÓPEZ PIZCUETA, "El «mal any primer»: alimentación de los pobres asistidos en la Pía Almoina de Barcelona: 1333-1334", *Actes del Ir Col·loqui d'Història de l'Alimentació a la Corona d'Aragó*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida 1995, pp. 613-623.

12 Arxiu Capitular de Girona, Llibre Gran de la Sagristia Major, fol. 117 r.; Arxiu Històric de Girona, Hospici, núms. 1417 i 1428, i J. MARQUÈS CASANOVAS, "La Pía Almoina..."(II) pp. 13-15.

13 J. VILLAR TORRENT, "La Pía Almoina ...", p. 244.

la Catedral seria l'encarregat d'instituir, en el termini de deu dies, al nou paborde, i que si aquest no ho feia, ho hauria de fer el Capítol. Aquesta almoïna va ser acceptada pel bisbe i el Capítol de la Catedral el 9 de juny de l'any 1232,¹⁴ tot obligant al paborde i els seus batlles o recaptadors de les rendes a retre comptes dos cops l'any davant del sagristà major, el sagristà segon i el tresorer de la Catedral. El paborde era l'encarregat d'administrar l'Almoïna, de fer el pa, repartir-lo i distribuir-lo i de gestionar tots els béns mobles i immobles de la institució. Un dels seus objectius principals havia de ser aconseguir més rendes per tal de poder augmentar els dies de repartiment, la quantitat de pa repartida diàriament entre els pobres, i millorar-ne la qualitat. Com a pagament del seu treball, rebia un 10% de tot el que la institució ingressés com a pagaments extraordinaris (sobretot, lluïsmes, terços i foriscapis).

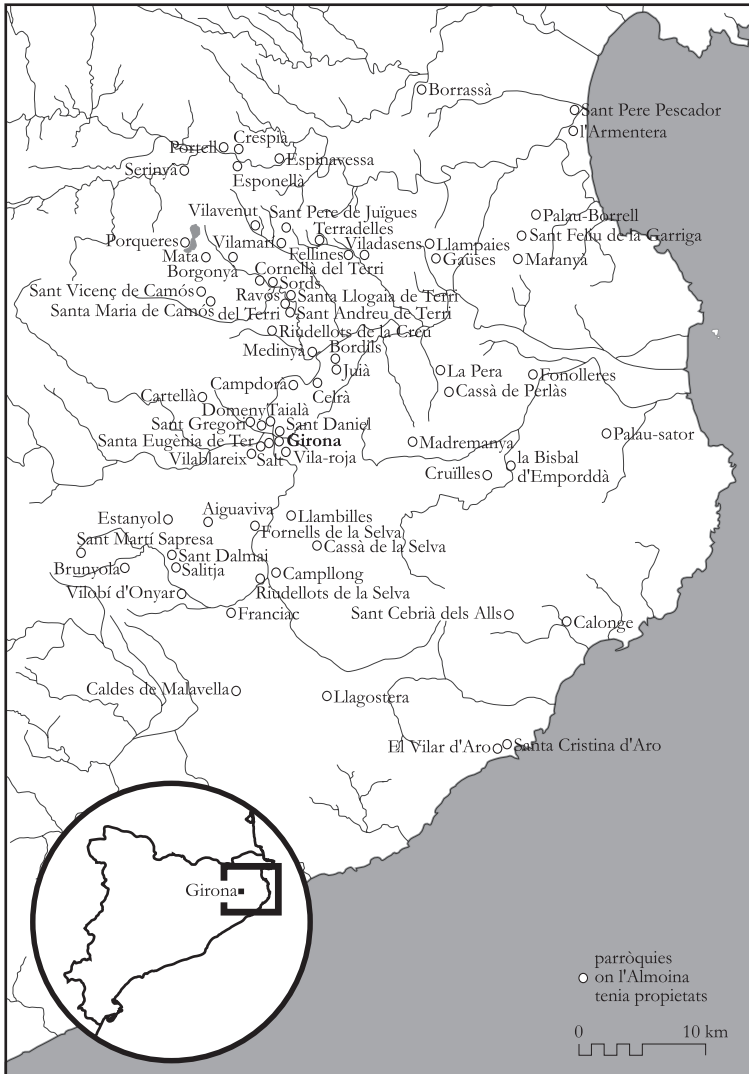
El patrimoni de l'Almoïna de Girona va augmentar molt ja des que es va fundar gràcies a les contínues donacions que va rebre. Procedien de membres de la jerarquia eclesiàstica, com el canonge Guillem Gaufred, que en el seu testament, de l'any 1292,¹⁵ deixava a l'Almoïna les rendes de tots els masos i terres dependents del Castell de Brunyola, que des de llavors, constituïren unes de les fonts d'ingressos més productives de la institució. Però també eren donacions de membres de la noblesa laica, de la burgesia gironina, d'artesans i de pagesos dels voltants de la ciutat, alguns d'ells homes propis, és a dir, remences, de la mateixa institució. Algunes d'aquestes donacions eren de possessions rurals, tant masos com terres, situades al camp proper a la ciutat tot i que una part considerable la formaven immobles urbans de Girona. La mateixa institució també va contribuir a augmentar el seu patrimoni mitjançant la compra de propietats. El primer llibre de comptes de l'Almoïna conservat, el que cobreix el període 1331-1332, mostra que la institució ja disposa d'un important

---

14 ACG, Llibre Gran de la Sagristia Major, fol. 110 v. La traducció castellana d'aquesta acceptació a J. MARQUÈS CASANOVAS, "La Pia Almoïna ... (I)", pp. 330-331.

15 ADG, pergs. Pia Almoïna, Brunyola, núm. 216.

MAPA DEL DOMINI DE L'ALMOINA DEL PA DE LA SEU DE GIRONA

patrimoni rural. De manera que sembla que entre 1228 i 1331 devia constituir-se el seu domini rural. Això no vol dir que després d'aquella data la institució no rebés cap altra dotació de béns agraris, però aquestes ja no van ser tan importants o generoses. Mentre el que sí que augmentava més era la seva expansió urbana per la ciutat de Girona. A banda que també augmentava el seu poder com a senyoria feudal, com ara quan l'any 1381 va adquirir el mer i mixt imperi de la parròquia de Brunyola i, poc després, el de Fonolleses i el de Gaüses.

Als segles XIV i XV, el patrimoni de l'Almoina era molt extens i dispers per tota la regió de Girona. Aquest domini tan extens i variat el formaven terres de conreu o ermes, masos, bordes, boscos, vinyes, molins, ferreries, magatzems, cases i altres possessions rurals i urbanes. Tanmateix no era un domini gens compacte i, de fet, a algunes parròquies l'Almoina només hi tenia un o dos masos i unes poques peces de terra. Per contra, a d'altres en tenia molts més; per exemple: la gran majoria –per no dir, gairebé tots– dels masos de Brunyola i de Sant Dalmaï eren propietat de l'Almoina. A la majoria de parròquies on l'Almoina tenia béns, moltes altres senyories també n'hi tenien. També molts dels seus masos remences tenien terres d'altres senyors i de la mateixa manera, molts masos que no eren propis de l'Almoina tenien, al seu torn, terres seves adscrites i li pagaven lluïsmes quan pertocava. Als capbreus de l'Almoina gironina, tots els pagesos –tant els que li eren propis com els que no– hi capbreven totes les terres, tant aquelles de les quals el domini directe era de la institució com les que no però que pertanyien a un dels seus masos propis, tal com assenyalaven els *Costums de Girona*.

Fins l'any 1347 l'Almoina es va regir segons les disposicions establertes en la fundació i el testament d'Arnau d'Escala i en l'acceptació que n'havia fet el bisbe. Aquell any, però, sembla que a causa de problemes de mala gestió –i fins i tot de fraus¹⁶ els pobres no eren assistits com calia, per la qual cosa el bisbe va decidir reformar els estatuts de la Institució.

---

16 C. GUILLERÉ, "Una institució benèfica enfront...", p. 171.

Els disset articles dels nous estatuts pretenien millorar la gestió de les rendes, l'administració del pa i, sobretot, limitar els poders del paborde i dels batlles, com ja he apuntat. Els estatuts de 1347 van implicar un nou funcionament de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona. Van establir l'obligació que el paborde confeccionés un llibre de comptes anual on hi consignés totes les despeses i tots els ingressos,¹⁷ així com l'elaboració i el repartiment del pa entre els pobres, el paper dels batlles i la gestió del paborde de la institució, entre moltes altres coses. Ultra això, els nous estatuts van canviar la manera de gestionar les terres de l'Almoina, ordenaven que s'arrendessin tots els censos que rebia la institució,¹⁸ sobretot els que provenien de les parròquies més allunyades de la ciutat, així com que s'establissin les possessions i terres que, fins llavors la institució conreava directament, de manera que es va anar abandonant la reserva.

Aquests estatuts, amb petites variacions o afegits posteriors van regir l'Almoina fins al primer quart del segle XVII. De fet, el funcionament de la institució es va mantenir sense grans canvis fins a principis del segle XVI, quan diversos sectors de la ciutat, encapçalats pels jurats, van començar a queixar-se al·legant que molts dels pobres que anaven a buscar pa no ho eren realment i que quan s'aglomeraven a l'hora del repartiment provocaven massa problemes. Així, l'any 1629 el bisbe de Girona ordenà que es deixessin de repartir pans i que les rendes de l'Almoina del Pa es repartissin en diferents actuacions. D'aquesta manera l'Almoina deixava de repartir

---

17 Tanmateix aquests llibres ja es feien abans de 1347. El primer manual de comptes conservat és de l'any 1331-1332 i el paborde que el va fer era el mateix que va provocar, suposadament per mala gestió, que es redactessin els nous estatuts.

18 Quan les rendes estaven arrendades, l'Almoina es repartia a parts iguals amb els arrendataris les quantitats extraordinàries cobrades. D'aquesta manera, l'Almoina, com qualsevol altra senyoria, renunciava a la recollida directa o personal dels censos i pagaments del seu domini però continuava vigilant la gestió i els canvis de les seves propietats, tant de terres o masos com de persones. Val a dir, que els arrendataris solen ser persones de parròquies properes i que, en algunes ocasions, són remences de la mateixa institució.

pa entre els pobres, missió per a la qual havia estat fundada per Arnau d'Escala. Els responsables de la Institució immediatament van oposar-se a aquests nous estatuts i van aconseguir que l'any 1702 el tribunal de la Rota romana resolgués a favor seu, de manera que l'Almoina del Pa va tornar a repartir pa entre els pobres des de llavors. Però l'any 1776 el bisbe de Girona, Tomàs de Lorenzana, va assignar les rendes de l'Almoina del Pa així com les d'altres institucions assistencials com el Vestuari, la Casa de la Misericòrdia i les d'altres almoines de la diòcesi gironina, al recentment creat Reial Hospici. Així doncs, l'any 1776 va desaparèixer l'Almoina del Pa de la Seu de Girona fundada per Arnau d'Escala el 1228.

No cal dir que no hi ha dubte de que l'Almoina de Girona, al llarg de tota la seva existència, va contribuir a pal·liar el desequilibris socials de la ciutat perquè la distribució diària de pans entre els pobres podia calmar les tensions socials en temps difícils. L'any 1347-1348, d'indubtables dificultats, la institució va repartir uns 130.000 pans, l'any 1376-1377 poc més de 44.000, i el 1431-1432, més de 69.000. Aquestes considerables quantitats i la importància que aquesta distribució de pa tenia per a la subsistència dels pobres, ajuden a explicar les múltiples donacions i llegats que va rebre al llarg del temps, de manera que l'Almoina podia augmentar la quantitat de pans repartits i arribar, per tant, a més població necessitada. A banda que també millorava la qualitat del pa donat: a mesura que passava el temps es repartien més pans de blat i menys d'ordi o d'altres cereals de pitjor qualitat.

2. UNA QÜESTIÓ PRÈVIA: EL NOM FA LA COSA?

La meua intenció al llarg d'aquest treball és acostar-me a la situació social, econòmica i jurídica dels remences de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona durant els segles XIV i XV. Però abans de començar, calen unes reflexions. Així com és important saber quins mals usos aplicava l'Almoïna als seus homes i dones propis i què suposaven econòmicament –tant per a la mateixa institució com per als encarregats de pagar-los– també és molt important saber a quanta gent afectaven, és a dir, quantes persones eren pròpies o hi estaven adscrites. No és el mateix que les redempcions concedides pel paborde afectin a deu, vint o trenta dels seus masos propis. I això tant pel que els mals usos poden significar econòmicament com per saber quantes vegades s'aplicaven sobre la població remença. Al meu entendre, resulta fonamental determinar quants masos eren propis de l'Almoïna així com quantes persones o famílies en provenien. Però això no és tan fàcil, com veurem tot seguit perquè, per exemple, la quantificació sistemàtica a partir de les dades dels capbreus i dels llevadors de censos implica certes limitacions i problemes que s'han de tenir en compte.

Analitzem un cas concret. El capbreu dels anys 1321-1323 de les possessions que l'Almoïna tenia a Camós ens servirà per posar de manifest una part important d'aquesta problemàtica. Hi consten vint-i-sis confessions de persones que reconeixen tenir el domini útil de masos o bordes el domini directe dels quals era de l'Almoïna. A més, totes aquestes persones presten homenatge i reconeixen ser pròpies de la institució i haver-li de fer els pagaments derivats de la pertinença a la servitud, tant elles com la seva descendència, per raó d'aquests seus masos

o bordes. Així doncs, hi ha vint-i-sis masos i, per tant, vint-i-sis famílies remences de l'Almoïna. D'ells en coneixem el nom de fonts del tinent del mas, a vegades el de la seva muller i el de llur fill –que cal pensar que seria l'hereu– i com a cognom, figuren amb la mateixa denominació del mas o borda que declaren tenir. “La coincidència de noms entre els masos i els seus habitants es produeix des d’abans del segle XIII, en alguns casos i en el segle XIV, esdevé un fenomen generalitzat a la documentació gironina [...] de manera que un mas es correspon a una família pagesa.”¹ És a dir, el nom que designa el mas i el que designa la família que el posseeix és el mateix, de manera que quan es documenti una persona que el porti, podrem pensar que és membre del mas en qüestió.

Ara bé, cal tenir present que no tots els fills d’un mas s’hi podien quedar sempre; de fet algun dels membres de cada generació solia deixar-lo per anar a viure en un altre lloc. Aquesta sortida del mas podia ser provocada, sobretot o gairebé sempre en el cas de les noies, per un matrimoni que, sovint comportava l’entrada en un altre mas remença; per tant, les recent casades s’havien de redimir del mas dels seus pares per tornar a asservir-se immediatament al senyor del seu marit. I el mateix succeïa amb els nois que es casaven amb una pubilla i anaven a viure al mas de la seva muller.

Pel que es desprèn de la documentació de l'Almoïna, aquests pubills perdien el cognom d’origen i agafaven immediatament el del mas en el qual havien entrat.² Aquest

---

1 L. TO FIGUERAS, “El nom dels masos (el domini de Santa Maria de Vilabertran en els segles XI-XIII)”, a R. CONGOST I L. TO, *Homes, masos, història. La Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*, Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona-Publicacions de l’Abadia de Montserrat, Barcelona 1999, pp. 24-25 i L. DONAT, R. LLUCH, E. MALLORQUÍ, X. SOLDEVILA I L. TO, “Usos i abusos del concepte de mas: el cas de la Regió de Girona (segles XIII-XIV)”, a M. T. FERRER MALLOL, J. MUTGÉ i M. RIU (eds.), *El mas català durant l’edat mitjana i la moderna (segles IX-XVIII)*, CSIC-Institució Milà i Fontanals, Barcelona 2001, p. 136.

2 Situació també documentada a d’altres senyories. Vegeu, per exemple C. CUADRADA, *El Maresme Medieval: les jurisdiccions baronals de Mataró i Sant Vicenç/Vilassar (hàbitat, economia i societat, segles X-XIV)*,

seria el cas de Pere Riba, fill de Pere Riba de Bell-lloc, designat així en el document que conté la seva redempció, concedida pel prior de Sant Pere de Cercada, i que en el reconeixement de domini que presta a l'Almoina poc després, hi apareix com a Pere Motgera de Santa Cristina d'Aro, fill de Pere Riba de Bell-lloc perquè, per matrimoni, ha entrat en el mas Motger de Santa Cristina d'Aro.³ També és possible que durant una època alternessin dos cognoms: el del mas d'origen i el del mas on vivien. Així s'observa en l'assentament que consigna la firma d'espoli pagada pel matrimoni de Caterina, filla de Joan Sabench d'Anglès: el seu marit hi apareix primer com a Pere Fontlledosa i després com a Pere Feliu, tot i que només s'obliga part del dot rebut sobre el mas Fontlledosa.⁴ Potser l'alternança de cognoms per part dels nouvinguts no devia ser casual i podia dependre de si actuaven com a pubills o no.

Altres vegades conservaven el cognom d'origen durant un temps, tot i afegint el nom del mas on entraven com a àlies darrera del seu. Així ho fa pensar, si més no, l'homenatge datat el 9 de maig de 1374:

“Nos Guillelmus Rocha, alias Albaquerii, et Francisca eius uxor, domina utile et proprietaria mansi vocati Albaquer, parrochie Sancte Marie de Camonibus.”⁵

En ocasions el mateix document d'homenatge ja especifica el canvi de cognom. Quan Pere Vidal de Caldes va fer-se home propi de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona perquè s'havia casat amb Sibil·la, filla de Guillem Lambard i hereva del mas

---

Caixa d'Estalvis Laietana/Ed. Rafael Dalmau, Mataró 1988 i per C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*, Barcelona, Ajuntament de Girona-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2 vols., Barcelona 1993 i 1994, entre d'altres.

3 ADG, perg. Pia Almoina, Aro, núm. 120 (1323, maig, 12) i núm. 21 (1323, novembre, 17) respectivament.

4 AHG, Hospici, núm. 47 (1423-1424), fol. LXXXI (Brunyola).

5 ADG, perg. Pia Almoina, Camós, núm. 225.

Lambard de Caldes, va aclarir que “decetero nominabor Petrus Lambardi, racione subscripti mansi”.⁶

De fet, aquests canvis de cognom pel del mas on es viu i es treballa són absolutament normals, a banda que el nom del mas com a cognom seria el que heretarien els fills. Tant important era mantenir el mas i les seves propietats com el nom que els designava. Per això el manteniment del nom del mas es garanteix sense fer distinció entre sexes, “és a dir, per sobre de la masculinitat o feminitat, de filiació patrilínea o matrilineal, per sobre de tot, interessa la continuïtat imposada i voluntària de la *domus*”.⁷ Segons Anguera de Sojo, “el mas absorbeix, per dir-ho així, el seu posseïdor. Li dóna el nom, encara que abans en tingués un altre, i el perd quan deixa el mas.”⁸ Com si el més important fos la continuïtat del mas i, per això, el seu nom era el que designava la família que el posseïa i no a la inversa.

Al marge del matrimoni, la sortida del mas d'origen i l'entrada en un de nou podia ser provocada per una compra o una herència. En aquests casos, tot i que sovint també es perdia el nom del mas d'origen, no sempre era així. Quan Ramon Besart, fill de Ramon Besart de Santa Maria de Camós, hereu i propietari del mas o borda Martorell, va reconèixer que era propi de l'Almoïna per aquesta raó, ho va fer anomenant-se Besart en lloc de Martorell, sense que aquesta denominació figurés en el document ni tan sols com a àlies.⁹

En els casos fins aquí ressenyats, no resulta gaire problemàtic identificar uns remences que duen un nom, amb un mas remença de la mateixa Almoïna conegut amb idèntica denominació. Els problemes se'ns presenten a l'hora de voler identificar amb seguretat aquells remences –pagesos o no– que ja no viuen al mas d'origen, però tampoc a cap altre mas i que

6 ADG, perg. Pia Almoïna, Cassà de la Selva, núm. 557 (1305, novembre, 30).

7 C. CUADRADA, *El Maresme Medieval...*, p. 565.

8 O. ANGUERA DE SOJO I DODERO, “Dret especial de la Comarca de Vic”, *Conferències sobre varietats comarcals del Dret Civil Català*, Barcelona 1934, p. 306.

9 ADG, perg. Pia Almoïna, Camós, núm. 218 (1369, novembre, 20).

són reconeguts amb un nom determinat. Em refereixo, per exemple, als remences que reconeixen que viuen en un altre lloc però que mai no especifiquen ni el perquè ni quan van marxar del mas d'origen i van canviar de domicili. Així doncs, d'aquestes persones en coneixem el nom i el cognom (que sempre sol coincidir amb el d'algun mas propi de la institució), però no podem assegurar si encara tenen alguna mena de dret o vinculació amb el mas d'origen. Podem suposar que així hauria de ser, perquè si no, probablement l'Almoina els hauria perdut la pista. Tampoc no podem saber –i possiblement, això seria el més important– quant temps fa que en van sortir, és a dir, si van ser ells mateixos o els seus pares o avis.

La mobilitat de les persones per raons de matrimoni, de compra-venda de mas, d'herència o de canvi de residència resulten determinants a l'hora de voler establir un cens precís dels remences propis d'un domini. Aquesta mobilitat, doncs, dificulta i complica la teòrica relació entre els cognoms de les famílies i els noms dels masos. Una limitació que resulta important i fonamental en l'intent d'establir la vertadera incidència que tenien els mals usos i els reconeixements servils sobre la població remença.

Fem un pas més. En teoria, tots aquells que en el capbreu confessen tenir propietats i, sobretot, un mas que requereix l'adscripció, són remences i, com a tal, els podem trobar en altra documentació generada per la pertinença a la servitud. Ara bé, què hem de pensar quan persones que no apareixen als capbreus paguen per algun mal ús? Com hem d'interpretar els casos d'aquells que tot i portar un cognom igual al d'un dels masos propis de l'Almoina, reconeixen que no viuen a cap mas i, per contra, ho fan en una altra vila? Hem de creure, per tant, que tot i no viure al mas amb el qual comparteixen el nom, hi tenen l'origen? No cal dir que la propietat dels masos i bordes adscrits a un senyor determinat no és invariable durant els segles XIV i XV. De fet, sabem que diversos masos propis de l'Almoina van canviar de propietaris útils en aquells segles. D'exemples de pagesos que treballen i confessen tenir un mas remença amb el qual no comparteixen cognom en tenim alguns; no gaires, però en tenim. Vol dir això que el

domini útil ha canviat de mans? I si és així, per què no ha canviat el nom del nou tinent? Vol dir que el mas ha estat aplevat a un altre de principal i que fins que el nou propietari no el doti d'hereu únic formarà part del capmàs?

Tot plegat es complica més encara perquè els pagesos propis i solius de l'Almoina de Girona no acostumaven a fer constar que ho eren en totes les seves activitats ni en els documents que aquestes generaven. Així, per exemple, a les vendes de propietats immobles fetes pels remences no és habitual especificar que ho són, ni a altres assentaments dels manuals de comptes dels pabordes. Però aquesta omisió no ens ha de fer pensar que ja s'han redimit i que, per tant, són lliures. És ben possible que no consideressin necessari fer-ho constar o, més probablement, que ho consideressin superflu i innecessari per tal com la seva adscripció ja era coneguda per la resta de la comunitat. Tampoc no sempre reconeixen estar sotmesos als mals usos. De fet, els documents que ho recullen –que solen ser els que es troben als capbreus i no als documents de reconeixement pròpiament dits– especifiquen només la intèstia, l'eixòrquia, la redempció personal, i, menys sovint, la cugúcia. Pel que fa a l'àrsia, no l'he trobat esmentada a cap document ni a cap pagament dels manuals de comptes dels pabordes. De totes maneres, potser tots els mals usos quedaven inclosos en el concepte imprecís de “les altres servituds humanes” a les quals tots reconeixien estar sotmesos.

Hem vist que no sempre que trobem un remença de l'Almoina que porta el mateix nom d'un dels masos de la mateixa institució, podem assegurar que en sigui membre, que hi visqui o que hi tingui drets. Per tant, a l'hora de quantificar la població adscrita no en farem prou amb el buidatge dels capbreus perquè algunes persones remences pot ser que no hi apareguin –penso, especialment, en aquelles que no posseïen cap mas de la institució– i, a més, no tots aquells que comparteixin el nom amb algun dels masos capbrevats com a propis en poden ser membres en aquell moment.

Quan només tenim llevadors de censos se'ns planteja una altra sèrie de problemes perquè no s'hi acostuma a especificar

si els masos consignats són propis o no. De fet, els llevadors de censos o de rendes només servien –tal com indica el seu nom– per consignar-hi els censos que s’havien de pagar per les propietats que es tenien pel senyor que el feia o el feia fer. Així doncs, els encarregats per l’Almoïna únicament li servien per saber de qui, què, quant i quan havia de cobrar. Per això, només s’hi consigna el nom del tinent del mas (sense dir si era propi, ni si n’era l’hereu, ni si tenia dona o fills), el nom del mas, i a continuació tots els pagaments que havia de fer, sense especificar si es feien pel conjunt del mas o per algunes terres en concret. Només es solien diferenciar aquells pagaments que no corresponien a censos per propietats immobles, és a dir, si es pagava pel dret a utilitzar la ferreria o el molí de la senyoria, per castlania, per albergues, per joves, batudes o altres serveis personals, per delmes, etc. L’exemple següent deixa clar que només a partir dels llevadors de censos és francament difícil, sinó impossible, arribar a saber quins masos eren propis del senyor que encarregava el llevador i quins no ho eren:

“Petrus Torramilans, tenens mansum Caldeduch, facit quolibet anno in festo Sancti Felicis, uno anno tresdecim s. et unum d. et alio anno XIII s. et d. cum obolo. Item facit, ad mensuram dicti castri, unam migeriam civate. Item facit pro decima et trescoll, duos pullos. Item facit in festo Nativitate Domini unam quarteriam glandium. Item facit pro callania sex s. Item facit in festo Pasce quatuor ova. Item facit pro servitute hominum et mulierum septem s. et sex d.”¹⁰

En aquest cas, s’aclareix que el tinent no comparteix el nom del mas, però no es dona cap més informació de manera que tant podria ser que el mas Caldeduch s’hagués establert a Pere Torramilans o a un avantpassat seu o que l’hagués comprat o heretat ell o la seva família o simplement que s’hagués casat amb la pubilla. Tot i que el fet que aquest Pere Torramilans hagi de pagar anualment per la servitud dels homes i dones

---

10 AHG, Hospici, núm. 55 (1439-1440), fol. LXXII.

–cal pensar, que es refereix als que hi habiten– pot portar a creure que aquest tinent devia haver estat establert en el mas i que devia arribar a alguna mena de pacte amb el paborde de l'Almoïna per no fer-se propi durant un temps, en el qual hauria de pagar un cens anual en reconeixement.

Tornant al problema dels noms de les persones i dels noms dels masos, el tinent del mas Caldeduch es deia Torramilans; per tant, si trobem documentat algun Torramilans del mas Caldeduch, sabrem que es tracta d'una persona d'aquest mas. Ara bé, si trobem algú que només porti el cognom Torramilans o només el de Caldeduch, tant podria ser que fos del mas Caldeduch com del mas Torramilans o, per contra, que tingués l'origen a qualsevol dels dos. En aquest sentit, cal tenir present que el mas Torramilans també apareix en el mateix llevador tot i que no sembla propi de l'Almoïna per tal com només paga un poll en concepte de “delme i trescoll”.¹¹ Tot plegat fa de mal dir: només quan es reconeix que es paga per servitud podem suposar que si els tinents actuals no són propis en aquell moment ho devien ser abans, i que, probablement, ho devien ser després. Aquesta suposició, però, fins que un altre document ho aclareixi, no deixa de ser això: una suposició. Tanmateix encara que trobéssim alguna persona amb el mateix nom que pagui per un mal ús, tampoc no podríem afirmar amb rotunditat si el mas amb el qual comparteix el nom sigui propi o de remença de l'Almoïna en aquell mateix moment.

En un altre ordre de coses i com és ben sabut, cada mas tenia un nom, però aquest nom podia designar a més d'un mas no forçosament situat a d'altres parròquies o pobles. Així, per exemple, al llevador de rendes de Brunyola de 1439-1440 hi apareixen dos masos anomenats Toron (un, però, era a Sant Dalmai), dos masos Vidal (un al veïnat d'Armadàs i l'altre també a Sant Dalmai) i dos masos Caldeduch (a més a més d'un anomenat Torramilans, com ja he dit).¹² El llevador

11 AHG, Hospici, núm. 55 (1439-1440), fol. LXXVI.

12 AHG, Hospici, núm. 55 (1439-1440), fols. LXX, LXXII v., LXXVIII, LXXX, LXXII, LXXII v., LXXVI respectivament.

no diu ni si són propis de l'Almoïna ni si no ho són. Això no obstant, per exemple, sabem que un Arnau Toron va prestar homenatge al paborde de l'Almoïna l'any 1400 perquè el seu pare ja era propi, que un Francesc Toron també ho va fer l'any 1405,¹³ i, finalment, que l'any 1414 Narcís Toron, fill de Pere Toron, va ser redimit per l'Almoïna.¹⁴ Aquestes dades, per tant, semblen assegurar que si més no un dels dos masos Toron era propi de l'Almoïna; però quin dels dos?, o potser ho eren tots dos?, o cap d'ells i aquestes persones només en provenien i n'havien sortit quan el mas era propi?

¿Podem valorar la importància dels mals usos i els homenatges si no podem estar segurs de la quantitat de població que afectaven? ¿Podem apropar-nos a la condició remença, sobretot en allò que la definia, és a dir, l'adscripció i tot el que la servitud comportava? Dificilment podrem assegurar res amb rotunditat, però en tot cas, crec que podrem acostar-nos-hi.

La prudència, doncs, resulta fonamental a l'hora de voler quantificar numèricament i econòmicament el pes de la remença i dels mals usos i de posar-los en relació amb els masos remences de qualsevol territori, en aquest cas els del domini de l'Almoïna del Pa. Perquè, òbviament, si tenim presents totes les reflexions fetes fins ara, no podrem concloure que relacionant els noms dels masos amb els de les persones, ja tenim la solució. ¿Fins a quin punt seria fiable ordenar els homenatges, redempcions i mals usos documentats pels noms de les persones afectades i pels masos propis de l'Almoïna? ¿Com podríem estar segurs que, efectivament, quan en un document apareix una persona que porta un nom determinat, viu en el mas el nom del qual porta? ¿Com podem saber si el pagament del mal ús afectava, directament o indirecta, al mas el nom del qual designava al pagador?

Aquestes dificultats per poder identificar i quantificar les persones que habiten o són membres d'un mateix domini no són exclusives de les nostres terres o de la documentació que utilitzem. Zvi Razi, per exemple, reflexa les dificultats –i

---

13 ADG, pergs. Pia Almoïna, Brunyola, núms. 728 i 921.

14 AHG, Hospici, núm. 42 (1414-1415), fol. LXXII.

a vegades les impossibilitats– d’identificar clarament totes les persones que apareixen als “court rolls” de Halesowen, objecte del seu estudi. Tot i les diferències evidents entre el seu treball i aquest i, sobretot, les diferències entre la documentació utilitzada, moltes de les observacions, reflexions i afirmacions de Zvi Razi són plenament aplicables ara i aquí.¹⁵

En conclusió, i malgrat que la documentació que ens ha pervingut de l’Almoïna del Pa de la Seu de Girona és molt rica i completa, sempre hi haurà una part de la realitat que se’ns escaparà, com a qualsevol recerca històrica. Així les coses, la valoració que podem fer de l’adscripció dels remences possiblement no sempre serà del tot exacta perquè no tenim ni podem tenir llistes completes i detallades dels habitants de cada parròquia ni de tots els remences de l’Almoïna. No tots els pagaments documentats afectarien l’economia dels masos remences, per tal com no hi ha dubte que algunes persones que pagaven per mals usos o que prestaven els homenatges pertinents no vivien en el seu mas d’origen. Tanmateix, els seus efectes no només serien d’ordre econòmic perquè aquestes aplicacions, com veurem, també eren un clar i inequívoc recordatori de la pertinença a la servitud. Des d’aquest punt de vista, no cal dir que no és el mateix pagar per una intèstia –amb el reconeixement de servitud que comporta– quan s’és l’hereu d’un mas que quan s’és sastre o teixidor a qualsevol vila catalana.

---

15 Z. RAZI, *Life, Marriage and Death in a Medieval Parish. Economy, Society and Demography in Halesowen 1270-1400*, Cambridge University Press, Cambridge 1980, especialment les pp. 11-26. Vegeu també les crítiques que aquest mateix autor fa als investigadors de l’anomenada escola de Toronto que també han utilitzat els “court-rolls” per als seus estudis a Z. RAZI, “The Toronto school’s reconstitution of medieval peasant society: a critical view”, *Past and Present*, núm. 85 (1979), p. 141-157. Bàsicament els critica que comptabilitzin cadascun dels noms que apareixen als “court rolls” com si corresponguessin a una persona diferent, sense tenir en compte que un mateix nom podia designar dues persones o que els noms dels pagesos podien variar per tal com podien ser designats amb el del lloc d’origen o amb el del seu ofici o amb el del lloc on vivien, etc., de manera que, segons Razi, ofereixen una quantificació de la població exagerada i considerablement augmentada.

3. ELS HOMENATGES I RECONeixEMENTS DE DOMINI

1. INTRODUCCIÓ

A la Catalunya medieval, mitjançant la prestació d'un homenatge servil s'esdevenia serf o es confirmava la pertinença a la servitud. Cap treball precedent s'ha plantejat l'estudi dels homenatges que prestaven els serfs catalans als seus senyors directes. Això vol dir que no n'hi ha cap dedicat exclusivament a aquests actes tan comuns i importants entre la població servil. Tanmateix val a dir que molts estudis sobre la pagesia medieval catalana presenten diversos casos d'homenatges i de reconeixements de domini i n'analitzen el contingut i la seva major o menor presència al llarg dels segles medievals. Com que la prestació d'un homenatge servil, d'un reconeixement de domini o d'un jurament de fidelitat implicava la pertinença a la servitud, es pot pensar que com més documents d'aquesta mena es trobin, més serfs, més homes propis, més remences –o com en vulguem dir– devia haver-hi. Lògicament com menys exemples trobem, menys quantitat de remences considerarem que hi havia.

Per tot això, la importància d'aquesta mena d'actes ja havia estat assenyalada per diversos historiadors, que els relacionaven directament amb les redempcions o enfranquiments dels mateixos remences. És lògic que sigui així, perquè els homenatges implicaven l'entrada en la servitud i les redempcions la sortida; uns tancaven la porta i els altres l'obrien. Per tant, si volem parlar dels serfs catalans, dels remences, no podem obviar ni els reconeixements de

domini ni els homenatges que prestaven als seus senyors ni tampoc els enfranquiments que aquests els concedien a canvi d'un pagament.

Així ho va expressar fa molts anys Anguera de Sojo en el seu estudi sobre la Plana de Vic: "Tan interessants com les cartes de redempció ho són les de vassallatge tan abundoses com les primeres."¹ En realitat les cartes de vassallatge són molt més nombroses perquè en teoria, cada remença havia de reconèixer la seva condició de persona adscrita i dependent, però no tots s'havien de redimir o ho volien fer. Uns anys més tard Freedman va assegurar que "les cartes d'encomanament i de reconeixement contenen la prova més clara per a la definició d'una classe que estava privada dels drets que es poden considerar normals entre els habitants de Catalunya".² Alguns d'aquests estudis distingeixen entre diferents tipus d'escriptures servils (amb el que implicaven).³ Sembla que abans del segle XIV no era el mateix fer un reconeixement de domini que prestar un homenatge servil o un jurament de fidelitat, ni determinaven la mateixa la condició social i jurídica. En les pàgines següents intentarem aclarir si en els dos darrers segles de l'edat mitjana encara es poden fer aquestes distincions o si, per contra, aquestes formulacions s'han fusionat i han passat a designar un mateix fet amb les mateixes condicions.

Per altra part, com ja he dit, la major o menor presència d'aquesta mena de documents pot ser un clar indicador de la major o menor presència de població adscrita. Per tant,

-
- 1 O. ANGUERA DE SOJO I DODERO, "Dret especial de la Comarca de Vic", *Conferències sobre varietats comarcals del Dret Civil Català*, Barcelona 1934, p. 321.
  - 2 P. H. FREEDMAN, "Ordes militars i pagesia servil a Catalunya: segles XII i XIII", dins *Assaig d'història de la pagesia catalana (segles XI-XV)*, Edicions 62, Barcelona 1988 (traducció de "Military orders and peasant servitude in Catalonia: twelfth and thirteenth centuries", *Hispanic American Historical Review*, 1985, pp. 91-110), p. 103.
  - 3 P. H. FREEDMAN, "La pagesia servil al segle XIII", dins *Assaig d'història...*, (traducció de "Peasant servitude in the thirteenth century", dins J. PORTELLA (ed.), *La formació i expansió del feudalisme català*, Estudi General, 5-6, Girona 1985-1986, pp. 437-445), p. 143, per exemple.

quan desapareixen o disminueixen pot indicar clarament, un relaxament de les exigències que feien els senyors als pagesos. Per contra, si augmenten els casos pot deduir-se que el control senyorial es fa més ferri. Així, si més no, s'ha interpretat fins ara i s'ha conclòs que després de la pesta negra i de les mortaldats que va provocar, els senyors van enfortir el seu poder i van exigir més reconeixements de domini i més homenatges dels seus homes i dones adscrits per tal de lligar-los més fermament a la terra i evitar així que marxessin del domini i abandonessin els seus masos i possessions.

De fet, però, crec que es fa difícil arribar a conclusions si no s'estudien, com a mínim, totes les escriptures generades per un domini senyorial. Això és el que pretenc fer tot seguit: estudiar tots i cadascuns dels documents (i referències a documents) de reconeixement de domini i d'homenatge que va rebre l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona durant els segles XIV i XV i que la institució es va preocupar de conservar al seu arxiu. Només així podrem arribar a veure si a mesura que avança el temps l'Almoïna va rebre més o menys reconeixements d'aquesta mena, i si les condicions que hi reconeixien els seus remences empitjoraven, milloraven o no variaven.

Abans de continuar cal tenir clar que no tothom a l'època medieval estava adscrit i lligat a la terra o a un senyor determinat, i que per tant, no tothom era serf. No tots els pagesos ni els habitants de masos eren homes propis i solius, és a dir, no tots ells tenien limitada, entre d'altres, la llibertat de moviment. Però tampoc no tots els ciutadans o habitants de viles o ciutats eren persones lliures. De fet, hi havia remences o persones adscrites i sense llibertat –teòrica– de moviment a tot arreu, si més no a la Catalunya Vella. En d'altres paraules, hi havia pagesia lliure convivint amb pagesia de remença en la mateixa parròquia o poble, i hi havia homes i dones de remença vivint a les ciutats i viles al costat de persones que no depenien de cap senyor. Per tant, de cap manera podem considerar que tots els pagesos medievals de la Catalunya Vella fossin remences, com és sabut, però tampoc no podem assegurar que tots els remences fossin pagesos.

2. COM ES FA I QUÈ IMPLICA LA PRESTACIÓ D'UN HOMENATGE O UN RECONeixEMENT DE DOMINI

Segons Hinojosa la persona que prestava un homenatge s'agenollava davant del seu senyor (o del representant d'aquest), posava llurs mans entre les seves i li feia un petó a la boca. Quan el senyor era eclesiàstic les dones solien fer-li el petó a l'espatlla.⁴ En aquest sentit, l'esmentat estudiós ja l'any 1905, va cridar l'atenció sobre la similitud formal o jurídica entre els vincles de dependència del pagès remença amb el seu senyor i els del vassallatge lliure o pròpiament feudal,⁵ idea també recollida, més endavant, per Jordà.⁶ Cap document de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona ens deixa entreveure com devien ser en realitat aquestes prestacions d'homenatge que li feien els seus homes i dones propis. Tot i que al bloc de les despeses dels llibres de comptes, els paborde tenien un apartat destinat a consignar totes les despeses generades en les seves visites al domini, en cap d'aquests assentaments es fa referència als homenatges que rebia dels seus habitants. Només sabem que sovint el paborde no rebia l'homenatge personalment sinó que ho feien els seus batlles o altres representants en nom seu.

Pel que es desprèn de la documentació de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona, un cop s'havia prestat l'homenatge, és a dir, s'havia reconegut públicament i se n'havia deixat constància per escrit, la persona en qüestió passava a ser considerada o tractada com a remença (amb tot el que això significava), o sigui com a serf o persona no lliure. Dret a llei, quan una persona havia prestat homenatge ja no podia marxar del mas al qual estava adscrit ni del domini ni tampoc podia canviar d'activitat productiva sense el consentiment del

4 E. de HINOJOSA, *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media*, dins *Obras*, vol. II, Madrid 1955, p. 213.

5 E. de HINOJOSA, *El régimen señorial y la cuestión agraria...*, p. 213.

6 A. JORDÀ FERNÁNDEZ, "Los remensas: evolución de un conflicto jurídico y social del campesinado catalán en la Edad Media", *Boletín de la Real Academia de la Historia*, tomo CLXXXVII, Cuaderno II, mayo-agosto 1990, p. 228.

seu senyor. En definitiva, quedava lligat per sempre a les terres i a les prestacions degudes al seu senyor. Si el pagès fugia després d'haver prestat homenatge, el senyor tenia tot el dret a requerir-lo i fer-lo tornar al mas, per exemple. De fet, una de les condicions reconegudes als homenatges és que la persona que el prestava es comprometia a no anar a habitar a cap vila, ciutat o lloc privilegiat.

Això no vol dir, com veurem més endavant, que cap d'aquestes persones no marxessin del seu mas d'origen, però encara que ho fessin, seguien essent pròpies del seu senyor fins que no se n'haguessin redimit. Per tant, haurien de seguir pagant els mals usos i tots els altres pagaments vinculats a la servitud quan els pertoqués. Cas que els pagesos fugissin de les seves terres i anessin a viure a llocs privilegiats on poguessin esdevenir homes lliures al cap d'un any i un dia de viure-hi, els senyors tenien dret a perseguir-los i requerir-los que tornessin al seu lloc d'origen.

D'altra banda, crec que els homenatges i reconeixements de domini han de ser vistos sobretot com la garantia que tenien els senyors que els seus masos i terres sempre estarien habitats i treballats. Una de les seves finalitats era la de lligar al pagès a la seva terra i el seu mas i, per això, aquest s'havia de comprometre a tenir sempre el seu mas acasat i afocat i, sobretot, a no fer res que pogués perjudicar al seu senyor. En d'altres paraules a no abandonar la seva terra ni descuidar-la, i així es garantia, entre altres coses, que els ingressos dels senyors no minvariën.

Els remences de l'Almoina de Girona no solien fer constar que ho eren en totes les seves activitats ni en els documents que aquestes generaven. Així per exemple, a les vendes de peces de terra fetes entre homes propis no acostuma a especificar-se la condició de cap de les persones que feien la transacció, ni als pergamins que en deixaven constància ni als assentaments que consignaven el pagament del lluïsmen corresponent dels manuals de comptes. En realitat, els homes i dones propis de l'Almoina només reconeixen que ho són en els documents d'homenatge o de reconeixement de domini. En principi cal pensar que no caldria que a cadascun dels

seus actes explicitessin la condició de serfs o remences. En primer lloc, perquè al vendre, establir o canviar una terra, per exemple, poc importa l'estatus de les persones afectades, el lluïsmo que se n'hauria de pagar no depèn en absolut de la llibertat o no dels pagadors sinó del domini directe de la terra en qüestió. En segon lloc, perquè segurament era del tot innecessari reconèixer públicament que s'era remença, perquè aquesta adscripció ja devia ser coneguda per la resta de la comunitat.

De la mateixa manera, els remences de l'Almoïna normalment no reconeixen estar sotmesos als mals usos.⁷ En els pergamins que contenen homenatges o reconeixements de domini gairebé mai no es fa referència a aquesta mena d'abusos. Només en alguns capbreus, els capbreuants reconeixen la seva condició d'homes propis i solius, expliciten que estan sotmesos a alguns mals usos: la intèstia, l'eixòrquia, la redempció personal, i, encara que molt menys sovint, la cugúcia, ultra un genèric "altres servituds humanes". Pel que fa a l'àrsia, no l'he trobat anomenada a cap pergami ni a cap assentament dels manuals de comptes estudiats. Així, per exemple, dels gairebé seixanta pergamins que contenen homenatges prestats per habitants de la parròquia de Camós a l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona només n'hi ha un que reconegui que l'Almoïna ha de tenir del seu mas

"homines et mulieres cum intestis, exorquis, redempcionibus personarum et aliis servitutibus et iuribus quas et que quolibet dominus directus habet et habere

---

7 Això no és exclusiu del domini de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona. Segons Freedman tampoc no apareixen en els reconeixements rebuts per templers i hospitalers durant el segle XIII (P. H. FREEDMAN, "Ordes militars i pagesia servil...", p. 96). Només en un dels reconeixements transcrits i publicats per Golobardes, l'home propi, el 23 de febrer de 1404, reconeix que el senyor directe del mas que va comprar el seu pare i pel qual ell és propi hi té "intestis, exorquiis, redempcionibus personarum et aliis iuribus et servitutibus assuetis" (M. GOLOBARDES, *Els remences dins el quadre de la pagesia catalana fins el segle XV*, Ed. Biblioteca Palau de Peralada, 1973, Vol. 2, p. 170), entre d'altres.

consuevit et debet in suis hominibus et mulieribus propriis et solidis tam de consuetudine quam de iure.”⁸

La pràctica, però, ens demostra que la prestació de l'homenatge implicava que el senyor que l'havia rebut aplicava des de llavors els mals usos al prestador i el tractava com a una persona no lliure i sotmesa a ell. Encara que hagués reconegut ser només home propi, o només home propi i soliu, o home propi, soliu i afocat, a la pràctica la documentació generada per l'Almoïna ens demostra que no hi havia cap diferència entre aquestes denominacions. Per tant, no podem assegurar que els homes propis no estiguessin sotmesos als mals usos i que no fossin, per tant, homes de remença,⁹ més aviat tot el contrari i si més no pel que fa als pagesos que aquí tractem.

Per altra part, cal assenyalar que trobem pagaments efectuats per pagesos de l'Almoïna en concepte de redempcions, intèsties o eixòrquies fets per pagesos que als homenatges només reconeixien ser homes propis i no feien cap mena de referència als mals usos. En alguns d'aquests pagaments, ni tan sols coneixíem la condició servil del pagador. Això fa que sovint no podem saber amb seguretat si un pagès era remença o no fins que no apareix realitzant algun pagament com a conseqüència d'aquesta condició. En d'altres paraules, si només estudiéssim la lletra dels homenatges i dels reconeixements de domini rebuts per l'Almoïna de Girona no podríem saber que alguns dels seus homes propis o adscrits van haver de

---

8 L'homenatge en qüestió el presten, el 20 de març de 1365, per separat en el mateix pergami Ramon Pere, fill de Ramon de Vila i Maria, que ha heretat dels seus pares el Mas Vila de Camós i la seva muller Brunissenda. ADG, Pia Almoïna, Camós, núm. 209.

9 Tesi exposada tot i que referint-se sobretot a documentació de l'època moderna, per E. SERRA, “El règim feudal català abans i després de la Sentència Arbitral de Guadalupe”, *Recerques*, núm. 10 (1980), pp. 17-33, i rebutada per J. M. SALRACH, “La Pesta Negra i els orígens del problema remença”, dins *Pere el Cerimoniós i la seva època*, Consell Superior d'Investigacions Científiques, Institució Milà i Fontanals, annex 24 de l'“Anuario de Estudios Medievales”, Barcelona 1989, pp. 13-34.

pagar per algun mals ús quan els va pertocar. De manera que podríem considerar que només eren persones pròpies i que aquesta condició només els impedia marxar lliurement del domini d'origen i instal·lar-se en qualsevol vila, castell, o lloc privilegiat, que és la única limitació que reconeixien en els seus homenatges.

Amb tot, en alguns homenatges o reconeixements de domini s'hi estipula el preu que el reconeixedor haurà de pagar si mai vol abandonar el mas o domini d'origen o la quantitat que haurà de pagar com a firma d'espoli forçada o el que hauran de pagar els seus hereus si mor intestat o eixorc. S'hi estipula, per tant, el preu dels mals usos. La documentació de l'Almoina n'ofereix alguns exemples. Però això sempre succeeix en reconeixements de domini fets per persones que entraven sota el domini de la institució en aquell moment, bé perquè s'havien casat amb una persona ja pròpia, bé perquè havien heretat un mas, o l'havien comprat o hi havien estat establerts. En d'altres paraules, eren persones que abans o bé eren lliures o eren remences d'altres senyories. Potser era una manera més d'estimular els reconeixements de domini. És a dir, tot i que l'Almoina exigia l'homenatge d'una persona i per tant el reconeixement de que no era lliure, ho feia amb certa magnanimitat quan acceptava fixar el preu que la seva llibertat podia costar,¹⁰ o que hauria de pagar per qualsevol dels altres mals usos als quals no reconeixia estar sotmès. Però no era una magnanimitat gratuïta. Per exemple, quan Guillem Devesa de la parròquia de Sant Dalmai, que abans d'entrar al domini de l'Almoina s'havia redimit del seu senyor anterior, li va prestar homenatge ho va fer amb la condició de que si mai es volia redimir hauria de pagar només trenta sous, però si es volien redimir la seva esposa

---

¹⁰ Teòricament la quantitat de diners que els remences havien de pagar pels mals usos es fixava en funció de la seva riquesa personal, és a dir, dels béns que tenien en aquell moment; per tant, el fet d'haver pactat amb anterioritat un preu podia significar que la senyoria ingressés menys diners dels que podia haver ingressat però també podria ser a l'inversa.

o alguns dels seus fills ho podrien fer sense haver de pagar res.¹¹

Els senyors podien exigir que els seus homes i dones els prestessin homenatges o reconeixements de domini en moments determinats, com ara, en el moment d'obtenir la titularitat d'un mas o d'una terra, quan s'entrava en un mas en casar-s'hi, etc. Alguna vegada també es demanaven a aquelles persones que sempre hi havien viscut i que semblava que hi viurien sempre. En algunes senyories sembla que estava més reglamentat i cada vegada que canviava el senyor directe o "es produïa una successió dins de la família tenidora" del mas es renovaven els reconeixements de domini i homenatges.¹²

Aquest no és el cas de l'Almoïna de Girona. No sempre sabem per què el seu paborde rebia els reconeixements de domini i homenatges quan els rebia. No sembla que es fessin renovar els reconeixements amb l'arribada de cada nou paborde ni tampoc quan canviava el tinent del mas per herència directa. Si així fos cal pensar que tindríem molts més documents d'aquesta mena dels que tenim, per tal com hauríem de trobar més d'un reconeixement de domini de cada mas i generació i un reconeixement de domini de cada mas cada vegada que canviava el paborde de la institució. En tot cas, si bé no sempre sabem per què es presta un homenatge en un determinat moment, gairebé sempre sabem per què aquell homenatge s'havia de prestar. Tot i això, com veurem més endavant, el fet de no haver reconegut mai públicament la condició de persona adscrita o de remença no significava que no se'n fos o que no es fos considerat i tractat així per la senyoria. Als senyors els interessava saber amb tot detall quins eren els seus homes propis i solius, i havien d'estar amatents a poder cobrar els mals usos quan convingués i a exigir les

---

11 ADG, Pia Almoïna, Brunyola, núm. 773. Altres exemples d'homenatges en els que ja es fixa el preu de la redempció es poden veure a ADG, Pia Almoïna, Gaüses, núm. 158, 191, 193; Viladasens, núm. 417, entre d'altres.

12 J. FERNÁNDEZ TRABAL, *Una família catalana medieval. Els Bell-lloc de Girona 1267-1533*, Barcelona, Ajuntament de Girona-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, p. 262.

altres prestacions pròpies de la servitud personal. Per això, de tant en tant, es demanava la reafirmació de la servitud.

Un bon moment per fer-ho es produïa quan el pagès havia de capbrevar les seves terres. Normalment després de reconèixer que es tenia un mas per l'Almoïna, el pagès reconeixia que era propi i soliu de la institució per raó d'aquest seu mas, i que no només ho era ell sinó també la seva esposa i tota la seva prole nascuda i per néixer. A més assegurava que l'Almoïna havia de rebre redempcions de persones, entrades, eixides, intèsties, cugúcies, eixòrquies i terços, lluïsmes i foriscapis. Es comprometien també a tenir els seus masos contínuament afocats i fer-hi contínuament residència per la qual cosa no podrien anar a viure a cap lloc privilegiat ni fer res en perjudici de l'Almoïna i, finalment, prestaven l'esmentat homenatge i juraven fidelitat al paborde o al seu representant.

La importància que aquests reconeixements d'home propi, és a dir, de la situació d'adscripció a la terra i, indirectament, del pagament dels mals usos, podia suposar tant pels senyors com pels remences, queda palesa en l'interès d'uns per aconseguir-los i dels altres per evitar-los. Fins i tot, tan senyors com pagesos acabaven pledejant per esbrinar si aquests havien de fer reconeixement de domini o no perquè el que hi havia en joc era molt. Tot i que solien guanyar els senyors, els pagesos ho intentaven perquè és possible que hi veiessin alguna possibilitat i això tot i tenint, entre d'altres, els *Costums* en contra. A banda d'això, crec que els homenatges i els reconeixements de domini tenien a més una càrrega simbòlica que no podem menystenir. Qualsevol persona sabia que si era requerit a prestar un homenatge, difícilment ho podria evitar; certament podia intentar-ho però difícilment ho aconseguia. Obviant la humiliació que podia suposar haver de reconèixer no ser lliure i dependre totalment d'una altra persona, no deixava d'implicar que des de llavors se li podien aplicar una sèrie d'abusos i mals usos, ultra implicar un lligam perpetu amb el seu senyor, no només de la persona que el prestava sinó també de tots i cadascun dels seus descendents.

3. DESCRIPCIÓ DELS DOCUMENTS

3.1. Els pergamins

La finalitat de les escriptures que contenen reconeixements de domini és deixar constància escrita del lligam del pagès al mas o a la terra i, per tant, al propietari directe d'aquesta (sigui qui sigui).¹³ Així doncs, hi ha gran quantitat de pergamins que consignen aquesta mena d'actes on el notari corresponent copia paraula per paraula tot el que havia succeït i les condicions de l'homenatge o reconeixement de domini. Com veurem més endavant, era important –sobretot per a la senyoria– conservar aquesta mena de documents per si mai un remença volia fer creure que no ho era,¹⁴ i és per això que se n'han conservat tants, i no només a l'Almoïna de Girona. Totes aquestes escriptures tenen una estructura similar. Primer, el reconeixedor declara la seva filiació, el seu lloc d'origen o de residència i el nom del seu consort, si fa el cas:

“Sit omnibus notum quod ego Agnes de Fonte, filia Guillelmi de Fonte, quondam, parrochie Sancti Laurenti de Adrio, uxor Guillelmi de Strada, heredes et proprietarii mansi de Strada de parrochia Sancte Marie de Camonibus.”¹⁵

---

13 Tots sabem la importància de conservar les coses i els actes per escrit perquè només així es poden demostrar les propietats o els pagaments. “Certament, tenim constància documental de la destrucció de diferents actes de l'arxiu [dels Farners] durant l'aixecament ‘dels pagesos de remença, dels mals usos contra els seus senyors’ tal com s'explica en un trasllat del darrer decenni del segle XV d'un acte de creació de censal del 27 de març de 1398, on s'explicita, també, que la destrucció va ser ‘de manera fortuïta’” P. GIFRE I RIBAS i S. SOLER I SIMON, *Els Farners: vassalls de senyors i senyors de pagesos. Catàleg documental de l'arxiu Farners*, Consell Comarcal de la Selva-Centre d'Estudis Selvatans, Santa Coloma de Farners 1996, p. 15, nota 4.

14 Més endavant veurem com un home sustentava que no era propi de l'Almoïna però va haver d'acabar prestant-li homenatge quan la senyoria li va demostrar que el seu pare havia reconegut que tant ell com els seus descendents eren i havien de ser propis de la institució.

15 ADG, Pia Almoïna, Camós, núm. 190 (1348, abril, 11).

Després reconeix que ell (o ella) és propi i soliu (poques vegades hi afegeix afocat) i també que així seran considerats tots i cadascun dels seus fills (si no és que n'exceptuï algun)¹⁶ i la resta dels seus descendents. A més el prestador assegura que tots els seus béns mobles, tant presents com futurs, també pertanyen al seu senyor. Per altra banda, molt sovint s'especifiquen els motius que porten una persona a reconèixer que és pròpia:

“Et que ego fui filius dicti Arnaldi de Frigola qui erat homo proprius et solidus dicte Elemosine, propter hoc confiteor et recognosco vobis discretis Guillelmo de Rocha et Arnaldo de Rocha, clericis Gerunde, procuratoribus dicte Elemosine Panis Sedis Gerunde, et venerabilis prepositi eiusdem recipientibus nomine dicte Elemosine quod ego fui filius hominis et feminis priorum et solidorum dicte Elemosine et venerabilis prepositi eiusdem. Et propter hoc ego sum homo proprius et solidus dicte Elemosine et venerabilis prepositi eiusdem ratione dicte Elemosine cum omni prole ex me descendente et cum bonis meis mobilibus.”

En tots aquests documents la persona que reconeix ser pròpia jura sobre els Quatre Evangelis respectar els termes del reconeixement de domini i no contravenir-lo. A més es compromet a no fer res que pugui perjudicar el seu senyor, així com a no marxar sense el consentiment d'aquest. Jura, per tant, fidelitat al seu senyor.

“Iurans sponte per Deum et eius Sancta Quatuor Evangelia corporaliter tacta predicta omnia rata, grata et firma habere, attendere et complere et non contravenire aliqua ratione

---

16 Per exemple, quan Pere, fill de Bernat Costa de Vilert va fer-se propi de l'Almoïna perquè s'havia casat amb Sibil·la, propietària de mas Vall de Vilavenut l'any 1377, va especificar que els fills que tingués des de llavors serien també propis de l'Almoïna, però que el seu fill Arnau, nascut abans de que ell prestés aquest homenatge, no se n'hauria de fer [ADG, Pia Almoïna, Vilavenut, núm. 141 (1377, desembre, 15)].

virtute cuius iuramenti renuncio omnibus privilegiis civitatum et villarum et omni iuri in contrarium venienti.”

Més endavant renuncia a la possibilitat de marxar del mas (si hi vivia en aquell moment) i/o d'anar a viure i instal·lar-se a cap vila, ni a cap castell, ni cap altre lloc privilegiat. És a dir, renuncia a beneficiar-se de les exempcions que podien oferir-li les ciutats, castells i altres llocs privilegiats, on teòricament si aconseguia passar-hi més d'un any i un dia sense ser requerit pel seu senyor esdevindria lliure.¹⁷

“Et non intrabo causa habitandi castrum, villam vel civitatem vel alium locum clausum sive privilegiatum.”

Alguns d'aquests documents de reconeixement de domini també impliquen un pagament anual, com a reconeixement de la senyoria, que es paga en espècies (a l'Almoïna, sobretot cera o aviram) o, majoritàriament al llarg dels segles XIV i XV, en diners.

“Et in signum veri domini promito dare anno quolibet dicte Elemosine videlicet de festo Natalis Domini nunc proxime venturo ad unnum annum tunc sequentem et postea annuatim in dicto termino donec redemptus fuero duodecim denarios.”

En gairebé tots els pergamins rebuts per l'Almoïna les persones que acaben de reconèixer ser pròpies i sòlides seves li presten homenatge per a major fermesa i seguretat. Si són homes ho fan amb boca i mans:

---

17 Als primers reconeixements del segle XIII de la diòcesi de Vic estudiats per Freedman “no tots els tinentes renunciaven explícitament als drets de refugi” (P. H. FREEDMAN, “El procés de servitud a la Catalunya medieval: dades de fonts eclesiàstiques”, dins *Assaig d'història...*, p. 47, (traducció de “The enserfment process in medieval Catalonia: evidence from ecclesiastical sources”, *Viator*, 1982, pp. 225-244).

“Et pro hiis facio homagium ore et manibus comendatum vobis dicto Arnaldo de Rocha, recipiente nomine dicte Elemosine et venerabilis prepositi eiusdem.”¹⁸

I si són dones només amb les mans: “et ego dicta Francisca manibus tam comendatum iuxta usum Cathalonie.”¹⁹ Si la dona és casada fa constar explícitament que ho fa amb el consentiment del seu marit: “gratis et ex certa sciencia de assensu et voluntate dicti viri mei presentis.”

Finalment, s’inscrivia la data, els noms dels testimonis presents i el nom del notari que va consignar i cloure el document.

A diferència, doncs, de períodes anteriors i d’altres senyories, el paborde de l’Almoina gairebé sempre obtenia conjuntament el reconeixement de domini, el jurament de fidelitat i l’homenatge dels seus homes i dones propis. Tots els pergamins consignen aquests tres actes. Per tant, si tenim un reconeixement, tenim un jurament de fidelitat i un homenatge. De manera que per a l’Almoina del Pa de la Seu de Girona i des de principis del segle XIV, aquests termes voldrien dir el mateix perquè es referien a un mateix fet: l’entrada o confirmació de pertinença a la servitud de les seves persones pròpies.²⁰ A vegades quan el paborde consigna al llibre de comptes el reconeixement d’algú també especifica que ha prestat homenatge. En tot cas, quan no ho diu explícitament però podem localitzar el pergamí, allà sí que hi consta, de la mateixa manera com hi consta el jurament.

---

18 Els fragments fins aquí extractats corresponen a l’homenatge fet el dia 19 de desembre de 1370 a Girona. (ADG, Pia Almoina, Cassà, núm. 336).

19 ADG, Almoina, Camós, núm. 225 (1374, maig, 9).

20 Freedman assegura que no era “gaire freqüent” que els reconeixements rebuts pels ordes militars durant el segle XIII es “reforcessin” amb un acte d’homenatge. P. H. FREEDMAN, “Ordes militars i pagesia servil...”, p. 93. Molts dels reconeixements de domini del segle XIV transcrits per Golobardes també inclouen un jurament de fidelitat, la renúncia a poder beneficiar-se dels llocs privilegiats i l’homenatge (M. GOLOBARDES, *Els remences dins el quadre de la pagesia catalana...*, vol. 2).

La gran majoria de pergamins de reconeixements de domini o d'homenatges rebuts per l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona segueixen la pauta que acabem d'extractar. L'única diferència que hi ha en aquesta documentació és que algunes persones reconeixen (els documents especifiquen "confiteor et recognosco") que són pròpies i unes altres reconeixen que es fan pròpies ("evenio et facio me"). En els primers casos els verbs utilitzats indiquen que els reconeixadors només estaven tornant a reconèixer una realitat, que ja eren pròpies abans de prestar aquest homenatge, o que ja eren considerades pròpies i sòlides de la mateixa institució tot i no haver-ho fet per escrit fins llavors. Normalment, aquests verbs apareixen als reconeixements de domini prestats pels fills d'homes i dones propis o en els de les persones que prestaven l'homenatge perquè eren hereves d'un mas, és a dir, en els homenatges de persones que no havien canviat de senyoria.

La majoria de vegades que hi figuren els verbs "evenio et facio me" el prestador hi fa constar, a més, la seva condició anterior de persona lliure o que s'havia redimit feia poc temps:

"redemptus et absolutus ab omni dominio Hospitalis Novi Gerunde, cuius eram homo proprius et solidus prout constat de mea redempcione quodam publico instrumento inde confecto sexta die novembris anno a Nativitate Domini millesimo trecentesimo quinquagesimo nono et clauso per Raymundum de Brugueria, notario Gerunde."

O bé especifica que es compromet a portar la seva carta de redempció i a donar-la al paborde per tal que aquest s'asseguri de que és lliure: "et promito vostre voluntate vobis tradere instrumentis redempcionis mee."

Tot apunta a creure que aquelles persones que reconeixien que es feien pròpies de l'Almoïna eren les que abans de fer-ho o bé eren lliures o, molt més probablement, eren pròpies d'una altra senyoria de la qual s'havien hagut de redimir. De fet, són persones que majoritàriament es fan de l'Almoïna

perquè s'han casat amb algun dels seus homes i dones adscrits i han entrat a viure en un dels seus masos propis.

3.2. Els assentaments dels manuals de comptes dels pabordes

Amb el pas del temps, els pabordes de l'Almoina van ampliar la informació en els llibres de comptes, tant pel que fa a la qualitat com a la quantitat d'explicacions que ofereixen. Des de l'any 1354-1355, molts dels manuals de comptes també inclouen assentaments que consignen els homenatges prestats pels remences de la institució. Aquestes notícies s'inscriuen als apartats destinats a anotar-hi els ingressos provinents dels foriscapis de cadascuna de les parròquies on l'Almoina tenia possessions. S'inscriuen, per tant, al costat dels assentaments dels pagaments dels lluïsmes de les vendes o canvis de terres, dels mals usos, etc.

Aquesta mena d'assentaments solen ser molts breus i normalment només indiquen la data i el nom de la persona que va fer el reconeixement de domini; sovint també hi fan constar que havia prestat homenatge.

“A XXX del mes de vuytubre del any de MCCCCIII, Antoni, fill d'en G. Costa de Portell, de parroquia de Crespia, feu ragonaxensa e homanatge a l'Almoyna, segons apar per carta feta lo dit jorn per en Bernat Pintor, notari de Girona.”²¹

El paborde no sempre especifica perquè en un moment donat algú fa aquesta mena de reconeixement, tot i que, com veurem més endavant, sovint es pot suposar. De fet, el paborde resumia en aquests assentaments dels llibres de comptes els pergamins que conservava a l'arxiu de la institució. De manera que només li calia consignar la informació bàsica per tal com ja tenia el text complet de l'homenatge guardat en un altre lloc. Quan el reconeixement o homenatge l'havia prestat algú que

---

21 AHG, Hospici, núm. 37 (1403-1404), fol. XXIV (Serinyà).

havia de prestar-lo forçosament perquè acabava de casar-se amb una persona pròpia de l'Almoïna, i per aquest casament s'havia de pagar la firma d'espòli forçada, l'homenatge apareix immediatament abans o després del pagament d'aquell mal ús i fins i tot a vegades en el mateix assentament.

Per altra part, a l'apartat titulat: "De expense instrumentorum et scriptarum" del bloc de les despeses dels manuals de comptes, també hi ha referències als homenatges que l'Almoïna rebia. En aquests folis s'hi inscrivien els sous que cobraven els notaris que havien escrit i clos documents per a la institució, tot indicant quant, quan i perquè es pagava. En molts d'aquests assentaments la raó del pagament és que s'han escrit pergamins d'homenatge:

"Item solvi discreto Bernardo Clementis, notario de Occulostricto, per duobus instrumentis recognicionum factarum per Raymundum Labiani et Beatrix, eius uxor, de Fonoyeriis, homines proprios Elemosine, que fuerunt acta XXX die mensis decembris anni MCCCCXXX, V s."²²

Fins i tot a vegades el paborde explicita que el document en qüestió: "est in arxivo" o "es en l'arxiu". Allò que importava, en aquest apartat, era justificar la despesa i assegurar la possessió del document tot explicant-ne molt breument el contingut, i per això no podem obviar la informació que aporten.

4. QUANTITAT DE CASOS ESTUDIATS

4.1. Advertiment previ

A partir d'ara analitzaré el nombre d'homenatges o reconeixements de domini que va rebre l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona dels seus homes i dones propis. És a dir, totes les referències documentals que testimonien que

---

²² AHG, Hospici, núm. 38 (1429-1430), fol. CLII v.

algú va reconèixer ser propi d'aquesta institució. Això vol dir que incloc tots els homenatges dels quals es conserva el pergamí original, però també totes les notícies contingudes als manuals de comptes dels pabordes. Per una banda, les que es troben en assentaments dels apartats dels ingressos que, tot i que normalment són curts i breus, consignen allò que per al paborde era el més important: saber que determinada persona havia reconegut públicament ser pròpia de l'Almoïna. I per altra banda, les referències que apareixen a l'apartat de les despeses. Una vegada més, la intenció del paborde era deixar constància de la quantitat que havia pagat al notari que l'havia escrit però també del perquè i quan l'havia pagat.

Així doncs, quan a partir d'ara parli de la quantitat d'homenatges o reconeixements de domini que l'Almoïna del Pa va rebre durant el període estudiat s'haurà de tenir present que no de tots ells s'ha conservat el pergamí original, de manera que no coneixem totes les clàusules i condicions de tots. Però sabem allò que per al paborde era fonamental: qui i quan havia reconegut ser propi de la institució. A primer cop d'ull pot no semblar del tot lícit ajuntar totes aquestes referències, per tal com només els pergamins contenen íntegrament tot el text dels homenatges o reconeixements de domini. A priori podríem pensar que només si localitzem el pergamí podrem conèixer amb tot detall com, perquè i quan es va prestar i qui el va rebre, i això, a més a més, amb tots els suposats ets i uts. Però crec que la gran majoria d'aquestes cartes –per no dir totes– eren pràcticament iguals i de fet tot apunta a pensar que la senyoria només sabent el nom, parròquia, filiació i mas d'origen de la persona que prestava l'homenatge ja en feia prou.

En d'altres paraules, per tal d'establir la quantitat de persones que en un moment donat van reconèixer ser pròpies de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona no podem desestimar els assentaments dels llibres comptes, perquè ens demostren que es van prestar i que es van escripturar. Per tant, si no els tinguéssim en compte estaríem obviant una documentació que

malgrat que no s'hagi conservat en el seu estat original sabem, sens dubte, que va existir. A més, en cent vint ocasions tenim el pergamí original que conté el reconeixement de domini, més l'assentament que el consigna al llibre de comptes i, en moltes menys ocasions, l'assentament que consigna la quantitat que va cobrar el notari que va donar-ne fe pública. De manera que podem comprovar que amb la informació aportada pels manuals en tenim prou. Vegem-ne un exemple, al manual de comptes de l'any 1386-1387 hi trobem el següent assentament:

“A XI de juny de MCCCLXXXVI, en poder d'en G. Lobet, carta cum Francesch Sola, Bernat Sola e Pere Sola de Sancta Maria de Camos, feren regonaxença de I corto de cera quescun quescun ayn a pagar a Nadal e faeren homanatge.”²³

La mateixa informació ens aporta el pergamí que recull el mateix reconeixement de domini, encara que en aquest cas especifica que l'homenatge es va prestar perquè el pare dels tres germans era i havia de ser home propi de l'Almoïna:

“Petrus Solani, Bernardus Solani et Franciscus Solani, filii Petri Solani, parrochie Sancte Marie de Camonibus [...] confitemur et recognoscimus vobis [...] preposito ecclesie Panne Sedis Gerunde [...] quod sumus et esse debemus proprii et solidi dicte ecclesie [...] pro eo videlicet quia sumus filii dicti Petri Solani qui est homo proprius et solidus et rusticus amansatus et affocatus dicte Elemosine [...]. Et ad maiorem predictorum firmitatem facimus homagium ore et manibus comendatum [...]. Preterea [...] promittimus dare et solvere dicte Elemosine annuatim in festo Natalis Domini in recognicionem veri domini scilicet uterque nostrum unum quortoni cere.”²⁴

Com podem veure, si només haguéssim tingut la informació aportada per l'assentament del manual de comptes, no hauria

---

24 ADG, Pia Almoïna, Camós, núm. 234 (1386, juny, 11).

variat de manera significativa la notícia que tenim d'aquest reconeixement de domini. Sabríem que tres germans de la parròquia de Santa Maria de Camós van reconèixer ser propis de l'Almoïna i pagar-li un quartó de cera cadascun anualment i que, a més, van prestar-li homenatge. Com veurem més endavant amb només aquesta informació no seria gens agosarat assegurar que el motiu d'aquest asserviment era que el pare d'aquests tres nois era propi de la mateixa institució i que ells devien viure fora del mas i per això li pagaven un cens anual com a reconeixement de domini.

Aquest exemple mostra clarament que com que el paborde ja consigna el nom, la filiació i la parròquia de la persona que fa el reconeixement i, fins i tot si es va prestar homenatge, hem de comptabilitzar totes aquestes notícies procedeixin d'on procedeixin i s'hagin conservat com s'hagin conservat si volem acostar-nos més a la xifra total d'homenatges o reconeixements de domini rebuts per l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona.²⁵

Malgrat tots aquests advertiments, he de dir que els homenatges dels quals en tenim notícia gràcies a què se n'ha conservat pergamí original són molt superiors a aquells que localitzem als llibres de comptes dels paborde. I això és així a totes les parròquies i durant tot el període estudiat, si bé és cert que entre 1400 i 1457 la diferència és molt menor. Entre 1300 i 1347, sabem de 403 reconeixements (un 95'2%) perquè ens n'informa un pergamí (a més, 24 d'ells també els trobem consignats als manuals), i la única referència de només 20 (un 4'7%) l'he localitzada als llibres de comptes. Entre 1348 i 1399, de 400 homenatges (un 84'2%) s'ha conservat el pergamí (de 49 d'ells també un assentament) i els altres 75 els coneixem gràcies a un assentament (un 15'7%). Finalment,

---

25 Certament també ho hauríem de fer així amb els documents que s'han conservat en els registres notariais. De fet, el pergamí i el registre notarial reflectien el mateix fet per tant quan el pergamí s'ha perdut hauríem de poder suplir-lo amb el llibre del notari. Però aquesta seria una tasca ingent perquè l'Almoïna treballava amb molts dels notaris de la ciutat de Girona i de les viles i parròquies on tenia possessions. A banda que com que molts dels registres notariais no s'han conservat, tampoc no podríem assegurar que hem localitzat tots els homenatges que va rebre l'Almoïna.

entre 1400 i 1457 tenim constància de 204 homenatges a través del pergamí original (un 56'6%) i de 156 (un 43'3%) a través d'un assentament dels manuals de comptes dels pabordes.

REFERÈNCIES DELS HOMENATGES REBUTS
PER L'ÀLMOINA DE GIRONA

PERÍODE	ADG ²⁶		MCP ²⁷		ADG/MCP ²⁸		TOTAL
	DONES	HOMES	DONES	HOMES	DONES	HOMES	
1300-47	185	194	11	9	9	15	1258
1348-99	166	185	40	35	23	26	
1400-57	55	102	69	87	17	30	
TOTAL	406	481	120	131	49	71	
	887		251		120		

4.2. El nombre de casos estudiats

La documentació estudiada mostra que durant els segles XIV i XV l'Almoina va rebre, com a mínim, 1.258 homenatges servils o reconeixements de domini dels seus homes i dones propis, 575 de dones i 683 d'homes. Aquesta quantitat, però, per força hauria de ser superior si tenim present que alguns pergamins i alguns manuals de comptes dels pabordes que els contenien s'han perdut amb tota seguretat. De fet, els llibres de comptes ens informen de pagaments fets a notaris per algunes cartes d'homenatge i aquestes, tot i que el paborde ho consigna a l'assentament, no es troben actualment entre els pergamins de l'arxiu de l'Almoina. Així deu haver succeït amb altres documents dels quals no en tenim cap mena de notícia.

Aquestes 1.258 referències a homenatges prestats provenen tant dels pergamins que els recullen com dels assentaments

26 Tenim constància de l'homenatge perquè s'ha conservat el pergamí a l'Arxiu Diocesà de Girona.

27 Tenim constància de l'homenatge perquè es va consignar la seva prestació als manuals de comptes dels pabordes.

28 Tenim constància de l'homenatge perquè s'ha conservat el pergamí a l'Arxiu Diocesà de Girona i també es va consignar als manuals de comptes dels pabordes.

dels manuals de comptes dels pabordes. No hi he comptat ni inclòs els reconeixements de domini que apareixen als diferents capbreus que l'Almoina feia fer de les seves possessions perquè crec que aquest no era l'objectiu principal del capbreu. És a dir, la principal intenció dels capbreus no era saber amb seguretat qui eren els seus homes propis sinó quins béns constituïen el domini de la institució i quins censos n'havia d'obtenir. A banda que als capbreus hi apareixen totes aquelles persones que tenen possessions per a la institució i no pas totes aquelles que en són pròpies. En qualsevol cas, la mostra treballada, més de 1.250 casos, és més que suficient com per justificar-ne el seu estudi i fa innecessari comptabilitzar els homenatges i reconeixements de domini que apareixen als registres notariais o als capbreus.

En alguns pergamins més d'una persona presta homenatge o reconeixement de domini: més d'un germà, un pare amb el seu fill o filla, i/o gendre o jove. Sovint els dos membres del matrimoni prestaven homenatge el mateix dia i llavors només es feia un sol pergamí o el paborde ho consignava al mateix assentament, per exemple:

“Item XII die augusti anno LIIII, pres notari termini castri de Caciano de Silva due instrumenta recognicionum Bn. de Masquerolis et Francische, eius uxor, proprietarie mansi de Mascharolis de Caciano de Silva.”²⁹

De fet, el que interessava al paborde o a la senyoria era que una persona en concret hagués prestat reconeixement de domini i hagués fet homenatge i, sobretot, que a l'arxiu de la institució en quedés constància. Tant li devia ser, per tant, que aquest reconeixement s'hagués escripturat en solitari o amb d'altres membres de la seva família, sempre i quan s'hagués posat per escrit de manera que es podés demostrar.

Altres vegades el paborde demana el reconeixement de domini i homenatge a diversos dels seus homes i dones propis

---

²⁹ AHG, Hospici, núm. 20 (1354-1355).

d'una mateixa parròquia, sense que a aquests els uneixi cap vincle de parentiu, i el consigna en un mateix pergamí. Així va succeir quan després que hagués comprat el domini directe d'una sèrie de masos a la parròquia de Fellines d'Agnès, filla de Pere de Sant Celoni, l'Almoïna va rebre l'homenatge de tots els seus tinents el 2 de juny de 1337.³⁰ En aquests casos, doncs, he comptabilitzat el nombre de persones que van reconèixer ser pròpies i no pas el nombre de pergamins, que és sensiblement inferior.³¹

En un altre ordre de coses, cal dir que a vegades, tot i que molt poques, a l'arxiu de l'Almoïna s'ha conservat més d'un pergamí que recull l'homenatge d'una mateixa persona que reconeix ser pròpia de la institució exactament pel mateix motiu i amb les mateixes condicions. Aquest és el cas, per exemple, dels dos pergamins que recullen el reconeixement d'home propi fet per Pere Roure, àlies Boscà, que havia entrat al mas Boscà de Riudellots de la Selva, l'un datat el 21 de gener de 1402 i l'altre l'1 d'abril del mateix any.³²

En comptades ocasions hi ha més d'un homenatge efectuat per la mateixa persona però el motiu que els explica és diferent o varia algun dels detalls. Per exemple, Joan Prat, fill de Pere Prat, hospitaler de Galliners i oriünd de la vila de Banyoles es va fer home propi i soliu de l'Almoïna el 29 de maig de 1367 perquè s'havia casat amb Ermessenda, propietària del mas Ferrer de Croanyes de Sant Vicenç de Camós. Uns anys després aquest mateix Joan Prat va reconèixer ser home propi de l'Almoïna per aquell mateix motiu però en aquesta ocasió

---

30 ADG, Pia Almoïna, Viladasens, núm. 106, en aquest pergamí hi consta el reconeixement de domini i homenatge de Pere Batlle i de la seva esposa Gueraua, d'Arnau Sans, de Guillem Ros de Locata, de Ramon Bordils, de Pere Feliu, de Jaume Sastre, i de Guillem Sastre, tots de Fellines. Altres exemples a ADG, Pia Almoïna, Gaüses, núm. 33 (1391, octubre, 1-11) i Palau Borrell, núm. 35 (1386, abril-maig), entre d'altres.

31 Aquest fet era comú a diverses senyories. Un cas similar pot veure's a C. CUADRADA, *El Maresme Medieval: les jurisdiccions baronals de Mataró i Sant Vicenç/Vilassar (hàbitat, economia i societat, segles X-XIV)*, Caixa d'Estalvis Laietana/Ed. Rafael Dalmau, Mataró 1988, p. 508 i 509.

32 ADG, Pia Almoïna, Riudellots de la Selva, núm. 135 i 136. Altres exemples a ADG, Pia Almoïna, Serinyà, núm. 172 i 173, Cassà, núm. 483 i s.n.

afirmava que tenia el domicili a Banyoles i es comprometia a pagar cada any per Pasqua una lliura de cera de cens, en senyal de reconeixement de domini.³³

En aquests casos he comptat tots i cadascun dels documents sense tenir en compte si els reconeixedors ja havien prestat un altre homenatge. De fet, el paborde de l'Almoïna va demanar-los, va consignar o va decidir guardar més d'un reconeixement de domini de cadascuna d'aquestes poques persones. No obstant això, sobta que d'una desena de persones en conservés mes d'un pergami d'homenatge i de moltes altres no en conservés cap –tot i que és possible que es fessin. Finalment, també he analitzat i comptabilitzat aquells pocs pergamins, que inclouen reconeixements de domini fets a senyors que no eren l'Almoïna, però que van ser incorporats al seu arxiu quan va adquirir el domini directe dels seus masos.³⁴ Si bé no reconeixien ser pròpies de l'Almoïna, reconeixien ser pròpies del senyor directe dels seus masos, però amb el benentès que quan el senyor directe de la terra canviava també canviava el senyor directe de les persones que la posseïen o la treballaven.

En resum, en aquest estudi hi considero totes les persones que van prestar homenatge a l'Almoïna, és a dir, les 1.258 persones (575 dones i 683 homes) que es van veure obligades o van ser requerides a reconèixer públicament la seva situació d'adscripció, i no pas tots els documents que inclouen aquesta mena d'actes, perquè seria un nombre inferior, encara que no gaire més.

5. MOTIUS DELS ASSERVIMENTS

5.1. Unes reflexions i una primera classificació

Una persona podia ser remença o bé esdevenir-ne per diferents motius. El més freqüent, segons Hinojosa, era el del

---

33 ADG, Pia Almoïna, Camós, núm. 298 i 299.

34 Com ara els homenatges en els quals unes persones van reconèixer ser pròpies i sòlides de Ramon Sitjar, ciutadà de Girona entre els mesos de febrer i maig de 1343 a ADG, Pia Almoïna, Brunyola, núms. 1206-1221.

naixement,³⁵ seguit de molt a prop pel dels que entraven a un mas per casar-se. En aquests casos, doncs, la condició servil l'aportaven o venia forçada per les persones: els pares o el cònjuge. Tot i que no podem oblidar que era la terra la que sempre exigia la servitud del seu tinent i dels seus descendents o, si més no, la que originàriament havia provocat la servitud de la família present i futura.

En funció de l'explicació que consta en els documents d'homenatges i reconeixements de domini i que justifica que es prestin, podem classificar-los en dos grans grups: un format per tots aquells causats pel mas o la terra, és a dir, els homenatges prestats per persones que per diversos motius viuen o entren a viure o a formar part o passen a posseir un mas propi, i l'altre per tots els provocats per la servitud dels pares, tant els de fills d'ambdós progenitors com els d'un de sol.

Vull assenyalar molt expressament que aquesta classificació òbviament de cap manera pot ser excloent, perquè els fills dels homes propis que viuen a un mas tant són propis perquè els seus pares ho són com perquè ells mateixos han nascut i viuen en un mas propi. Per tant, en aquests casos, cal pensar que el mas també, exactament igual que els pares, els està exigint l'adscripció. Per altra part, a vegades podem trobar diversos homenatges prestats per una mateixa persona encara que per diversos motius: primer com a fill de pares propis i després com a tinent de mas propi, o després com a cònjuge de persona pròpia, etc.

5.1.1. *Per la terra*

Els *Costums de Girona* deixen prou clar que qualsevol persona (fos lliure abans o no) que entrés en un mas propi o en una borda pròpia s'havia de fer pròpia del mateix senyor d'aquella terra. De manera que la terra i la persona que la treballava o hi vivia sempre havien de pertànyer a la mateixa senyoria.

---

35 E. de HINOJOSA, *El régimen señorial y la cuestión agraria...*, p. 208.

“Consuetudo est in diocesi Gerundense quod si dominus habet aliquam bordam de qua, vel pro qua, habere consueverit homines et mulieres, et homo veniat in dicta borda, vel intret, quod talis debet se facere de illo domino, alias, si non facit, dominus potest ipsum vel ipsam prohibere ne moretur in dicta borda, et potest talem eicere donec venerit ut suus.”³⁶

L'entrada en un mas propi es podia produir de diverses maneres, la més comuna de les quals era el fet de casar-se amb l'hereu o la pubilla, o, fins i tot, amb algun altre fill o filla del mas. D'exemples de cònjuges –tant homes com dones– que es fan propis del senyor directe del mas on es casen, no en falten. Aquest és el cas de l'homenatge prestat per Runia, filla de Berenguer de la Serra, que es fa pròpia de Berenguer Pujol perquè

“intravi in mansum de Serra Loreta qui est de dominio vestro [...] in parrochia predicta de Oristano et quia ibi duxi in maritum dictum Guillelmum de Serra Loreta, hominum proprium vestrum.”³⁷

O en alguns assentaments dels manuals de comptes dels pabordes de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona:

“Jacobus, filius P. Arnaldi de Cerviano, qui intravit mansum Castilionis Ferrarii de Gahusis causa matrimoni cum Sibilis, proprietaria dicti mansi, fecit homagium Elemosine.”³⁸

Si el cònjuge forani –tant si és el marit com la muller– no es fa propi de la mateixa senyoria que el seu consort, aquella

---

36 J. M. PONS I GURI, *Les col·leccions de Costums de Girona*, Fundació Noguera, Textos i Documents, 16, Barcelona 1988, p. 102, és el capítol del manuscrit conservat a la Biblioteca de Catalunya, per exemple.

37 M. GOLOBARDES, *Els remences dins el quadre de la pagesia catalana...*, vol. 2, pp. 108-109.

38 AHG, Hospici, núm. 25 (1381-1382), fol. CXX (De expensis instrumentorum).

estava legitimada per no deixar-los viure allà i fer-los fora del seu mas;³⁹ però abans ha de requerir el seu homenatge i ha d'insistir perquè el presti. Pons i Guri afirma que “alguns juristes presentaven l'escrúpol de si el sagrament del matrimoni tenia prioritat com a dret natural i diví sobre la condició adscriptícia d'aquella persona, però s'argumentava en contra que la condició adscriptícia era un fet anterior conegut dels contraents i que havia estat a l'abast de l'interessat la redempció de l'anterior senyor i l'adscripció al nou” i, per tant, “marit i muller havien de ser solius i propis d'un mateix senyor.”⁴⁰

A la pràctica aquest fet de reclamar l'homenatge del cònjuge d'una dona o d'un home propi es produïa de tant en tant. Així, per exemple

“Guillema, muyler d'en Guillem Merques de Crespian, es de la Almoyna per indivis ab la capela de Sent Jacme ça Garriga, el marit es de altra seyoria, sia citade que·s raema o faça vanir son marit de la seyoria.”⁴¹

Cal assenyalar que en aquest cas, l'expulsió no va ser necessària, per tal com el predit marit va prestar homenatge a l'Almoïna⁴² encara que amb un retard de vint anys. Podem suposar que el paborde devia insistir en la demanda de

---

39 “Una dona pròpia d'algun senyor està obligada a fer venir el seu marit amb els fills per raó del mas que té; en cas contrari, s'ha de redimir i renunciar al mas en favor del senyor. I viceversa, un home meu està obligat a fer venir la seva dona al meu domini. D'altra forma, se'ls pot prohibir que visquin al mas, si no ho vol el senyor aloer, fins que retin homenatge al senyor, ja que el marit i la dona han de ser del mateix senyor”. Aquest és el capítol III.3 dels *Costums* de Tomàs Mieres (T. MIERES, *Costums de Girona*, edició crítica i traducció d'A. COBOS FAJARDO, Biblioteca d'Història Rural, Girona 2001, pp. 54-55).

40 J. M. PONS I GURI, “Relació jurídica de la remença i els mals usos a les terres gironines”, *Revista de Girona*, 118 (1986), p. 39.

41 AHG, Hospici, núm. 21 (1358-1359), fol. LVIII (Vilavenut).

42 AHG, Hospici, núm. 22 (1377-1378), fol. CXIII (Vilavenut): “Guillelmus Marquesii, maritus Guillelme Marquesie de Crespiano fecit homagium Elemosine quo ad medietatem, in posse dicti notarii tercia decima die januarii anno Domini MCCCLXXXVIII”.

l'homenatge i que, finalment, Guillem Marquès no devia tenir més opció que prestar-lo.

Altres vies d'entrada en un mas propi, encara que no tan nombroses, es produïen quan se'n rebia en herència un en el qual no s'hi havia nascut ni viscut –perquè quan s'heretava el mas dels pares ja s'era propi pel fet d'haver-hi nascut. Per exemple, l'any 1364, Pere Aumar, nét de Pere Aumar de La Pera, es va fer propi i va prestar homenatge a l'Almoïna perquè havia heretat el mas Aumar del veïnat de Riurans de La Pera, de Cília, esposa d'en Campllonguell, veí de Girona.⁴³ És molt possible que Pere Aumar, com a nét d'home propi, ja fos considerat remença de l'Almoïna, encara que també és possible que ell o el seu pare s'haguessin redimit. Però, en tot cas, va prestar homenatge per raó del mas heretat on viuria i treballaria des de llavors perquè la propietat del mas li exigia la servitud. Així mateix, un pagès propi o lliure podia comprar un mas propi i anar a habitar-lo i treballar-lo. Així per exemple, consta que el 23 de maig de l'any 1404, el paborde de l'Almoïna va vendre el mas Bofill de Fonolleses a Pere, fill de Bernat Joan de Canapost, que el mateix dia va reconèixer ser propi de l'Almoïna i li va haver de prestar homenatge.⁴⁴

També s'entrava en un mas remença i s'esdevenia remença es rebia en emfiteusi. En aquests casos, el nou establert també havia de prestar homenatge al senyor d'aquell mas. Així veiem com Joan, fill d'en R. Ferrer d'Ollers va ser establert pel paborde de l'Almoïna al mas Mont, àlies Reig de Vilavenut. Aquest mas “per freytura de bones possessions [...] e per maça gran carrech de censos” estava deshabitada des de feia molt temps i ningú el volia habitar perquè, a més, les cases estaven en perill d'enderrocar-se. Al final, el predit Joan acceptà poblar-lo si se li feia alguna reducció dels censos i, un cop establert, féu homenatge a l'Almoïna, reconeixent que era propi seu tant ell com els seus descendents.⁴⁵ Finalment, existia la possibilitat que el senyor directe es vengués el mas a un altre senyor i que

43 ADG, pergs. Pia Almoïna, La Pera, núm. 201 (1364, juny, 25).

44 AHG, Hospici, núm. 37 (1403-1404), fol. XXXIV v. (Fonolleses).

45 AHG, Hospici, núm. 44 (1405-1406), fol. XXXIII v.

aquest demanés el reconeixement de tots els pagesos que hi vivien, malgrat que aquests no canviessin d'estatus jurídic ni tampoc el domini útil del seu mas. L'Almoïna del Pa de la Seu de Girona va comprar alguns masos a d'altres senyors amb totes i cadascuna les seves pertinences, incloses les persones que hi vivien i que hi treballaven.

En tots aquests casos sempre era la terra on es vivia i de la qual es vivia la que exigia l'asserviment dels seus tinentes o habitants. Entre d'altres coses per tal d'evitar complicacions o malentesos entre els mateixos senyors. Recordem que abans que algú reconegués ser propi de l'Almoïna el seu paborde li demanava si era lliure i en cas que s'hagués redimit li demanava la seva carta de redempció per tal de guardar-la. És a dir, que el senyor volia que les seves terres les posseïssin els seus remences i no pas els remences d'altres senyors.⁴⁶

5.1.2. *Pels pares*

Els fills i filles d'homes i dones propis eren, per aquest sol fet, homes i dones propis del mateix senyor que el seus pares. Així, per exemple, ho indiquen els *Costums de Girona* de Tomàs Mieres:

“El fill d'un home d'algú que sigui propi i sòlid, encara que la mare sigui lliura, si ha nascut dins del matrimoni, segueix la condició del pare, de manera que és d'aquell senyor de qui és el seu pare. Però si és un fill espuri, segueix la condició de la mare. Això mateix s'esdevé amb els fills naturals. I així es jutja per costum.”⁴⁷

---

46 Si més no aquesta era la teoria o l'ideal, però a finals del segle XIV alguns dels masos propis de l'Almoïna van ser establerts a remences d'altres senyories per manca de tinentes, i a aquests no se'ls podia demanar l'asserviment immediat al senyor del mas per tal com ja estaven adscrits a un altre mas i a un altre senyor. En veurem algun cas més endavant.

47 T. MIERES, *Costums de Girona...*, p. 54-55, així com el capítol 98 (Item est consuetudo) del ms. E, J. M. PONS I GURI, *Les col·leccions de Costums...*, p. 144.

I també consta així a molts homenatges. Per exemple, quan, el 20 de gener de 1327, Berenguera, filla de Ramon Cortades i de Barcelona de la parròquia de Villalonga, va reconèixer ser dona pròpia d'Elisenda, vídua de Ramon del Catllar, ho va fer “quia dicti parentes mei sunt homines vestri proprii”.⁴⁸ A vegades fins i tot especifiquen el nom del pare per raó del qual són considerats propis “quia sumus filii dicti Petri Solani qui est homo proprius et solidus et rusticus amansataus et affocatus dicte Elemosine”.⁴⁹

Els fills il·legítims segueixen la condició de la mare i, per tant, si aquesta és franca ells també ho seran i si és de remença ells també, si més no així ho indiquen els *Costums de Girona*. Així es desprèn, per exemple, de la redempció concedida per l'abat del monestir de Sant Esteve de Banyoles a favor de Joan, fill natural d'Ermessenda de Pratmitjà de Camós,⁵⁰ que com que era propi com la seva mare del predit monestir, necessitava redimir-se per tal de poder-se fer propi de l'Almoïna del Pa.⁵¹ Aquesta pia institució també va rebre homenatges de fills naturals d'algunes de les seves remences, com ara el de Pere Horta, fill natural de Berenguera, germana de Ramon d'Horta de Brunyola. Així com d'una filla il·legítima d'un pare propi i aquest és el cas de Guillema, filla natural d'Arnau Net de Sant Dalmai.⁵²

Ja he apuntat que en alguns casos un mateix home o dona propi repetia el reconeixement de domini i l'homenatge, per causes que desconeixem. El cas de Pere, fill il·legítim de Castelló Ferrer de Gaüses i de Guillema Voló, natural de Brunyola, és doblement interessant. Per una banda perquè va prestar dos homenatges i, per l'altra, perquè quan el 13

---

48 M. GOLOBARDES, *Els remences dins el quadre de la pagesia catalana...*, vol. 2, pp. 105-106.

49 ADG, pergs. Pia Almoïna, Camós, núm. 234 (1386, juny, 11).

50 ADG, pergs. Pia Almoïna, Camós, núm. 341 (1309, desembre, 25).

51 ADG, pergs. Pia Almoïna, Camós, núm. 168 (1336, març, 19).

52 ADG, pergs. Pia Almoïna, Brunyola, núms. 647 i 756 (1329, maig, 5 i 1321, març, 15) respectivament. A més a més, ell es compromet a pagar anualment en reconeixement de domini 2 sous i ella, 2 polls. Vegeu l'altre exemple de fill il·legítim a ADG, pergs. Pia Almoïna, Brunyola, núm. 1207.

d'abril de 1336 va reconèixer ser propi de l'Almoïna perquè el seu pare ho era i pagar vint diners anuals en senyal de reconeixement de domini, el paborde de la institució va guardar el seu homenatge amb els pergamins que rebia de Brunyola. Però quan el 31 de desembre de 1356, aquest mateix Pere va tornar a prestar homenatge perquè els seus pares eren propis, el paborde el va guardar amb els de Gaüses.⁵³

L'homenatge es podia demanar al pagès o als seus fills encara que fes temps que visquessin fora del mas. En aquests casos les persones seguien essent pròpies i com a tals continuaven transmetent la servitud als seus fills. Però no sempre feien referència a la vinculació amb el mas d'origen quan reconeixien ser propis. Així per exemple, en Jaume Mascaró, oriünd de la parròquia de Santa Maria de Camós i habitant de Banyoles, va prestar homenatge a l'Almoïna com a fill d'home i dona propis i, a més, es va comprometre a fer un cens anual com a reconeixement, però enlloc es refereix al seu mas d'origen i només explica que és propi perquè els seus pares també ho eren.⁵⁴

A vegades, el prestador tot i reconèixer que viu fora del mas i del domini d'origen, es compromet a tornar-hi quan li requereixin. Aquest és el cas de l'homenatge prestat, el 7 de novembre de 1377, per Francesc Martí de Santa Llogaia del Terri però que viu a la ciutat de Girona, que després de reconèixer ser propi de Felip, vescomte de Rocabertí, assegura que en el termini de deu dies tornarà a habitar a Santa Llogaia quan el seu senyor així li ho requereixi.⁵⁵

5.2. Els homenatges prestats a l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona

Un cop establerta la classificació dels homenatges i reconeixements de domini en funció de la raó que els ha

---

53 ADG, perg. Pia Almoïna, Brunyola, núm. 678 i Gaüses, núm. 233.

54 ADG, perg. Pia Almoïna, Camós, núm. 152 (1330, gener, 24).

55 M. GOLOBARDES, *Els remences dins el quadre de la pagesia catalana...*, vol. 2, pp. 155-156.

justificat, intentarem aplicar-la als rebuts per l'Almoïna. Ho farem basant-nos en la mateixa informació aportada pels documents que contenen aquests actes, per tant, basant-nos en el motiu que indica el paborde o el notari per tal d'explicar o justificar l'homenatge rebut. Malauradament no tots els documents expliquen clarament quin motiu els causava. Tot i això, crec que en molts casos no és difícil suposar-lo. Vull dir que encara que no ho diguin expressament, els pabordes indiquen indirectament quina és la causa que explica l'asserviment d'una persona. Com ara quan assegurin que la persona que el presta és filla d'un remença, de manera que no sembla gens agosarat assegurar que aquesta filiació és la que li exigeix la servitud. El mateix passa amb aquells reconeixements de domini prestats per persones que reconeixen estar casades amb una persona pròpia.

En funció de la classificació que abans he establert en resulta un grup més nombrós que és el dels reconeixements originats per la terra, és a dir, per persones que es casaven amb remences de la institució i que és, amb molta diferència, superior al dels fills. Això és degut, probablement, a que el paborde no devia exigir l'homenatge de tots els fills dels seus pagesos propis perquè devia considerar que era del tot innecessari. Per aquest motiu, cal pensar que només devia demanar l'homenatge en moments determinats i també i només a determinats fills, però, ara per ara, ens és del tot impossible saber perquè l'Almoïna demanava homenatges a alguns fills i a d'altres no.

5.2.1. *Per la terra*

Ja he dit que l'entrada, per qualsevol de les possibles vies, en un mas propi exigia l'asserviment de la persona que hi entrava, independentment de la seva condició anterior. L'Almoïna del Pa de la Seu de Girona va rebre, durant el període estudiat, com a mínim, 870 reconeixements de domini i homenatges servils de persones que entraven a formar part d'un dels seus masos remences: 521 corresponien a dones i 349, a homes. Tot i això, la gran majoria provenien de persones que acabaven de

casar-se amb persones pròpies de l'Almoïna: 454 dones (un 79% del total d'homenatges prestats per dones) i 175 homes (el 25% dels homenatges prestats per homes).

Aquesta gran diferència entre casades i casats de nou es manté en els tres períodes estudiats. Abans de la pesta negra 168 dones (el 77'5%) van fer-se pròpies de l'Almoïna perquè els seus marits ho eren i, per contra, només 50 homes (el 22'5%) es van casar amb dones remences. Després de la pesta van ser 185 dones (el 67'5%) i 89 homes (el 32'5%). Durant la primera meitat del segle XV, van reconèixer ser de l'Almoïna 101 dones (73'7%) i 36 homes (el 26'3%).

Aquestes dones són majoritàriament qualificades de “dones verges” o “incorruptas” per la documentació, és a dir, eren dones solteres que, per poder-se casar amb un remença de l'Almoïna, s'havien redimit abans d'un altre senyor. Moltes d'elles lliuraven la carta de redempció del seu senyor anterior que demostrava que eren lliures i el paborde conservava aquestes cartes entre els pergamins de l'Almoïna. Així, al principi dels seus homenatges hi solen fer constar el seu enfranquiment: “redempta et libera ab omni dominio et servitute [...] cuius eram, prout de ipsa redempcione constat per instrumentum inde confectum in posse Raymundi de Brugueria, quod vobis venerabili preposito infrascripto in presenti trado,”⁵⁶ o bé es comprometen a portar la carta més endavant: “et promito vostre voluntate vobis tradere instrumentis redempcionis mee,” o bé fan constar expressament que no són pròpies. Cal remarcar en aquest punt que és possible que moltes d'elles fossin filles d'homes propis de l'Almoïna i que, per tant, com a dones ja pròpies de la mateixa institució no necessitessin redimir-se per tornar-se a asservir, tot i que sí podien haver de prestar un nou homenatge en el qual variava el motiu de la nova adscripció.

Pocs són els homes que fan reconeixement en motiu de casar-se amb una dona d'un mas propi de l'Almoïna. Probablement perquè la major part de famílies tindrien, com a mínim, un fill baró. Els que abans eren propis d'un altre senyor i que s'havien hagut de redimir també lliuraven la seva carta de redempció

---

⁵⁶ ADG, pergs. Pia Almoïna, Camós, núm. 190 (1348, abril, 11).

i així ho feien constar expressament en l'homenatge. Alguns d'ells també eren fills de pagesos propis de l'Almoïna i, per tant, tampoc no els havia calgut redimir-se abans. Aquest és el cas, per exemple, de Guillem de Cases de Camós que, el 27 de gener de 1355, va reconèixer ser home propi de l'Almoïna perquè el seu pare ho era i, més endavant, el 23 de setembre de 1365, va tornar a prestar homenatge perquè s'havia casat al mas Coll amb la seva senyora útil i propietària.⁵⁷ El seu estatus no havia variat, però sí que havia canviat el mas i el motiu pel qual estava adscrit a la mateixa senyoria i, encara que no ho especifiqui, devia haver renunciat a qualsevol dret sobre el mas patern.

Els *Costums de Girona* especifiquen que quan qualsevol home propi –encara que no tingui cap borda de la seva senyoria– es casí, la seva dona forçosament s'haurà de fer pròpia de la senyoria del marit.⁵⁸ Aquesta situació, com veurem més endavant, tot i que no és gaire freqüent, explica alguns dels homenatges i reconeixements de domini rebuts per l'Almoïna. Per tant, no sempre que trobem homenatges causats per casaments amb persones pròpies hem de suposar que aquestes persones posseïssin o visquessin en un mas propi de la mateixa institució que rep el reconeixement.

Val a dir que si bé en molts documents d'homenatge s'hi sol fer constar que el reconeixedor es fa propi per raó del seu mas o perquè el seu mas li ho exigeix així, no sol especificar-se com li ha pervingut. És a dir, normalment no es fa cap referència a si el mas ha estat heretat (ni de qui s'ha heretat), si ha estat comprat o s'ha rebut en donació o si s'hi ha estat establert. Per això és fa difícil oferir dades més o menys segures sobre els homenatges prestats pels nous hereus, establerts, compradors, etc.⁵⁹ Cal dir que moltes d'aquestes persones (sobretot homes) que admeten

---

57 AHG, Hospici, núm. 20 (1354-1355), fol. III i ADG, perg. Pia Almoïna, Camós, núm. 211.

58 "Item est consuetudo quod si homo meus inhabitet in aliqua borda que non sit mea, vel per me non teneatur, et ducit uxorem, quod uxor quam ducit debet se facere meam feminam, licet terram talis homo non teneat per me, vel aliquid aliud nisi personam suam: et sic fuit pluries iudicatum", aquest és el text del capítol 56 del manuscrit dels *Costums* de la Biblioteca de Catalunya (J. M. PONS I GURI, *Les col·leccions de Costums...*).

ser pròpies i sòlides per raó del seu mas devien haver-lo heretat dels seus pares, o, més ben dit, del seu pare. En principi, tot i que no hi ha prou dades com per a assegurar-ho crec que no és gens agosarat fer-ho. Amb tot, els masos no sempre s'heretaven dels pares: com a mínim en nou ocasions el reconeixedor fa constar que el mas que li exigeix l'adscripció l'ha heretat de la mare,⁶⁰ en una ocasió l'herència prové de la madrastra⁶¹, en dues d'un oncle,⁶² en una d'un germà.⁶³ En altres quatre ocasions la persona que presta l'homenatge reconeix que ho fa perquè ha heretat un mas, però no especifica de qui.⁶⁴

L'Almoïna del Pa de la Seu de Girona va rebre molt pocs homenatges de persones que haguessin comprat un dels seus masos adscrits. De fet, fins i tot després de la pesta negra es van vendre pocs masos del domini de l'Almoïna. Només en vuit documents, els prestadors reconeixen que es fan propis de l'Almoïna perquè han comprat un dels seus masos propis,⁶⁵

---

59 En teoria, hauríem de poder saber si l'entrada en un nou mas s'havia produït per una herència, localitzant el pagament de la corresponent eixòrquia, o per una compra o establiment, a través del pagament del lluïsmo, però no sempre és possible perquè no tots els manuals de comptes dels paborde ens han pervingut.

60 ADG, perg. Pia Almoïna, Brunyola, núm. 709 (1371, setembre, 11), Camós, núm. 209 (1365, març, 20) i 243 (1420, febrer, 20); Cassà de la Selva, núm. 330-2 (1363, abril, 22); Gaüses núm. 191 (1333, maig, 11) i 240 (1358, març, 20); Llambilles núm. 109 (1354, juny, 19); Vilavenut, núm. 129 (1365, juliol, 17) i 132 (1372, abril, 22).

61 ADG, perg. Pia Almoïna, Vilavenut, núm. 166 (1399, febrer, 27).

62 ADG, perg. Pia Almoïna, Brunyola, núm. 670 (1334, novembre, 24) i Camós, núm. 399 (1387, setembre, 20).

63 AHG, Hospici, núm. 34 (1404-1405), fol. LXVIII v.

64 ADG, perg. Pia Almoïna, La Pera, núm. 201 (1364, juny, 25); ADG, perg. Pia Almoïna, Brunyola, núm. 944 (1376, setembre, 27) i AHG, Hospici, núm. 23 (1376-1377); ADG, perg. Pia Almoïna, Celrà, núm. 173 (1407, febrer, 15) i AHG, Hospici, núm. 45 (1406-1407); i ADG, perg. Pia Almoïna, Brunyola, núm. 732 (1417, desembre, 29).

65 ADG, perg. Pia Almoïna, Cassà de la Selva, núm. 497 (1369, agost, 23); ADG, perg. Pia Almoïna, Riudellots de la Selva, núm. 129 (1372, febrer, 6); ADG, perg. Pia Almoïna, Camós, núm. 225 (1374, maig, 9); ADG, perg. Pia Almoïna, Viladasens, núm. 275 i AHG, Hospici, núm. 24 (1378-1379) (1379, desembre, 30); ADG, perg. Pia Almoïna, Camós, núm. 300 (1391, abril, 1); ADG, perg. Pia Almoïna, La Pera, núm. 239 (1403, gener, 9); AHG, Hospici, núm. 45 (1406-1407), La Pera; i ADG, perg. Pia Almoïna, Brunyola, núm. 733 (1417, desembre, 29).

quan cal pensar que molts més masos es devien vendre al llarg de tot el període estudiat. Només en dues ocasions, els prestadors reconeixen que des d'aquell moment són propis de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona perquè aquesta acaba de comprar el domini directe dels seus masos: la primera vegada a la vídua de Pere de Vilademany i, la segona a Berenguer Palol de la Baldòria.⁶⁶

Una altra possibilitat per esdevenir tinent d'un mas propi i, com a tal, persona pròpia era rebre'l en donació. Aquesta va ser la raó al·legada per vuit altres remences de l'Almoïna. Tres homes i una dona van prestar homenatge a la institució perquè la seva mare els havia donat un mas o una borda pròpia, aquest és el cas de Guillem Boscà, propietari de la borda Boscà de Riudellots de la Selva, a qui la seva mare ha donat la predita borda.⁶⁷ En altres quatre ocasions, els reconeixadors especifiquen que es fan propis de l'Almoïna perquè els han donat un dels seus masos, però no aclareixen la relació entre els donadors i ells.⁶⁸

Finalment, cal dir que en menys ocasions trobem homenatges prestats per persones a les quals l'Almoïna acaba d'establir un mas. Tot i que, s'ha de tenir molt present que, com veurem més endavant, en algunes d'aquestes vendes o establiments, el paborde permet que el nou tinent i la seva família no es facin propis durant un període determinat de temps per tal de facilitar el nou poblament i conreu de les terres, a canvi d'un pagament anual. Potser aquests masos eren adquirits per possessors de masos remences de l'Almoïna que no podien adscriure-s'hi perquè ja estaven adscrits a un altre mas, però que preveïen que en el temps pactat algun dels seus fills s'hi

---

66 ADG, pergs. Pia Almoïna, Brunyola, núm. 801 (1365, agost, 1) i ADG, pergs. Pia Almoïna, Borrassà, núm. 119 (1439, febrer, 14).

67 ADG, pergs. Pia Almoïna, Riudellots de la Selva, núm. 99 (1320, febrer, 25), ADG, pergs. Pia Almoïna, Llambilles, núm. 101 (1330, setembre, 28), ADG, pergs. Pia Almoïna, Viladasens, núm. (1352, març, 21), i ADG, pergs. Pia Almoïna, Camós, núm. 397 (1366, març, 5).

68 ADG, pergs. Pia Almoïna, Cassà de la Selva, núm. 314 (1332, març, 14), ADG, pergs. Pia Almoïna, Palau Borrell, núm. 17 i AHG, Hospici, núm. 34 (1404-1405) (1405, febrer, 15), i AHG, Hospici, núm. 47 (1423-1424), Riudellots de la Creu (1424, maig, 31).

podrien asservir, és a dir, es tractaria de remences que es fan càrrec d'un segon mas per a un segon fill.⁶⁹

En tot cas, des de l'any 1300 fins l'any de la pesta negra 29 homes (el 82'8%) i 6 dones (el 17'2%) van fer-se pròpies de l'Almoïna o van reconèixer que ja ho eren per raó dels seus masos. Des de 1348 fins a finals del segle els casos van augmentar considerablement: 64 homes (el 68%) i 30 dones (el 32%), més del doble de casos. Durant la primera meitat del segle XV, van continuar augmentant: 82 homes (el 73'2%) i 30 dones (el 26'7%).

5.2.2. *Pels pares*

Els fills d'homes propis de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona que li van prestar homenatge i van reconèixer ser-ne pròpies van ser un mínim de 252, és a dir, un 20% del total d'homenatges servils rebuts per la institució. La majoria d'ells reconeixen que els seus dos pares (o només el pare) eren propis de l'Almoïna:

“Sit omnibus notum quod ego Guillelmus de Mediano, filius Berengarii de Mediano et Guillelme, eius uxoris, defunctorum, parrochie Sancte Marie de Camonibus, gratis et ex certa sciencia confiteor et recognosco vobis, venerabili Petro de Casadeval, preposito Elemosine Panis Ecclesie Gerundensis, quod eo que dicti parentes mei ante nativitatem meam et post erant homines proprii et solido dicte prepositure ratione mansi de Mediano dicte parrochie.”⁷⁰

69 Per exemple, en el manual de comptes dels pabordes corresponent a l'any 1403-1404, un assentament consigna que el paborde de l'Almoïna va establir el mas Carrera de la parròquia d'Espinavessa, que durant molt de temps havia estat deshabitat, a Pere Domènech de la parròquia de Crespià. Però ho amb la condició que tingués un hereu que fes homenatge a l'Almoïna en el termini de 14 anys i que, durant aquests anys, li pagués 2 sous anuals de cens. AHG, Hospici, núm. 37 (1403-1404), fol. XXIII. Altres exemples d'establiments a ADG, pergs. Pia Almoïna, La Pera, núm. 96 (1303, setembre, 19) i ADG, pergs. Pia Almoïna, Vilavenut, núm. 173 (1407, octubre, 4).

70 ADG, pergs. Pia Almoïna, Camós, núm. 192 (1352, març, 30).

Però n'hi ha alguns pocs que consignen que són fills de mare pròpia, tot i que no diuen res de si és pubilla, vídua, o si el seu pare és lliure, o si són fills nascuts fora del matrimoni. Aquests fills de persones pròpies utilitzen majoritàriament els verbs “confiteor et recognosco” en els seus homenatges servils, com indicant que ja eren propis i que només deixen constància per escrit d'una realitat, encara que no ho haguessin reconegut abans.

La gran majoria de persones que van reconèixer estar adscrites a l'Almoina perquè els seus pares també hi estaven van ser homes, 228 (un 33% de tots els reconeixements prestats per homes) quan només 24 dones (el 4% de tots els reconeixements prestats per dones) van fer-ho per aquest motiu. I això pel que fa als tres períodes estudiats. Abans de la pesta, 90 homes fills d'homes propis se'n van fer mentre que només 13 dones van fer el mateix per aquesta mateixa raó. Després de l'epidèmia, el nombre d'homenatges prestat per fills o filles de persones pròpies es redueix a 78 casos: 69 d'homes i 9 de dones. Pel que fa al segle XV, el mateix nombre d'homes fills de persones pròpies va reconèixer estar adscrit, 69, i només 2 dones van fer el mateix.

Pot sobtar la gran diferència entre homes i dones que es fan propis de l'Almoina perquè són fills de persones pròpies. Però ja hem vist que en el cas de les persones que reconeixen el mateix perquè s'han casat amb persones pròpies, les xifres són a la inversa. Amb tot, ¿caldria concloure que aquests poques dones eren futures hereves dels masos dels seus pares i que el paborde els exigia el reconeixement per tal d'evitar malentesos quan haguessin d'heretar el mas? Potser sí, però amb la documentació conservada no es pot confirmar. També pot ser que algunes d'elles no visquin a llurs masos d'origen i que la única vinculació amb la senyoria fos a través dels seus progenitors, de la mateixa manera que succeeix amb els homes.

El que més sorprèn d'aquests homenatges prestats per fills de remences és el fet que gairebé la meitat prometien fer anualment un cens a l'Almoina com a reconeixement de domini: en concret ho van fer 14 dones i 103 homes. Aquests

censos, també contemplats en els *Costums de Girona*, eren pagats tant en espècies com en diners, quantitats molt variades: 3 sous, 1 sou, 18 diners i 1 quartó, mitja lliura o 1 lliura de cera, 1 oca, 2 gallines, etc.

El següent quadre resumeix totes les dades provinents dels motius dels homenatges i reconeixements de domini prestats a l'Almoina del Pa de la Seu de Girona. Hi he presentat per separat els casos motivats per matrimonis dels motivats pels masos, tot i que, com ja he dit, l'origen d'ambdós motius era el mateix. En la categoria "masos" hi he comptabilitzat totes les entrades en un mas no produïdes per un matrimoni, és a dir, per herència, compra o establiment. En l'apartat "altres" hi he inclòs tots aquells reconeixements dels quals no he pogut establir-ne el motiu.

QUADRE TOTAL DELS MOTIUS PELS QUE
ES PRESTEN ELS HOMENATGES

PERÍODE	MOTIU	DONES	HOMES	TOTAL
1300-1347	matrimoni	168	50	218
	mas	6	29	35
	pares	13	90	103
	altres	18	49	67
TOTAL		205	218	423
1348-1399	matrimoni	185	89	274
	mas	30	64	94
	pares	9	69	78
	altres	5	24	29
TOTAL		229	246	475
1400-1457	matrimoni	101	36	137
	mas	30	82	112
	pares	2	69	71
	altres	8	32	40
TOTAL		141	219	360
1300-1457	matrimoni	454	175	629
	mas	66	175	241
	pares	24	228	252
	altres	31	105	136
TOTAL		575	683	1258

6. HOMENATGES DE PERSONES QUE NO VIUEN AL MAS PEL QUAL SE'LS REQUEREIX L'ADSCRIPCIÓ

Tots els descendents de remences i tots els nascuts en un mas remença també ho són encara que no ho hagin reconegut mai. I això és així fins i tot quan no es viu o no s'ha viscut mai en un mas servil. Per això fa unes pàgines deia que hi havia serfs vivint i convivint amb persones lliures a viles, ciutats i llocs privilegiats. Alguns d'ells amb prou feines devien saber que eren remences perquè els seus pares ho eren o quin era el motiu del seu asserviment o quin era el seu mas d'origen (si és que en tenien) i si hi podien arribar a tenir drets en cas de manca de descendència directa, o qui era el seu senyor directe. D'altres devien tenir-ho molt clar i, si més no, sabien de qui s'havien de redimir quan volien fer-ho o eren localitzats per la mateixa senyoria. Tanmateix alguns d'aquests remences vivien i podien viure en altres parròquies on el seu mateix senyor directe hi tenia masos i persones pròpies. Normalment en alguna casa a la cellera tal com explicitaven alguns d'aquests reconeixadors en els seus homenatges.

Com a mínim més d'una cinquantena dels homenatges i reconeixements de domini rebuts i conservats per l'Almoina del Pa de la Seu de Girona van ser prestats per persones que reconeixien explícitament que no vivien al seu mas d'origen (un 4'5% del total). Tot i que aquest nombre pot ser considerat simbòlic, crec que val la pena detenir-s'hi perquè demostren que el fet d'estar adscrit no implicava no poder abandonar el mas i el domini d'origen sense haver-se redimit prèviament. Entre 1300 i 1347, 3 dones i 17 homes van especificar que vivien en un lloc diferent de la parròquia per la qual prestaven homenatge, entre 1348 i 1399 7 dones i 17 homes, i entre 1400-1457, 4 dones i 9 homes van fer el mateix. El que no podem saber és si aquests 57 eren tots els remences de l'Almoina que vivien fora dels seus masos i parròquies d'origen. Tot i que és molt probable que hi hagués més remences propis de l'Almoina vivint a ciutats i viles teòricament lliures i privilegiades, que havien aconseguit escapar del seu control.

Moltes d'aquestes persones fins i tot indicaven el seu lloc de residència que solia ser una vila o ciutat propera al seu lloc de procedència: Banyoles, Brunyola, Girona, Sant Feliu de Guíxols, Santa Coloma de Farners, Peralada, etc. Amb tot també n'hi ha uns pocs que viuen a Barcelona i sembla que ja hi estan del tot instal·lats i, fins i tot, asseguren que en són considerats ciutadans, com veurem més endavant. Vegem uns exemples d'aquests reconeixements. L'any 1381, Joan Prat, fill de Pere Prat, hospitaler de Galliners, va reconèixer ser home propi de l'Almoïna perquè havia entrat en el mas Ferrer de Croanyes de Sant Vicenç de Camós en casar-s'hi. Al'homenatge aclaria que "ego foveo domicilium in villa de Balneolis" i es comprometia a pagar una lliura de cera de cens anualment en senyal de reconeixement de domini.⁷¹ En aquest mateix sentit, al manual de comptes dels pabordes de l'any 1346-1347 hi ha consignat el següent assentament:

"IIII idus madii, anno XLVII, A. Morel de Bruyola, nunc commorans in parrochia de Stagnolo, fecit recognitionem pro qua facit XVI d. in festo Natalis Domini, deconstitit instrumentum, XII d."⁷²

I al de 1381-1382:

"Brunissen, uxor primo Bernardi Columbi de Borgonyano, habitatrix in dicto manso Columbi, nunc uxor Bernat Maruny, olim de Camonibus et nunc commorans in civitate Gerunde, fecit homagium Elemosine XXVI die madii, anno Domini MCCCLXXXII, in posse G. Lupeti."⁷³

En aquests tres casos i en tota la resta d'aquesta cinquantena, no només s'explica que la persona en qüestió no viu al mas que li exigia l'asserviment, sinó que, a més, se n'especifica el

71 ADG, perg. Pia Almoïna, Camós, núm. 299 (1381, abril, 25).

72 AHG, Hospici, núm. 12 (1346-1347), fol. LXXXVIII v. (Expensis instrumentorum).

73 AHG, Hospici, núm. 25 (1381-1382), fol. CXX v.

lloc habitual de residència. Repeteixo que també és possible (de fet, molt possible) que altres persones que es feien o reconeixien ser de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona, visquessin fora del seu mas d'origen i en una parròquia diferent a la de procedència, però els documents que contenen llurs homenatges no ho especifiquen així.

Alguns d'ells, a més, en el moment en què reconeixen ser propis semblen molt ben –o del tot– instal·lats en els seus nous llocs de residència. Aquest és el cas de tots aquells remences que, tot i prestar un homenatge i admetre amb ell la seva condició de persones no-lliures i adscrites a la terra, consignen que no només viuen fora del mas i en un altre lloc sinó que, ultra això, hi tenen un ofici. Serien doncs, remences amb oficis “urbans” o, en tot cas, remences no pagesos, remences que no semblen tenir ja cap mena de participació en el conreu de la terra. Alguns d'aquests homes eren sastres, pedrers, paraires, teixidors, carnisers, fusters, sabaters, mestres de cases i, fins i tot, hi ha un escriptor, cas de Jaume Bohiga, escriptor de Caldes, fill de Pere Bohiga, també escriptor de Caldes i ja difunt, que reconeixia que era propi de l'Almoïna perquè tant el seu pare com el seu avi ho eren. Aquesta és, de fet, una de les molt poques referències als avis que apareixen a la documentació i no crec agosarat atribuir-ho al fet que molt probablement el seu pare tampoc no vivia al mas d'origen, queda clar que ja tenia un ofici, heretat pel seu fill. Si així fos, l'adscripció de Jaume Bohiga s'hauria de remuntar al seu avi, que devia ser qui vivia al mas d'origen.

Així les coses, aquests remences estaven teòricament i absoluta establerts en el seu nou lloc de residència i algun d'ells ni tan sols comparteix el cognom amb un dels masos propis de l'Almoïna. En tot cas, tot apunta que alguns d'ells feia temps que vivien fora del seu mas d'origen –si és que mai hi havien viscut- i sembla que els seus pares tampoc no hi vivien, la qual cosa no implicava que haguessin deixat de ser remences per tal com mai no s'havien redimit. Tot i això algunes d'aquestes persones, com veurem més endavant, també compraven la seva pròpia llibertat i s'enfranquien de l'Almoïna. I això, malgrat que com indiquen els *Costums de Girona*, qualsevol remença

que aconseguís passar més d'un any i un dia a qualsevol lloc privilegiat sense ser requerit pel seu senyor directe i sense haver-li prestat homenatge obtindria automàticament la seva pròpia llibertat.⁷⁴ I malgrat que en els seus homenatges es comprometien a “non intrabo causa habitandi civitatem, villam, castrum vel alia loca privilegiata”.

Ara per ara, val la pena recalcar, que a la vista d'aquesta documentació, queda clar que no tots els remences vivien en masos i eren pagesos. Sembla, doncs, que era possible sortir del mas d'origen sense haver-se redimit –i, per tant, sense haver-se desvinculat ni de la terra ni del seu senyor directe– i anar a viure en un altre lloc. Tanmateix el fet de no viure al mas, de cap manera implica que eventualment no s'hi poguessin tenir drets. Mentre la persona no es redimia seguia estant-hi vinculada i això vol dir que si el tinent moria sense descendència, es podria arribar a heretar.

6.1. Censos pagats

Fem un pas més. Si ens tornem a fixar en el reconeixement de Joan Prat, veiem com es compromet a fer un pagament anual en senyal de reconeixement de domini a l'Almoïna:

“et in recognitionem domini promitto facere anno quolibet, in festo Pasche Domini, unam libram cere vobis et vestris successoribus in dicta Elemosina.”

El mateix van fer més de 150 altres homes i dones propis de la institució.

---

⁷⁴ Així es desprèn, per exemple, de la Rúbrica XII de la compilació de Mieres: “Si l'home d'un senyor no li ha prestat homenatge de solidància i té la seva residència a una ciutat o vila de Catalunya durant un any i un dia, com que no li han reclamat l'homenatge, aquest prescriu i l'home adquireix la plena llibertat per costum”. Una glossa (la 12, 2, b) aclareix que l'homenatge de solidància és aquell en el que es diu i es reconeix ser home propi i sòlid per raó del mas del senyor directe. T. MIERES, *Costums de Girona...*, pp. 80-81 i 231.

Els *Costums de Girona* ja recollien aquesta mena de pagaments que podien haver de fer aquells homes i dones propis que no vivien al seu mas d'origen:

“Item iuvenishomo⁷⁵ sive masculussive femina fuerit, tenentur requisiti a domino sibi facere recognitiones instrumentum et si extra mansum morabatur tunc ipse dominus potest cogere ipsum ut sibi faciat unum par gallinarum vel quasi similem servicium aliquid in signum domini annuatim.”⁷⁶

Quan en els documents d'homenatge el remença es compromet a pagar un cens anual, sempre s'especifica, com hem vist a l'exemple anterior, que es pagarà en senyal de reconeixement de domini, “in signum vestri veri domini” o expressions similars.

Aquests pagaments poques vegades apareixen consignats als manuals de comptes. Teòricament a cadascun dels manuals haurien d'inscriure-s'hi tots aquests censos de reconeixement, per tal com s'havien de pagar anualment, però no és així. De fet, en molt poques ocasions és així. Això no obstant, no crec que el fet de que no siguin consignats aïlladament no vol dir que no es paguessin sinó que el cobrament es devia incloure entre els censos, si més no tots aquells pagaments en espècie, i, per tant, no s'especificaven un per un.

També pot ser que a causa de tractar-se de censos que havien de ser pagats per persones que, en teoria, no vivien al mas ni a la parròquia d'origen, fos més difícil cobrar-los. D'aquesta manera el pagament es faria menys sovint i es consignaria als apartats de deutes dels mateixos manuals, sense especificar

---

75 Segons la glossa 2,1, a de Tomàs Mieres “un jove home és aquell que no té cap possessió pel senyor, excepte la pròpia persona”, T. MIERES, *Costums de Girona...*, p. 217.

76 Aquest és el text del capítol 22 del manuscrit dels *Costums* conservat a l'ACA (J. M. PONS I GURI, *Les col·leccions de Costums...*, p. 205), vegeu també el capítol 38 (pàg. 88), el 120 (pàg. 151) en el qual es diu que es pot cobrar una oca, una gallina o una lliura de cera, i la Rúbrica XXVIII de la Compilació de Tomàs Mieres (p. 318) i a T. MIERES, *Costums de Girona...*, p. 135.

sempre quin era el motiu de l'ingrés. Altres vegades, però, el paborde explicita perquè ingressa una quantitat:

[11, novembre, 1359] “computavimus cum P. Geralde, filio A. Geraldi de Matremagna, homo proprius Elemosine, qui facit pro recognitionem quolibet anno II s. in festo Omnium Sanctorum et debebat a prima die mensis junii anni XLVIII usque ad XI novembris MCCCLVIII que sunt XII anni, XXIII s.”⁷⁷

Quan apareixen anotats als manuals normalment es troben als apartats destinats als foriscapis amb la resta de pagaments extraordinaris tot i que, en ser anuals, haurien de ser considerats ordinaris. Si bé la quantitat ingressada l'havia de cobrar la institució o s'havia de repartir entre aquesta i els arrendataris de les rendes, alguns assentaments indiquen que, sovint, aquests censos els cobraven, directament i íntegra, aquests segons. Això explicaria també el fet que no els trobem consignats anualment perquè els arrendataris els cobrarien personalment sense haver-ne de retre comptes amb l'Almoïna.⁷⁸ Altres vegades els diners es repartien com era habitual entre l'Almoïna, els arrendataris i el paborde.⁷⁹

Segons els *Costums*, com hem vist, podien haver de pagar censos tots aquells homes i dones propis que no tinguessin “cap possessió pel senyor, excepte la seva pròpia persona”. Cal pensar que la majoria d'ells serien propis perquè els seus pares també ho eren. Així si més no es desprèn de la documentació: moltes de les persones que presten homenatges i reconeixements de domini a l'Almoïna i reconeixen que ho fan com a fills de persones pròpies, reconeixen també pagar-li un cens en senyal de reconeixement de domini. Però no tots

---

⁷⁷ El paborde consigna que aquell dia va rebre 20 sous i el 16 de maig de 1360, 6 sous més (2 els havia deixat el seu pare com a *leixa*), AHG, Hospici, núm. 21 (1358-1359), fol. LXV v. (deutes antics de Madremanya).

⁷⁸ AHG, Hospici, núm. 21 (1358-1359), fol. XXXV (deutes antics de Viladasens).

⁷⁹ AHG, Hospici, núm. 38 (1429-1430), fol. LXXXI v. (Riudellots de la Selva).

expliquen on viuen i, en conseqüència, tant pot ser que visquin al seu mas com que no ho facin o que l'hagin abandonat.

Això no obstant, si tenim present que només una cinquantena de remences reconeixen viure fora del seu mas i que gairebé tots es comprometien a fer un pagament anual al seu senyor directe, podem pensar que bona part dels que feien el mateix serien persones pròpies que no vivien al seu mas d'origen. Si això fos així, tots o gairebé tots els més de cent-cinquanta homes i dones propis que en els seus homenatges asseguraven que pagarien anualment un cens a l'Almoina devien viure fora del mas d'origen. Si més no, no tindria gaire sentit que una persona que vivia i treballava al mas que li requeria la servitud hagués de pagar anualment per reconèixer la seva adscripció i el seu lligam amb una terra que treballava i on vivia, per la qual ja pagava censos i agrers, entre d'altres.

En tot cas val la pena destacar que el nombre de persones que es comprometien a pagar un cens va disminuir dràsticament després de la pesta negra. Des de principis de segle fins l'any 1347, 77 homes i 21 dones van reconèixer pagar un cens anualment a l'Almoina, i des de l'epidèmia fins a finals de segle van fer-ho només 31 homes i 6 dones. De fet, però, el nombre va seguir disminuint i durant el segle XV van comprometre's a pagar un cens 16 homes i només 2 dones. Per contra, el valor dels censos pagats va ser, si fa o no fa, el mateix al llarg d'aquests cent-cinquanta anys: per exemple, l'any 1311, Bernat Ferrer d'Armadàs, fill de Pere de la parròquia d'Estanyol, va reconèixer ser propi i soliu de l'Almoina i fer-li anualment en senyal de reconeixement de domini una lliura de cera.⁸⁰ Més de cent anys després, l'any 1425, el matrimoni format per Francesc i Joana Pujol que, tot i ser naturals de la parròquia de Sant Dalmai, eren veïns de Barcelona, va prestar també homenatge a la institució i es va comprometre a pagar-li anualment cadascú una lliura de cera.⁸¹

---

80 ADG, pergs. Pia Almoina, Brunyola, núm. 872 (1311, desembre, 16).

81 ADG, pergs. Pia Almoina, Brunyola, núm. 810 b (1425, maig, 14).

Aquest és l'últim pergami en el que algú reconeix pagar un cens com a reconeixement de domini.

Finalment, val a dir, que al manual de comptes dels paborde corresponent a l'any 1462-1463 hi trobem l'última referència –abans de l'alçament dels remences– als homenatges i, més específicament, als pagaments de censos:

“Petrus Gordiola, alias Corredor, de Episcopali, homo proprius qui causa matrimonii intravit mansum Adaro et per mortem uxoris sue exiri a dicto manso, pro recognitionem domini facit anno quolibet dicte Elemosine in festo Pasce mediam libram cere ut patet in instrumento dicti homagii per ipsum prepositi discreto P. Sala, olim procuratori dicte Elemosine, in posse not. de Episcopali, XIII mensis januarii anni MCCCC quadragiesimi tercii.”⁸²

Tanmateix, tot i consignar-lo, no sembla que el paborde ingressés aquesta mitja lliura de cera, si més no, no ho anota així. Però no deixa de ser significatiu que quan els primers aixecaments s'estaven produint, el paborde seguís considerant necessari deixar constància al seu manual d'aquest compromís de pagament. Com veurem més endavant, feia anys que l'Almoïna ja no cobrava cap mal ús ni cap cens en senyal de reconeixement de domini. Però de ben segur que aquest no devia ser l'únic home propi que li feia un cens anual abans de la primera guerra, encara que aquest és l'únic consignat.

PERSONES QUE ES COMPROMETEN A PAGAR
UN CENS EN ELS SEUS HOMENATGES

PERÍODE	DONES	HOMES	TOTAL
1300-1347	21	77	98
1348-1399	6	31	37
1400-1457	2	16	18
TOTAL	29	124	153

⁸² AHG, Hospici, núm. 58 (1462-1463), fol. XXX v. (La Bisbal). Un altre assentament recull el mateix fet al manual de 1451-1452 (núm. 51, fol. XXVIII).

7. HOMENATGES DIFÍCILS D'ACONSEGUIR: REQUERIMENTS, CITACIONS, PLETS

A l'apartat dels llibres de comptes intítulat “Expense facte pro scriptis et instrumentis” s’hi troben consignats tots els pagaments que feien els paborde als diferents notaris i advocats que treballaven per a la institució. Alguns d’ells recullen el pagament fet per les cartes i escriptures amb les quals el paborde requeria a alguns dels seus remences la prestació de l’homenatge corresponent. Al seu torn, a l’apartat intítulat “Expense facte pro causis et litibus”, els paborde hi anotaven totes les despeses que tenien a causa dels plets i judicis en els quals la institució es veia involucrada. Alguns d’aquests es menaven contra homes i dones remences que havien marxat del seu mas i pretenien defugir el reconeixement de domini i la prestació de l’homenatge servil a l’Almoïna al·legant diversos motius per demostrar que ells no eren propis i, per tant, que no tenien perquè fer-ho.

Lògicament també s’han conservat alguns pergamins que contenen els processos i les sentències d’aquests judicis. Sobretot les sentències dels casos guanyats per l’Almoïna, perquè li calia poder demostrar què havia fallat el jutge i així poder exigir l’homenatge si era preceptiu.

Totes aquestes informacions ens demostren que tant els senyors –en aquest cas l’Almoïna del Pa de la Seu de Girona– com els pagesos podien acabar pledejant per tal d’esbrinar o demostrar si els segons havien de fer reconeixement de domini als primers o no. Aquests requeriments i judicis demostren que ells mateixos consideraven que el que hi havia en joc era molt.

7.1. Requeriments i citacions

Els encarregats de l’Almoïna van requerir, com a mínim, a una vintena de persones que prestessin homenatge i reconeguessin la seva adscripció i el seu lligam a la institució. En els assentaments que consignen el pagament d’aquests requeriments, el paborde explica perquè demana el

reconeixement de la condició servil. A la majoria se'ls exigeix l'homenatge com a fills d'homes i/o dones propis o perquè han nascut i viscut en un mas propi de la institució. Altres vegades es pot suposar que es deu a la seva filiació. Per exemple,

“Johan, fill de P. Roviras, quondam, de La Pera fon citat a instància mia que faes homanatge axi com a fill de hom propi de l'Almoyna.”⁸³

En un sol cas, el paborde fa buscar a Margarida, filla d'Arnau Puig de Brunyola, perquè ha tingut un fill bastard i vol que li presti homenatge. El mateix manual de comptes dels paborde consigna l'homenatge exigít, l'assentament que el recull explica que Margarida “ha haut I bestart d'en Albon Tixidor, ab qui stava”.⁸⁴

Normalment, i pel que es desprèn d'aquests assentaments, el paborde pagava a la persona que havia escrit el requeriment o citació però també a la persona encarregada de portar-la al seu destinatari i de fer les gestions pertinents en nom de l'Almoina. En cap cas sembla que fos el mateix paborde el que anés personalment a exigir l'homenatge a cap dels seus homes i dones propis, fossin on fossin.

A gairebé totes les citacions encarregades i enviades pel paborde es requeria la prestació de l'homenatge. Només es demanava el reconeixement públic, per tant, de la situació d'adscripció i dependència de l'Almoina perquè els requerits ja eren considerats propis tot i haver marxat o no haver prestat mai homenatge per escrit. Sovint a la documentació també s'especifica l'abandonament del mas, així, per exemple:

“Item [...] pague [...] per I carta [...] la qual contenia alcuna raquesta que lo dit P. Costa, axi com a procurador, havia feta

---

83 AHG, Hospici, núm. 34 (1404-1405), fol. CLXXXV (Expense facte in causis et litibus).

84 AHG, Hospici, núm. 44 (1405-1406), fol. CLXXX i fol. LXXXIII, respectivament.

a Barchinona an Miquel Vandrell, padrer de Viladases, hom propri de la dita Almoyna qui se n'es anat star al dit loch de Barchinona que faes homanatge, lo qual feu segons apar en la dita carta le qual es en l'archiu de Viladases.”

Efectivament entre els pergamins de Viladasens s'hi troba aquesta carta en la qual s'explica que Pere Costa, escrivà de Girona i procurador de Pere Bergadà, prepòsit de l'Almoïna, va requerir a Miquel Vendrell, natural de Viladasens i veí de Barcelona, no només que prestés el corresponent homenatge sinó que, a més, tornés al seu antic domicili com a home propi de l'Almoïna. Aquest Miquel Vendrell va prestar l'homenatge requerit al·legant que ho feia com a fill d'home propi, però no sabem si va tornar al seu mas o no, tot i que el pergami que el consigna va ser datat a Barcelona.⁸⁵

Altres citacions o requeriments també especifiquen –amb un to negatiu– que la persona en qüestió havia deixat el domini d'origen o havia abandonat el mas i s'havia instal·lat o “estava” en un altre lloc:

“Item a VII de daembre de MCCCC nou, pague an P. Pinos, notari, per una procuracio en forma que jo fiu en poder seu e tramesi an Bernat Roig, cotoner a Barchinona, per requerir Gordi Miro e R. Miro, homes propis de l'Almoyna, naturals dels mas Miro de Casan de la Selva, que son mudats star en Barchinona que faessen homanatge.”⁸⁶

Habitualment, el paborde o els seus procuradors en nom seu, pretenien aconseguir que la persona requerida reconegués la seva adscripció i prestés homenatge. En d'altres casos, quan els homes i dones remences estaven vivint i instal·lats en una ciutat, la citació els requereix a prestar l'homenatge degut, però també a abandonar la ciutat en qüestió, sense aclarir, tanmateix, si el que es pretenia era que tornessin a

---

85 AHG, Hospici, núm. 44 (1405-1406), fol. CLXXXI, i ADG, perg. Pia Almoïna, Viladasens, núm. 317 (1405, desembre, 10. Barcelona).

86 AHG, Hospici, núm. 46 (1409-1410), fol. CLXV.

habitar al seu antic domicili. No només s'exigeix l'homenatge sinó també, i sobretot, l'abandonament de la ciutat i, a més, s'amenaça amb castigar-los si no ho fan així. Per exemple, "Item dissapte ans de Sancta Maria d'Agost [de 1350], fiu fer manament an P. Palau de Bruyola, hom propi de l'Almoyna, que dagues exit de Gerona, enfre lo sag e el escriure."

Al mateix foli hi ha el següent assentament: "Item divendres primer de deembre [de 1350], fiu fer manament an P. Palau de Bruyola e posar pena de XX s. que dins X dies fos exit de Gerona."⁸⁷

Com veiem, no sembla que el paborde pretengués que Pere Palau tornés a viure al mas Palau de Bruyola, però sí que sortís de la ciutat de Girona on, teòricament, esdevindria lliure si aconseguia quedar-s'hi més d'un any i un dia. De fet, aquest mateix home propi ja hauria rebut un altre requeriment l'any anterior, si més no, el paborde anota que va fer "I requesta al batle de Gerona que fasses manament an P. Palau qu'exis de Gerona [...] e tornas a Bruyola."

Potser per aquestes pressions, Pere Palau va redimir-se de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona el 30 de novembre del 1351, per 38 sous. A l'assentament que consigna la seva redempció s'assegura que Pere Palau és "ara estadan de Gerona".⁸⁸

Aquests assentaments en els quals s'exigeix l'homenatge i, sobretot, la sortida de la ciutat on es viu, palesen la importància que podia arribar a tenir el fet d'instal·lar-se plenament en un lloc privilegiat on, segons els *Costums de Girona*, per exemple, si s'aconseguia passar-hi –sense ser requerit– més d'un any i un dia s'esdevenia totalment lliure. A dreta llei si s'havia prestat un homenatge i s'havia reconegut, per tant, l'adscripció, les coses no eren així. D'aquí l'interès del paborde per aconseguir aquests reconeixements de domini.

Amb tot, sovint el que l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona pretenia era que la persona requerida tornés a viure, afocar i treballar el seu mas d'origen, que havia abandonat (o que havia quedat abandonat posteriorment) i que romanís sense tinent

---

87 AHG, Hospici, núm. 17 (1350-1351), fol. IX r. i v.

88 AHG, Hospici, núm. 18 (1351-1352), fol. XVI.

i, per tant, sense ser treballat i sense aportar a la institució els censos i agrers acostumats. En aquests casos, l'objectiu de les citacions i requeriments és molt clar: no tenir un mas i unes terres sense ser treballades i, sobretot, sense poder establir-se a d'altres persones fins que tots aquells que hi tenen drets, encara que no hi visquin, l'afoquin o hi renunciïn. Així doncs, s'exigeix el retorn immediat (o, com veurem més endavant, la redempció i renúncia immediata). Aquest és el cas de:

“Arnau Devesa e Nicholaua, muler sua, homes propis de l'Almoyna per rahon del mas Devesa de Ridorta de Bruyola, los quals han fet homanatge e regonaxença a mi en nom de l'Almoyna, han lexat lo dit mas deshabitat e son anats star a Barchinona e [...] reques lo dit Arnau e sa muler que, per virtut del sagrament e homanatge que fet han, dins X jorns faesan altra veu regonaxença e tinguesan lo dit mas acasat e habitat fahent en aquel continuade e personal residencia.”⁸⁹

D'aquest cas en tornarem a parlar perquè, com molt d'altres citacions i requeriments, va acabar en un plet entre l'Almoina i els requerits.

A d'altres senyories trobem casos similars. Així, l'any 1437, el procurador de Beatriu de Caramany va fer fer una crida pública a la plaça d'Olesa de Montserrat fent saber que Cebrià Torrent, de Sant Pere Pescador, era home propi, quiti, soliu, rústec, amasat, abordat i remença seu, que havia fugit amb la seva família sense permís de la predita senyora i que havia estat vist a Olesa. Uns anys després, el 1444, Cília, dona d'aquest Cebrià Torrent, va reconèixer ser dona pròpia, sòlida, quítia, rústica i amasada de Joan Armengol i de Caramany, per raó del mas Torrent de Sant Pere Pescador.⁹⁰

⁸⁹ AHG, Hospici, núm. 34 (1404-1405), fol. CLXXXVI.

⁹⁰ B. GARÍ, *El señorío de Ventalló. Historia de las familias Requesens, Caramany y Perramón que lo poseyeron*, Casa Perramón, Ventalló 1989, p. 77, i P. GIFRE I RIBAS i S. SOLER I SIMON, *Patrimoni i Arxiu. Inventari del fons patrimonial Caramany de Corçà. Segles XIII-XX*, Col·lecció Fontanetum-2, La Bisbal d'Empordà 1996, p. 95.

En un altre ordre de coses, si bé gairebé sempre són requeriments a persones que havien abandonat el domini però que hi havien viscut, en alguns casos s'exigeix l'homenatge a gent que acabava de comprar una casa o un mas propi. Aquest no és un cas molt habitual, tot i que tampoc exclusiu del domini de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona.⁹¹ Conegut és el cas, presentat per Hinojosa, en el qual un mercader barceloní va adquirir el domini útil del mas Bofill al terme de Badalona pertanyent al domini del bisbe de Barcelona. Els tinentes d'aquest mas eren, des de feia temps, homes propis, solius i afocats; és a dir, que el mas era propi, però el seu nou tinent no va fer-hi residència personal, i es va limitar a roturar de nou i a treballar les terres. Així fou durant un temps, però, després de la seva mort i en heretar-lo el seu fill, aquest fou requerit pel senyor del mas perquè reedifiqués les cases, hi fes residència i es fes home propi, soliu i afocat seu.⁹²

L'Almoïna del Pa de la Seu de Girona feia arribar també requeriments a persones que s'havien casat amb homes i dones propis seus i que no havien reconegut la seva adscripció. En teoria i com he dit, ambdós cònjuges havien de pertànyer a la mateixa senyoria, si més no així ho indiquen els *Costums de Girona*. Per això el paborde exigeix el reconeixement de domini de recent casats i hi fa constar que, a causa del seu matrimoni, s'han de fer propis del mateix senyor que el seu cònjuge, a més, els amenaça que si no ho fan així poden arribar a obligar-los a redimir-se i, per tant, a ser expulsats del mas, com hem vist en el cas de Guillem Marquès de Crespià.

A vegades el paborde assegura que una de les seves dones pròpies s'ha de redimir perquè el seu marit és d'una altra

---

91 Altres exemples similars es poden veure a M. GOLOBARDES, *Els remences dins el quadre de la pagesia catalana...* i E. SERRA, *Pagesos i Senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat 1590-1729*, editorial Crítica, Barcelona 1988, p. 28.

92 E. de HINOJOSA, *El régimen señorial y la cuestión agraria...*, pp. 212-213.

senyoria.⁹³ Altres, accepta que el nou cònjuge no es faci propi sempre i quan accepti pagar, per exemple, per algun mal ús. Aquest seria el cas de Francesca, esposa de Bernat Ballel de Fellines que, requerida per Arnal Roca, clergue de Sant Feliu de Girona i procurador de l'Almoïna, per fer-se dona pròpia i residir al mas Ballel, hi accedeix, però, no podent fer-se dona pròpia perquè ho era de Ramon de Vilafreser, es sotmet a intèstia i eixòrquia i a pagar la redempció si surt de l'esmentat mas.⁹⁴ En tot cas val a dir que tot i que no era gens habitual, aquest no és l'únic exemple d'aquesta eventualitat.⁹⁵ A banda que en altres senyories tampoc era impossible que els dos membres d'un matrimoni fossin propis de dos senyors diferents.⁹⁶

Finalment, sembla que hi havia unes poques persones que tot i viure en un mas propi no es volien fer propis del seu senyor. I aquest podia arribar a acceptar aquesta situació, però amb algunes condicions. Una d'elles, com acabem de veure, podia ser que es comprometés a sotmetre's a algun mal ús. Una altra podria ser que es comprometés a aportar un hereu que prestés el requerit –i teòricament obligat– homenatge. Per exemple,

“AXVIII de març del any MCCCVI Anthoni Marti, propietari del mas o borna Martina, alias Martorella de Lambilles se obliga per carta [...] que dins X anys pus propvinents el haura dat e heretat en la dita borna hereu abil e suficient qui fara dins lo dit temps homes e fembres a l'Almoyna e continua residencia en la dita borna e que entretant tindra la dita borna casada e affguade faent.hi continua residencia. E si dins los

---

93 Per exemple: “Francisca, olim uxor Iohannis Martini, quondam de Aredo, hominis proprii Elemosine, duxit in virum Petrum Estrets, dicti loci, qui est homo proprius domini Abbatis, debet se redimere” a AHG, Hospici, núm. 21 (1358-1359), fol. LX (Soliis i Aro).

94 ADG, pergs. Pia Almoïna, Viladasens, núm. 119 (1370, febrer 9. Girona).

95 Vegeu també ADG, pergs. Pia Almoïna, Viladasens, núm. 293 (1371, setembre, 23. Girona), per exemple.

96 C. CUADRADA, *El Maresme Medieval...*, p. 518, en aquests casos, segons l'autora, es feia constar explícitament en els homenatges que el cònjuge no era propi del mateix senyor.

dits X anys el no havia a qui mes hereu abil qui faes homanatge que el personalment lon fara e entretant fara cascun any, en la festa de Carnestoltes, per homens e per fembras IIII s. [...] per tan car lo dit Anthoni no era hom propri de la dita Almoyna ne al present no volia fer homanatge per la dita borna.”⁹⁷

Crec que si l'Almoina acceptava no tenir un home propi com a tinent d'un seu mas propi era perquè la persona en qüestió (l'Antoni Martí i uns altres pocs) era propietari del mas. Per aquesta raó, tampoc no podia fer-lo fora i establir-lo de nou perquè ja hi havia un tinent propietari. Si el paborde acceptava aquestes condicions, s'assegurava que el mas no deixaria de treballar-se i la institució no deixaria d'ingressar els censos pertinents. Aquesta seria doncs, l'única solució possible, i, per tant, un mal menor. Així doncs, m'inclino a pensar que moltes d'aquestes persones que no es volien fer pròpies encara que tinguessin un mas propi, en realitat no es podien fer pròpies perquè ja ho eren per un altre mas que també posseïen. Serien persones amb més d'un mas i la institució s'avindria a retardar l'exigència de l'homenatge a l'espera que un dels fills el fes en un futur proper.

Molts d'aquests requeriments acabaven amb la prestació, més o menys immediata, de l'homenatge exigít. Altres, com he indicat i com ara veurem, amb la redempció. Tanmateix alguns, per la negativa dels requerits, acabaven en plets i judicis per tal d'esbrinar si l'homenatge era obligatori o no.

7.2. Plets i sentències

L'Almoina del Pa de la Seu de Girona va anar a judici per demostrar l'adscripció de, com a mínim, una desena dels seus homes i dones –suposadament– propis. Abans de començar val a dir que, molt probablement, l'Almoina va guanyar tots i cadascun d'aquests plets. Tot i que el més probable és que els plets que va perdre l'Almoina no es guardessin entre la

---

97 AHG, Hospici, núm. 44 (1405-1406), fol. XCV v. (Llambilles).

seva documentació perquè no l'interessava conservar-los. Als assentaments on es consignen els pagaments fets per aquestes disputes legals sovint s'hi especifica que primer es va enviar un requeriment o una citació per tal d'obtenir la prestació d'un homenatge. La negativa –conscient o no– del requerit és la que provoca el plet. Francament crec que és molt possible que molts d'aquests requerits que es negaven a reconèixer la seva adscripció ho fessin perquè creien que no estaven obligats a fer-ho, perquè creien de veritat que eren lliures. En tot cas i segons el paborde, algunes d'aquestes persones “volent se scusar que no fos[sin] tengut[s] de fer lo dit homanatge” “ferma[ven] dret” i llavors ell els donava “demanda” i així s'iniciava el plet. Un cop dictada sentència, la majoria d'aquests condemnats va haver de prestar homenatge a la institució i va haver de reconèixer que hi estava adscrita.⁹⁸ Tanmateix alguns d'aquests remences van optar per demanar i pagar la seva redempció i esdevenir, llavors sí, lliures de qualsevol lligam servil.

En cinc dels plets dels que tenim referència,⁹⁹ el remença és condemnat a prestar homenatge un cop s'ha demostrat l'adscripció dels seus progenitors. És ben possible que sovint no calgués arribar al judici, perquè un cop el paborde hagués pogut mostrar un homenatge del pare, el fill faria exactament el mateix, és a dir, reconeixeria ser propi de l'Almoïna, i ni tan sols es plantejaria intentar-ho evitar. Així es fa constar en molts pergamins que consignen homenatges. Per exemple, quan Guillem Reixac, fill d'Arnau Reixac de Campllong, va reconèixer ser propi i soliu de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona, ho va fer tot explicant que “dictus pater meus, tempore

---

98 Aquestes sentències no les trobem només entre la documentació de l'Almoïna de Girona. Per exemple, l'any 1457 un home de Sant Pere Pescador prestà reconeixement d'home propi i de remença perquè havia estat condemnat en sentència de 23 de març, P. GIFRE I RIBAS i S. SOLER I SIMON, *Patrimoni i Arxiu...*, p. 96.

99 ADG, pergs. Pia Almoïna, Camós, núm. 155; AHG, Hospici, núm. 17 (1350-1351), fol. XI; ADG, pergs. Pia Almoïna, Viladasens, núm. 342; AHG, Hospici, núm. 34 (1404-1405), fol. CLXXXV; i AHG, Hospici, núm. 44 (1405-1406), fol. CLXXXIII.

nativitatis mee et ante et post, fuit et erat homo proprius et solidus Elemosine supradicte”.¹⁰⁰

Entre els pergamins de l'Almoina hi ha un parell de sentències en les quals uns homes són condemnats a reconèixer la seva adscripció i, a més, a pagar les despeses del judici. En ambdós casos el jutge assegura que són fills (o néts) de persones pròpies, i tot i que sembla que ambdós estan del tot ben instal·lats a Banyoles, i hi tenen un ofici, segueixen essent propis de la mateixa manera que ho eren els seus pares.¹⁰¹

En aquest mateix sentit, entre els pagaments dels pabordes per “causis et litibus” n’hi ha per plets entre l'Almoina i els seus –suposats– remences. Al manual de 1350-1351, el paborde anota que ha pagat a jutges i escrivans pel plet entre ell i Bernat Mitjà, “vancher de Gerona, qui fos de Chamors e denegava que no era hom de l'Almoyna”, al seu torn, un altre assentament aclareix que “nega que no es fil d’om de l'Almoyna”. En tot cas, el seu més que probable homenatge no es troba entre els pergamins de la institució, però tampoc no s’hi troba la seva redempció.

Al manual de 1404-1405 trobem el següent assentament:

“Johan, fill de P. Roviras, quondam, de La Pera fon citat a instancia mia que faes homanatge axi com a fill de hom propri de l'Almoyna. E lo dit Johan volentse scusar que no fos tengut de fer lo dit homanatge, ferma de dret e per mi fon li dade demande e apres que lo plet fon contestat, qui dura per lonch temps, lo dit Johan fon condempnat per mossen lo oficial a fer homanatge e a pagar les despeses següents.”¹⁰²

100 ADG, perg. Pia Almoina, Cassà de la Selva, núm. 509 (1394, gener, 17).

101 ADG, perg. Pia Almoina, Camós, núm. 155 (1329, novembre, 17. Girona), en el que s’assegura “quod Raymundus Arnaldi de Balneolis est filius Raymundi Arnaldi de Sancte Marie de Camonibus. Item quod dictus Raymundus Arnaldi, pater dicti Raymundi, est rusticus amansatus et homo proprius et solidus dicte Elemosine et fuit toto tempore vite sue”, i Viladasens, núm. 342 (1361, març, 13. Girona), respectivament.

102 AHG, Hospici, núm. 34 (1404-1405), fol. CLXXXV.

La referència al llarg temps que es “perd” en aquests plets apareix a d’altres assentaments. En el plet sobre l’adscripció de Castelló Escampa, fill de Castelló Escampa, difunt de Mollet, que també havia estat requerit com a fill d’home propi, el paborde consigna que “cascuna part produy molts testimonis e scripturas e dura la questio mes de II anys”. Però que, “finalment lo dit Castellon fon condempnat” i va haver de prestar homenatge i pagar les costes del judici. Tot i que, segons el paborde, “lo dit Castellon es sperat per tant com es molt pobra e no ha de que pagar”. Poc temps després de guanyar aquest plet, l’Almoïna va requerir l’homenatge de Joan Escampa, germà del condemnat. En aquest cas –i cal pensar que amb la sentència precedent ben present– aquest va decidir redimir-se i deslliurar-se del vincle que tenia amb l’Almoïna del Pa de la Seu de Girona sense intentar evitar-ho.

No només els fills de persones pròpies intenten evitar el reconeixement servil. El paborde de l’Almoïna va pledejar amb Guillema, filla de Guillem Fortià de La Tallada i vídua de Bernat Arnau, home propi de Gaüses, sobre si ella, que ja s’havia casat amb Guillem Morató, també de Gaüses, seguia essent pròpia de la institució perquè a causa del seu primer matrimoni havia entrat al mas Arnau. El jutge va sentenciar que sí que ho era i que, per tant, havia de prestar homenatge a l’Almoïna si aquesta li demanava, i ho devia fer perquè el 23 d’abril de 1339 va reconèixer que era pròpia de la benèfica institució tot afegint que l’any 1312 s’havia redimit del comte d’Empúries.¹⁰³

Finalment, el que es discutia, com a mínim, en quatre dels plets en els quals l’Almoïna es va veure involucrada era si algunes persones eren pròpies seves perquè posseïen o provenien d’un mas propi.¹⁰⁴ No cal dir que en tots els casos el jutge devia fallar a favor de la institució. Les sentències

---

103 ADG, perg. Pia Almoïna, Gaüses, núm. 195 (1338, desembre, 23. Colomers) i núm. 199.

104 ADG, perg. Pia Almoïna, Viladasens, núm. 313 i 314, i AHG, Hospici, núm. 37 (1403-1404). L'exemple més significatiu el van protagonitzar, a partir de l'any 1404, el matrimoni Devesa de Ridorta de Brunyola, podeu veure'l extractat al capítol “La servitud fora del mas”.

condemnaven els remences a prestar homenatge però també a afocar i a arreglar els seus masos i a tornar a roturar les seves terres si els havien abandonat; a més, havien de pagar les despeses dels corresponents plets. Aquest seria el cas del matrimoni format per Jaume Cabot i Francesca de Vilavenut que, l'any 1404, van ser condemnats a prestar homenatge a l'Almoina i ella "tenent lo mas Batle de Vilavenut [...] lo qual en partida ha lexat enderrocar" va ser condemnada a refer-lo i a habitar-lo en els propers quatre anys.

8. CRONOLOGIA DELS CASOS ESTUDIATS

La prestació d'un homenatge o d'un reconeixement de domini implicava immediatament l'adscripció a la terra. Així doncs, aquesta mena d'actes ens permeten valorar i mesurar l'asserviment i el lligam indissoluble que s'establia entre el remença i la terra i el seu senyor directe i, a més, l'evolució d'aquest procés al llarg dels anys. S'ha escrit molt sobre el procés d'adscripció a la terra al llarg de l'edat mitjana, des dels segles IX i X fins al segle XV, i s'ha arribat a molt diverses conclusions.¹⁰⁵ Freedman, per exemple, distingeix tres fases en el procés d'asserviment dels pagesos catalans: el

---

105 Sense cap intenció d'exhaustivitat, vegeu E. de HINOJOSA, *Origen y vicisitudes de la pagesía de remensa en Cataluña*, in *Obras*, vol. II, Madrid 1955, pp. 11-31. (La primera edició és de l'any 1901); M. GOLOBARDES, *Els remences dins el quadre de la pagesia catalana...*; P. BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera (segles X-XI)*, Edicions 62, 2 vols., 1979-1981; P. H. FREEDMAN, "El procés de servitud..." i "La pagesia servil..."; C. CUADRADA, *El Maresme Medieval...*; J. M. SALRACH, "La Pesta Negra..."; P. H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya Medieval*, Eumo editorial, Vic 1993; J. M. SALRACH, "Remences i pagesos a la Catalunya medieval", *Revista d'Història Medieval*, núm. 6 (1995), pp. 127-135; L. TO FIGUERAS, "Drets de justícia i masos: hipòtesi sobre els orígens de la pagesia de remença", *Revista d'Història Medieval*, núm. 6 (1995), pp. 141-149; L. TO FIGUERAS, *Família i hereu a la Catalunya nord-oriental (segles X-XII)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1997; G. FELIU I MONTFORT, "Els antecedents de la remença i els mals usos", *Quaderns de la Selva. Estudis en honor de Pons Guri*, núm. 13 (2001), pp. 209-228, entre molts d'altres.

segle XI, quan s'introduïren els mals usos sobre la població asservida, l'any 1200, quan, segons ell, es va formar i definir legalment la servitud, i la tercera fase, esdevinguda després de la pesta negra de 1348, quan "els senyors van reeixir a lligar un gran nombre de pagesos a les seves terres en qualitat de serfs".¹⁰⁶ Aquesta periodització de la servitud catalana ha estat acceptada i seguida per la majoria de la historiografia posterior. Només fa relativament poc Lluís To ha replantejat aquella suposada legalització de la servitud per part de la monarquia catalanoaragonesa durant el segle XIII.¹⁰⁷

La historiografia coincideix a considerar que l'epidèmia de 1348 va tenir uns efectes devastadors sobre la població catalana. Tot i que darrerament s'han anat escurçant els índexs de mortaldat, les xifres que ofereixen els historiadors que han estudiat el tema són aclaparadores.¹⁰⁸ Molts habitants van morir infectats per la malaltia i d'altres, segons la historiografia, van poder abandonar els seus llocs d'origen i anar cap a les ciutats o a ocupar alguns dels masos i terres de millor qualitat abandonats pels difunts. Aquest important despoblament hauria provocat un enduriment i enfortiment del control senyorial sobre la seva població adscrita o remença.

---

106 P. H. FREEDMAN, "El procés de servitud...", p. 54.

107 L. TO FIGUERAS, "Drets de justícia i masos...", pp. 142-144.

108 En tornarem a parlar en els altres capítols dedicats als mals usos. Vegeu, entre molts d'altres, A. PLADEVALL, "La disminució de poblament a la Plana de Vic a mitjans del segle XIV", *Ausa*, núm. XLIV (1963), pp. 361-373; J. P. CUVILLIER, "Les communautés rurales de la Plaine de Vich (Catalogne) aux XIIIe et XIVe siècles", *Mélanges de la Casa de Velázquez*, núm. IV (1968), pp. 73-103; J. SOBREQÜÉS I CALLICÓ, "La peste negra en la Península Ibérica", *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 7 (1970-1971), pp. 67-102; R. ALBERCH i N. CASTELLS, *La població de Girona (segles XIV-XX)*, Institut d'Estudis Gironins, Girona 1985; C. GUILLERÉ, "La peste noire à Gérone (1348)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 27, 1984, pp. 87-161; A. SERRA, "Efectes de la pesta negra a Osona", *Ausa*, núm. 124 (1990), pp. 13-30; R. H. BAUTIER, "Un nouvel ensemble documentaire pour l'histoire des pestes du XIVe siècle: l'exemple de la ville de Vic en Catalogne", *Ausa*, núm. 124 (1990), pp. 31-52; G. FELIU I MONTFORT, "La demografia baixmedieval catalana: estat de la qüestió i propostes de futur", *Revista d'Història Medieval*, núm. 10 (1999), pp. 13-43.

L'explicació pot ser absolutament lògica: Si disminuïa el nombre de població pagesa adscrita bé perquè morien o perquè emigraven o anaven a ocupar millors terres, això implicava directament que alguns dels masos i terres dels senyors quedaven sense tinent, i això, entre d'altres coses, vol dir que aquestes terres deixarien de ser treballades. Naturalment, si les terres deixaven de ser treballades, es deixaven de pagar els censos i agrers corresponents de manera que els ingressos de la senyoria disminuirien considerablement.

Seguint aquesta lògica, els senyors haurien intentat evitar aquest despoblament i aquesta disminució de la seva renda enfortint encara més el seu poder o enfortint encara més el lligam que tenien els seus homes i dones adscrits amb la terra. En conseqüència i segons aquestes explicacions, per una banda els senyors haurien limitat molt més la capacitat de moviment dels remences, negant-se a concedir-los la redempció i, per l'altra, els haurien lligat molt més a la terra demanant-los més sovint la prestació d'homenatges servils i reconeixements de domini. Segons Salrach: "Per retenir els pagesos a la terra [després de l'esmentada epidèmia i consegüent mortaldat], els feudals estengueren la servitud de la gleba". En aquest mateix sentit, Freedman afirma que "a Catalunya [...] la pesta fou seguida per un enduriment del control senyorial efectiu".

Fixem-nos, per ara, en els homenatges i reconeixements de domini que va rebre l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona des de l'any 1300 fins al 1457. Com que aquesta mena d'actes confirmava o implicava la pertinença a la servitud, la seva major o menor presència i les condicions que exigien poden ser un clar indicador d'aquest suposat enduriment de la servitud després de la pesta negra o de l'interès de l'Almoïna de consignar per escrit i donar fe pública de quins fills dels seus homes propis o de quins tinent de masos propis també ho eren.

Abans de començar cal dir que els homenatges i reconeixements de domini prestats pels homes i dones propis de l'Almoïna de Girona no semblen acusar aquest hipotètic agreujament de la situació servil. I això perquè no podem

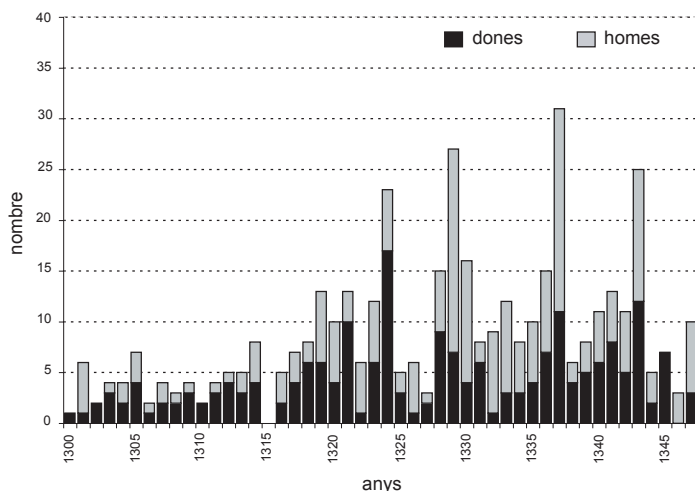
parlar d'un fort increment de documents de reconeixement de domini al llarg dels segles XIV i XV. De fet, sense tenir en compte els homenatges inserits en els capbreus, que serien els realitzats per aquells que ja eren homes propis, els reconeixements es mantingueren força estables al llarg d'ambdós segles. Tanmateix en cap cas podem oblidar que la població hauria disminuït considerablement després de 1348 i que, per tant, el nombre d'homenatges afectaria a menys població que abans.

8.1. 1300-1347

Des de l'any 1300 fins l'any 1347, anterior a l'arribada de la pesta a la regió de Girona, 205 dones i 218 homes van reconèixer o es van fer propis i solius de l'Almoina del Pa de la Seu, és a dir, 423 persones. Només de l'any 1315 no s'ha conservat cap homenatge, o potser no se'n va prestar cap. A la majoria d'anys, a més, van prestar homenatges tant homes com dones, si bé el 1300, només ho va fer una dona, el 1302 i el 1310 només dues i cap home, i el 1345 van fer-ho 7 dones i tampoc cap home.

Val a dir, però, que els primers anys del segle XIV el nombre de reconeixements es va mantenir relativament estable sense superar els vuit casos anuals. Per contra, a partir de l'any 1319 es van superar, per primer cop, els deu casos i després en diverses ocasions es va igualar i superar aquesta xifra. Alguns anys el nombre d'homenatges prestats i conservats per la institució és francament alt, aquest és el cas, per exemple, dels anys 1324 (amb 23 casos), del 1329 (amb 27), del 1337 (30) o de 1343 (25). Si bé durant els primers anys del segle XIV la xifra de dones que es feien pròpies o reconeixien que ja ho eren era superior a la d'homes, des de la dècada dels anys vint les proporcions varien i la majoria dels anys hi ha més homes prestadors que no pas dones. En qualsevol cas des de l'any 1300 fins al 1347 l'Almoina del Pa de la Seu de Girona va rebre una mitjana de 8'7 homenatges o reconeixements de domini anuals.

HOMENATGES PRESTATS A L'ALMOINA DE GIRONA, 1300-1347

8.2. 1348-1399

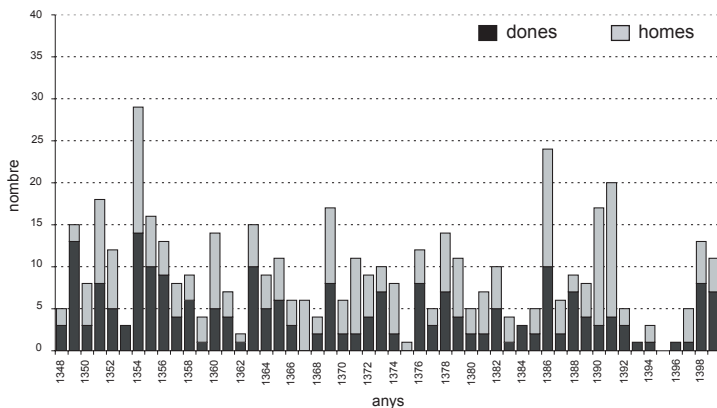
Des de l'any 1348 fins a finals del segle XIV, 229 dones i 246 homes van reconèixer ser propis de l'Almoina o se'n van fer, és a dir, 475 persones. Si bé el nombre de referències a aquesta mena d'actes és superior al del període anterior, hem de tenir present que aquest segon període inclou més anys i és el període en el qual comencem a trobar referències als homenatges als llibres de comptes. Per altra part, no podem oblidar que des de mitjans de segle XIV als manuals de comptes dels pabordes comencem a trobar-hi referències als homenatges rebuts per l'Almoina. Per tant, no podem menystenir que és possible que el que hagi augmentat siguin les referències a homenatges i no pas la seva prestació. Amb tot, el que és més important és que la pesta hauria provocat que hi hagués menys població, de manera que la xifra seria més alta en relació a la població existent.

L'any 1348 l'Almoina va rebre menys homenatges i reconeixements de domini que l'any anterior (5 casos); de fet, la meitat. Per contra, l'any següent aquesta xifra es va

incrementar considerablement, 15 persones van reconèixer la seva adscripció. Tot i això aquesta xifra va tornar a disminuir l'any següent (8 casos), per tornar a augmentar l'any després (18). Del 1352 s'han conservat 12 referències o documents d'homenatge i del següent, només 3 (tots de dones). Al seu torn l'any 1354 amb 14 homenatges de dones i 15 d'homes és l'any amb més prestacions de la segona meitat del segle. Tot i que torna a reduir-se gairebé a la meitat l'any següent i fins l'any 1386 no es tornen a superar els 20 casos. Només no tenim cap referència documentada sobre les entrades o confirmacions de la pertinença a la servitud l'any 1395. Per altra part de l'any 1353 només s'han conservat (o es van prestar?) homenatges de dones (3), l'any 1367, només 6 homes van reconèixer ser propis de l'Almoïna, el 1375, només 1 home, el 1384, 3 dones, el 1393, una sola dona de la mateixa manera que el 1396. En el recompte total, novament, trobem més homes prestant homenatges i reconeixent la seva adscripció que dones, 246 per 229 dones.

En qualsevol cas, la mitjana d'homenatges i reconeixements de domini conservats o dels que tenim referència durant la segona meitat del segle XIV és de 9'13 casos per any, una xifra superior a la del període anterior, sobretot si considerem la disminució de la població provocada per la pesta negra.

HOMENATGES PRESTATS A L'ALMOÏNA DE GIRONA, 1348-1399

8.3. 1400-1457

Finalment, durant la primera meitat del segle XV tenim documentats un mínim de 360 homenatges i reconeixements de domini, 219 d'homes i només 141 de dones. El nombre d'homenatges prestats va disminuir notablement, però val a dir que durant molts anys no se'n va prestar (o no se n'ha conservat) cap. De fet, cada any fins el 1432 com a mínim en tenim documentat un, encara que amb menys freqüència que als períodes anteriors. Després d'aquella data no tornen a haver-n'hi fins l'any 1436. L'any 1438 tampoc no n'hi ha cap, de la mateixa manera que els anys 1442 i 1443. Des d'aquesta data i exceptuant l'any 1444, tornen a desaparèixer fins l'any 1457. Un assentament del manual de comptes de l'any 1457-1458 consigna que:

“Item a XXIII del dit mes mag any MCCCCLVII, en Johan Masot, manor, e madona Victoria, sa muller, prestaren homanatge a la Almoyna segons sa mostra a la dita notaria de Borrassa en poder del damont dit notari.”

Aquesta és la última referència a prestacions d'homenatges o reconeixements de domini rebuts per l'Almoina del Pa de la Seu de Girona. L'últim homenatge consignat en un pergami està datat el 14 de febrer de 1439. En ell Francesc Bescó de Borrassà i la seva esposa Margarida, propietària del mas Bescó, reconeixen ser propis de l'Almoina –que acaba de comprar el seu mas– i li capbreven les seves terres.¹⁰⁹

En qualsevol cas la mitjana d'homenatges prestats a l'Almoina és clarament inferior a la dels dos períodes precedents, 6'2 casos anuals, tot i que hi ha diferències substancials entre el primer terç del segle XV i el segon. La mitjana de reconeixements de domini entre 1400 i 1432 és clarament superior, 10 casos anuals, la més alta de tots els períodes estudiats; per contra, si considerem com a any final

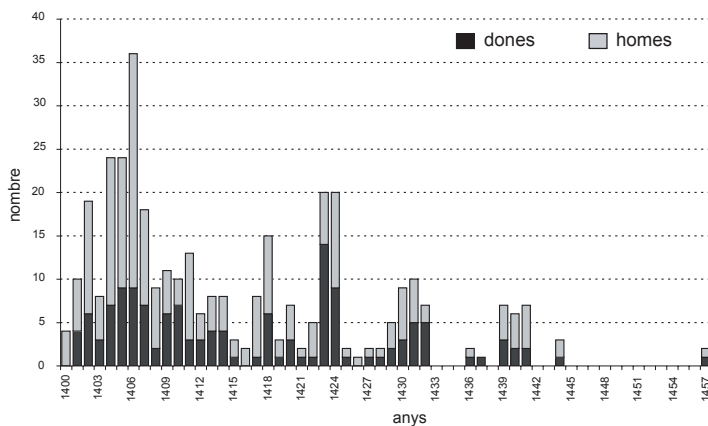
---

109 ADG, pergs. Pia Almoina, Borrassà, núm. 119.

el 1444, la mitjana disminueix a 7'93 casos anuals, no tant inferior als dos períodes precedents. Per contra, la mitjana anual entre 1433 i 1457 és de només l'1'12, per tant, la prestació d'homenatges es va reduir dràsticament en el segon quart del segle XV, abans de desaparèixer del tot.

Així doncs, a l'arxiu de l'Almoina i a mesura que avança el segle XV, hi trobem menys constàncies o referències a les prestacions d'homenatges servils i als reconeixements de domini i això tant pel que fa als pergamins de la institució com als assentaments dels manuals de comptes dels seus pabordes. Disminueixen lentament per desaparèixer totalment de la documentació l'any 1457, uns quants anys abans de la primera guerra remença.

HOMENATGES PRESTATS A L'ALMOINA DE GIRONA, 1400-1457

8.4. Evolució cronològica

Per tot plegat, no podem parlar d'un augment molt fort de prestacions d'homenatges o de reconeixements de domini a l'Almoina del Pa de la Seu de Girona. Ni tan sols els anys immediatament posteriors a la pesta negra, malgrat que sí

que van augmentar, sobretot si tenim ben present la minva de població produïda. No sembla tampoc que hi hagi una lògica clara en la seva major o menor presència. Quan sí hi ha una clara disminució és durant el segle XV, sobretot a partir dels anys trenta, tot i que alguns anys consta que es van seguir prestant homenatges servils. Però, van anar disminuint lentament fins a desaparèixer totalment de la documentació l'any 1457.

Per altra part, les condicions que els remences reconeixien en aquests homenatges, tampoc no variaren gaire durant aquests 150 anys, ni tan sols els anys immediatament posteriors a la pesta de l'any 1348. Durant tots aquests anys, els pagesos (o descendents de pagesos) prometien les mateixes coses i amb les mateixes condicions i els mals usos ni tan sols apareixen anomenats en la majoria de documents. Es manté, per exemple, la prestació de l'homenatge, el compromís de no abandonar la terra ni el domini d'origen per anar a viure a cap castell, vila o lloc privilegiat, el compromís de no fer res que pogués perjudicar al seu senyor, fins i tot, com hem vist, es mantenien els censos que alguns homes propis es comprometien a pagar anualment a l'Almoïna en senyal de reconeixement, etc. En altres paraules, el redactat de la majoria de pergamins és exactament igual o reflexa molt poques variacions independentment de l'any en el qual van ser escrits, fins a tal punt que si no fos per la data del document, no podríem saber quan es va escriure.

Per contra, sí que hi ha variacions en els motius que van portar a aquestes persones pròpies a reconèixer que ho eren o a fer-se'n. Els homenatges o reconeixements de domini causats pel recent matrimoni de la persona que els prestava van disminuir molt poc en el cas de les dones i van augmentar en el cas dels homes. Si durant el primer període establert, el 82% dels homenatges prestats per dones especificaven que es van prestar perquè la dona en qüestió acabava de casar-se amb un home propi de l'Almoïna, durant el segon període ho van reconèixer així en un 81% dels casos, i en el tercer, en un 79%. Certament la disminució no només no és gens forta, sinó gairebé inapreciable. En el cas dels homes s'hi observa

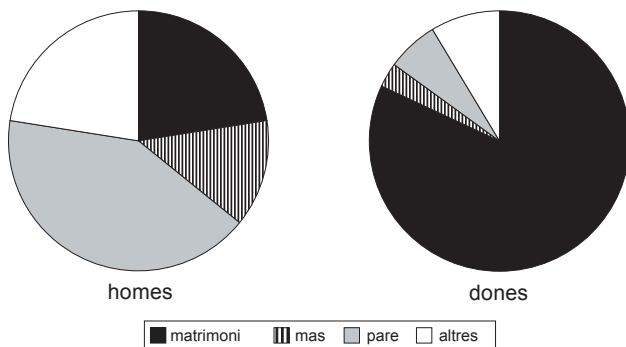
una diferència més acusada, el 23% en el primer període, que augmenta fins al 36% durant el segon, per tornar a disminuir durant el segle XV fins al 16%. No sé fins a quin punt podem explicar aquestes diferències pel fet que hi hagi més o menys pubilles o vídues tinents de mas després de l'epidèmia. Malauradament la documentació no ens permet anar més enllà.

Des de 1300 fins a 1347, el 6% de les dones que es van fer pròpies ho van fer tot explicant que ho feien perquè eren filles de pares propis. Durant el període posterior, la quantitat d'homenatges provocats per aquesta raó va disminuir a un 4%, i durant el segle XV a l'1%. Pel que fa als homes, durant el primer període, el 41% van reconèixer ser propis perquè els seus pares ja ho eren, durant el segon ho van fer només el 28%, i durant el tercer el 32%.

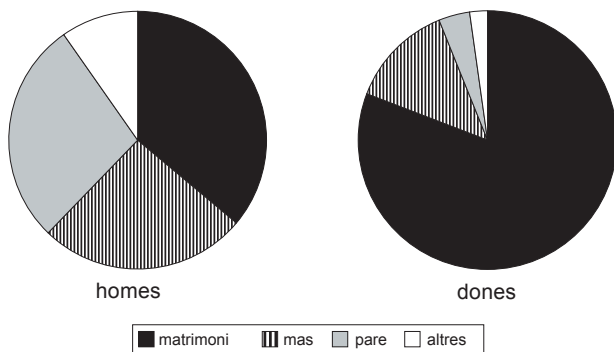
De nou, l'evolució dels homenatges en funció de la causa que els provocava presenta moltes més oscil·lacions en el cas del homes que en els de les dones, que sempre es mantenen més estables o amb moltes menys variacions. Tampoc no sé fins a quin punt podem atribuir aquesta disminució d'homes que després de la pesta negra va fer reconeixement de domini a l'Almoïna, al fet que suposadament hi havia més masos que havien quedat sense tinents i que, per tant, podrien haver estat ocupats per molts d'aquests fills mascles de pares propis, que per raó d'aquests seus nous masos, lògicament, haurien d'adscriure's a la institució.

Finalment, les adscripcions causades per la tinença (com a hereu o pubilla) d'un mas propi, sí que presenten variacions i augments importants, i això tant en el cas dels homes com en el de les dones. Si des de 1300 fins a 1347, el 3% de les dones que van fer un reconeixement de domini van especificar que ho feien perquè posseïen un mas propi, després de l'epidèmia ho va fer un 13% i la seva proporció va seguir augmentant de manera que al segle XV, el 21% de les dones que van prestar un homenatge ho van fer per raó del seu mas. També hi ha un augment significatiu en el cas dels homes, abans de l'epidèmia, el 13% dels homenatges prestats per homes es van prestar perquè aquests tenien un mas propi; després de la pesta es va

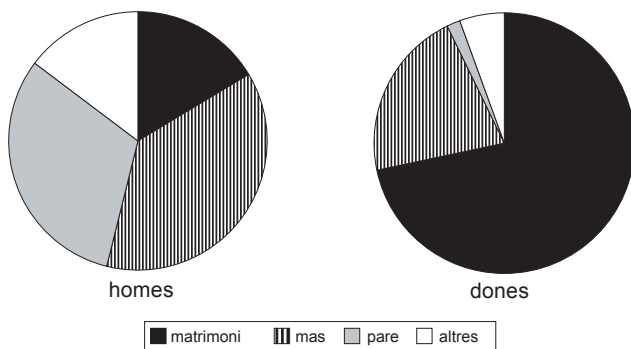
MOTIUS DELS HOMENATGES PRESTATS A L'ÀLMOINA: 1300-1347

MOTIUS DELS HOMENATGES PRESTATS A L'ÀLMOINA: 1348-1399

MOTIUS DELS HOMENATGES PRESTATS A L'ÀLMOINA: 1400-1457

doblar aquesta xifra, el 26%, i va tornar a augmentar durant el segle XV fins al 37%. ¿Volen dir aquestes dades que aquests homenatges eren provocats per nous establiments de masos? Potser sí, i si així fos, la crisi demogràfica hauria provocat aquests canvis. Però, per contra, no sembla que augmentin els assentaments d'establiments de masos dels manuals de comptes dels pabordes ni tampoc els documents que fan referència a masos despoblats, abandonats o fins i tot, enrunats.

A d'altres zones de l'actual Catalunya, la presència dels documents de reconeixement de domini i d'homenatge és inferior i presenta una evolució similar. Per exemple, al Collsacabra, Serra només troba documents de reconeixement abans de la pesta negra i més concretament uns anys abans,¹¹⁰ i a la Plana de Vic, Gràcia en documenta 7 abans de la pesta i només dos després.¹¹¹ L'Almoina de Barcelona¹¹² als dominis que tenia a Cornellà, Sant Boi, Sant Feliu, Sant Just Desvern i Sant Joan Despí tampoc no sembla experimentar un fort creixement d'homenatges, abans de la pesta negra rep 13 documents de reconeixement i, després, 6 i al segle XV no en rep cap. Fernández i Trabal assegura que “després de 1378, els Bell-lloc renuncien a demanar noves prestacions d'homenatge” i que “després de 1380 els homenatges i reconeixements desapareixen bruscament de la documentació”.¹¹³ Golobardes transcriu 21 homenatges d'abans de la pesta, 15 durant la resta de segle i només 2 del segle XV, ambdós de l'any 1404.¹¹⁴ En definitiva, en aquests llocs tampoc no es pot parlar d'un increment dels homenatges sinó, més aviat, d'una minva i desaparició a mesura que avança el segle XV.

---

110 A. SERRA I CLOTA, *La comunitat rural a la Catalunya Medieval: Collsacabra (s. XIII-XVI)*, Eumo editorial, Vic 1990.

111 E. GRÀCIA I MONT, *Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV*, Fundació Vives i Casajuana, Barcelona 1989.

112 J. BAUCELLS, *El Baix Llobregat i la Pia Almoina de la Seu de Barcelona: inventari dels pergamins*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona 1984.

113 J. FERNÁNDEZ TRABAL, *Una família catalana medieval...*, p. 263 i 210 respectivament.

114 M. GOLOBARDES, *Els remences dins el quadre de la pagesia catalana...*, vol. 2.

9. CAP A UNES CONCLUSIONS

Mitjançant un reconeixement de domini i el jurament i l'homenatge servil, una persona reconeixia dependre d'una altra, ser-ne pròpia i sòlida. Aquesta dependència afectava també a tots els seus béns i descendents tan presents com futurs. Tot i que en molt poques ocasions els nous homes i dones propis especifiquen estar sotmesos als mals usos, un cop havien fet un reconeixement de domini, l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona els l'aplicava quan s'esqueïa. Per tant, un cop s'havia fet un reconeixement de domini s'entrava –o, més aviat, es confirmava– la pertinença a la servitud. En aquests actes, els remences, a més d'admetre la seva adscripció, prestaven homenatge a la institució i li juraven fidelitat. Així com es comprometien a no contravenir mai els termes del reconeixement que acabaven de fer. Per això crec que tots els reconeixements de domini implicaven un homenatge i un jurament de fidelitat i utilitzo aquests termes com a sinònims.

En aquest capítol hi he considerat totes les referències als homenatges i reconeixements de domini que l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona va rebre des de l'any 1300 fins al 1457. En total, 1.258 persones (575 dones i 683 homes) van reconèixer la seva adscripció i dependència de l'Almoïna, van reconèixer, per tant, que eren remences de la institució. Sovint, els mateixos documents que consignen aquests asserviments fan constar el motiu que els ha provocat. La major part presten homenatge perquè els seus pares ja eren propis de la mateixa institució o perquè es van casar amb una persona que també ho era. Això no obstant, una part considerable els van prestar hereus i pubilles o tinents de masos i terres pròpies obtingudes per compra, establiment o herència no paterna. No hi ha dubte que en l'origen, més o menys llunyà, del lligam d'una persona amb un senyor sempre hi havia d'haver una terra adscrita o pròpia del mateix senyor, perquè era la terra la que exigia l'asserviment dels seus tinents. Teòricament no es podia posseir un mas propi si no s'era propi, i com que l'adscripció es transmetia de pares a fills, es perpetuava la

servitud de les famílies al llarg del temps encara que no es posseís ni es visqués a cap mas propi.

La gran majoria de persones que es van fer pròpies de l'Almoïna perquè s'havien casat amb un dels seus remences s'havien hagut de redimir. El paborde de l'Almoïna (però tampoc cap altre senyor) no podia admetre en el seu domini a ningú propi d'una altra senyoria. Per comprovar que els acabats d'arribar eren lliures, quan li prestaven homenatge hi feien constar explícitament la seva anterior redempció i el seu estat actual de llibertat, i, sovint, donaven al paborde la seva carta d'enfranquiment. Així doncs, molts dels nous remences de l'Almoïna de Girona havien estat, fins poc abans, propis d'altres senyories, i només s'havien redimit perquè el seu nou matrimoni (però també l'herència d'un mas, per exemple) els ho exigia així. Per tant, només canviaven d'amo.

Pel que fa a l'evolució cronològica de la prestació d'homenatges i reconeixements de domini no es pot assegurar que les mortaldats produïdes per la pesta negra i els seus rebrotaments posteriors fessin augmentar espectacularment el nombre dels reconeixements rebuts per l'Almoïna. Hem vist com no augmenta gaire el nombre de documents que consignen adscripcions després de 1348. Tot i que com que la pesta va provocar mortaldats, aquest petit increment seria sobre una població més reduïda. En qualsevol cas, no empitjoren les clàusules i obligacions que els homes i dones propis reconeixien en els seus homenatges. Naturalment això no implica directament que la condició dels remences no empitjorés, però, pel que fa a un enduriment del lligam del remença amb la terra i el senyor d'aquesta, no s'observa cap variació important.

Per contra, des de principis del segle XV el nombre de documents que consignen homenatges i reconeixements de domini va disminuint poc a poc. Fins als anys trenta, la mitjana dels casos prestats anualment és la més alta dels períodes estudiats, però des d'aquella dècada fins a mitjans de segle, la seva presència és cada cop menor, fins i tot, podríem dir que és simbòlica. L'últim exemple documentat correspon a l'any 1457, pocs anys abans, per tant, del primer alçament armat

dels remences quan potser el ressò dels primers moviments remences ja s'hauria deixat escoltar per aquestes terres. Això ens podria fer pensar que els arguments presentats l'any 1449 pels diputats de Catalunya a la reina Maria, segons els quals els remences es negaven a prestar homenatge als seus senyors, eren certs.

La quantitat d'homenatges rebuts per l'Almoina del Pa en funció dels motius que els expliquen sí que va variar al llarg del període estudiat, sobretot si les persones adscrites eren homes o dones. El nombre de dones que reconeixien ser pròpies de l'Almoina a causa del seu matrimoni amb homes propis va ser sempre majoritari entre les dones i es va mantenir força estable durant els 150 anys estudiats. Per contra, el nombre d'homes que s'adcrivien a la institució per haver-se casat amb dones pròpies va anar augmentant durant el segle XIV, per tornar a disminuir al XV. Mai va ser, però, el motiu més reconegut pels homes remences.

El nombre de filles d'homes i dones propis que heretaven i reconeixien aquesta condició sempre va ser minoritari en el total de dones que prestaven homenatge. El 6% abans de la pesta negra, el 4% després i fins a finals de segle, i només l'1% durant el XV. Al seu torn, molts més homes eren propis per la seva filiació, tot i que aquest nombre també va variar amb el pas del temps: el 41%, el 28% i, finalment, el 32% durant el XV. Per acabar, els reconeixements de domini causats per la tinença (com a hereu o pubilla) d'un mas propi, sí que van variar tant en el cas dels homes com en el de les dones. Des de 1300 fins a 1347, el 3% de les dones reconeixien que eren hereves d'un mas propi, després de l'epidèmia aquesta quantitat s'incrementa considerablement, el 13% i, més encara, al segle XV, quan el 21% de les dones que van prestar un homenatge explicaven que ho havien de fer per raó del seu mas. Aquest augment significatiu també s'observa en el cas dels homes, abans de l'epidèmia el 13% dels homes que reconeixen ser propis tenien un mas propi, després de la pesta ho van fer el doble, el 26%, i, va tornar a augmentar durant el segle XV fins al 37%.

La seguretat de tenir persones pròpies adscrites a cadascun dels masos propis de la senyoria es garantia a través de les

prestacions d'homenatge. Segons Pons i Guri, l'homenatge i el consegüent lligam del pagès a la terra s'utilitza, sobretot després de 1348, per garantir la continuïtat en el poblament i el treball del mas, de manera que els homenatges s'utilitzen per “donar seguretat a l'adscripció al sòl”.¹¹⁵ La garantia no es perdia ni tan sols quan la persona pròpia no vivia ni treballava al mas però hi seguia tenint drets hereditaris. Una cosa no treu l'altra. Per això, hem vist com els pabordes de l'Almoïna reben homenatges de persones que no només no viuen al mas d'origen sinó que estan del tot instal·lades a viles i ciutats. Així com de tant en tant reclamen i fins i tot arriben a pledejar per obtenir el reconeixement de l'adscripció. És cert que les reclamacions són poques i que només un reduït nombre d'homes propis van intentar demostrar que no ho eren. Això no obstant, aquests exemples palesen les esclertes del sistema. Tot i que en teoria no es podia abandonar el domini d'origen sense el permís de la senyoria, a la pràctica veiem que es feia. Malgrat la impressió de control absolut de l'Almoïna de Girona sobre els seus adscrits, a vegades tenia problemes per localitzar-los i perquè reconeguessin la seva adscripció i afoquessin els seus masos.

Per acabar aquestes conclusions, canviem radicalment de punt de vista. La servitud reflectida en els homenatges i reconeixements de domini era cara, potser no molt, però ho era. Amb això vull dir, que malgrat que l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona havia de pagar als notaris i escrivans que consignaven els homenatges que rebia, seguia demanant la seva prestació, fins i tot quan havia de requerir l'homenatge abans de rebre'l. També havia de pagar –o només avançar– els diners que esmerçava en els plets i judicis que tenia amb els seus homes propis. La veritat és que el preu d'escriure una carta de reconeixement de domini o d'homenatge no era fix, si més no els pabordes de l'Almoïna van pagar diferents quantitats per aquest concepte. Fins a mitjans del segle XIV l'escriptura d'un

---

115 J. M. PONSIGURI, “Entre l'emfiteusi i el feudalisme (Els reculls de dret gironins)”, dins J. PORTELLA (ed.), *La formació i expansió del feudalisme català*, Estudi General, 5-6, Girona 1985-1986, p. 415 i nota 26.

pergamí d'homenatge solia costar a l'Almoïna 1 sou. Des de llavors fins a finals de segle, costava 1 sou i 4 diners o 1 sou i 6 diners. Durant el segle XV els preus encara van ser menys estables: 1 sou, 1 sou i 4 diners, 1 sou i 6 diners, i, fins i tot, 2 sous. Són quantitats petites però que s'han de sumar a les despeses totals de l'Almoïna, que –recordem-ho– teòricament havia de destinar tots els seus ingressos a l'alimentació dels pobres de la ciutat de Girona. Per exemple, al manual de l'any 1351-1352 el paborde va gastar com a mínim, 12 sous i 8 diners per pagar les cartes dels homenatges que va rebre, i 5 sous i 6 diners per uns requeriments reclamant uns reconeixements de domini.

Cert és que aquests pagaments al costat dels ingressos que obtenia la institució poden semblar insignificants però si multipliquem els més de 1.250 homenatges rebuts per l'Almoïna, la xifra augmenta molt. En tot cas, per tal d'aconseguir el reconeixement dels seus homes i dones propis la institució va deixar de repartir molts pans o de comprar noves terres amb les que seguir finançant la seva funció benèfica. Però és clar, sempre és necessari saber amb què es compta, i tenir controlades les persones pròpies adscrites a masos propis era fonamental per al funcionament de l'Almoïna.

Abans d'acabar aquest capítol hem de mirar endavant. Hem vist que l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona va rebre l'últim reconeixement de domini l'any 1457, però hem de puntualitzar que aquest va ser l'últim homenatge rebut abans de les guerres remences. Després d'aquest enfrontament bèl·lic i, sobretot, de la Sentència Arbitral de Guadalupe, l'Almoïna gironina va tornar a exigir i rebre aquesta mena de reconeixements. El capítol VII de l'esmentada sentència s'hi referia directament:

“Item setenciamos, arbitramos y declaramos que los dichos pageses hayan a prestar sacrament y homenaje de propiedat a sus senyores tantas vegadas quantos aquellos querran, reconociendo que tienen las masias y casas con sus tierras, honores y possessiones por dichos senyores o seniores, pero sin cargo de remença personal y de los otros cinco malos usos

restantes, como aquellos sean extintos, abolidos y anichilados como desus es pronunciado.”

L'única diferència, doncs, entre els homenatges d'abans i de després de la teòrica solució del conflicte remença seria que després de 1486 els pagesos no haurien de reconèixer estar sotmesos als mals usos¹¹⁶ ni podrien ser obligats a pagar cap altre dret servil i els senyors tampoc no podrien “imponerles servitut alguna”.

---

116 Tot i que com he dit els remences de l'Almoina de Girona, mai no havien reconegut estar sotmesos als mals usos als seus homenatges. P. GIFRE I RIBAS i R. LLUCH BRAMON, “Continuïtats del mas català abans i després de la Sentència Arbitral de Guadalupe (segles XV-XVI)”, a M. T. FERRER MALLOL, J. MUTGÉ i M. RIU (eds.), *El mas català durant l'edat mitjana i la moderna (segles IX-XVIII)*, CSIC-Institució Milà i Fontanals, Barcelona 2001, pp. 593-610.

4. LES FIRMES D'ESPOLI FORÇADES

1. INTRODUCCIÓ

Si en començar l'apartat dedicat a l'estudi dels homenatges de persones pròpies de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona deïa que hi havia molt pocs estudis de casos concrets, encara és més cert que pràcticament no hi ha cap estudi que aporti exemples pràctics o aplicacions documentades de firmes d'espoli forçades. Una vegada més, les recerques dedicades a la pagesia medieval o, més concretament als remences, solen referir-se a la firma d'espoli, tot i que no tothom creu que es tracti d'un mal ús. En casos excepcionals es presenten exemples de pagaments i es limiten a recollir el que deïen els *Costums* o els comentaristes legals o, fins i tot, tracten com la Sentència Arbitral de Guadalupe la va suspendre. Bàsicament discuteixen si era o no un mal ús,¹ i perquè ho consideren així, i aventuren hipòtesis sobre com es va aplicar i com va evolucionar a mesura que avançaven els segles medievals.²

---

1 Tot i que el text de l'esmentada Sentència de Guadalupe especifica al primer capítol que "los dichos seys malos usos [...] son remença personal, intestia, cugucia, xorquia, arcia e firma de spoli violenta".

2 W. PISKORSKI, *El problema de la significación y del origen de los seis "malos usos" en Cataluña*, Universidad de Barcelona-Facultad de Derecho, Barcelona 1929; E. de HINOJOSA, *La servidumbre en Cataluña durante la Edad Media*, dins *Obras*, vol. I, Madrid 1948, pp. 217-229; E. de HINOJOSA, *Origen y vicisitudes de la pagesía de remensa en Cataluña*, in *Obras*, vol. II, Madrid 1955, pp. 11-31; E. de HINOJOSA, *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media*, dins *Obras*, vol. II, Madrid 1955, pp. 35-323; J. M. PONS I GURI, "Senyors i pagesos", *Història de Catalunya*, Salvat Editores, S.A., vol. 3, Barcelona 1978, pp. 127-140; J. M. PONS I GURI, "Relació jurídica de la remença i els mals usos a les terres gironines", *Revista de Girona*, 118 (1986), pp.

De fet, és comprensible que hagi estat així. Les anomenades firmes o fermes d'espoli forçades, esponsalícis, entrades o obligacions de dots afectaven directament l'economia tant del senyor que l'aplicava com de la persona o del mas que l'havia de pagar, igual com succeïa amb la resta de mals usos. Però, a diferència de les redempcions, per exemple, no calia fer-ne altres documents, és a dir, no s'escriuien pergamins, perquè no calia demostrar res en endavant. Un cop celebrat el matrimoni i pagada (o cobrada) la firma corresponent, aquesta no generava cap més documentació.

Als capítols matrimonials consignats als registres notariais, a vegades s'inclouïa, al mateix temps que el dot rebut, la part d'aquest que s'obligava, encarava o assegurava sobre els béns del senyor, però no la quantitat que, per aquesta causa, s'havia de pagar per la firma. En conseqüència, només amb aquests tipus de documents es fa difícil identificar aquests pagaments per firma d'espoli forçada.³ Per tot això, no hi ha estudis de casos concrets,

---

436-443; J. M. SALRACH, "La Pesta Negra i els orígens del problema remença", dins *Pere el Cerimoniós i la seva època*, CSIC, Institució Milà i Fontanals, annex 24 de l'"Anuario de Estudios Medievales", Barcelona 1989, pp. 13-34; A. JORDÁ FERNÁNDEZ, "Los remensas: evolución de un conflicto jurídico y social del campesinado catalán en la Edad Media", *Boletín de la Real Academia de la Historia*, tomo CLXXXVII, Cuaderno II, mayo-agosto 1990, p. 217-297; G. FELIU I MONTFORT, "El pes econòmic de la remença i dels mals usos", *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 22 (1992), pp. 145-160; P. H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya Medieval*, Eumo editorial, Vic 1993; L. TO FIGUERAS, "Drets de justícia i masos: hipòtesi sobre els orígens de la pagesia de remença", *Revista d'Història Medieval*, núm. 6 (1995), pp. 141-149; R. LLUCH BRAMON, "Remença i mals usos: el cas de Camós (1331-1399)", dins R. CONGOST I L. TO, *Homes, masos, història. La Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*, Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1999, pp. 151-184; G. FELIU I MONTFORT, "Els antecedents de la remença i els mals usos", *Quaderns de la Selva. Estudis en honor de Pons Guri*, núm. 13 (2001), pp. 209-228, entre molts d'altres.

3 Per exemple, en el cas de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona, hem pogut localitzar els capítols matrimonials o donacions de dots d'algunes de les firmes que va cobrar i que estudiem. Normalment, després de consignar la xifra que rebien com a dot solen especificar quina part d'ell obligaven sobre els béns de l'Almoïna, però no diuen perquè ho feien, és a dir, ni reconeixen que obligatòriament

perquè en la documentació estudiada les firmes d'espoli forçades senzillament no hi apareixen, el que de cap manera vol dir que no es paguessin o que no s'haguessin de pagar.

Aquesta és, al meu entendre, una de les raons que explica que s'hagi minimitzat la importància de les firmes d'espoli forçades en els estudis sobre els remences o sobre la pagesia medieval catalana en general. Quan els historiadors precedents afirmen que era poc important o que apareixia poc sovint, el que hem d'entendre, des del meu punt de vista, és que rarament apareix a la documentació perquè aquesta no sol aportar dades sobre aquesta mena d'abusos, però no que aquests no existissin o no s'apliquessin o que fossin menys importants que la resta.

A finals del segle XIX, Piskorski va definir i contextualitzar tots els pagaments o abusos que els remences havien de satisfer pel sol fet de ser homes propis d'un senyor. En primer lloc, va discutir si la "ferma de spoli forzada" podia identificar-se amb l'anomenat dret de cuixa o *ius primae noctis*, tot resumint el que els comentaristes legals i altres historiadors anteriors havien dit, i conclou que de cap manera poden confondre's aquests dos abusos. Considera que la firma d'espoli era un mal ús pel qual es pagava una quantitat a canvi del consentiment del senyor al casament dels seus vassalls, és a dir, pel seu consentiment a la transmissió d'uns béns seus entre els nous cònjuges.⁴ Malgrat això, aquest estudiós no presenta cap exemple de pagament per aquest mal ús.

Per la seva banda, Hinojosa afirmava que la "firma de spoli era, sin duda alguna, la cantidad que percibía el señor por autorizar al payés para que hipotecase a seguridad de la dote y esponsalicio (*sponsalicium*, en catalán *spoli*) de la mujer todas o parte de las tierras que de él tenía".⁵ Per altra part, assegurava que a les escriptures de constitució de dots

---

ho havien de fer, ni indiquen si per aquesta raó van haver de pagar alguna compensació al senyor. És a dir, només amb els registres notariais no podem ni tan sols assegurar que s'hagués de pagar una quantitat o un forscapi a l'Almoina. Així doncs, únicament els llibres de comptes ens informen i corroboren aquesta mena de pagaments.

4 W. PISKORSKI, *El problema de la significación y del origen...*, pp. 31-37.

5 E. de HINOJOSA, *El régimen señorial y la cuestión agraria...*, p. 226.

atorgades pels pagesos, si bé s'hi feia constar l'assegurança i la firma del senyor o del seu batlle, no hi constava la quantitat deguda per aquest concepte al senyor i ressenya uns quants documents d'aquesta mena. Tot i això, transcriu un document de l'any 1327 en el qual Guillem Guerau confessa deure al paborde de Manresa 215 sous, 65 dels quals els deu "ratione firme sponsalicii Guillelme, quondam uxor mea".⁶ Si més no i encara que no explica perquè deu aquesta quantitat i no una altra, és un exemple que certament les firmes d'espoli forçades es pagaven. Amb tot, aquest mateix historiador afirma en un altre treball que l'àrsia i la firma d'espoli "son menos frecuentes [que els altres mals usos] y no se encuentran en todos los territorios".⁷

Al seu torn, Golobardes, que segueix a Hinojosa en la seva definició i consideració com a mal ús, afirma que a la documentació per ell estudiada sovint s'al·ludeix a les firmes d'espoli forçades. En diversos reconeixements de domini, els afectats reconeixen estar sotmesos també a aquests pagaments i en un parell fins i tot estableixen la quantitat que hauran de pagar quan un dels membres del seu mas es casí. Però aquest investigador tampoc no en recull cap exemple d'aplicació pràctica.⁸ Freedman, en el seu llibre dedicat als orígens i evolució de la pagesia servil medieval catalana no dedica cap apartat a parlar d'aquest mal ús ni tampoc en presenta cap exemple, ni tan sols extrets de reconeixements de domini, tal com havia fet Golobardes. A més, i segurament a partir de documentació dels segles XII i XIII, afirma que l'àrsia i firma d'espoli forçada "apareixen més rarament en la documentació rutinària".⁹ Tanmateix, en el mateix llibre, afirma que "ja pels volts del 1200, i cada vegada més durant el segle XIII", les exaccions específiques sobre el matrimoni

6 E. de HINOJOSA, *El régimen señorial y la cuestión agraria...*, p. 228, nota 355. El document prové del *Liber Prepositi*, IV, fol. 4 v., de l'Arxiu de la Seu de Manresa.

7 E. de HINOJOSA, *Origen y vicisitudes de la pagesía de remensa...*, p. 21.

8 M. GOLOBARDES, *Els remences dins el quadre de la pagesia catalana fins el segle XV*, Ed. Biblioteca Palau de Peralada, Peralada 1973, 2 vols.

9 P. H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa...*, p. 37.

i l'herència estarien associades amb la condició servil, si és que no n'eren indicadors.¹⁰

En aquest mateix sentit, Feliu considera que, en teoria i per la importància econòmica que tenia, la firma d'espoli o d'esponsalici forçada s'ha de considerar “darrera de la intestia i de l'eixorquia”¹¹ per les quals la senyoria tenia dret a rebre un terç dels béns mobles i semovents del difunt. Però hem de tenir present que el que pretenia amb aquest article era estudiar “el pes econòmic que la remença i els mals usos i altres servituds tenien sobre l'economia de la família pagesa” i que utilitza fonts “bàsicament llibresques [...] compilacions antigues, especialment les ‘consuetuds’ [...] molt especialment les de Girona, i també les obres dels comentaristes legals”.¹² Aquest mateix historiador assegura, en un treball posterior, que “la firma d'espoli forçada, que en realitat s'hauria d'anomenar firma d'esponsalici forçada, [...] no es tracta d'una prestació específica dels masos, sinó dels sotmesos a la senyoria, tot i que serà en els masos on tindrà més importància”.¹³ Al seu torn, Cuadrada presenta diversos casos de capítols matrimonials, donacions d'esponsalícis o donacions *propter nuptias* en els quals es reconeix que una part del dot rebut és obligat sobre els béns de qui el rep, però no diu res sobre si per aquesta obligació s'havia de pagar a la senyoria ni, en cas de fer-ho, quina quantitat s'hauria de fer efectiva.¹⁴

---

10 P. H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa...*, p. 102. L'original en anglès diu: “By 1200, and increasingly during the thirteenth century, the particular inheritance and marriage levies would be associated with the servile condition, if not quite indices of it” (vegeu P. H. FREEDMAN, *The Origins of Peasant Servitude in Medieval Catalonia*, Cambridge University Press, Cambridge 1991, p. 83).

11 G. FELIU I MONTFORT, “El pes econòmic de la remença...”, p. 153.

12 G. FELIU I MONTFORT, “El pes econòmic de la remença...”, p. 145.

13 G. FELIU I MONTFORT, “Els antecedents de la remença...”, pp. 219-220.

14 C. CUADRADA, *El Maresme Medieval: les jurisdiccions baronals de Mataró i Sant Vicenç/Vilassar (hàbitat, economia i societat, segles X-XIV)*, Caixa d'Estalvis Laietana/Ed. Rafael Dalmau, Mataró 1988, pp. 530-553 i 571-588.

Finalment, una sèrie de treballs dedicats específicament a l'estudi de la pagesia de remença o bé sobre la pagesia en general, es limiten a definir què era la firma d'espoli forçada. Així ho fa, per exemple, Salrach¹⁵ que defineix per separat els mals usos als que els remences estaven sotmesos. També ho fa Pons i Guri,¹⁶ tot i que considera que la firma "en realitat no era un mal ús pròpiament dit" i, a més, també afirma que no se'n feia constar el pagament obligatori en els instruments dotals ni en les capitulacions. Per la seva banda, To també reconeix que no hi ha gaires dades de l'aplicació concreta d'aquest mal ús, si més no fins que va ser una de les reivindicacions dels remences recollida a la Sentència Arbitral de Guadalupe¹⁷, i en un altre treball escriu que "hi ha poques proves de la seva conversió en un pagament rutinari abans del segle XIV".¹⁸ Altres estudis sobre la pagesia medieval catalana segueixen aquestes vies, tot definint breument què era la firma d'espoli forçada, a qui afectava, qui l'havia de pagar, etc., sense aportar, però, exemples de casos concrets.

En un altre ordre de coses, cal dir que les firmes d'espoli forçades vistes com a un mal ús o un abús al qual estaven sotmesos els remences, i, per tant els pagesos servils catalans, no són exclusives d'aquestes terres. A d'altres llocs d'Europa els serfs havien d'efectuar pagaments molt similars als dels remences, tot i que l'equivalent a la firma d'espoli, és a dir, al que s'havia de pagar en el moment de casar-se, potser era més semblant a les redempcions catalanes. Penso, per exemple, en les *ossas* o *huesas* castellanes,¹⁹ en el *merchet*

---

15 J. M. SALRACH, "Pagesia de remença i producció agrícola baixmedieval a Catalunya", dins *Annals de la 1era Universitat d'Estiu Andorra 82. El segle XIII*, Conselleria d'Educació i Cultura, Andorra 1983, pp. 179-190.

16 J. M. PONS I GURI, "Relació jurídica de la remença...", pp. 441-442.

17 *Diccionari d'Història de Catalunya*, edicions 62, Barcelona 1992, s.v.

18 L. TO FIGUERAS, "Drets de justícia i masos...", p. 143.

19 Vegeu, entre d'altres, L. G. DE VALDEAVELLANO, *Curso de Historia de las Instituciones españolas (De los orígenes al final de la Edad Media)*, Revista de Occidente, Madrid 1968.

anglès²⁰ o en el *formariage* francès. Aquest últim implicava, entre d'altres accepcions, que per un casament fet entre dues persones de senyories diferents, s'havia de pagar una compensació al senyor que perdia un serf, així com també pel seu permís per autoritzar el nou matrimoni.²¹

De fet i fins ara, de les firmes d'espoli forçades catalanes en sabem poc més del que diuen els costums i els comentaristes legals; per tant, en coneixem la definició teòrica, però no el funcionament a la pràctica. Reitero, però, que és normal que hagi estat així, atès que les firmes d'espoli forçades no apareixen a la documentació oficial generada per les senyories o pels mateixos pagesos (als pergamins, als registres notariais, als capítols matrimonials, a les donacions de dots, etc.). En teoria, només han d'aparèixer en les comptabilitats senyorials, així com també en les possibles comptabilitats pageses o, com hem vist, en algun reconeixement de deute. D'aquí ve la importància d'un estudi com el que ara iniciarem. Els llibres de comptes dels pabordes de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona contenen tots els pagaments que aquesta institució rebia dels seus homes i dones propis o de les persones que, d'una o altra manera, estaven vinculades al seu domini. En conseqüència, hi apareixen tots els pagaments que la institució va rebre en concepte de firmes d'espoli forçades. Així doncs, serà la primera vegada que aquest mal ús serà estudiat a partir de casos concrets i d'aplicacions pràctiques i no a partir del

---

20 E. SEARLE, "Seignorial control of women's marriage: the antecedents and function of merchet in England", *Past and Present*, núm. 82 (1979), pp. 3-43; "Debate. Seignorial control of women's marriage", *Past and Present*, núm. 99 (1983), pp. 123-160; R. SMITH, "Further models of Medieval Marriage. Landlords, Serfs and Priests in Rural England, c. 1290-1370", dins *Georges Duby. L'écriture de l'Histoire*, De Boeck Université, 1996, pp. 161-173, R. F. BERKHOFFER III, "Marriage, Lordship and the 'greater unfree' in twelfth century France", *Past and Present*, núm. 173 (201), pp. 3-27, entre d'altres.

21 M. LACHIVER, *Dictionnaire du monde rural. Les mots du passé*, Librairie Arthème Fayard, 1997, s.v. P. BONNASSIE, *Les cinquante mots-clés de l'histoire médiévale*, Éditions Privat, Toulouse 1981, *Servage* (traducció castellana de M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Crítica, Barcelona 1983), entre molts d'altres.

que diuen els costums o els comentaristes legals. Entre d'altres aspectes, podrem comprovar si el que aquests deien es complia a la pràctica, qui estava obligat a pagar aquest mal ús, qui el pagava, quant es pagava, etc. I això perquè aquests llibres de comptes no només consignen un gran nombre d'exemples (més de 420 pagaments des de l'any 1331-1332 fins al 1451-1452), sinó que, a més, i entre d'altres coses, permeten veure'n l'evolució amb el pas dels anys i analitzar les quantitats que es pagaven per aquest concepte.

2. QUÈ EREN LES FIRMES D'ESPOLI FORÇADES?

L'article XXXIV de la compilació dels *Costums de Girona* de Tomàs Mieres diu que

“Per costum el marit ha de garantir la meitat del dot i una mica més sobre les possessions que té pel senyor directe, malgrat que el marit tingui alous o béns mobles. I això és veritat en els pagesos, als joves homes s'aplica el contrari. També és veritat que els senyors no poden forçar els pagesos a garantir més de la dita obligació sobre els béns mobles o immobles dels pagesos.

I en concepte de firma del senyor que consenti a dita obligació, el senyor té dos sous per lliura de la quantitat assegurada, dret que s'anomena entrada de mas.”²²

Així doncs, l'anomenada firma o ferma d'espoli forçada consistia en l'obligació que tenia el pagès d'assegurar o encarar sobre el mas i/o terres del senyor directe el dot que rebia la seva esposa en casar-se; és a dir, el pagès havia de garantir amb les seves propietats el dot rebut, i no cal dir que passava

---

²² T. MIERES, *Costums de Girona*, edició crítica i traducció d'A. COBOS FAJARDO, Biblioteca d'Història Rural, Girona 2001, pp. 146-147, Vegeu també J. M. PONS I GURI, *Les col·leccions de Costums de Girona*, Fundació Noguera, Textos i Documents, 16, Barcelona 1988, pp. 320-321.

exactament el mateix quan el que aportava el dot era el marit. En concepte d'aquesta garantia o assegurança, el propietari directe dels béns assegurats havia de rebre un pagament com a lluïsmes,²³ que segons els *Costums de Girona*, equivalia a dos sous per cada lliura del valor de la quantitat assegurada, és a dir, a un 10% del valor assegurat.

En teoria, per tant, es pagava per l'autorització o consentiment del senyor a la hipoteca dels seus béns alodials o dels que en tenia el domini directe. Dit d'una altra manera, s'havia de pagar a canvi de la firma del senyor consentint a aquesta assegurança, i d'aquí ve el seu nom. El senyor, com bé diu Gaspar Feliu, “es feia remunerar esplèndidament la seva signatura”.²⁴ Així les coses, el que en realitat cobraven els senyors era un lluïsmes per la hipoteca de part dels seus béns, de la mateixa manera com ho feien quan es transmetia qualsevol de les seves possessions. De fet, el dot es considera una transmissió i com a tal, està subjecte al pagament del lluïsmes.

Tot apunta –i si més no la historiografia precedent sembla coincidir-hi– a creure que l'objectiu de la firma d'espoli era garantir que el membre de la parella que provenia de fora i aportava el dot pogués recuperar-lo, si enviduava, per exemple, sense perjudicar al senyor directe de les terres i possessions del seu cònjuge. Per aquest motiu, les firmes d'espoli forçades gravaven les entrades de persones a la senyoria, de la mateixa manera que les redempcions en gravaven les sortides. D'aquí també prové un dels noms d'aquesta taxa: “entrada” o “entrada al mas”.²⁵ De fet, es pagava perquè algú de fora, en casar-se, passava a formar part del mas i/o del domini, és a dir, es pagava al senyor perquè permetés l'entrada d'un cònjuge a la seva senyoria. Els pabordes de l'Almoïna del Pa de la Seu

---

23 Així es justifiquen els ingressos obtinguts per firmes d'espoli forçades en molts del assentaments dels manuals de comptes dels pabordes de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona. Segons un altre capítol dels *Costums de Girona* de Tomàs Mieres, “el lluïsmes és la desena part del preu o de l'estimació de la cosa que s'obliga especialment”, T. MIERES, *Costums de Girona...*, pp. 124-125.

24 G. FELIU I MONTFORT, “Els antecedents de la remença...”, p. 220.

25 T. MIERES, *Costums de Girona...*, pp. 146-147 i J. M. PONS I GURI, *Les col·leccions de Costums...*, pp. 320-321.

de Girona, en alguns dels assentaments que consignen firmes d'espoli forçades, justifiquen el pagament per aquest motiu: "Item a XXI de desembre, ressebi d'en Johan Amesser de Cassa del Pelras per antrade de se nore."²⁶

Tanmateix, els paborde es refereixen a aquest mal ús de diferents maneres, a banda de l'"entrada" que acabem de ressenyar. També justifiquen els ingressos que reben per "obligació de dot", per "obligació de noccs", per "firma d'esponsalici", o només per "esponsalici", o per "firma de dot", o només per "firma".²⁷ En algunes ocasions, el paborde especifica que ha firmat els instruments nupcials.²⁸ Finalment, cal dir que molt sovint, al final de l'assentament i quan el paborde consigna que ja ha cobrat el que havia de cobrar, deixa constància que ha firmat un rebut als nous cònjuges i que els l'ha lliurat:

"Debet P. Balaguer pro firma dotis uxoris sue LXVI s., de quibus debet habere Vilademag XXII s. et Elemosina XLVIII, de quibus solvit Elemosine XV s., firmavi instrumentum et dedi."²⁹

---

26 AHG, Hospici, núm. 48 (1444-1445), fol. LXVIII (La Pera i Madremanya).

27 Aquestes denominacions apareixen tant en català com en llatí en funció de l'idioma que el paborde utilitzés per a fer les anotacions al seu llibre de comptes.

28 Aquest seria el cas, per exemple, d'"Item XX die februari, anno a Nativitate Domini LV, in posse notari Balneolarum, fuerunt facta instrumenta nupcialia Francisci de Podio de Cas de Comba, parrochie Sancte Marie de Camonibus et Francisce eius uxoris, in quibus continetur instrumentis quod dictus Franciscus facte obligatione uxori sue super terris quas tenere pro Elemosina pro quinquaginta solidos. Item XIII die februari, anno LVII recepi per manum dictus Francisci de Podio de Cas ratione dicte obligationis V solidos et firmavi instrumenta nupcialia", AHG, Hospici, núm. 20 (1354-1355), fol. XXXI (Camós).

29 AHG, Hospici, núm. 6 (1338-1339), fol. XVIII v. (Brunyola). En aquest cas el mateix paborde va consignar que havia entregat al pagador el rebut del pagament. De manera que segurament aquest rebut sí que es podia haver conservat entre els altres documents d'aquest mas, per tant no podem obviar que és possible que es conservin rebuts per firmes d'espoli forçades en alguns masos gironins, que encara no han estat localitzats.

En tot cas, tots aquests termes utilitzats indistintament pels diferents pabordes de l'Almoïna o habitualment per un d'ells, es refereixen als pagaments per firmes d'espoli forçades i no crec que a la pràctica tingués gaire importància el terme amb el qual es designessin, perquè de fet tots pagaven pel mateix. En el fons, totes aquestes maneres de designar-la són certes: el remença havia d'obligar el dot, el senyor havia de consentir i firmar l'esponsalici, un foraster entrava al mas i al domini, etc.

No entraré ara a raonar perquè crec que la firma d'espoli forçada ha de ser considerada com un mal ús; no és aquesta la meua intenció.³⁰ En tot cas, era una taxa o un abús que, si bé en un principi havia estat opcional i d'alguna manera era una facilitat que els senyors oferien als seus homes i dones propis, va acabar essent una obligació "forçada" o "violenta". Un tràmit que havien de complir tots aquells remences que es casessin –almenys en teoria– amb algú d'una senyoria que no fos la seva.

De totes maneres, els homes i dones propis no sempre reconeixen haver de pagar firmes d'espoli forçades ni als capbreus ni als homenatges. En general, com ja he dit, els remences de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona reconeixen estar sotmesos a la redempció de persones, la intèstia i l'eixòrquia, a més de a les altres servituds humanes, una de les quals era, sens dubte, la firma d'espoli forçada. També podria ser, però, tot i que no em sembla gaire versemblant, que quan en aquests mateixos documents el prestador reconeix estar sotmès a "entrades i sortides" en comptes de referir-se a les terres, es referissin a l'entrada de persones per mitjà de matrimonis. Tot i això, és cert que en alguns homenatges sí que es reconeix el pagament de la firma i en alguns –tot i que els menys– fins i tot ja es pacta el preu que s'haurà de pagar

---

30 Tot i això, no podem oblidar que els mateixos remences i els seus contemporanis devien considerar-la així. Si més no així es desprèn del text del primer capítol de la Sentència Arbitral de Guadalupe en la versió publicada per Jaume Vicens Vives: "los dichos seys malos usos, los quales son remença personal, intestia, cugucia, xorquia, arcia e firma de spoli violenta" (*apud* J. VICENS VIVES, *Historia de los remensas (en el siglo XV)*, Ed. Vicens-Vives, 1978, p. 339).

quan sigui necessari o sobre quines terres concretes s'haurà d'assegurar el dot.³¹

Recapitem: en principi la firma d'espoli forçada havia de ser pagada per tots els remences quan es casaven. De fet i en teoria, es pagava un lluïsmen per tal de garantir que si per qualsevol cosa s'hagués de retornar el dot a la persona que venia de fora, les propietats, possessions i terres del senyor i, per tant, els ingressos que en provenien, no patirien cap alteració. La firma d'espoli forçada la pagava la família que rebia el dot de la persona que venia de fora. Normalment, ho feia el mateix marit, però si encara no havia heretat el mas i terres familiars, ho feia el seu pare.

Una família o un mas concedia un dot a un dels seus membres, normalment femenins, per tal que pogués casar-se. En casar-se aquest lliurava el dot al seu cònjuge, és a dir, a la unitat econòmica en la qual entrava, i el tinent, que solia ser el seu mateix cònjuge o el seu pare, n'havia d'obligar una part ja estipulada sobre els béns del mas que tenia per a la seva senyoria. Un cop ho hagués fet, havia de pagar un lluïsmen al seu senyor per tal com aquest l'havia autoritzat a assegurar una part del dot rebut sobre els seus propis béns. En d'altres paraules, pagar la firma d'espoli forçada era responsabilitat del mas que rebia el nou cònjuge. El mas d'origen aportava el dot i, si era necessari, pagava la redempció.

3. QUI HAVIA DE PAGAR LES FIRMES D'ESPOLI FORÇADES

L'Almoina de Girona va cobrar en poc més de 420 ocasions per firmes d'espoli forçades. Aquesta xifra és clarament

---

31 A d'altres senyories els homes i dones propis també reconeixien estar sotmesos a aquesta mena d'abús en els seus homenatges i reconeixements. Vegeu, per exemple, E. GRÀCIA I MONT, *Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV*, Fundació Vives i Casajuana, Barcelona 1989, p. 48, i J. FERNÁNDEZ TRABAL, *Una família catalana medieval. Els Bell-lloc de Girona 1267-1533*, Barcelona, Ajuntament de Girona-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, entre molts d'altres.

inferior a la quantitat de masos propis i, lògicament, de persones sotmeses a la remença que tenia la institució. En aquest sentit no podem oblidar que, en teoria, un membre de cada generació s'havia de casar i tenir, com a mínim, un fill, si més no per mantenir el mas i les possessions de la família i evitar així que aquesta s'extingís. En conseqüència, hauríem de poder localitzar una firma d'espoli per cada mas propi de l'Almoïna i per cada generació. Cal pensar, a més, que no només es casava un fill de cada generació. No seria estrany que ho fes més d'un i que potser, fins i tot, es quedés a viure amb el cònjuge al seu mas d'origen, de manera que el pagament de la firma d'espoli afectés directament a l'economia d'aquest mas. De fet, tenim algun cas de dos germans que paguen per firma al mateix manual, i fins i tot al mateix assentament. Això no obstant, no podem oblidar que aquest mal ús obligava als remences a assegurar part del dot que rebien sobre els béns immobles que tenien per a la seva pròpia senyoria. Això vol dir que, en teoria, quan tots aquells remences que no posseïen aquesta mena de béns es casaven, no havien o, més ben dit, no podien encarar el dot sobre uns béns que no tenien. De tal manera que la firma d'espoli forçada no afectaria a tots als remences sinó només a aquells que tenien masos i/o terres.

Analitzem-ho en un lloc concret: a Brunyola. Durant tot el període estudiat l'Almoïna va cobrar 128 vegades per firma d'espoli forçada dels habitants d'alguna de les seves parròquies. A Brunyola és on l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona tenia més propietats i tot i que no hi era l'única senyora directa, n'era la més important. Les seves possessions no consistien només en masos, terres de conreu, boscos o vinyes, sinó que també hi tenia –i cobrava per ells– molins i ferreries, entre d'altres béns immobles. A més, des de 1381 hi posseïa el mer i mixt imperi, de manera que podia imposar i cobrar penes i, per tant, des de la seva Cúria s'impartia justícia. Al llevador de rendes de l'any 1336,³² el paborde hi consigna que 63 masos de Brunyola i els pobles que hi estan units, són propis de l'Almoïna, i amb

---

32 AHG, Hospici, núm. 4 (1336).

ells les persones que hi viuen o en descendeixen. Un segle més tard, a un llevador de l'any 1439-1440 només una cinquantena de masos segueixen essent propis de la institució.³³

Amb aquests números al davant sembla que les coses no acabin de lligar del tot. Teòricament, la firma d'espoli forçada havia d'aplicar-se sobre tots aquells matrimonis que es contraguessin. Caldria pensar, com a mínim i tal com he dit, en un matrimoni per cada generació per tal com, si més no l'hereu o la pubilla, que s'havien de fer càrrec del mas, haurien de casar-se, entre altres coses, per garantir la continuïtat del seu poblament i treball. Des de l'any del primer manual 1331-1332 fins a la pesta negra es van pagar 43 firmes a Brunyola. Si recordem el llevador de l'any 1336 veurem que consignava 63 masos propis i, per tant, no sembla que un membre de cada generació es casés i pagués la corresponent firma d'espoli forçada.

En qualsevol cas, sembla que hauríem de trobar molts més pagaments per firmes d'espoli forçades fets pels remences de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona i consignats als manuals de comptes dels seus pabordes. No crec gens probable que, casualment, als manuals que no ens han pervingut hi hagués un nombre prou important d'assentaments per aquest concepte. Un nombre, si més no, suficient com per igualar el nombre de remences que es devien casar amb el nombre de masos propis de la mateixa institució. Si no és que no tots els remences estiguessin obligats a pagar la firma d'espoli forçada quan es casaven...

3.1. Remences propis de l'Almoïna

En realitat enlloc no diu –ni els costums ni els comentaristes legals– que totes i cadascuna de les persones adscrites i sotmeses als mals usos hagin de pagar forçosament la firma d'espoli en contreure matrimoni. Recordem el capítol de la compilació de Tomàs de Mieres, per exemple, així com les diverses definicions

---

³³ AHG, Hospici, núm. 55 (1439-1440).

que els historiadors precedents n'han fet. Tot indica que és un mal ús al qual estan sotmesos els remences, però no que tots i cadascun d'ells l'hagi de pagar quan es casi. Això explicaria que hi hagi menys pagaments per firma d'espoli forçada que no pas masos propis de la mateixa institució. En d'altres paraules, si bé totes aquelles persones que eren pròpies d'una senyoria i hi estaven adscrites –i per tant, n'eren remences– estaven sotmeses als mals usos, no tenien perquè haver de pagar-los tots. Ja hem vist que no tots pagaven la redempció –tot i que d'aquest mal ús en van treure el nom que els designa– per tal com no tots volien abandonar el seu mas i domini d'origen. Amb la firma d'espoli forçada devia passar una cosa semblant. En primer lloc, hem de tenir present que no tots es devien voler o poder casar; així doncs, no tots es casaven. En segon lloc, crec que no tots els remences havien de pagar la corresponent firma d'espoli forçada al casar-se, sinó que només hi estaven obligats en determinats casos.

A la vista de la documentació de l'Almoina de Girona i d'aquestes més de 420 firmes d'espoli forçades cobrades, penso que els únics remences obligats a pagar quan es casaven eren aquells que ho feien amb algú d'una altra senyoria. És a dir, només quan el remença tinent o hereu del mas es volia casar amb algú que provenia d'un altre domini havia de pagar la firma d'espoli forçada al seu senyor. Recordem que l'objectiu dels senyors en exigir els pagaments per firmes d'espoli forçades bàsicament consistia en protegir el seu domini, protegir les seves possessions de possibles desmembraments si mai un dot havia de ser retornat, o, més ben dit, evitar una transmissió no de domini sinó de rendes. A la pràctica i en teoria, al senyor tant li era si una possessió o una peça de terra, posem per cas, la tenia el tinent d'un mas o el d'un altre, sempre i quan –això sí, i sobretot– el mas també formés part del seu domini, és a dir, ell en tingués el domini directe. Si la terra passava d'un dels seus masos a un altre dels seus masos, el senyor, en realitat, no hi perdia res. Una altra persona o un altre mas pagaria els mateixos censos i agrers de la possessió en qüestió, però el fet és que la senyoria els continuaria cobrant exactament igual com abans.

Així les coses, crec que només els remences que es casaven

amb una persona lliure o pròpia d'una altra senyoria, estaven obligats a assegurar part del dot que aquesta aportava sobre els béns que tenien pel seu senyor directe i que, per aquesta assegurança, estaven obligats a pagar un lluíme o l'anomenada firma d'espoli forçada. En el fons el que les firmes d'espoli forçades garantien era que cap part del domini directe d'un senyor pogués canviar de senyoria si mai s'havia de retornar un dot. Tanmateix no podem oblidar que aquest mal ús, exactament igual que els altres, oferia als senyors uns ingressos extraordinaris gens menyspreables per petits que fossin.

Per tot plegat no em sembla agosarat suposar que tots aquells que van pagar a l'Almoina de Girona en concepte de firma d'espoli forçada durant el període estudiat, són els que es van casar amb algú que no era propi de la mateixa institució. En molts casos, ho podem assegurar sense cap mena de dubte. En d'altres, i a la vista de tota la documentació, em sembla que també. Això és així perquè molts d'aquests nous cònjuges presten homenatge a l'Almoina i reconeixen ser-ne propis poc temps després de la data indicada a l'assentament que consigna la seva firma d'espoli. Fins i tot quan els pabordes els consignen als seus llibres de comptes, aquests homenatges habitualment apareixen immediatament abans o després o en el mateix assentament que descriu el pagament per la seva firma. Així succeeix en 57 casos. Vegem-ne un exemple:

“Margarita, filia Narcissi de Plano de Corniliano, uxorque Valentini de Podio Amalricho de Villasinorum, fecit homagium cum instrumento confecto XXI die mensis augusti, anni MCCCCXXIII, in posse Brg. Ferrarii, not. Gerunde.

Et ipsa Margarita attulit in dotem dicto Valentino, eius viro, octuaginta ll. et de quadraginta quinque ll. ex ipsis habuit specialem obligacionem super manso de Podio, de quibus debet pro laudimio nonaginta s.”³⁴

En gairebé vuitanta altres ocasions, l'homenatge es troba

---

34 AHG, Hospici, núm. 47 (1423-1424), fol. XXXIII (Viladasens).

entre els pergamins de la mateixa institució. Aquest és el cas, per exemple, del document que recull com, l'1 d'agost de l'any 1340, Guillema, filla de Ramon Franch, difunt, de Goscons, "redempta et libera ab omni dominio et servitute" es fa dona pròpia i sòlida de l'Almoïna perquè ha entrat a la borda Mitjana de Santa Maria de Camós, que és domini directe de l'Almoïna, en casar-se amb Pere Mitjà, home propi i soliu de la mateixa institució.³⁵ Al manual de comptes de l'any 1340-1341 hi llegim "Debet P. Migan pro firma dotis uxoris sue".³⁶

Una trentena d'altres nous cònjuges també indiquen en el pergami en el qual reconeixen ser propis de l'Almoïna, que s'han hagut de redimir perquè el senyor directe del seu mas d'origen no era el mateix que el del mas on entraven a causa del seu matrimoni. En algunes ocasions, l'Almoïna va conservar el document que demostrava que la persona que estava a punt d'entrar al seu domini era lliure, així com el reconeixement o homenatge que li prestava. Així, per exemple, a l'arxiu de l'Almoïna hi ha el pergami on consta que el Paborde del Mes de Maig de la Catedral de Girona havia enfranquit a Cília, filla de Bernat Jaume de La Pera a canvi de 2 sous i 8 diners, el 26 de febrer de l'any 1347. També hi ha el pergami on consta que aquesta mateixa noia va reconèixer ser dona pròpia i sòlida de l'Almoïna i va prestar homenatge al paborde perquè s'havia casat amb Guillem Caselles, hereu i propietari del mas Caselles de la mateixa parròquia de La Pera, el 3 de juny de l'any 1350. Al manual de comptes de l'any 1348-1349, hi trobem: "Item dimarts primer del mes d'ebriil ressebi per rahon [...] d'en G. de Caselles de Ça Pera de M s. que assegurava sobre l'Almoyna XC s."³⁷

Per tant, en alguns casos tenim tot el procés que havien de seguir aquests –o, més sovint, aquestes– remences. Primer s'havien de redimir del seu domini d'origen, després s'havien de fer propis de l'Almoïna a qui, a més, els seus nous cònjuges o la seva família, havien de pagar en

---

35 ADG, pergs. Pia Almoïna, Camós, núm. 180.

36 AHG, Hospici, núm. 7 (1340-1341), fol. XL v. (Camós).

37 AHG, Hospici, núm. 15 (1348-1349), fol. XXXVIII v.

concepte de firma d'espoli forçada, en funció del dot que ells haguessin rebut i haguessin aportat al nou matrimoni. Per tot plegat, crec que la firma d'espoli forçada només l'havien de pagar aquells remences que es casaven amb algú d'un domini diferent al seu. Tot i que aquesta persona s'hagués d'asservir immediatament a l'Almoïna a causa del seu matrimoni, la seva família d'origen no canviava de senyoria i continuava essent del mateix domini.³⁸ D'un domini diferent, per tant, al d'aquests béns que podria arribar a heretar o recuperar. Així s'explica, doncs i al meu entendre, que hi hagi menys quantitat de referències a firmes d'espoli forçades pagades a l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona que el nombre de masos propis i de persones pròpies que aquesta tenia.

Tanmateix aquesta afirmació ens planteja altres qüestions. Vull dir, si només havien de pagar la firma d'espoli forçada aquells remences que es casaven amb persones lliures o pròpies d'una altra senyoria, el que feien aquests pagaments en realitat era penalitzar els casaments fora de la pròpia senyoria. D'aquesta manera les senyories afavoririen els matrimonis entre persones que fossin pròpies seves encara que visquessin a parròquies diferents.³⁹ Així les coses, si només pagaven la firma d'espoli els remences que es casaven amb algú de fora del seu domini, perquè hi havia remences que es casaven amb algú de fora del seu domini? Em refereixo a que era molt més econòmic casar-se amb la

---

38 En aquesta mateixa línia, a partir de 1370 l'abat de Halesowen va demanar que les dones pròpies que es casessin fora del seu *manor*, renunciessin als seus drets sobre les terres familiars. Zvi Razi apunta que probablement aquesta demanda va ser una de les més greus i que va portar als pagesos a rebel·lar-se contra l'abat l'any 1386 (Z. RAZI, "Family, Land and the Village Community in later medieval England", *Past and Present*, núm. 93 (1981), pp. 3-36).

39 La disquisició entre si es castigava o no el matrimoni exogàmic ha estat a bastament discutida per la historiografia anglesa. Vegeu, per exemple, E. SEARLE, "Seigneurial control of women's marriage...", pp. 3-43, R. FAITH, "Debate: Seigneurial control of women's marriage II", *Past and Present*, 99 (1983), pp. 123-148, E. SEARLE, "A rejoinder", *Past and Present*, 99 (1983), pp. 148-160, i R. SMITH, "Further models of Medieval Marriage...", pp. 161-173.

veïna del costat, sempre i quan fos pròpia del mateix senyor, o amb una persona d'una altra parròquia però també pròpia del mateix senyor. Si així es feia s'estalviaven, teòricament, dos pagaments importants. En primer lloc, la remença del cònjuge provinent d'una altra senyoria, que si era considerada una noia “verge” pagava un preu pactat i relativament baix, com hem vist, però que si era un noi o una vídua o una noia “no verge”, la seva llibertat podia suposar una despesa econòmica considerable per a la família d'origen. En segon lloc, havien de pagar la firma d'espoli forçada, calculada en funció del dot rebut i que, en alguns casos, podia arribar a ser molt elevada.

Tot i que aquests dos pagaments mai no afectaven el mateix nucli familiar o al mateix mas, no podem obviar-los. Així com tampoc el fet que si la persona que es casava no era una noia “verge” que havia de pagar un preu relativament elevat per la seva redempció, aquesta quantitat s'hauria d'afegir al dot que havia de rebre de la mateixa unitat econòmica que li comprava la llibertat. En d'altres paraules, si una família d'un mas qualsevol, posem per cas, havia decidit que una seva filla es casés amb un noi d'una altra senyoria, havia de donar-li un dot i, a més, comprar-li la llibertat. De tal manera que la seva família, o el seu mas, en realitat estava obligada a fer dues despeses importants quan n'hagués pogut fer només una. Així doncs, la pregunta que ens plantejàvem de perquè els remences es casaven amb remences d'altres senyories s'ha d'aplicar tant a uns com als altres. És a dir, tant als que en casar-se amb algú de fora del seu domini, haurien de pagar la firma d'espoli forçada, com als que per fer el mateix, haurien de comprar la llibertat i pagar-se la redempció.

En qualsevol cas, ambdós protagonistes –o potser més ben dit, llurs masos i famílies– devien considerar que valia la pena haver d'efectuar més pagaments dels estrictament necessaris (la redempció, uns, i la firma, els altres). No oblidem que –si més no– a l'època medieval els matrimonis no deixaven de ser unes transaccions econòmiques entre dues famílies, mitjançant els quals s'establien una sèrie de relacions socials, familiars

i econòmiques.⁴⁰ Per tant, tot i haver de pagar més amb un casament que amb un altre podia interessar per aquestes, podríem dir-ne, raons socials i econòmiques. Òbviament, també hem de tenir present que la causa podia ser que hi hagués un nuvi o núvia disponible a una altra senyoria i que no n'hi hagués cap a la pròpia.

3.2. Remences no propis de l'Almoina

Les firmes d'espoli forçades, com acabem de veure, no gravaven tots els casaments dels remences. Però fem un pas més. En teoria, seria versemblant pensar que cada remença hauria de pagar la firma d'espoli forçada només a aquell senyor del qual depenia el seu mas, així com la seva pròpia persona i la seva família, i al que havia –o no– prestat homenatge. De fet, part del dot rebut pels homes i dones propis s'havia d'assegurar obligatòriament sobre els béns que la persona tenia a domini directe per al seu senyor directe, tal i com ho indiquen els *Costums de Girona*.⁴¹ Així les coses, hauríem de poder assegurar que totes i cadascuna de les firmes d'espoli forçades que l'Almoina va cobrar entre el juny de l'any 1331 i el maig del 1452, van pagar-les els seus homes propis. Però no ho podem fer. Sembla que alguns d'aquests pagadors –tot i que pocs– no són ni ells mateixos ni els masos que posseeixen i on viuen, ni la majoria de les terres que posseeixen i treballen propis de la mateixa institució. En alguns casos es pot assegurar,

---

40 En paraules d'Anguera de Sojo, “el matrimoni estudiat dista molt d'ésser una comunicació purament sexual; dista encara també d'ésser una unió de dues persones més o menys avingudes. És una veritable societat en tots els aspectes, de cossos, d'esperits, de béns, de treball i aquesta societat no resta isolada, hi prenen part els fills i els que se'n separen són dotats”, O. ANGUERA DE SOJO I DODERO, “Dret especial de la Comarca de Vic”, *Conferències sobre varietats comarcals del Dret Civil Català*, Barcelona 1934, p. 301.

41 “El marit ha de garantir la meitat del dot i una mica més sobre les possessions que té pel senyor directe, malgrat que el marit tingui aïllats o béns mobles”, T. MIERES, *Costums de Girona...*, pp. 146-147.

sense cap mena de dubte, que la persona que paga no és pròpia de l'Almoïna i, per contra, ho és d'un altre senyor, de qui a vegades en coneixem el nom. En d'altres, si bé tot apunta a que pugui ser així, res no permet assegurar-ho amb rotunditat.

A partir d'ara n'exposaré uns casos concrets. Per exemple, sabem que el procurador del cambrer del monestir de Sant Esteve de Banyoles va enfranquir una filla "verge" de Barceló de Puigdecàs, de la parròquia de Santa Maria de Camós, l'any 1337 pels acostumats 2 sous i 8 diners.⁴² Per altra part, en un llibre que recull resums dels capbreus dels segles XIII, XIV i XV de les propietats de les quals el mateix cambrer en tenia el domini directe, hi apareix el mas Puigdecàs de Santa Maria de Camós com a propi seu.⁴³ És cert que això no demostra que el Francesc Puigdecàs que consta que va pagar la seva firma d'espoli forçada al manual l'any 1354-1355 sigui parent seu o hereu del mas del mateix nom. Sí que sabem que aquest mas no és capbreuat com a propi de l'Almoïna en cap dels seus capbreus conservats, tot i que al de 1321-1323 un Berenguer Puigdecàs reconeix tenir sis peces de terra de l'Almoïna.⁴⁴ ¿Seria molt arriscat pensar que en tots aquests casos es tracta del mateix mas i de la mateixa família i, per tant, que aquest Francesc Puigdecàs seria propi del cambrer del monestir de Banyoles i no de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona? Al meu entendre, devia ser així.

Vegem un altre exemple. Al manual de comptes de l'any 1331-1332 hi apareix el pagament per l'obligació del dot de Pere Delmer de la parròquia de Fonolleres.⁴⁵ Aquest mateix, o algú amb el mateix nom, apareix al llevador de censos de totes les possessions de l'Almoïna de l'any 1336, és a dir, poc temps després d'aquell pagament. En aquest llevador només consta que paga un cens a l'Almoïna, però no diu res sobre si n'és propi, cosa que sí que s'explicita amb d'altres convilatans

---

42 ADG, perg. Pia Almoïna, Camós, núm. 170 (1337, gener, 27).

43 ACA, Hisenda, Monacals, núm. 946, fol. 259.

44 AHG, Hospici, núm. 250, fols. 144-291.

45 AHG, Hospici, núm. 1 (1331-1332), fol. X v.

seus.⁴⁶ Al meu entendre, seria sorprenent que l'encarregat d'escriure el llevador de rendes s'oblidés de consignar que determinada persona era pròpia seva; així doncs, m'inclino més a pensar que Pere Delmer no era propi de l'Almoïna, si bé podia ser-ho d'algun altre senyor.

Tenim altres casos semblants a aquests dos ara ressenyats, tot i que en cap moment podem pensar que siguin la majoria. Altres, però, i com ja he dit, són molt més clars. Com ara l'assentament del manual de l'any 1376-1377 que consigna la firma d'espoli forçada de Margarida, filla de Pere Maruny de la parròquia de Camós. La quantitat pagada pot semblar molt baixa en comparació a la resta, perquè va obligar "possessione Elemosine" per valor de 40 sous i, per tant, en va pagar 4 com a lluïsmes.⁴⁷ El mateix assentament indica que els instruments nupcials van ser fets pel notari de Girona Ramon de Peradalta el 8 de maig de 1374.⁴⁸ La seva consulta mostra una altra visió del matrimoni: Francesc, fill d'Arnau Torrent de la parròquia de Vidrà, ara habitant a la parròquia de Palol de Revardit, dona els 520 sous del seu dot a la seva dona Margarida. Ella és filla de Pere Maruny, sastre i oriünd del mas Maruny de la parròquia de Santa Maria de Camós, que li ha donat en herència la borda Custrola de Palol amb totes les seves possessions. En rebre els 520 sous del dot del seu marit, Margarida n'obliga 40 sous sobre les possessions de l'Almoïna i 400 més sobre la borda Custrola que té a domini directe de l'hereu del Castell de Palol, de qui, a més, es desprèn que ella era pròpia.

En aquest instrument, com veiem, no hi diu absolutament res sobre si per aquestes dues obligacions s'havia de pagar un lluïsmes, però el manual de comptes del paborde de l'Almoïna documenta que pels 40 sous que es van assegurar sobre les seves possessions, va cobrar-ne els 4 sous preceptius. Cal pensar, per tant, que l'hereu del Castell de Palol, devia cobrar-ne 40 per

---

46 AHG, Hospici, núm. 4, fol. XVII: "P. Delmer facit de censu Elemosine et heredi Brg. de Terradis", al mateix foli, per exemple, hi llegim: "R. Arberti est homo proprius Elemosine et solidus cum omni prole sua et possessionibus suis, et facit de censu".

47 AHG, Hospici, núm. 23 (1376-1377), fol. XXV v.

48 AHG, Notarial, Girona 5, núm. 216.

la seva part. Aquest exemple, a més de fer-nos pensar que hi havia persones no pròpies de l'Almoïna que també li havien de pagar firma d'espoli forçada quan es casaven, ens pot portar a creure que alguns remences havien de pagar les firmes a més d'un senyor: al seu senyor directe i a algun altre per al qual també tinguessin possessions. Margarida Maruny va obligar les propietats del seu senyor directe per un valor de 400 sous i les de l'Almoïna només per 40. Si fos així, tots aquells lluïsmes pagats en concepte de firmes d'espoli forçades i rebuts per l'Almoïna que en pàgines posteriors qualificaré de baixos o de relativament baixos, potser no ho són tant. M'explico: potser també es tractava del pagament que rebia l'Almoïna no com a senyora directa de la majoria de les propietats i fins i tot de les persones dels mateixos remences que les pagaven, sinó com a senyora d'unes poques de les terres que aquells tenien.

En d'altres paraules, el cas precedent ens porta a pensar que potser alguns remences podien assegurar voluntàriament part del dot que rebien en casar-se sobre algunes o totes les terres que tenien. Sobre el mas i les terres que tenien per al seu senyor directe però també sobre les terres que podien tenir per altres senyors. És ben possible que preferissin no encarar tot el dot sobre les terres del seu propi senyor per qüestions personals (o no) que desconeixem. De manera que també estaven obligats a pagar la firma d'espoli forçada a tots i cadascun d'aquests senyors, sobre les possessions dels quals havien assegurat part del dot rebut. Això explicaria que alguns dels pagaments que va rebre l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona per aquest concepte siguin substancialment més baixos que d'altres, per tal com en realitat podien correspondre a pagaments fets per persones no pròpies seves que només havien assegurat una petita part del dot sobre les poques possessions que tenien per a la pia institució. Malauradament, no s'han conservat llibres de comptes d'altres dominis propers o en contacte amb l'Almoïna i com que no podem comprovar-ho directament, es fa difícil assegurar res amb rotunditat.

Tornem a l'últim exemple ressenyat. Tot i que no es diu clarament, de l'instrument notarial es desprèn que si bé el pare de Margarida Maruny era oriünd del mas Maruny que

era propi de l'Almoina, ella, com a senyora útil de la borda Custrola, ja no ho era i era pròpia de l'hereu del Castell de Palol de Revardit. He comentat ja altres casos en els quals sembla que els pagadors de firmes no eren remences de l'Almoina. De fet, mentre molts d'ells asseguren el dot sobre el seu mas i les possessions d'aquest, alguns ho fan "super terris quas tenere pro Elemosina" o sobre "possessione Elemosine" o, més clarament, sobre "ço que ten per l'Almoyna". D'altres assentaments concreten més: "I troç de terra erma", "I camp apellat Pugredonell", etc. Com si els que tinguessin el mas propi l'obliguessin i els que no el tenien haguessin d'obligar allò que tenien per obligar. Ni cap d'aquelles dones ni cap dels seus cònjuges, a més, presten homenatge a la institució poc després. No crec gens agosarat pensar, a la vista de tots aquests pagaments rebuts per l'Almoina, que molts d'aquests pagadors en realitat devien ser propis d'altres senyories.

En un dels casos documentats no hi ha cap mena de dubte perquè el mateix paborde ho reconeix així:

"Petrus Russiyolli de Sancto Dalmacio, homo proprius Hospitalis Novi Gerunde, fecit instrumenta nupcialia in posse notario de Sancta Columba, XV julii, anno LXXIII, et pro C s. obligavit posse Elemosine et solvit pro laudismo X s."⁴⁹

Per tant, aquest Pere Rossinyol tot i que era propi de l'Hospital Nou de Girona, també va haver, va voler o, en qualsevol cas, va encarar part del dot aportat per la seva dona sobre les possessions de l'Almoina i, per això, li va haver de pagar un lluïsmes.

---

49 AHG, Hospici, núm. 25 (1381-1382), fol. LXXIII. A més, entre les cartes de redempció conservades a l'arxiu de la mateixa Almoina, n'hi ha dues que deuen correspondre a persones d'aquell mateix mas. Dues "verges" que van ser redimides per l'Hospital Nou de Girona, una l'any 1346 i l'altra el 1360 (ADG, pergs. Pia Almoina, Brunyola, núm. 776 i 784, respectivament).

CONDICIÓ JURÍDICA DE LES PERSONES QUE PAGUEN PER FIRMA
D'ESPOLI FORÇADA

PERÍODE	PROPI	PROPI?	NO PROPI	NO PROPI?	??	CASOS
1331-47	30	59	1	20	52	162
1348-99	29	72	2	15	51	169
1400-52	68	10			15	93
TOTAL	127	141	3	35	118	424

El quadre anterior resumeix la condició jurídica dels nous conjuges que es van casar i van haver de pagar la firma d'espoli forçada a l'Almoina de Girona. Els casos inclosos a la columna de "propis" són tots aquells que, sense cap mena de dubte, eren propis de la institució perquè o bé consta que han prestat homenatge al mateix assentament que inclou el pagament de la seva firma, o bé perquè aquest seu homenatge s'ha conservat entre els pergamins de la institució. Els de la columna "propi?", són els que probablement són propis perquè persones amb el seu mateix cognom ho són, o masos amb el mateix nom apareixen com a propis als capbreus de la institució, si bé no ho podem assegurar rotundament. Pel que fa als de la columna "no propi" segur que no són propis perquè així ho consigna el mateix paborde a l'assentament que consigna la firma. Els inclosos a la columna "no propi?" sembla que no són propis perquè persones amb el seu mateix cognom no ho són, o masos amb el mateix nom apareixen com a no propis als capbreus de l'Almoina, això no obstant, tampoc no ho podem assegurar rotundament. Finalment, dels comptats a la columna "???" no en tenim cap altra referència, de manera que no podem ni saber ni suposar ni si són propis ni sinó ho són.

¿Hem de creure, doncs, que algunes persones que, tot i que no eren pròpies d'una senyoria però que tenien algunes terres seves, també havien d'obligar part del seu dot en aquestes terres i, per aquesta raó, pagar la firma d'espoli forçada? És possible que fos així, però és difícil assegurar res amb rotunditat. Potser les terres que tenien per al seu senyor directe no tenien prou valor com per cobrir la quantitat assegurada. Potser sí que tenien prou valor, però per motius

que se'ns escapen, preferien encarar només la part a la qual estaven obligats sobre les possessions del seu propi senyor i encarar la resta sobre terres que tinguessin per altres senyories a les quals no havien de satisfer la resta de mals usos ni tota una sèrie d'exaccions obligatòries anualment.

Si aquestes hipòtesis fossin realment certes podríem aplicar a Catalunya la següent afirmació: "There is no service in the world which so quickly proves a man to be a villein as making a fine for marriage".⁵⁰ Més ben dit, l'hauríem d'ampliar tot dient que el pagament d'una firma demostra que s'és remença, tot i que potser no del senyor que cobra la que hem trobat documentada...

4. LES FIRMES D'ESPOLI FORÇADES COBRADES PER L'ALMOINA DE GIRONA

4.1. Descripció dels assentaments

No tots els assentaments dels manuals de comptes dels pabordes que consignen firmes d'espoli forçades són iguals. El paborde no sempre aporta tota la informació que en el moment d'escriure el manual tenia o havia de tenir, i és per això que hi ha uns assentaments molt més llargs i complets que altres. De fet, els primers manuals de comptes dels pabordes conservats ben bé fins a mitjans del segle XIV aporten només el nom de la persona que paga, el motiu pel qual ho fa, la quantitat que l'Almoina rebia per aquest pagament i poca cosa més. Aquest seria el cas de "Solvit P. de Riaria [de La Pera] pro obligacione dotis uxoris sue, IX s."⁵¹

Tot i que hi ha algunes excepcions, com per exemple:

"Debet P. Migan pro firma dotis uxoris sue [...] de quibus

---

50 *Year Books of the Reign of King Edward the Third*, apud R. FAITH, "Debate. Seigneurial control of women's marriage", *Past and Present*, núm. 99 (1983), p. 133.

51 AHG, Hospici, núm. 2 (1332-1333), fol. IX.

solvit XX s. Item solvit X s. quos pro dicto Migan dedit M. Brg. Franch. Item solvit dictus Brg. Franch pro dicto P. Migan, in domo Elemosine, alios X s.”

“Dictus P. Migan assecuravit super Mansionem CCC s. Item assecuravit super baiuliam R. Arnaldi CCCC s.”⁵²

En aquest cas el paborde no només va consignar el nom de la persona que havia de pagar i el motiu pel qual ho feia sinó que, tot i que excepcionalment, indica quina quantitat de diners es van assegurar sobre els béns de l'Almoïna. Aquesta informació era fonamental per tal de poder establir la quantitat que la senyoria havia d'ingressar per la corresponent firma d'espoli. Tanmateix fins al manual de l'any 1347-1348 només en 6 ocasions el paborde va especificar quina era la part que s'assegurava: quatre d'elles corresponien a pagaments fets per persones de la parròquia de Camós, una d'Estanyol i l'altra de Fellines.⁵³

Per altra part fins al manual de l'any 1351-1352, només en vuit assentaments el paborde explica sobre quins béns es va assegurar part del dot rebut del nou consort. Altres pocs també especifiquen quina quantitat han de cobrar l'Almoïna, el paborde, els arrendataris de les rendes, si estan arrendades, o altres senyors que poguessin tenir-hi drets.

“Recepi de obligacione dotis uxoris P. Vidal LXXX s., de quibus habuit Vilademag XXVI s., VIII d., et Elemosina habuit LIII s., III.”⁵⁴

En un altre ordre de coses, i a banda d'aquesta manca d'explicacions del paborde, hi ha un altre problema, que podríem qualificar de semàntic. En aquesta mena d'assentaments sovint el paborde explica que tal persona

---

52 AHG, Hospici, núm. 7 (1340-1341), fol. XL v. (Camós).

53 AHG, Hospici, núms. 1 (1331-1332), 6 (1338-1339), 7 (1340-1341), 8 (1342-1343) i 10 (1344-1345).

54 AHG, Hospici, núm. 10 (1344-1345), fol. XXX (Brunyola).

“debet”, i, en d’altres, que “solvit” o que ell “recepi”. És a dir, en uns casos escriu que una persona en concret deu una quantitat; però això vol dir, en realitat, que era una quantitat que es devia?, o era senzillament una altra manera de dir-ho? El “debet” pot correspondre certament a un deute contret anteriorment, però també a que es consignà que des d’aquell moment es deu una quantitat determinada perquè no es paga immediatament. Tot i que també es pot referir a que el paborde ja sabés que tard o d’hora aquella persona hauria de pagar per esponsalici. No hi ha dubte que algunes firmes es van consignar en més d’un manual per tal com el pagament es va fer en diverses tandes, tot i que el paborde no sempre ho aclareix del tot. Aquest és el cas de: “Dictus P. Stephani [de Riudellots de la Selva] debet pro obligacione dotis uxoris sue, sicut in libro XLIIII continetur.”

Si bé és cert que al manual de l’any 1344 hi trobem aquest pagament consignat, no es fa cap referència a que ja hagués estat fixat: “Recepi de firma dotis uxoris P. Stephani C s.”⁵⁵

Altres casos no són tan clars. Altres persones apareixen com a pagadores a dos manuals amb pocs anys de diferència i tot i no poder-ho assegurar rotundament, sembla que correspondrien a una mateixa firma d’espòli, per exemple

“Debet en Tarsi pro obligacione dotis norus sue.”

“Item a XVIII de setembre del any demont dit, paga en Tassi de Sancta Maria de Camors, per rahon de hobligacion de nouces de sa nora, XX s. e deu mes que les cartes vengueren en poder d’en R. ça Clota, pabordra, e ja que avia casa, com dels calcs XX s., done a pabordra II s., item al render IX s. e que el dit Tassi pac lo batlle, restant Elemosine, IX s.”

“Item resebi d’en Tassis de Camors per rahon d’esposaliçi de sa muyler emfre diverses pagues, quitis a l’Almoyna per ço cor pabordra lexi la mitat, no y a part rendes, XIII s., VI d.”⁵⁶

55 AHG, Hospici, núm. 8 (1342-1343), fol. XXV v., i núm. 10 (1344-1345), fol. XXVII v., respectivament.

56 AHG, Hospici, núm. 9 (1343-1344), fol. XXXIX v., 17 (1350-1351), fol. XXX r. i 18 (1351-1352), fol. XXXIII.

Malgrat que entre el primer assentament i els altres dos han passat uns set o vuit anys, crec que es corresponen al mateix matrimoni i l'única diferència és que en el tercer cas en lloc de pagar el pare del nou casat paga aquest mateix, potser perquè ja s'havia fet càrrec del mas. Tot i que també és ben possible que la primera dona hagués mort i que, en realitat, estigués pagant per dos matrimonis diferents. A l'arxiu de l'Almoïna hi ha el document d'homenatge que li va prestar aquesta jove d'en Tassi l'1 d'abril de l'any 1344, en el qual ella reconeix que pel fet d'haver-se casat amb Ramon, fill de Bernat Tassi de Santa Maria de Camós, ha de fer-se pròpia de la institució.⁵⁷ No hi ha cap altre homenatge prestat per raó d'aquest mas Tassi fins molts anys després, i per tot això crec que aquests tres assentaments, tot i que el paborde no ho especifica, corresponen a un mateix matrimoni i, per tant, a una mateixa firma d'espoli.

Tornem a la descripció dels assentaments. A mesura que avança el segle XIV, els pabordes comencen a ser més explícits i comencen a oferir-nos més informacions. Així doncs, molts d'aquests assentaments consignen la data, el nom dels nous cònjuges, la quantitat assegurada sobre els béns de l'Almoïna, el lluïsmo que en corresponia i com s'havia de dividir aquest. Així, per exemple:

“Item a XXV de mag de LII, ressebi per esposaliç d'en Bernat Balaguer de Bruyola per sa muyler, na Margarida, per hoblacion de XX ll., aguïn XL s., dels cal done al paborde IIII s., item a Vilademayn XII s., pres-los en G. Palau, item al render XII s., restant, XII s.”⁵⁸

A partir del manual de l'any 1354-1355, la majoria d'assentaments fins i tot especifiquen sobre quins béns es va assegurar part del dot,

---

57 ADG, Pia Almoïna, Camós, núm. 186.

58 AHG, Hospici, núm. 18 (1351-1352), fol.XVII v.

“Item XIII die octobris anno LIII, P. de Prato de Borraciano fecit obligacione C s. Margarite, uxori sue, super quadam feixiam terre que tenetur pro Elemosine, prout continetur in instrumentis nupcialibus confectis in scribania de Borraciano dicta die, solvit dictus P. de Prato mei, ratione predicta, X s., de quibus pertinent mei preposito, pro parte mea, I s., et Elemosine, V s. minus VI d. Et emptoribus IV s., VI d.”⁵⁹

I, des del manual de l'any 1376-1377 molts assentaments també afegeixen el valor del dot que van rebre els cònjuges

“Castilionis Simonis de Gahusis fecit instrumenta nupcialia cum Sibilia, uxor sua, filia G. Ferrerii de Subiranicis, in posse not. de Verges XVII die januari MCCCLXXVII, que Sibilia attulit sibi in dote MM s., de quibus obligavit super posse Elemosine pro M s., fuit conventum quod solvat pro laudismio C s., quos solvit III septembris MCCCLXXVII, de quibus prepositus X s., emptoribus XLV s., et Elemosine, II ll., V s.”⁶⁰

Aquest darrer seria l'assentament ideal per estudiar les firmes d'espoli forçades pagades a l'Almoina del Pa de la Seu de Girona perquè consigna el nom de la persona que paga, el nom del seu cònjuge i la seva filiació i lloc d'origen, el dot que ha aportat al nou matrimoni, la part d'aquest que s'ha assegurat i els béns sobre els que s'ha assegurat, la quantitat que s'ha de pagar com a lluïme i, a més, com s'ha de repartir aquesta. Malauradament no tots els assentaments són així, però per estudiar les firmes d'espoli ens interessa sobretot que consignin la quantitat assegurada, el dot i els béns sobre els que es va encarar. El quadre següent resumeix els assentaments que hi ha a cada manual on figuren aquestes informacions:

---

59 AHG, Hospici, núm. 20 (1354-1355), fol. LXII.

60 AHG, Hospici, núm. 23 (1376-1377), fol. XXXI v.

INFORMACIONS CONSIGNADES ALS ASSENTAMENTS DE FIRMES
D'ESPOLI FORÇADES

ANY	QUANTITAT ASSEGURADA	DOT	BÉ ASSEGURAT	CASOS PER MANUAL
1331-32	1	0	1	14
1332-33	0	0	0	15
1333-34	0	0	0	3
1334-35	0	0	0	11
1337-38	0	0	0	14
1338-39	1	0	(1)	20
1339-40	0	0	0	8
1340-41	2	0	(2)	9
1342-43	1	0	(1)	15
1343-44	0	0	0	7
1344-45	1	0	0	19
1345-46	0	0	0	12
1346-47	0	0	1	6
1347-48	2	0	0	9
1348-49	4	0	3	34
1349-50	1	0	1	15
1350-51	6	0	0	14
1351-52	9	0	2	15
1354-55	9	0	8	9
1358-59	5	0	3	9
1363-64	1	0	1	1
1376-77	19	8	18	21
1377-78	5	3	5	5

ANY	QUANTITAT ASSEGURADA	DOT	BÉ ASSEGURAT	CASOS PER MANUAL
1378-79	8	4	8	8
1381-82	9	5	8	11
1386-87	14	3	14	17
1398-99	3	8	4	9
1399-00	0	0	0	1
1403-04	3	3	3	3
1404-05	7	7	6	7
1405-06	6	4	6	8
1406-07	11	10	11	11
1409-10	7	8	7	8
1414-15	4	4	4	4
1423-24	16	16	16	17
1429-30	3	3	3	3
1430-31	3	3	2	3
1431-32	9	9	10	10
1436-37	3	3	3	3
1439-40	2	4	3	4
1440-41	6	5	5	6
1444-45	0	1	0	2
1449-50	1	1	0	2
1451-52	1	1	0	2
TOTAL	183	113	160	424

Malgrat tot, i com veurem més endavant, gràcies a les informacions aportades per altres assentaments o pels *Costums de Girona*, per exemple, podrem arribar a suposar moltes d'aquestes dades que ens manquen.

4.2. El nombre de les firmes d'espoli forçades estudiades

Des de l'any del primer manual fins l'últim on hi ha consignats pagaments per firmes, l'Almoina va cobrar 424 vegades per aquest concepte.⁶¹ En aquesta quantitat també hi he inclòs els pagaments que són consignats com a deutes en apartats específics de manuals posteriors, dels quals no ens ha pervingut el que devia ser el primer assentament. Aquest és el cas de,

“Paga R. d'Orta de Bruyola que deu del temps d'en Jacme Soler per rahon de espoalici de na Margarida, fila d'en Nicholau de ça Font de Sils, mulier sua, de DCCC s. que obliga sobra lo capmas e aço que ten per l'Almoyna segons que apar per carta feta a V d'egost de LXXXIII a Sils, paga XXII s., dels quals pertay al pebordra II s., II d. e al comprador IX s., XI d. e a l'Almoyna IX s., XI d. apar en los deutes vels a mi dats en LXI fula.”⁶²

El manual de l'any 1383 no ens ha pervingut. Per tant, tot i que el matrimoni que va provocar aquest pagament no es va efectuar l'any 1386-1387, el compte amb la resta de firmes perquè es va pagar llavors. En qualsevol cas, aquests casos de deutes són una immensa minoria i no arriben als 40 d'un total de 424 firmes cobrades per l'Almoina.

En el nombre total de firmes pagades també hi he inclòs els cinc pagaments que el paborde després d'escriure va ratllar, perquè no apareixen en altres manuals. Per exemple,

---

61 A l'hora de parlar de la quantitat de firmes que es van pagar a l'Almoina del Pa de la Seu de Girona hem de reprendre les mateixes reflexions que per a l'estudi dels altres mals usos o altres pagaments rebuts per aquesta institució. Ja ha estat dit que molts manuals de comptes dels paborde no ens han pervingut, i que d'alguns d'ells només s'han conservat alguns fragments. Per tant, és impossible saber el nombre total de firmes que va cobrar l'Almoina durant els segles XIV i XV.

62 AHG, Hospici, núm. 26 (1386-1387), fol. LXXXIII v., a l'apartat titulat “De foriscapiis antiquis receiptis”.

“Item deu lo dit G. Buffil e G., son fil, per rahon de luyisma de obligacion de noces de la dona muyler del dit G., manor de dies, fila d'en Bn. Johan de Canapost. Faça homanatge, est CL ll., VII ll., X s.”⁶³

I això perquè, tot i que en ratllar-los el paborde deixava prou clar que no es pagaven en aquell manual, cal pensar que tard o d'hora es devien pagar perquè és difícil de creure que el paborde se'ls hagués inventat o que s'hagués desdit de cobrar-los o que els motius del pagament haguessin canviat. Hem de tenir present, a més, que l'objectiu del paborde era consignar tots els pagaments que l'Almoina rebia en un any determinat, no aquells que hagués hagut de rebre. Per això crec que tant aquests assentaments ratllats com els consignats en els apartats de deutes d'alguns manuals cal sumar-los al nombre total de firmes cobrades.

Per contra, en la suma total de firmes cobrades per aquesta institució no hi he considerat aquells pagaments que, gairebé amb tota seguretat, correspondrien a segons o tercers pagaments d'una firma que apareix consignada en un manual anterior que sí que s'ha conservat i que, per tant, ja coneixem. Aquest és el cas dels tres assentaments que consignen el pagament efectuat per aquell Tassi de la parròquia de Camós, ja ressenyat, o d'uns altres pocs. Així mateix, he comptat una sola vegada les firmes que apareixen consignades més d'una vegada en un mateix manual perquè el pagament, si bé es va efectuar en el mateix any, es va fer amb dies o mesos de diferència.

4.3. Cronologia de les firmes d'espoli forçades estudiades

Ja he dit que no s'han conservat tots els manuals de comptes dels paborde de l'Almoina, però tot i això considero que amb

---

63 AHG, Hospici, núm. 21 (1358-1359), fol. XXXIII, el paborde hi va escriure: “Tot aquest comte es mudat al libra nou”, però aquest llibre nou tampoc no s'ha conservat.

els que ens han pervingut podem intentar fer una aproximació a la cronologia de les firmes d'espoli forçades. Abans de començar, crec que és necessari recalcar que a partir d'ara analitzarem l'evolució cronològica dels pagaments per firmes d'espoli forçades. Aquesta no té perquè ser necessàriament igual a la dels matrimonis efectuats entre les persones que tenien possessions de l'Almoïna. Dic això perquè entre aquestes firmes hi he comptat les que corresponien en realitat a deutes teòricament consignats en manuals anteriors que per tant es van pagar un temps després d'haver-se realitzat el matrimoni. A més, la quantitat de firmes sembla massa petita en relació a la població que, d'una manera o una altra, es trobava sota el domini de l'Almoïna. Vull dir que si només fem cas de les firmes pagades tot apunta a creure que es van contraure massa pocs matrimonis...

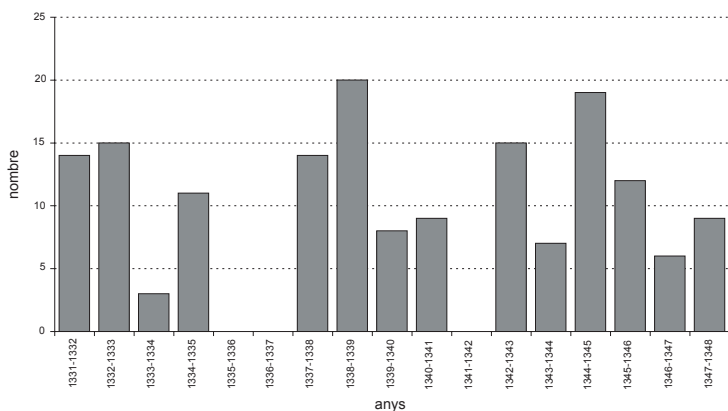
Amb totes aquestes reserves ben presents, descriurem ara l'evolució d'aquests pagaments al llarg dels anys en els quals en tenim constància. Afortunadament, des de l'any del primer manual -1331-1332- fins al de l'any 1353-1354 s'han conservat pràcticament tots. La segona meitat del segle XIV compta amb un nombre inferior de llibres de comptes conservats, sobretot pel que fa als de les dècades dels anys 50 i 60, fins a finals dels 70, i des de llavors fins a finals de segle. En el segle XV, o més ben dit, fins l'any 1451-1452, hi ha menys buits documentals.

4.3.1. 1331-1347

En els primers manuals conservats, exceptuant el fragment de l'any 1333-1334, el nombre de firmes pagades és molt similar i sempre superior a 10. Però en el manual de 1338-1339 hi ha un augment significatiu: 20 pagaments, tot i que val a dir que alguns d'ells devien correspondre a deutes anteriors; si més no el paborde consigna que cinc persones deuen tants diners per firma, però cap d'elles no apareix als manuals anteriors. Tot i això, el fet que al manual de l'any següent, el de l'any 1339-1340 del qual només en tenim un fragment, hi hagi consignades 8 firmes pot fer-nos pensar que certament aquests dos anys se'n van cobrar moltes més. L'any 1340-1341 només n'hi ha nou, però al

següent, 1342-1343 torna a haver-hi un fort increment: 15, xifra que torna a davallar l'any posterior, 1343-1344, a 7 assentaments, la xifra més baixa de les consignades fins ara. En el manual de 1344-1345 tornen a figurar-hi més firmes: en aquest cas, 19, i el següent, 12. Però el de l'any 1346-1347 és el que aporta menys casos de pagaments per firmes: només 6, valor que no tornarà a aparèixer fins molts anys més tard. Als dos manuals de l'any 1347-1348 hi ha un petit increment i s'arriba als 9 casos.

EVOLUCIÓ DE LES FIRMES D'ESPOLI FORÇADES COBRADES PER L'ALMOINA DE GIRONA, 1331-1348

4.3.2. 1348-1399

El manual corresponent a l'any 1348-1349, coetani a l'arribada de la pesta negra a la ciutat de Girona i voltants,⁶⁴ és el que conté un major nombre de pagaments en concepte de firmes d'espoli forçades: 34. Aquesta és, i amb diferència, la quantitat més alta de firmes enregistrades en un sol manual

⁶⁴ Guilleré ha establert que la pesta va arribar a Girona i als seus voltants a mitjans del mes de maig de l'any 1348. C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*, Ajuntament de Girona-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1993 i 1994, pp. 171-173.

de tot el període estudiat. De la mateixa manera que amb les redempcions de persones, aquest any immediatament posterior a la pesta hi ha un increment significatiu de pagaments. Però tot i que potser l'augment és massa immediat, crec que no pot ser casual.

Zvi Razi, en estudiar el territori de Halesowen, també troba un augment molt significatiu de matrimonis contrets en el període immediatament posterior a la pesta de 1348, així com entre els anys 1361 i 1363, com a conseqüència del rebrotament de l'epidèmia dels anys 1361 i 1362. Razi atribueix aquests augments de matrimonis a que, a causa de les morts ocasionades per les epidèmies, hi ha molta terra sense tinent i, per tant, hi ha més gent que pot assentar-s'hi i casar-se. Així doncs i al seu entendre, l'augment o davallada de matrimonis és sobretot atribuïble a la situació socioeconòmica del moment, perquè els pagesos només es casaven quan tenien terres per treballar.⁶⁵ En conseqüència, com més terres sense tinent hi hagi més matrimonis hi haurà i a l'inversa.

Tot i que en principi totes aquestes afirmacions semblen vàlides, no estic segura que puguin traspassar-se a aquest estudi. Reitero que potser l'augment de firmes d'espoli forçades o de matrimonis seria massa immediat a l'arribada de l'epidèmia a les terres gironines. Per tant, hauríem de creure que els morts van ser immediatament substituïts en les seves tinençes i propietats, de manera que els matrimonis es van contraure també molt immediatament i fins i tot, potser massa immediatament. De fet, dels 15 assentaments datats d'aquest manual de 1348-1349, sembla que 13 es van efectuar després de l'arribada de l'epidèmia i la majoria d'ells l'any 1349, quan en teoria havia passat només poc més de mig any des de la plaga. D'entrada, em sembla que el temps és massa poc com per poder atribuir a les suposades grans mortaldats produïdes per la pesta aquest augment de casaments i, per tant, de firmes d'espoli pagades a l'Almoïna. Amb tot, no

---

65 Z. RAZI, *Life, Marriage and Death in a Medieval Parish. Economy, Society and Demography in Halesowen 1270-1400*, Cambridge University Press, Cambridge 1980.

podem descartar que els efectes mortífers de l'epidèmia fessin precipitar matrimonis ja pactats amb anterioritat.

Els historiadors consideren que els matrimonis a l'època medieval no s'improvisaven, sinó que requerien un temps de negociacions o de pactes: "el matrimoni a pagès era un acte calculat i planificat, de la major importància econòmica".⁶⁶ A més, entre el moment de les anomenades esposalles i l'acte del matrimoni podia passar un temps relativament llarg.⁶⁷ Si fem cas a tot això llavors hauríem de creure que un temps abans de l'arribada de l'epidèmia ja s'havien pactat molts matrimonis i que només per això hi ha aquest augment. Tot i això, Lúdia Donat constata que als manuals notarials gironins de l'any 1349 hi abunden les contractacions de nous matrimonis, però, com que no era l'objectiu del seu estudi, no especifica si els matrimonis es van contreure aquell any o si només es van contractar.⁶⁸ En aquest sentit, crec que seria molt interessant estudiar si hi ha un augment de capítols matrimonials o de casaments després de 1348.

En tot cas, no sé si seria massa arriscat pensar que la presència de la malaltia i de la mort portés a molts pagesos a accelerar certes decisions que d'altra manera haguessin trigat

---

66 M. AVENTÍN I PUIG, "Els masos a la baixa edat mitjana. Família pagesa, petita explotació i mercat", dins *El mas medieval a Catalunya*, Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, Banyoles, 1998, p. 68.

67 M. T. VINYOLES, *Les barcelonines a les darreries de l'edat mitjana (1370-1410)*, Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona 1976, p. 69 i ss., i M. AVENTÍN I PUIG, *La societat rural a Catalunya en temps feudals. Vallès oriental, segles XIII-XVI*, Columna Assaig, Barcelona, 1996, p. 475 i ss., entre altres. Per altra part, alguns dels assentaments de les firmes aquí estudiades també indiquen aquest lapse de temps, per exemple: "Petrus Cunilli de Seriniano, fecit instrumenta nupcialia cum Elicsende, uxor sua, filia Petri G. de Torrente de Far[is] [...] julii, anno Domini MCCCLXXIII in posse notario de Bisulduno" al manual de l'any 1376-1377, o "Vicencius Boverii de Sancto Dalmacio fecit instrumenta nupcialia cum G., uxor sua, in posse not. de Bruyola XXVIII setembris anno MCCCLXXVI" al de l'any 1381-1382.

68 L. DONAT PÉREZ, "Contractes *ad laborationem* i establiments de masos després de la pesta negra (1349)", dins R. CONGOST I L. TO, *Homes, masos, història. La Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*, Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 126.

més a prendre. Així doncs, potser seria més aviat la mort i la por a la pesta i no pas el major nombre de terres abandonades i preses per aquests nous matrimonis el que n'explicaria l'augment. Una altra explicació possible seria que aquests casaments els haguessin contret persones que, per culpa de l'epidèmia, haguessin enviduat i que, per tant, ja tinguessin mas i terres per treballar. En qualsevol cas, els paborde de l'Almoïna no van consignar a cap d'aquests assentaments que un dels dos cònjuges (o ambdós) fossin vidus.

Tornem als dominis de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona. Els tres manuals de comptes dels paborde posteriors a l'arribada de la pesta negra, tot i que consignen un bon nombre de pagaments per firmes, no arriben a la meitat de les que es van consignar al manual de 1348-1349. ¿No seria més lògic que no només l'any de la plaga sinó també durant els anys immediatament següents es percebés aquest augment de matrimonis? És a dir, seguint amb les reflexions anteriors, si la pesta hagués deixat tantes terres lliures, no sé fins a quin punt podien haver estat tan ràpidament ocupades de manera definitiva. Tot fa creure que l'epidèmia va causar molts estralls, no només físics, entre la població; si va ser així, és lògic creure que moltes terres van quedar abandonades perquè els seus tinents havien mort. Però tot i això seria sorprenent, al meu entendre, que aquesta societat hagués tingut una reacció tan ràpida, ocupant terres,⁶⁹ assentant-s'hi per sempre⁷⁰ i continuant com si res no hagués passat només mig any després

---

69 No podem oblidar que ocupar terres no és una tasca senzilla que requereixi poc esforç, més aviat al contrari. Entre moltes d'altres coses, es necessita estar ben equipat d'eines i animals, a més de comptar amb mà d'obra humana suficient i de gra per poder plantar.

70 Per exemple, el mateix paborde de l'Almoïna estableix l'any 1366 la borda Noguier de Santa Maria de Camós per tal com "tempore illarum magnarum mortalitatum que per totum orbem altissimo ordinante regnarunt in anno Domini millesimo trecentesimo quadragesimo octavo heredes et proprietarii borne de Noguierio parrochie Sancte Marie de Camonibus" havien mort. Però el paborde no ordena buscar si hi ha possibles hereus vius d'aquesta borda fins l'any 1351 i, com hem dit, no l'estableix fins el 1366, gairebé vint anys després de la mort dels seus propietaris. (ADG, Pia Almoïna, Camós, núm. 213).

de la desgràcia i, teòricament almenys, tenint-la encara ben present. Si així fos, tots plegats n'hauríem d'aprendre molt, i dic això perquè només cal veure les catàstrofes climàtiques o sanitàries d'aquests darrers anys i el temps que es triga a superar-les i a normalitzar la situació.

A més, crec que hi ha un altre factor importantíssim que s'hauria de tenir en compte i és que els pagesos, en veure que les terres dels seus veïns havien quedat abandonades per la mort dels seus propietaris, les haguessin ocupades i s'hi haguessin instal·lat temporalment, fins i tot instats per la mateixa senyoria.⁷¹ Aquestes ocupacions, però, no tenien perquè ser definitives i, per tant, a la llarga no garantirien l'estabilitat econòmica del nou matrimoni. Per altra part, no hem d'oblidar la presència del senyor directe i el fet que aquest ho hagués hagut d'autoritzar i, sobretot, cobrar-ne els foriscapis pertinents. En tot cas, no sembla que els pabordes s'afanyessin a establir de nou les terres i els masos rònecs ni, el que és més important, que cobressin multes de pagesos que s'haguessin apropiat de terres sense el seu permís aprofitant el suposat descontrol que hauria provocat la pesta.

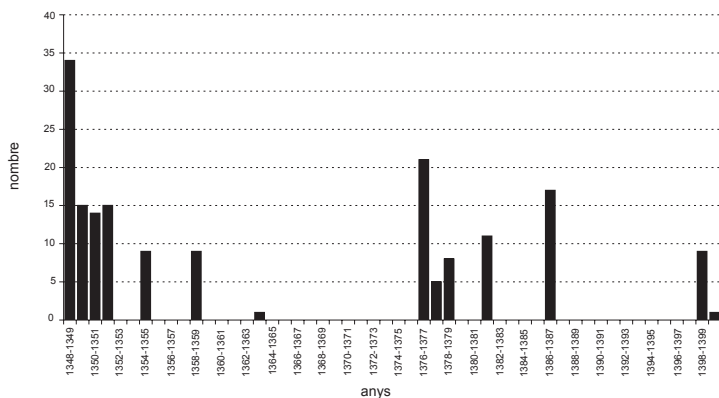
Tornem a la descripció anual de les firmes d'espoli forçades cobrades per l'Almoina del Pa de la Seu de Girona. El buit documental entre els anys 1352 i 1376, no permet gaires coses. En tot cas, l'any 1354-1355 només es van consignar 9 firmes i, l'any 1358-1359, 9, tot i que algunes d'elles en realitat corresponen a deutes de firmes teòricament consignades en manuals de comptes anteriors, avui perduts. Sembla per tant, que va haver-hi una clara davallada de pagaments per aquest concepte. L'any 1376-1377, per contra, torna a augmentar considerablement el nombre de pagaments: 21, el segon valor més alt de tot el període i que ja no va tornar a ser superat. Ignoro si aquest nou augment el podem atribuir també al nou rebrotament de la pesta de l'any 1362, batejada, segons les fonts medievals, com la "pesta dels infants". De manera que probablement els nens que no haguessin mort aquell

---

71 L. DONAT PÉREZ, "Contractes *ad laborationem* i establiments de masos...".

any, serien els que ara es casarien. A més, hi va haver un nou rebrotament l'any 1371 que sembla que continua fins l'any 1375.⁷² En tot cas haurien passat, sembla, prou anys com per haver-se pogut repartir les possibles terres abandonades entre els supervivents. Els dos anys següents, el 1377-1378 i 1378-1379, torna a disminuir el nombre de firmes d'espoli forçades pagades i consignades als manuals de comptes dels pabordes: són 5 i 8 casos, respectivament. Altra vegada, i com després de la pesta negra, als manuals immediatament posteriors, el nombre de casos consignats disminueix a menys de la meitat, tot i que, com ja hem dit, a la resta de llibres no es tornarà a igualar la quantitat de firmes pagades en el de l'any 1376-1377. El manual de l'any 1381-1382 consigna un petit augment de casos: 11. El següent encara més, és a dir, 17, tot i que 4 corresponen a deutes anteriors no consignats en cap altre dels manuals que ens han pervingut. Al manual de 1398-1399 només hi ha 9 firmes consignades i una al de l'any següent, del qual només se n'ha conservat un fragment.

EVOLUCIÓ DE LES FIRMES D'ESPOLI FORÇADES COBRADES PER L'ALMOINA DE GIRONA, 1348-1399

⁷² C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV...*, pp. 200 i ss.

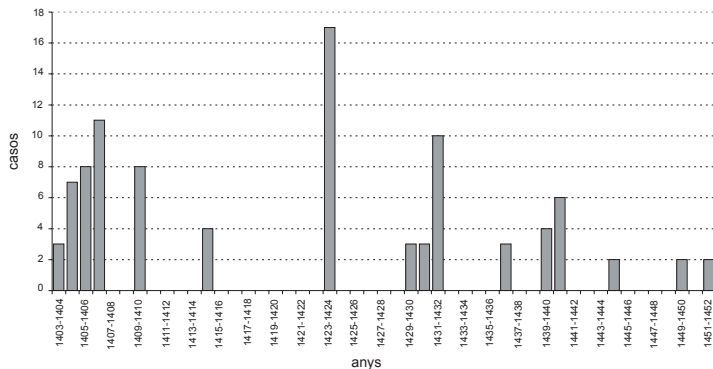
4.3.3. 1400-1457

En general, al segle XV hi ha una clara disminució de casos, sobretot respecte al segle anterior. Només tres manuals de comptes igualen o superen el nombre de 10 firmes d'espoli forçades consignades i són els dels anys 1406-1407 (11), 1423-1424 (17) i 1431-1432 (10). La resta presenten quantitats inferiors: 8 casos als manuals dels anys 1405-1406 i 1409-1410, 7 al de 1404-1405, 6 al de 1440-1441, 4 al de 1414-1415 i 1439-1440, 3 als de 1403-1404, 1429-1430, 1430-1431 i 1436-1437, i 2 casos als últims tres manuals que inclouen pagaments per aquest concepte: els de 1444-1445, 1449-1450 i 1451-1452, que és l'últim manual on es troba inscrit un pagament per firma d'espoli forçada.

En conseqüència, ens trobem davant una lenta davallada, amb molt poques excepcions, que s'interromp després de tres manuals en els quals hi ha la xifra més baixa de firmes consignades de tot el període estudiat –exceptuant, és clar, els dos manuals dels quals només es conserva un fragment.

Així doncs, des del primer manual conservat fins al corresponent a l'any 1347-1348 –i per tant abans de la pesta negra– es van consignar un total de 162 casos (un 48'9%) i des del de l'any 1348-1349 fins a finals de segle, 169 (un 51%). De fet, són uns valors molts semblants, tenint present que

EVOLUCIÓ DE LES FIRMES D'ESPOLI FORÇADES COBRADES PER
L'ALMOINA DE GIRONA, 1403-1452

hi ha el mateix nombre de manuals en els dos períodes: 14. Abans de la pesta, doncs, la mitjana de casos per cada manual va ser d'11'5 i després de 12. Però si en aquestes dades no hi consideréssim les firmes pagades al manual de l'any 1348-1349, que com ja hem dit, és amb molta diferència el que més en consigna, hi hauria poques variacions, si bé a favor del període anterior a l'epidèmia: 135 casos i una mitjana de 10'38 casos per manual.

En qualsevol cas, no podem oblidar que el nombre d'habitants del domini es devia haver reduït a causa de les plagues. Així doncs, la similitud o petita davallada del període posterior a la pesta negra hauria d'indicar un increment i no pas un decreixement. A més, durant el segle XIV es van pagar moltes més firmes que durant el segle següent: 331 (un 78%) i 93 (un 21'9%) respectivament, però hem de tenir en compte que s'han conservat 28 manuals de comptes dels pabordes corresponents al segle XIV i només 16 del XV. Tot i això, al segle XIV es va consignar una mitjana de poc més d'11 firmes per cada manual, i al següent, la mitjana és clarament inferior: poc més de 5 casos, és a dir la meitat.

Cal remarcar, per altra part, que aquesta lenta davallada s'interromp bruscament al manual corresponent a l'any 1451-1452, on hi ha les dues últimes firmes d'espoli forçades cobrades per l'Almoina de Girona. Altre cop, doncs, com en el cas de les redempcions estudiades, més de deu anys abans de l'inici de l'alçament armat dels remences, els pabordes de l'Almoina de Girona havien deixat de cobrar firmes d'espoli forçades o, si més no, havien deixat de consignar-les per escrit, perquè no hi ha dubte de que la gent es continuaria casant...

4.4. Què i quant s'assegura en aquestes firmes d'espoli forçades?

Segons els *Costums*, el lluïsmes que s'havia de pagar en concepte de firma d'espoli forçada es fixava en funció de la part del dot que el pagador havia hagut d'assegurar sobre els

QUADRE DE LES FIRMES D'ESPOLI FORÇADES CONSIGNADES
A CADA MANUAL

ANY	CASOS
1331-1332	14
1332-1333	15
1333-1334*	3
1334-1335	11
1337-1338	14
1338-1339	20
1339-1340*	8
1340-1341	9
1342-1343	15
1343-1344	7
1344-1345	19
1345-1346	12
1346-1347	6
1347-1348 ⁷³	9
1348-1349	34
1349-1350	15
1350-1351	14
1351-1352	15
1354-1355	9
1358-1359	9
1363-1364*	1
1376-1377	21

ANY	CASOS
1377-1378	5
1378-1379	8
1381-1382	11
1386-1387	17
1398-1399	9
1399-1400*	1
1403-1404	3
1404-1405	7
1405-1406	8
1406-1407	11
1409-1410	8
1414-1415	4
1423-1424	17
1429-1430	3
1430-1431	3
1431-1432	10
1436-1437	3
1439-1440	4
1440-1441	6
1444-1445	2
1449-1450	2
1451-1452	2
TOTAL	424

béns que tenia per al senyor directe que el cobrava. En tot cas, s'havia d'assegurar per força –d'aquí el qualificatiu de “forçada”– almenys la meitat del dot i tot apunta que es podia triar sobre quins béns s'encarava.

4.4.1. 1331-1347

Hem vist que fins a la meitat del segle XIV, el paborde

---

⁷³ He sumat la firma que apareix al primer manual conservat d'aquest any amb les 8 que apareixen al segon.

rarament especifica sobre quina part de les seves possessions s'havia assegurat el dot ni per quina quantitat s'havia fet. Només en dos assentaments es consignen les propietats, un l'any 1331-1332 i l'altre l'any 1346-1347. Al primer hi llegim que l'Almoïna va rebre 18 sous per la firma de l'espoli de la jove de la Cal d'Estanyol perquè havien obligat 200 sous sobre un camp que tenen per la institució.⁷⁴ Al segon, el paborde consigna que rep de Francesc Sabater per la obligació feta sobre el mas Sabater de Serinyà, 33 sous, que es reparteixen a parts iguals ell i els arrendataris de les rendes.⁷⁵

En altres quatre pagaments, tots efectuats per persones residents a alguna de les parròquies de Camós, encara que el paborde no aclareix sobre quins béns es va assegurar el dot, sí que ens informa què es va fer sobre alguna de les seves batllies,⁷⁶ o sobre totes dues, o sobre el tipus de béns. Al manual de l'any 1338-1339, el paborde va escriure que Pere Vila devia 75 sous per la firma del seu gendre i que "obligavit CCCC s. super Mansionem et super mobile CXX s., obligavit super baiulia R. Arnaldi CCCL s.". Al manual de l'any 1340-1341, hi ha dues anotacions molt similars: Joan Padrès deu per esponsalici de la seva dona 100 sous perquè "assecuravit, dictus Johannes, CCC s. super Mansionem. Item assecuravit D s. super baiuliam G. Arnaldi. Item super bona mobilia et semoventia CC s.". Per la seva banda, Pere Mitjà paga 20 sous per la firma del dot de la seva dona; però en deu més, si fem cas que "dictus P. Migan assecuravit super Mansionem CCC s. Item assecuravit super baiuliam R. Arnaldi CCCC s.". Finalment, al manual de l'any 1342-1343 hi trobem que en Maruny deu per l'obligació del dot de la seva jove 70 sous, i que "dictus Maruny assecuravit super baiuliam R. Arnaldi D s. et super baiuliam Mansionis CC s."⁷⁷

Només en els dos primers exemples ara citats s'hi especifica

74 AHG, Hospici, núm. 1 (1331-1332), fol. XXV.

75 AHG, Hospici, núm. 12 (1346-1347), fol. XLIII v.

76 Més aviat devia ser sobre les terres que tenien en alguna de les diferents batllies de la institució. A Camós, l'Almoïna hi tenia dues batllies, la de la Masó i la del mas Arnau.

77 AHG, Hospici, núm. 6 (1338-1339), fol. XXVIII, 7 (1340-1341), fol. XL v., i 8 (1342-1343), fol. XL, respectivament.

el bé en qüestió. En el primer, un camp determinat, talment com si aquell fos l'únic bé que la Cal d'Estanyol tenia per a l'Almoïna. En el segon, el dot s'encara sobre allò que, com veurem immediatament, era més habitual per als homes i dones propis de l'Almoïna: el mas, amb totes les seves possessions. Cal pensar que seria el conjunt de propietats que la persona que havia de pagar tenia per la institució, però no es diu res sobre el valor que aquesta assegurança tenia. En tots els altres quatre casos sí que s'especifica la quantitat assegurada però no els béns, tot i que queda clar que eren en alguna de les batllies de la mateixa Almoïna i també, en algun cas, sobre els béns mobles o semovents que tenia el pagador. De manera que tot fa pensar que, en realitat, al paborde li devia importar poc saber sobre quins béns s'assegurava el dot o, si més no, no devia considerar prou important consignar-ho per escrit perquè ell ja ho sabia.

Fins al manual coetani a la pesta negra només en vuit ocasions el paborde va consignar la quantitat assegurada, ja n'hem vist uns exemples. Al manual de l'any 1340-1341 hi trobem el valor assegurat més alt del període: 1.000 sous, i al de 1346-1347, el més baix, 50 sous. La resta de xifres oscil·len entre aquestes dues: 100, 200, 700, 750 i 870 sous. En total els béns de l'Almoïna es van encarar per un valor de 4.370 sous que, dividits entre els assentaments, donen poc més de 546 sous de mitjana. Tanmateix cal pensar que el paborde coneixia el valor de l'assegurança de totes les firmes d'espoli forçades pagades per tal com, en teoria, el lluïsm generat per l'esponsalici es fixava, com ja hem dit, en funció d'aquesta xifra.

4.4.2. 1348-1399

A partir de 1348-1349, molts dels assentaments que recullen pagaments per firmes d'espoli forçades especifiquen tant el bé assegurat com el valor d'aquesta assegurança. En concret, des d'aquell manual fins a l'últim del segle XIV, d'un total de 169 firmes d'espoli forçades pagades en aquest període, 75 assentaments ens indiquen el bé o béns encarats i 93 la quantitat que es va assegurar. De fet, bona part d'ells ens

indiquen les dues coses alhora, a més de, com veurem més endavant, el dot que aportava el cònjuge forà. D'aquests 75 assentaments, només 38 consignen que es va encarar el dot sobre les propietats que es tenien per l'Almoïna, sense indicar quines en concret ni si la resta de les seves possessions també es tenien per a la mateixa institució. A vegades, sembla que només unes poques de les terres tingudes pel pagador eren de l'Almoïna, com si la major part de les seves terres, la seva persona i el seu mas, en realitat, fossin d'una altra senyoria. Solen consignar senzillament que: "obligavit posse que tenetur pro Elemosina pro CC s.", "li assegura sopra ço que te per l'Almoïna", "obligavit proprietates quas tenet pro Elemosina", i altres expressions molt similars. En un sol cas, el dot s'obliga "sobra tots ses bens presents e sdevenidors".⁷⁸

En cinc ocasions queda molt clar quin és el bé que ha estat obligat: "fecit obligacione C s. [...] super quadam fexiam terre que tenetur pro Elemosine", "obligavit sibi pro CC s. quandam fexiam terre quam tenet pro Elemosina in loco vocato Carreres, infra dictam parrochiam de Palaravano", "assagura sopra la peça demontdita"⁷⁹ quis ten per la dita Almoïna", "Bn. Serra de Aquaviva, tenens pro Elemosina directe quandam possessionem terre vocatam Suureda, que olim fuit de pertinenciis mansi de Vineis, super quam tenetur obligare quecumque intravit, homo vel mulier, in manso suo Serra ratione matrimonii de dote".⁸⁰

En 29 assentaments entre els manuals de 1348-1349 i 1399-1400, el paborde hi va indicar que s'havia assegurat o obligat el dot sobre el mas: "obligacion [...] del mas de ça Costa", "obliga lo mas, terres e possessions que ten per l'Almoïna", "assecuravit mansum et posse quas tenet pro Elemosina", "et obligavit [...] hospicium et possessiones Elemosine", "assegura sopra tot lo mas", "li a obligat o assagurats sopra lo capmas e tot ço que

⁷⁸ AHG, Hospici, núm. 35 (1398-1399), Cassà de la Selva.

⁷⁹ Per la que ha de pagar mig terç i mig lluïisme perquè se l'ha venuda.

⁸⁰ AHG, Hospici, núm. 16 (1349-1350) Palau Borrell; núm. 20 (1354-1355) Borrassà; núm. 21 (1358-1359) Fonolleres, i núm. 26 (1386-1387) Estanyol, respectivament.

ten per l'Almoyna",⁸¹ i altres frases semblants. Finalment, en una única ocasió el paborde va consignar que l'Almoïna va rebre "per man d'en Bn. Rog de Foneyeres, los cals foren per esponsalici d'en P. Exertel de Foneyeres per rahan d'esposalici de CC s. que obliga sobre el cominal IX s."⁸² Potser aquest "cominal" en lloc de referir-se als béns comunals es referiria a tot el conjunt, és a dir, al comú de béns que tenia el pagador. Tot i que la major part dels masos propis de l'Almoïna de Girona reconeixien als capbreus de la institució tenir terres comunals, seria difícil que un particular pogués encarar part del dot que rebia sobre la terra comunitària.

El paborde va consignar la quantitat assegurada en 93 dels 169 assentaments d'aquest període, com ja hem dit. Normalment, en aquells assentaments que especificaven, a més, els béns sobre els quals s'obligava i, sovint, el dot que aportava el cònjuge forà. Aquest és el cas de

"Guillelmus Poncii, Sancti Cipriani de Alleys, fecit instrumenta nupcialia in posse not. de Monellis, XIX die junii, anno Domini MCCCLXXVI, cum Brunissende, uxor sua, filia Arnaldi Gerones de Crudilis, que sibi atulit in dotem MDCC s. et unum vestitum, de quibus assecuravit supra mansum et posse que tenetur pro Elemosina M s. et fuit conventum quod solvat pro laudismio XC s."⁸³

Entre 1348 i 1399, hi ha una gran varietat de valors assegurats: el més alt va ser de 2.000 sous i el més baix de 20, però hi ha més de 19 assentaments en els quals es va obligar una quantitat superior als 1.000 sous. En total, es van obligar 47.210 sous sobre les possessions de l'Almoïna, amb poc més de 507 sous de mitjana.

---

81 AHG, Hospici, núm. 15 (1348-1349), fol. XX Brunyola; núm. 2023 (1363-1364), fol. XXIV Camós; núm. 23 (1376-1377), fol. LIX Estanyol; núm. 24 (1378-1379), fol. XXXIII Vilavenut; núm. 26 (1386-1387), fol. II Sant Gregori i fol. LXX Brunyola, respectivament.

82 AHG, Hospici, núm. 15 (1348-1349) Fonolleres.

83 AHG, Hospici, núm. 22 (1377-1378), fol. LII v.

A dreta llei, el paborde sempre hauria de tenir totes aquestes informacions: el dot, els béns sobre els quals es fa l'assegurança i el muntant d'aquesta, però, si més no en un cas, no va ser així, tal com queda palès en el següent assentament:

“En Carbonel de Espinavessa ha presa muler, que hi aporta L ll. de adot, no se que na assagurat. [...] Item n'a pagat lo dit Carbonel del demont dit adot XI s., prepositus receipt dictos XI s., constat in libro anni CCCC primi in CLVIII folio.”⁸⁴

Tanmateix i malgrat que el propi paborde reconeix que no sap quina quantitat ha assegurat en Carbonell i ni sobre quina terra ho ha fet, va rebre, com a mínim, 11 sous per aquesta raó, encara que no sabem si era el total que s'havia de pagar o no.

4.4.3. 1400-1452

Els primers manuals del segle XV, com hem dit repetidament, són molt més explícits que els del segle anterior. Per això, dels 93 assentaments que consignen firmes d'espoli forçades en aquest segle, 82 indiquen quina va ser la quantitat de diners que es va assegurar i 79 sobre quins béns es va fer. De fet, la majoria o gairebé tots els assentaments de molts manuals ens aporten aquestes dades. Només els manuals dels anys 1444-1445, 1449-1450 i 1451-1452, és a dir, els darrers manuals en els quals hi ha consignats aquests pagaments per sponsalici, no indiquen els béns que es van assegurar i només dos assentaments no indiquen la quantitat de diners obligada.

Dels assentaments que especifiquen els béns obligats, 62 reconeixen que és el mas. Pocs d'ells, al contrari que en el període anterior, hi afegeixen les seves terres o altres propietats: “li ha assegurades L ll. sobra lo mas e terras que ten per la dita Almoyna”, “li han assegurades sobra lo mas e terras quis tenan per l'Almoyna”, “sobra la meytat del seu

---

84 AHG, Hospici, núm. 35 (1398-1399), fol. XXXVI v.

mas Vilar e possessions tant com se tenan per l'Almoyna".⁸⁵ En molts més casos, s'aclareix que el mas i les terres es tenen per aquesta pia institució: "ha lin assegurades sobre lo dit mas que ten a dreta senyoria per l'Almoyna", "sobra lo mas Serra, que es tengut per l'Almoyna", "habuit specialem obliguacionem super manso Truy qui tenetur directe pro Elemosina".⁸⁶

Fins i tot alguns assentaments especifiquen si el domini directe del mas és compartit entre l'Almoina i algun altre senyor: "super manso de Carraria qui quo ad duas partes tenetur directe pro Elemosina" i "obliguavit mansum suum qui pro Hospitali Novo quo ad tertiam et pro abbate Sancti Petri de Galligantu quo ad aliam tertiam, et pro Candela Sancti Martini de Costa et Elemosina Panis Sedis Gerunde quo ad aliam residuam tertiam partem directe tenetur",⁸⁷ entre d'altres. Altres dos assentaments consignen que l'encarament s'ha fet sobre una terra concreta: "asegurats XX s. sopra I troç de terra erma que ten per indivis enfre l'Almoyna e lo benifet instituit en la capella de Sent Jacme ça Garriga" i "sobra I camp apellat Pugredonell que ten per la Almoyna, per lo beneficiat de Sent Jacme ça Garriga de Cabanelas per indivis e per huguals parts".⁸⁸ Tres assentaments més indiquen que el dot s'ha obligat sobre els béns que es tenen per l'Almoina: "quals lin ha assegurades sopra ço que ten per l'Almoyna", "sobra totes posesions que tingua per l'Almoyna" i "sobra les terras que ten per l'Almoyna".⁸⁹ En un sol cas només se'ns informa de que el dot s'ha assegurat "super omnibus bonis suis",⁹⁰ sense aclarir res més.

---

85 AHG, Hospici, núm. 45 (1406-1407), fol. XCIII Riudellots de la Selva, fol. XXXIII Gaüses, i fol. LII Aro, respectivament.

86 AHG, Hospici, núm. 37 (1403-1404), fol. XLI Vilobí, 45 (1406-1407), fol. XXVI Serinyà, i núm. 125 (1431-1432), fol. XXXI Vilavenut, respectivament.

87 AHG, Hospici, núm. 42 (1414-1415), fol. XV Vilarroja, i núm. 47 (1423-1424), fol. L Celrà, respectivament.

88 AHG, Hospici, núm. 44 (1405-1406), fol. XXX (Serinyà) i núm. 45 (1406-1407), fol. XXI v. (Serinyà), respectivament.

89 AHG, Hospici, núm. 34 (1404-1405), fol. XXXIII Vilavenut, i fol. XLIII Gaüses, i núm. 44 (1405-1406), fol. LXXXVII Brunyola, respectivament.

90 AHG, Hospici, núm. 42 (1414-1415), fol. LXXXVI Fornells.

Finalment, 11 assentaments consignen que l'assegurança s'ha fet sobre "helodiis", "elodiis", "eladis", "heladis" "dicte Elemosine",⁹¹ és a dir, sobre els alous de l'Almoina. Per tant, sobre aquelles terres que eren alou de la institució però que eren treballades per pagesos que en tenien el domini útil. Curiosament, tots aquests es troben en els manuals dels anys 1436-1437, 1439-1440 i 1440-1441, per la qual cosa potser el paborde que va escriure'ls es va limitar a copiar el que deia a l'assentament anterior i no es va preocupar d'aclarir res més. O potser era conscient que les possessions de l'Almoina eren, en realitat el seu alou, encara que el domini útil el tingués un dels seus homes propis, i només volia recordar-ho o fer-ho constar. O potser, com que tots els masos eren alous de l'Almoina, només era una manera de dir-ho...

Pel que fa a les quantitats assegurades, ja hem dit que gairebé tots els assentaments d'aquest període les consignen, 82 de 93. En tots aquests casos el paborde va indicar quin era el dot que havia rebut el cònjuge que entrava en el mas i que era el que s'havia d'encarar obligatòriament. La xifra més baixa assegurada en aquest període, com en l'anterior, va ser de 20 sous i la més alta de 2.800, però cal dir que durant el segle XV les quantitats obligades difereixen menys que en els períodes anteriors i, a més, n'hi ha moltes de repetides. En conjunt, durant aquests anys es van assegurar les possessions de l'Almoina per un valor de 48.165 sous, és a dir, per uns 587 sous de mitjana.

Malgrat que l'assentament especifiqui la quantitat que s'obliga i el béns sobre els que es fa, val a dir que no podem assegurar que el fet que el valor d'una assegurança sigui més alta que una altra indiqui que el bé sobre el que s'ha fet tingui un valor més alt; res no indica que una terra o un mas equivalguin econòmicament a la xifra que s'hi ha assegurat. Per

---

91 AHG, Hospici, núm. 122 (1436-1437), fol. XXIII Domeny, fol. XXXI Vilavenut, fol. LXV Cassà; núm. 55 (1439-1440), fol. XXXIII Vilavenut, fol. XXXIII Vilavenut, fol. LI Camós; núm. 123 (1440-1441), fol. XXIII Medinyà, fol. XXXI Vilavenut, fol. LVI La Pera, fol. LXXXVI Brunyola, fol. LXXXVII Brunyola.

exemple, al manual de l'any 1354-1355 hi ha dos assentaments que consignen que la quantitat que es va assegurar va ser de 100 sous, però en un cas es va fer sobre una feixa concreta que el pagador tenia per l'Almoïna i en l'altre sobre "terris quas tenet pro Elemosine". Al de l'any 1404-1405 n'hi ha dos en els quals es van obligar 260 sous, però en un cas es va fer sobre el mas ("que directament ten per l'Almoyna"), i en l'altre sobre "totes les possessions que tingua per l'Almoyna".

Hem de pensar que el que es feia era assegurar el dot sobre qualsevol dels béns que es tinguessin o sobre el conjunt de totes les possessions? Aquesta seria la raó per la qual en uns pocs casos, com ja hem vist, quan la persona que havia de fer efectiu el pagament només tenia una terra per l'Almoïna, aquesta s'especificués amb detall i, per contra, quan se'n tenien més no calia fer-ho perquè s'assegurava sobre el conjunt de les propietats i no sobre una terra o un camp en concret.

Per altra banda, en diverses ocasions la persona que va pagar la firma d'espoli forçada va pagar, a més, el lluïsmo d'alguna terra que havia comprat. Per exemple, el manual de l'any 1376-1377 consigna que Bernat Boades de Brunyola va obligar 850 sous –no diu, però, sobre què– i que va compondre que per firma n'havia de pagar 80. El mateix manual recull que aquell mateix any va comprar tres peces de terra, una per 49 sous, l'altra per 180 i la tercera per 250. Al manual de 1381-1382 hi trobem l'assentament que recull la firma pagada per Pere Esteve, també de Brunyola, que va assegurar "super posse Elemosine" la meitat del dot de la seva esposa, és a dir, 900 sous. L'assentament immediatament posterior recull que el mateix Pere Esteve havia comprat una terra per 170 i que, per això, pagava un lluïsmo. A partir d'aquests exemples, no hi ha dubte que no era equivalent el preu d'una sola peça de terra amb el valor que s'hi podia arribar a assegurar. De fet, el mas o les terres només cobririen la quantitat encarada perquè el que s'assegurava era el dret a recuperar el dot amb l'aval del bé assegurat i, en conseqüència, tant li feia el valor total que aquell bé tingués. Així doncs, els béns assegurats només eren

una garantia i no pas allò que seria retornat en cas de que fos necessari.⁹²

4.5. Dots rebuts

Com és sabut, quan una parella es casava, el cònjuge que entrava en el mas o casa del seu consort, és a dir, el que venia de fora, aportava un dot al nou matrimoni que podia ser en diners o en béns mobles o immobles. “Ni la dona ni l’home van al matrimoni indotats, la regla és que un entri a la casa de l’altre, que entri en un patrimoni portant-hi el que té, generalment moneda i béns mobles en ocasions molt estimats”.⁹³ Per tant, “el dot era l’aportació de béns, finques o diners que la muller feia al marit en ocasió del matrimoni per tal d’ajudar a les despeses de la nova família que es proposen constituir”.⁹⁴ “D’això resulta que el dot complia una doble funció: primera, subvenir al sosteniment de les càrregues del matrimoni; i segona, constituir un ‘capital de subsistència’ per a la dona, en cas de dissolució o suspensió dels efectes del matrimoni”.⁹⁵

Tanmateix si un home es casava amb una pubilla, com que era ell el que passava a formar part de la casa de la seva consort, era ell el que aportava el dot al nou matrimoni. El dot el pagava la família (els pares, el germà hereu, la germana pubilla, els tutors...) de la persona que l’aportava, família de la qual teòricament aquesta es desvinculava un cop havia rebut el seu dot corresponent i s’integrava en el patrimoni i família de l’altre. Com a contrapartida del dot, el cònjuge que

---

92 En tot cas, a nosaltres, ens proporcionen una clara pista sobre els béns que el nou cònjuge tenia per l’Almoina per tal com cal pensar que si el que s’assegurava era el mas, el seu tinent seria propi de la institució de la mateixa manera que la seva tinença.

93 O. ANGUERA DE SOJO I DODERO, “Dret especial...”, p. 294, vegeu també les pàgines anteriors i següents.

94 M. AVENTÍN I PUIG, *La societat rural a Catalunya en temps feudals...*, p. 474.

95 J.-J. LÓPEZ BURNIOL, *La “resurrecció” dels capítols matrimonials (L'àmbit de l'autonomia de la voluntat en els contractes reguladors de la convivència)*, Discurs d’Ingrés a l’Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya, Barcelona 1999, p. 33.

l'aportava rebia de la seva parella un escreix (també anomenat esponsalici o dotalici), és a dir, un augment o donació que solia fixar-se en funció del valor del dot aportat. Tant el dot com l'escreix, si bé eren propietat del cònjuge nou vingut i se'ls podria emportar si mai havia de marxar del domicili conjugal, eren gestionats conjuntament amb la resta de béns del mas i les seves terres, de manera que passaven a formar part de "l'empresa familiar", en paraules de Mercè Aventín.⁹⁶

A dreta llei, el dot s'havia d'assegurar i això es podia fer sobre el conjunt de béns o sobre una terra o un bé determinats. Segons els *Costums de Girona* i els comentaristes legals, s'havia d'assegurar com a mínim la meitat del dot sobre els béns del senyor directe per tal de garantir-lo i així poder-lo retornar si fos necessari. Així si més no ho llegim en un dels capítols dels *Costums de Girona*:

"Per costum el marit ha de garantir la meitat del dot i una mica més sobre les possessions que té pel senyor directe, malgrat que el marit tingui alous o béns mobles."⁹⁷

Per tant encara que el nou marit tingués béns lliures havia d'assegurar obligatòriament una part del dot rebut sobre els béns del senyor.

Els pabordes de l'Almoina triguen molt a escriure quin era el dot rebut pels seus pagesos que pagaven per firmes d'espoli forçades. Fins al manual de comptes de l'any 1376-1377 no hi trobem explicitat el dot a cap dels assentaments que consignen aquesta mena de pagaments. Des d'aquell manual fins a l'últim del segle XIV, 31 dels 72 assentaments especifiquen el dot rebut pel cònjuge forani o nouvingut. Val a dir que cap d'ells aporta cap informació sobre l'escreix, atès que era una qüestió absolutament privada.

---

96 M. AVENTÍN I PUIG, *La societat rural a Catalunya en temps feudals...*, p. 495.

97 T. MIERES, *Costums de Girona...*, pp. 146-147, vegeu també J. M. PONS I GURI, *Les col·leccions de Costums...*, p. 130.

QUADRE DELS DOTS REBUTS PELS QUE S'HA DE PAGAR
FIRMA D'ESPOLI FORÇADA⁹⁸

MANUAL	SEXE	DOT	MITJANA
1376-1377	dones	500, 900, 1.000, 2.000 (2), 4.000	1.733
	homes	700, 2.000	1.350
1377-1378	dones	600, 1.300, 1.700	1.200
1378-1379	dones	1.000, 1.800	1.400
	homes	600, 1.500	1.050
1381-1382	dones	1.800, 2.400	1.200
	homes	150, 1.300, 2.000	1.150
1386-1387	dones	800, 2.500	1.650
	homes	1.800	1.800
1398-1399	dones	500, 1.000 (2), 1.100, 2.000, 3.000	1.433
	homes	600 (2)	600
1403-1404	dones	1.000, 1.200, 1.500	1.233
1404-1405	dones	400, 500 (2), 2.800	1.050
	homes	600, 800, 1.000	800
1405-1406	dones	600, 700, 3.000	1.433
	homes	5.500	5.500
1406-1407	dones	300, 500, 1.100, 1.200, 1.400, 1.500, 1.900	1.128
	homes	550, 1.000 (2)	850
1409-1410	dones	1000, 1100, 1240, 1.300 (2), 2.000, 2.200 (2)	1.542
1414-1415	dones	800, 1.000, 1.100, 2.000	1.225
1423-1424	dones	400, 1.000 (2), 1.100 (3), 1.200 (3), 1.600 (2), 1.700, 2.000	1.246
	homes	400, 800, 1.400	866
1429-1430	dones	700, 1.200, 2.000	1.300
1430-1431	dones	440, 1.100, 1.200	913
1431-1432	dones	300, 500, 600 (2), 1.000 (2), 1.320, 1.400	840
	homes	600	600
1436-1437	dones	600, 800, 1.200	866
1439-1440	dones	660, 700, 1.600	986
	homes	275	275
1440-1441	dones	600, 800 (2), 900	775
	homes	600	600
1444-1445	dones	800	800
1449-1450	dones	1.800	1.800
1451-1452	dones	1.000	1.000

98 Xifres expressades en sous. Figura entre parèntesi el nombre de vegades que apareix el mateix valor com a dot.

Entre les quantitats rebudes com a dots hi ha grans diferències per tal com es fixava en funció de molt diverses raons: posició econòmica de la família de la qual es provenia i, sobretot, d'aquella que el rebia, així com el nombre de dots que hauria de pagar la família originària, entre molts d'altres. Tots sabem les dificultats que sovint hi ha hagut per tal de poder pagar un dot o els dots necessaris per casar tots els fills. A primer cop d'ull, val a dir que la majoria d'aquests dots són francament alts en relació a d'altres pagaments consignats en la documentació generada per la mateixa institució.

Els 31 dots consignats als manuals de comptes del darrer quart del segle XIV presenten una àmplia gamma de valors: 10 són inferiors als 1.000 sous, 12 superiors i 9 superiors als 2.000. El dot més alt, 4.000 sous, aportat en aquests anys, el va rebre Sança, muller de Pere Pla, menor de dies de Brunyola, tal com consta al manual de l'any 1376-1377. Per contra, el més baix, 150 sous, el va rebre Andreu Palomer de Castanyet, que es va casar amb Sibil·la, filla de Berenguer Balaguer de Brunyola.⁹⁹ De fet, en aquest període 10 homes van casar-se amb 10 dones –cal pensar que totes eren pubilles– i van entrar a viure al seu mas. Per tant, 10 pubills van ser els que van aportar el dot al nou matrimoni. Els valors d'aquests dots són, gairebé sempre, més baixos que els rebuts per les dones. Com a mínim les mitjanes anuals ho són: només l'any 1386-1387, els homes van rebre una mitjana de dots més elevats que les dones tot i que, en realitat, l'únic home va ser dotat amb 1.800 sous, una de les dues dones amb 2.500 i l'altra només amb 800.

Encara que entre tots aquests dots –tant els dels homes com els de les dones– n'hi ha que podríem considerar baixos i, fins i tot, molt baixos, n'hi ha de francament molt alts. Els 150 sous de dot aportats per aquell home de Castanyet són molt pocs si els comparem amb el preu que es va pagar per la llibertat de tres altres homes redimits aquell mateix any: 120, 240 i 275 sous respectivament. Aquell mateix manual consigna la venda

---

99 AHG, Hospici, núm. 23 (1376-1377), fol. LXIII i núm. 25 (1381-1382), fol. LXXII, respectivament.

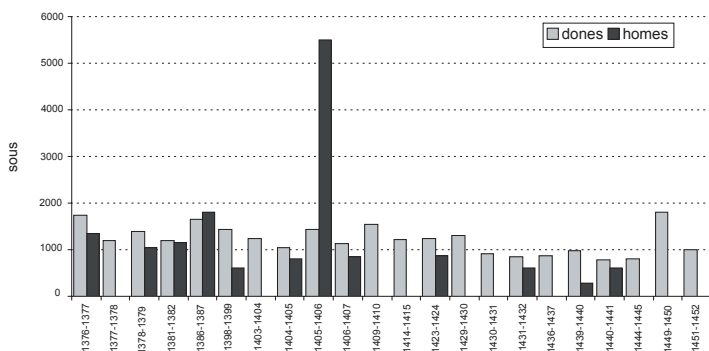
de diverses peces de terra, la majoria de les quals també van costar més de 150 sous i, en alguns casos, més del doble. A més, per la firma d'espoli d'aquest matrimoni només es van pagar 11 sous, perquè, segons el paborde, "fuit compositum quare pauper, quod solvit XI s."

Pel que fa als dots elevats, cal dir que són molt superiors a qualsevol dels altres pagaments que els mateixos homes i dones de l'Almoïna li van haver de fer. Per exemple, la redempció més alta, la pagada per tots els homes i dones del mas Gombau de Riudellots de la Selva, vaser de 900 sous. Això no ens ha d'estranyar perquè les redempcions eren pagaments imposats pels senyors, de manera que els pagesos devien intentar estalviar-se tants diners com podien; per contra, un dot es pagava voluntàriament –en teoria– pel benestar d'una filla o d'un fill. Tampoc les terres venudes o comprades per les persones vinculades a l'Almoïna eren tan cares, tot i que per l'establiment d'algun mas o borda es van pagar xifres molt similars. De fet, en molt poques ocasions la suma dels ingressos generats pel mercat de la terra d'una mateixa parròquia arriba a igualar aquests dots més elevats.

Al segle XV els pabordes segueixen consignant el dot que rebia el nou matrimoni en els assentaments que recollien els pagaments per firmes. Així es féu en 82 dels 93 assentaments, és a dir a la gran majoria. En aquest període també hi ha grans diferències en els dots rebuts, de molt alts i de molt baixos, si bé en general són menys elevats que en el segle anterior; com a mínim la quantitat total de sous pagats sí que és més baixa. Tanmateix en l'apartat dedicat a les redempcions dels remences de la mateixa l'Almoïna de Girona observarem que els preus pagats pels enfranquiments del segle XV eren més elevats que els del XIV, és a dir, que, teòricament, la llibertat era més cara. Ara com ara, no sé a què respon aquesta caiguda relativa del muntant dels dots.

El dot més elevat d'aquest període és el que va aportar un home l'any 1401-1405: 5.500 sous. Però aquest va ser un cas únic, sens dubte, excepcional; el següent dot més alt van ser els 3.000 sous rebuts per una dona l'any 1401-1405 i, pel que fa als homes i exceptuant el ja esmentat, el més alt consistia en 1.400 sous (1423-1424). Els més baixos van ser, respectivament,

EVOLUCIÓ DE LES MITJANES DELS DOTS REBUTS PELS CASATS A
L'ALMOINA DE GIRONA, 1331-1452

300 sous rebuts per dues dones (1406-1407 i 1431-1432) i 275 (1439-1440) per un home.

Durant el segle XIV i dels 21 dots aportats per les núvies, 5 eren inferiors als 1.000 sous (un 23'8%), 9 oscil·laven entre els 1.000 i els 2.000 (un 42'8%) i els altres 7 dots eren iguals o superiors als 2.000 sous (un 33'3%). Per contra, la meitat dels 10 dots rebuts per homes eren inferiors als 1.000 sous, 3 oscil·laven entre els 1.000 i els 2.000, i els altres 2 van ser exactament de 2.000 sous. Durant el segle XV, 24 dels dots rebuts per dones eren inferiors als 1.000 sous (un 34%), 38 igual o superiors a aquesta xifra (un 54%) i només 8, superiors als 2.000 sous (poc més d'un 11%). Pel que fa als homes, 7 eren inferiors als 1.000 sous (un 58%), només 4 eren superiors (un 33%) i, molt excepcionalment, un sol home va rebre 5.500 sous de dot.

En ambdós segles, els dots que aportaven les dones als seus nous matrimonis eren, en general, més elevats que els dels pubills.¹⁰⁰ Per altra banda, crec que hem de tenir present que

¹⁰⁰ Sembla que al Vallès no era així: “quant a l'import dels dots masculins [...] no s'observen diferències respecte dels femenins a la mateixa època”, M. AVENTÍN I PUIG, *La societat rural a Catalunya en temps feudals...*, p. 507.

part d'ells molt probablement haurien hagut de redimir-se per poder-se casar. Així les coses, la despesa econòmica que la seva família o mas d'origen havia d'assumir per causa del seu casament era molt superior a la de només dotar-lo. Bona part de les noves casades també es deurien haver d'enfranquir però, la majoria d'elles devien ser considerades “verges” de manera que el preu de la seva llibertat seria molt inferior als dels homes. En tot plegat és ben possible que hi influís la diferent aportació en treball dels homes i de les dones, però això és molt difícil de quantificar.

Val a dir, també i com ja he indicat, que els dots no només eren aportats en moneda: alguns pocs assentaments que consignen firmes d'espoli forçades ens informen que a més dels diners, el o la dotada s'emportava roba, armes o altres béns mobles o immobles. Cal pensar que sovint era així però com que no afectava el cobrament, el paborde no ho posava per escrit. Així per exemple, Pere Comoliva de Vilobí d'Onyar, que es va casar al mas Vidal de Sant Dalmai, hi va aportar 1.000 sous de dot “e les armes e vestit que havia”¹⁰¹ i una noia que també es va casar a Brunyola, va aportar “in dotem MM s. et lectum et vestitum”,¹⁰² entre d'altres casos.

4.5.1. *Quina part del dot s'assegura?*

Recordem que, segons els *Costums de Girona*, la persona que es casava havia d'assegurar, com a mínim, la meitat del dot que rebia de la seva parella sobre els béns del seu senyor i que per això li havia de pagar un lluïsm. Ara analitzarem si així ho van fer els homes i dones vinculats d'una manera o una altra amb l'Almoina del Pa de la Seu de Girona.

Dels 31 assentaments que consignen el dot rebut durant el darrer quart del segle XIV, en 3 no sabem quina quantitat s'encara sobre els béns del senyor,¹⁰³ 2 assequen el valor total del

---

101 AHG, Hospici, núm. 45 (1406-1407), fol. LXXX v. (Brunyola).

102 AHG, Hospici, núm. 23 (1376-1377), fol. LXI v. (Brunyola).

103 En un d'ells, el mateix paborde reconeix no saber quina quantitat s'ha assegurat, com hem vist.

dot, 7 exactament la meitat del seu valor i 19 més de la meitat. En principi, res indica la raó d'aquestes diferències i, si més no ara per ara, m'inclino a pensar que eren una lliure decisió de la persona que havia d'obligar part del dot en funció de les seves necessitats –econòmiques o no– del moment, sempre i quan n'assegurés com a mínim la meitat sobre la terra del seu propi senyor. Amb això vull dir que el costum de l'època feia que s'hagués d'assegurar tot el dot rebut sobre els béns del mas que el rebia i els senyors havien imposat que, com a mínim, la meitat s'encarés sobre els seus propis béns. De manera que molts pagesos que tenien terra lliure podien encarar-hi part del dot, però també podien encarar-lo sobre terres que tinguessin per altres senyors, a qui també haurien de pagar el corresponent lluïsmo. Això explicaria aquestes diferències: si només es tenien terres d'un senyor, no hi havia més remei que assegurar-hi tot el dot, però si se'n tenien de més d'un senyor, es podia preferir pagar només la part de la firma obligada al seu propi senyor i la resta a algun altre.

Com deia, només en 7 ocasions es va assegurar exactament la meitat del valor del dot rebut.¹⁰⁴ Com ara, “attulit sibi in dote MM s., de quibus obligavit super posse Elemosine pro M s.” o “pro obligacio medietatis super posse Elemosina”. Com acabem de dir, en dos assentaments s'explica que es va obligar sobre els béns de l'Almoïna tot el dot rebut: “acceptit in dote M s. quos omnes obligavit dicte uxor sue super mansum et posse Elemosine et que totam dotem obligavit”.¹⁰⁵ Però com veiem, no diu res sobre perquè es va fer així. Finalment, en 19 ocasions es va obligar més de la meitat del dot rebut, també sense explicar perquè s'assegurava tant; per exemple “attulit in dotem MDCC s. et unum vestitum, de quibus assecuravit supra mansum et posse que tenetur pro Elemosina M s.”.¹⁰⁶

104 AHG, Hospici, núm. 23 (1376-1377) quatre casos, núm. 22 (1377-1378), núm. 24 (1378-1379), núm. 25 (1381-1382).

105 AHG, Hospici, núm. 23 (1376-1377), fol. LXIII (Brunyola) i núm. 25 (1381-1382), fol. LXXII (Brunyola).

106 AHG, Hospici, núm. 22 (1377-1378), fol. LII v. (Sant Cebrià dels Alls), els altres es troben a núm. 23 (1376-1377) tres, núm. 22 (1377-1378) un altre, núm. 24 (1378-1379) tres, núm. 25 (1381-1382) tres més, núm. 26 (1386-1387) dos i núm. 35 (1398-1399) sis.

De tots els assentaments que consignen firmes d'espoli forçades del segle XV i que inclouen el dot rebut, dos tampoc no indiquen quina quantitat es va assegurar.¹⁰⁷ Un assegura menys de la meitat del dot,¹⁰⁸ sis exactament la meitat¹⁰⁹ i la resta, és a dir, 73, obliguen sobre els béns de l'Almoïna més de la meitat del dot rebut, tot i que la seva majoria assegura molt poc més: només 10 o 20 sous més. En tot cas, la gran majoria de matrimonis obligaven sobre els béns del senyor la meitat o més de la quantitat que havien rebut com a dot de la seva parella, tal com estava previst o com indicava el costum. El fet que a vegades asseguressin exactament la meitat, una mica més, molt més o el total del dot rebut devia respondre a motivacions que ara se'ns escapen (i a les quals em referia més amunt) i que la senyoria no devia poder influir-hi o intervenir-hi o, si més no, no es considerava prou important com per a consignar-ho per escrit.

4.6. Lluïsmes pagats per firmes d'espoli forçades

Fins ara he anat descrivint com eren els assentaments dels manuals de comptes dels pabordes que consignaven pagaments per firmes d'espoli forçades, el seu nombre i la seva evolució al llarg dels anys, quins béns eren els encarats i per quin valor es feia aquesta assegurança obligatòria i també quins dots rebien els nous consorts. A partir d'ara, entraré de ple en l'anàlisi d'allò que suposava aquest mal ús. En realitat, per arribar a explicar què representava econòmicament aquest abús senyorial, és necessari conèixer les dades anteriors: sobretot, els dots que es rebien i quina proporció s'obligava sobre els béns del senyor.

---

107 AHG, Hospici, núm.46 (1409-1410) i núm. 55 (1439-1440).

108 Potser seria un d'aquells que asseguraven el que per força havien d'assegurar sobre els béns del seu propi senyor i la resta sobre els béns d'un altre, en aquest cas l'Almoïna, AHG, Hospici, núm. 55 (1439-1440).

109 AHG, Hospici, núm. 43 (1405-1406), núm. 46 (1409-1410), núm. 47 (1423-1424), núm. 48 (1444-1445), núm. 49 (1449-1450) i núm. 51 (1451-1452).

A Catalunya, la firma d'espoli forçada no va ser mai un pagament fix, tal com ho van arribar a ser els 2 sous i 8 diners pagats per les redempcions de les noies "verges". La quantitat que es pagava per aquest mal ús era variable perquè estava directament relacionada amb el dot aportat i la part d'aquest que obligatòriament s'havia d'encarar sobre els béns del senyor. En principi, els reculls de costums i els comentaristes legals medievals afirmen que per cada firma d'espoli el senyor tenia dret a rebre dos sous per cada lliura assegurada, tal com hem dit. Així ho indica, per exemple, Tomàs Mieres en la seva compilació dels *Costums de Girona*: "I en concepte de firma del senyor que consenti a dita obligació, el senyor té dos sous per lliura de la quantitat assegurada."¹¹⁰ Per tant, cobrava un 10% de la quantitat total assegurada.

Així doncs, els lluísmes que l'Almoina o qualsevol altra senyoria, cobraven en concepte de firma d'espoli forçada eren proporcionals a la quantitat de diners que s'haguessin assegurat sobre part dels seus béns, i aquesta, com hem vist, depenia del dot que el cònjuge que passava a entrar al mas hi havia aportat en casar-se. Així les coses, la quantitat pagada en concepte de firma d'espoli forçada era més o menys elevada en funció de la capacitat econòmica del mas o família d'origen i de la del mas o família en el qual s'entrava a través del matrimoni. En aquest sentit, era un mal ús proporcionalment més gravós pels masos pobres (que no tenien res més on assegurar el dot) que pels masos benestants (que podien encarar fins la meitat del dot sobre altres béns).

Per tant, l'increment o disminució de les quantitats pagades, més que relacionar-se amb la major o menor incidència de la senyoria o del reforçament o major duresa del control que aquesta exercia sobre els seus homes propis, s'ha de relacionar forçosament amb la riquesa de les famílies pageses, la disponibilitat de numerari i els interessos que podien tenir per tal d'emparentar amb una o altra família, entre d'altres qüestions. Així doncs, si les quantitats pagades en concepte

---

110 T. MIERES, *Costums de Girona...*, pp. 146-147 i J. M. PONS I GURI, *Les col·leccions de Costums...*, p. 321.

de firma són més altes, el que haurà augmentat seran els dots rebuts perquè no era un pagament aleatori ni es podia pujar o rebaixar en funció dels interessos o necessitats de la senyoria o de la conjuntura del moment. Per tot això, les quantitats pagades a l'Almoïna en concepte de firmes d'espòli forçades, de la mateixa manera que els pagaments per redempcions, són clars indicadors de l'evolució econòmica dels seus homes propis i de llurs masos d'origen. Amb tot això ben present, el que ens plantejarem a partir d'ara és veure quin tant per cent del valor assegurat es pagava a canvi de l'autorització –i firma– del senyor per l'obligació del dot rebut.

4.6.1. 1331-1347¹¹¹

Només dos assentaments d'aquest període aporten les informacions imprescindibles per tal de poder establir la quantitat que s'havia de pagar. El primer apareix al manual de l'any 1340-1341 i és el que recull el pagament efectuat per Joan Padrès de Camós: el paborde hi consigna tant la quantitat assegurada –1.000 sous– com la que ha de pagar per l'esponsalici a canvi de la firma del senyor, és a dir, 100 sous. En aquest cas, doncs, l'Almoïna va rebre el percentatge legal del 10% de la quantitat que Joan Padrès havia encarat. A l'altre, al manual de l'any 1342-1343, el paborde va escriure que en Maruny, també de Camós, havia de pagar per l'obligació del dot de la seva jove 70 sous, perquè n'havia assegurat 700 sobre les dues batllies que l'Almoïna tenia a aquella parròquia. Així les coses, en els dos únics casos dels quals en tenim prou informació es va pagar el 10% de la quantitat que s'havia hagut d'obligar.

4.6.2. 1348-1399

Dels 169 assentaments consignats als manuals de la segona meitat del segle XIV, 83 informen no només de la quantitat

---

111 Vegeu *supra* el quadre amb les informacions consignades als assentaments dels manuals.

que es va assegurar sinó també de la quantitat que per aquesta raó s'havia de pagar a la senyoria o, segons la terminologia dels pabordes, la quantitat que es va compondre.

“Item P. de Mont de Vilavenut paga per hobligracion [de] XXX s., III s., pagat lo pabordra, el render, restant Elemosina

Sibilia, filia et heres Petri de Serradaval, parrochie de Serinyano, fecit instrumenta nupcialia cum Petro, filio Berengarii de Rodegia de Merlanto, qui atulit in dote dicte uxor sue mille quingentos s., in posse not. Bisulduno, XXIX die septembris, anno Domini MCCCLXXVIII, et assecuravit super mansum et posse quas tenet pro Elemosina pro mille centum s., et pro laudismio solvit, XXII die februarii, anni LXXIX, centum s.”¹¹²

Tot i que en el segon cas ressenyat la composició corresponia a molt poc menys, en concret al 9%, en el primer era exactament del 10%. Per bona part de les firmes d'espoli forçades d'aquest període el lluïme pagat equivalia al 10% de la quantitat assegurada, si més no així ho mostren 56 altres assentaments, que representen el 67'5%.

En un sol cas la quantitat que es va pagar a l'Almoïna va ser superior al 10% de la quantitat assegurada:

“Petrus Carbonelli de Mathayudaica fecit instrumenta nupcialia cum Francisca, uxor sua, in posse not. de Belliquadro, ultima die julii anno Domini MCCCLXXVI, et accepit in dotem XXX ll., de quibus assecuravit seu obligavit mansum et posse Elemosine pro CCC s., et solvit pro laudismio in duabus solucionibus XXXIII s.”¹¹³

Com veiem, la dona de Pere Carbonell va rebre un dot de

---

112 AHG, Hospici, núm. 16 (1349-1359), fol. XXI v. i núm. 24 (1378-1379), fol. XXXII.

113 AHG, Hospici, núm. 22 (1377-1378), fol. LI (Fonolleres).

600 sous i el va aportar al nou matrimoni. El seu marit va obligar 300 sous sobre el mas i les possessions que tenia per a l'Almoïna i, per aquesta raó, va pagar 33 sous a la institució com a llüisme, l'11%.¹¹⁴

En altres 26 casos (el 31'3%), pel nou matrimoni es va pagar menys dels 2 sous per cada lliura assegurada. En cap d'ells, però, el paborde explica per què va acceptar un llüisme inferior a l'acostumat.

“Item a XVIII de vytubre del ayn de LI, ressebi per rahan d'esposaliçi del mas Argimon de Chassan per na Francescha, muyler d'en P. d'Argimon, asegura sobre ço quis tenia per l'Almoïna DCC s., dona LXVIII.

Johan Pugol de Sen Dalmay deu per rahan de esposaliçi de na Alamanda, fila d'en G. Aulines d'Estayol, muler sua, per XL ll. que ha assegurades sobra ço que ten per l'Almoïna [...], comosa e paga 75 s.”¹¹⁵

Tanmateix la quantitat composada i pagada és molt poc menys del 10% (el 9'7 i el 9'3%, respectivament), tant en aquests dos casos com en la majoria dels altres. Per contra, Guillem Feixa de Santa Maria de Camós, va compondre l'equivalent al 5% (10 sous pels 200 obligats)¹¹⁶ i Mateu Ros de Fellines ho va fer per menys del 5% (havia de pagar 75 sous pels 1.700 que havia assegurat):

“Item a XV de març del ayn demont dit fo feta composicion ab en Matheu Ros de Falines per rahan de sa muyer per

---

114 No crec que es pugui atribuir aquesta proporció més elevada al fet de que es pagui en dos terminis perquè en altres ocasions també pagades a terminis, el valor pagat era exactament el 10% de la quantitat assegurada.

115 AHG, Hospici, núm. 18 (1351-1352) i núm. 26 (1386-1387), fol. LXXII.

116 AHG, Hospici, núm. 20 (1354-1355).

obligacion de MDCC s., que donas LXXV s. e que pagas lo batlle, dels quals hac Cadis la mitat.”¹¹⁷

No sé quin motiu va provocar que es pagués menys del que els *Costums de Girona* i el costum de la mateixa Almoina assenyalava. Val a dir, que és possible que en aquests casos una petita part de la composició es quedés a deure i que –sabent-ho– el paborde no ho fes constar i només consignés la quantitat que sabia que ingressaria. Però aquesta explicació sembla poc probable perquè en la majoria d'aquests assentaments s'indica clarament quina era la part assegurada i, en funció d'aquesta, quina era la quantitat composta. Una altra possibilitat seria que la part que falta per arribar a la proporció acostumada, la cobressin directament els pabordes o algun batlle. Però tampoc no sembla gaire plausible per tal com a molts assentaments s'especifica quina part reben aquestes persones directament del pagador o, si més no, s'indica que en reben una part no determinada. Encara queda una tercera explicació i és que es pagués una part del lluïsmen en espècies, però tampoc no em convenç perquè normalment els pabordes també fan constar aquesta mena de pagaments.

4.6.3. 1400-1452

Al segle XV, la gran majoria dels cobraments de firmes d'espoli forçades –en concret, 81 dels 93– especifiquen el dot, la quantitat assegurada i la quantitat composta. No només això sinó que en algun d'aquests assentaments el mateix paborde explica com determina el lluïsmen corresponent

“Item Jacobus Rovira, filius Petri Rovira, termini de Bruniola, parrochie Sancti Dalmacii, duxit uxor Eulaliam, filiam d'en Violes de Ridellots de Cilva, que Aulalia portavit in dotem dicto viro suo quadraginta quinque ll., de quibus

---

117 AHG, Hospici, núm. 17 (1350-1351), fol. XXIII.

assecuravit super eladii dicte Elemosine viginti tres ll., habendo duos solidos per libra, suma quadraginta sex s.”¹¹⁸

Només per una firma d'espoli forçada del segle XV, es va pagar menys del 10%, en concret el 9'7%:

“A., fill de B. Spitaler de Cassan, es intrat per rahon de matrimoni en lo mas d'en Johan Negra de Camplonch [...] Lo dit Arnau ha presa per muler na [...], filla del dit Johan Negra, e aporta y de adot XXX ll. de les quals li han assegurades sobra lo dit mas e possessions, tant com se tenia per l'Almoyna, XV ll., X s., de que per luysma pertayen XXX s.”¹¹⁹

A la resta de firmes d'aquest segle de les quals tenim la informació necessària, es van pagar 2 sous per cada lliura assegurada, és a dir, el 10%.

A la vista d'aquestes dades, no crec agosarat afirmar que l'Almoyna de Girona exigia el 10% legal del valor que obligatòriament s'havia hagut d'assegurar sobre els seus béns. Per tant, com en altres pagaments, aquesta institució seguia les normes o indicacions dels *Costums de Girona*.

Tanmateix no tots els masos remences, sotmesos per tant als mals usos, havien de pagar per l'esponsalici d'algun dels seus nous membres l'equivalent al 10% de la part del dot que s'obligava. De la mateixa manera que amb les redempcions, intèsties o eixòrquies, en alguns establiments ja s'estableix la quantitat que s'haurà de pagar al senyor pels diferents mals usos als que estava sotmès el mas. També es reconeix així en alguns homenatges o reconeixements de domini,¹²⁰ preveient

118 AHG, Hospici, núm. 123 (1440-1441), fol. LLXXXVI.

119 AHG, Hospici, núm. 34 (1404-1405), fol. LXVIII.

120 Això devia ser un fet habitual; per exemple, fora de l'àmbit de recerca d'aquest estudi, a l'arxiu de can Noguer de Segueró (a l'actual comarca de la Garrotxa) es conserva un pergami que consigna l'homenatge fet el 1252 pels habitants del mas Ganoleres de Segueró, en el qual reconeixen ser propis de l'església de Santa Maria de Lledó amb la condició, entre d'altres, que per qualsevol

que, més tard o més d'hora, el pagament d'algun dels mals usos s'hauria de realitzar.

En un sol cas dels 424 estudiats en aquest capítol, el paborde explicita que el lluïisme s'havia fixat amb anterioritat:

“Item Antonius Devall, dicte parroquie [de Vilavenut], duxit uxor Franciscam, filiam Francisco Truy, quondam, dicte parroquie, que dicta Francisca portavit in dotem dicto viro suo triginta quinque ll. et est conventum per quandecumque contrahet matrimonium in dicto mansi habeat solvere pro intrata triginta s.”¹²¹

Així doncs, Antoni Davall va pagar per l'entrada de la seva dona al seu mas, els 30 sous que s'havia pactat que es pagarien quan algú es casés al mas Davall de Vilavenut. Com veiem, com que la quantitat a pagar ja s'havia convingut abans, no cal ni tan sols que s'expliciti si s'ha assegurat part del dot rebut sobre els béns del mas o sobre el mateix mas o si no calia fer-ho. Si bé els paborde només ho expliquen en aquest cas, és possible que n'hi hagués més però que per diversos motius no es consignessin per escrit.

No només es podia pactar el preu que s'havia de pagar sinó també si obligatòriament s'havia d'encarar part del dot rebut sobre una terra determinada. Així per exemple,

“B. Serra de Aquaviva tenens pro Elemosina directe quandam possessionem terre vocatam Sureda, que olim fuit de pertinenciis mansi de Vineis, super quam tenetur obligare quecumque

---

dona que vulgui entrar al mas per casar-s'hi només hauran de pagar 10 sous. (Arxiu Noguera, D.D.D., núm. 1070). Golobardes també transcriu un parell de reconeixements en els quals ja es pacta el preu que s'haurà de pagar, un de l'any 1276 i l'altre del 1369. Però com que en ambdós casos es pacta que es pagaran 20 sous afirma, erròniament al meu entendre, que “és possible que aquests 20 sous fossin un tipus bastant corrent i normal per la ‘firma d'espoli’”. (M. GOLOBARDES, *Els remences dins el quadre de la pagesia catalana...*, vol. I, p. 156).

121 AHG, Hospici, núm. 55 (1439-1440), fol. XXXVIII (Vilavenut).

intravit homo vel mulier in manso suo Serra, ratione matrimonii, de dote que ad ipsum portabitur centum s.”¹²²

En aquest cas Bernat Serra –que no era home propi de l’Almoïna, com hem vist al principi d’aquest capítol– va haver d’assegurar en casar-se 100 sous del dot que li havia aportat la seva dona sobre aquella peça de terra a domini directe de l’Almoïna, que abans era de pertinença del mas Vinyes –que sí que era propi de la institució– i per la firma li va pagar 10 sous.

Finalment, en casos excepcionals i de la mateixa manera que amb algunes redempcions, la senyoria podia rebaixar el lluíme que se li devia atenent a diversos factors. Factors que només coneixem quan el paborde els consigna per escrit a l’assentament corresponent. Aquest és el cas de

“Anthonia, fila d’en Terragrassa, hereua e propietaria del mas Viu d’Aro, a pres marit en G. Sala de Romanya, aportay de adot XXX ll., que le muler li a assegurades sobra lo mas, carta Narcis Simon, not. de G., janer de MCCCXCIX. Composa a XL s. e foli feta gracia per tal cum se poblava de nou que en [...] XL ayns avia que no y avia estat nul hom.”¹²³

Com veiem, a la senyoria podia interessar-li més el nou poblament d’un mas amb tot el que això comporta, tenir-lo treballat i afocat, rebre’n censos, agrers i altres ingressos, que no pas cobrar una firma d’espoli més elevada. No deixa de ser lògic: cobrar una mica menys ara, per cobrar sempre més des de llavors. Tot i això, la rebaixa no va ser molt generosa, si més no comparant-la amb les altres firmes pagades en el mateix manual.

En altres ocasions, el paborde reconeix que accepta cobrar menys del que era habitual per altres motius:

122 AHG, Hospici, núm. 26 (1386-1387), fol. LCCV v. (Estanyol).

123 AHG, Hospici, núm. 35 (1398-1399), fol. LXXXII v.

“Franciscus Adroverii de Villaasinorum fecit instrumenta nupcialia cum Francisca, uxor sua, filia Petri Textoris, dicti loci, in posse Johannis de Fontcoberta, notario G., prima die novembris MCCCLXXVII, in quibus obligavit posse que tenetur pro Elemosina pro CC s. et quare est pauper fuit conventum quod solvat XVI s. de laudismio quos solvit in diversis solucionibus.”¹²⁴

Aquesta pot ser l'explicació de perquè per unes firmes el paborde cobra menys de dos sous per cada lliura assegurada. La pobresa del pagador pot convèncer al paborde a rebaixar el lluïsmo, tot i que si comparem el pagament que Francesc Adroer ha de fer pel seu casament veurem que no és molt més baix que els d'altres persones no titllades de pobres. De fet, ni tan sols és el pagament més baix d'aquell manual. El preu del lluïsmo es fixava en funció de la quantitat del dot assegurada i aquesta es calculava en funció del dot rebut, però no hi ha dubte que la potència econòmica del mas influïa directament en la quantitat que s'havia de pagar.¹²⁵

4.7. Ingressos generats per les firmes d'espoli forçades a la senyoria

La firma d'espoli forçada era un dels mals usos als quals estava sotmesa la població remença. Tanmateix i a més del significat o implicació personal que pugui tenir, no deixava de ser un mecanisme mitjançant el qual la senyoria obtenia uns ingressos extraordinaris per molt excepcionals que fossin. Per tant, a l'hora d'estudiar aquestes firmes d'espoli, de la mateixa

---

124 AHG, Hospici, núm. 23 (1376-1377), fol. XXX.

125 El paborde no explica perquè considera que algú és “pauper”, ni tan sols quan la quantitat que obliga sobre els seus béns no és de cap manera molt inferior a la que poden assegurar els seus veïns “no pobres”, i el foriscapi que per aquest motiu ha de pagar tampoc no és molt diferent. Amb això vull dir que tot apunta a que tot i les seves suposades bones intencions, el paborde no accepta pagaments molt inferiors als que hauria de cobrar encara que afirmi el contrari.

manera que a l'hora d'estudiar qualsevol altre mal ús o abús que els senyors exigien als homes i dones propis, el seu vessant econòmic és molt important. I és important tant pels ingressos de la senyoria com per les despeses dels mateixos pagesos –o no pagesos– que els havien de pagar. A banda que qualsevol pagament que havien de fer els remences, pel sol fet de ser remences, no només els suposava una despesa econòmica sinó que, a més, els recordava la pertinença a la servitud. Tot i que això és molt difícil de valorar.

Però fixem-nos en els ingressos de la senyoria. En el cas de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona, com ja he dit, qualsevol pagament que rebia dels seus vassalls revertia en els seus ingressos però també en els del paborde que gestionava la institució i en els dels arrendataris de les rendes d'alguns dels seus pobles, així com en d'altres possibles senyors amb els quals compartissin el domini directe d'algunes possessions o masos. Per això, en cap cas podem considerar que per totes les firmes d'espoli forçades l'Almoïna va cobrar la totalitat de la xifra composta.

He parlat ja del fet que hi ha una gran varietat de dots rebuts i, per tant, una gran varietat de quantitats assegurades sobre els béns de l'Almoïna; així doncs, hi ha també una gran varietat de lluïmes pagats per aquestes assegurances o per firmes. Però com que ja he dit que els lluïmes depenien directament dels dots i de les assegurances, difícilment podrem entreveure la influència de la senyoria en aquests pagaments. És a dir,

---

126 Entre parèntesi figura la xifra total que probablement es va pagar. En negreta s'indiquen les firmes causades per l'entrada d'un home al mas. Els zeros corresponen a firmes per les quals el paborde consigna clarament no haver rebut cap pagament en metàl·lic.

127 Més una compra.

128 Més una redempció.

129 Esponsalici i lluíme per un mas.

130 Paga per eixòrquies, intèsties i esponsalici.

131 Inclou eixòrquies, intèsties, esponsalícis i terços de mòbil.

132 Inclou una donació de mas i una intèstia.

133 Esponsalici i donació de mas.

134 Esponsalici i dues compres.

QUADRE DELS DINERS PAGATS PER FIRMES D'ESPOLI
FORÇADES (EN SOUS)¹²⁶

1331-32	13'5, 20 , (20), 30, 34, 45, 54, 54 , 60, 65 , 75, 90, 100, 140	1354-55	5, 5, 5 , 8, 10, 10, 10, 30, 70
1332-33	0, 1, 3, 5, 5, 9, 9, ¹²⁷ 10, 10 , 12, 14, (+30), 45 , 60, 100	1358-59	15, 20, 20, 20 , 22, 60, 110, 260, (300)
1333-34	5, 25, 43	1363-64	115
1334-35	0, 0, 7, 10 , 30 , 36 , 40 , (+43), 80, 100, 300 ¹²⁸	1376-77	4, 5, 10, 10, 16, 20, 25, 40, 40, 40 , 50 , 60 , 65, 80, 90, 100, 110, 140, 200, 220, ¹³² 500 ¹³³
1337-38	5, 9, 9, 9, 10, 30, 40 , 50, 60, 60 , 62, 70, 80, 90	1377-78	33, 50, 90, 100, 210 ¹³⁴
1338-39	4, 4 , 5, 5, 8 d., 9, 15, 18 , 20 , 25, 27, 30, 45 , 55 , 66, 70, 75 , 100, 120, 160, 180	1378-79	10, 10 , 40, 45 , 60, 100, 100 , 140
1339-40	5, 14, 18, 45, 60, 90, 140, 165	1381-82	0, 10, 11 , 33, 50, 50, 70 , 80, 100, 110, 120
1340-41	5, 5, 10, 19, 60, 65, (70), 100, 150	1386-87	0, 0, 2, 2'5, 5, 5, 5, 10, 10, 10, 10, 25 , 44, 75, (80), 83, 130
1342-43	0, 4? , 5, 45 , 50, 55 , 60, 70, 70, 75, 80, 100, 155, 170, 180	1398-99	0, 11, 30, 40 , 50, (84), 90, 110, 140
1343-44	0, 6, 10, 10, 20 , 40, 130	1399-00	30
1344-45	4, 4'5, 5, 8, 8, 20, 30, 30, 40, 45, 60, 60, 80, 80, 80, 100, 110 , 170, 200	1403-04	52, 72, 80
1345-46	4, 5, 8, 10, 10, 14, 15, 30, 70, 120, 180, 200	1404-05	24, 26, 26, 30 , 50, 60 , 150
1346-47	3, 20, 24 , 33 , 40, 100	1405-06	2 , 5, 30, 40, 40, 60, 170, 280
1347-48	5, 10, (10), (10), 20, (30), 135, 150, 180	1406-07	8, 20, 26, 28 , 52 , 60, 60 , 70, 80, 80, 100
1348-49	0, 0, (4), 5, 10, (10), (15), (15), 18, 20, 20, 20, 20, 22 , 25 , (28), 29 , 30, 35, 45, 45 , 50, 50, 52 , (65), 80, 90, 100, 100, 100, 100, 115, 120	1409-10	50, 60, 66, 70, 70, 102, 120
1349-50	3, 5, 10, 15, 18, 20, (24), 28, 30, 46, 60, 70, 75, 78, 150 ¹²⁹	1414-15	0, 42, 52, 80, 102
1350-51	17, 20, 35, 36, 40, 40, 45, 45, 45, 50, 50, 66 , 75, 100 ¹³⁰	1423-24	22, 40 , 42 , 52, 52, 56, 56, 56, 61, 62, 62, 72 , 82, 86, 90, 102
1351-52	4, 5, 5, 10, (11), 15, 20, 40, 44, 50, ¹³¹ 54, 60, 68, 80, 100	1429-30	36, 64, 102
		1430-31	23, 56, 62
		1431-32	12, 16, 25, 26, 32, 32, 32 , 52, 52, 72
		1436-37	32, 42, 62
		1439-40	14 , 26, 30, 82
		1440-41	20, 31 , 32, 42, 42, 46
		1444-45	40, 101
		1449-50	62, 90
		1451-52	50, 66

no crec possible, com s'ha fet altres vegades, poder establir si la senyoria era o no era més dura i exigia més o menys als seus remences a mesura que avançava el temps o en funció de la conjuntura econòmica o social del moment. Com que d'alguna manera els foriscapis generats per les firmes d'espoli forçades estaven fixats pel costum, difícilment el paborde o el senyor podien fer-los variar i intentar sostreure més diners pel seu pagament; en tot cas, podien accedir a rebaixar-los atenent a diferents qüestions.

En qualsevol cas, l'Almoïna del Pa va cobrar una gran varietat de quantitats de diners per firmes d'espoli forçades. Reitero, però, que les pagades abans de la pesta negra, sobretot les dels primers manuals, poden correspondre en realitat a deutes o pagaments ajornats. La firma més baixa d'aquesta primera meitat del segle XIV es va pagar al manual de l'any 1332-1333 i va ser de només 1 sou, del qual l'Almoïna només se'n va quedar la meitat. En teoria, doncs, s'haurien obligat alguns béns de la institució per un valor de 10 sous i el dot aportat pel nou cònjuge seria, si seguïssim els *Costums* al peu de la lletra, de 20 sous. Tot plegat pot semblar massa poc... Les dues firmes més cares des de 1331 fins a 1347 es troben consignades una al manual de l'any 1344-1345, i l'altra al de 1345-1346. Per ambdues es van pagar 200 sous i, per tant, podem pensar que es devien assegurar 200 lliures sobre els béns de l'Almoïna i que els dots podien (o devien) ser superiors. De fet, les xifres pagades en aquest període són, en general, inferiors a les dels períodes posteriors. Per algunes poques es van pagar més de 100 sous, mentre que n'hi ha moltes que no arriben als 20.

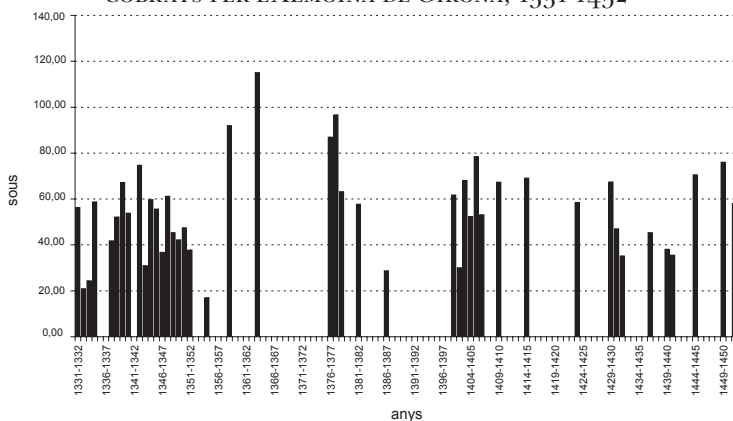
En general, després de la pesta negra trobem valors més elevats, tot i que per la més baixa pagada, el 1386-1387, només es van pagar 2 sous perquè el pagador n'havia obligat 20 sobre "ço que ten per l'Almoïna". La més alta apareix al manual de l'any 1358-1359, 260 sous; hi ha xifres més elevades, però inclouen, a més de la firma, altres pagaments tant de mals usos com provinents del mercat de la terra i és impossible determinar quina quantitat correspon a cada pagament. Aquesta és una de les causes de què la mitjana dels diners pagats per firmes en aquest període sigui més alta que en

l'anterior (53,4 sous enfront dels 51,7 d'abans de la pesta), però no massa.

Al segle XV les xifres pagades són una mica més elevades a les de la segona meitat del segle anterior, encara que la més baixa sigui de 2 sous (1405-1406), només per una altra es van pagar menys de 10 sous, cosa prou habitual durant el segle anterior. Tot i això, la més alta, 280 sous (1405-1406) és l'única que supera els 200 sous i només n'hi ha set que igualin o superin els 100. Tanmateix durant aquest segle hi ha menys varietat de xifres: la majoria oscil·len entre els 20 i els 80 sous, d'aquí que la mitjana del període sigui de 55,8 per cada firma. Amb tot, les mitjanes anuals dels ingressos per firma d'espoli forçada mostren una clara tendència a l'alça des del primer terç del segle XIV fins a la meitat del segle següent. Des de 1331 fins al 1347, l'Almoïna va rebre una mitjana de 51,7 sous per cada firma cobrada, entre 1348 i 1399 aquesta va augmentar lleugerament fins als 53,4 sous i, durant el segle XV encara es va incrementar més: entre 1400 i 1452 la institució va cobrar una mitjana de 55,8 sous per cada nou matrimoni que havia hagut d'assegurar part del dot rebut sobre les seves possessions.

Tot i això, els ingressos totals no mostren aquesta tendència sinó, més aviat, una clara tendència a la baixa entre la segona

MITJANES ANUALS DELS PAGAMENTS PER FIRMA D'ESPOLI
COBRATS PER L'ALMOÏNA DE GIRONA, 1331-1452

meitat del segle XIV i la primera meitat del XV. Entre 1331 i 1347, els remences de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona (o els d'altres senyories) van pagar més de 8.375 sous per la firma del senyor consentint l'encarament del seu dot, entre 1348 i 1399, la xifra pagada és força superior, 9.023 sous. Per contra, des de l'any 1400 fins al 1452 (quan hi ha documentat l'últim pagament per firma d'espoli forçada), la seva quantia va descendir fins als 5.192 sous, que, això sí, van ser pagats per moltes menys persones, la qual cosa explica que la seva mitjana sigui la més alta dels tres períodes estudiats. Entre 1331 i 1452, l'Almoina va rebre 1.129 lliures pel mal ús que penalitzava el casament dels remences, però després de repartir la part que pertocava als altres cobradors, va ingressar 638 lliures netes per aquest concepte.

5. CAP A UNES CONCLUSIONS

La firma d'espoli forçada era el mal ús que gravava el casament dels homes i dones de remença. Forçava el remença a encarar com a mínim la meitat del dot que rebia de la seva parella (que era la que entrava en el mas) sobre els seus béns immobles, és a dir, sobre les seves terres i possessions. A canvi d'aquesta assegurança, el senyor directe de les terres obligades tenia dret a rebre un lluïsmes com a compensació. Aquest lluïsmes, segons els *Costums de Girona* equivalia al 10% del valor assegurat i les dades de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona confirmen que aquest era el percentatge que cobrava habitualment.

Els manuals de comptes dels pabordes de l'Almoina són una font fonamental per poder estudiar aquest mal ús o abús senyorial que fins ara només coneixíem gràcies a les normes o definicions que ens aportaven els reculls de costums, els comentaristes legals o a documents aïllats. Aquests llibres de comptes ens aporten 424 casos pràctics d'aplicacions de firmes d'espoli forçades sobre la pagesia remença gironina. Els seus assentaments a vegades també indiquen el valor del dot rebut, el valor que s'ha assegurat, els béns sobre els quals s'ha fet i el

lluïme que la institució va rebre per aquesta obligació. Aquests llibres permeten, a més, un estudi d'aquest –al meu entendre i al dels mateixos remences– mal ús al llarg dels anys. Fins a mitjans del segle XIV a cada manual n'hi ha consignat un bon nombre que es manté força estable fins al manual coetani a la pesta negra en el qual augmenten considerablement. Des de llavors i fins a finals de segle, disminueix la mitjana de casos, però encara hi ha un parell de manuals amb una forta presència de firmes d'espoli forçades. Al segle XV, en general, baixen clarament aquesta mena de pagaments i desapareixen definitivament dels llibres de comptes al manual de l'any 1451-1452 en el qual hi figura l'últim cobrament que per aquest concepte va fer l'Almoïna.

No hi ha dubte que el nombre de firmes d'espoli forçades estudiat és clarament inferior al de matrimonis que es devien contraure durant el mateix període. Això deu haver-se d'explicar pel fet que no tots els remences havien de pagar obligatòriament la firma d'espoli forçada quan es casaven. Més aviat al contrari, només ho havien de fer en uns casos concrets. La mateixa documentació de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona ens permet afirmar que només havien d'assegurar el dot que rebien els remences que es casaven amb persones que fins llavors eren d'un altre domini. D'alguna manera, doncs, la firma d'espoli forçada penalitzava els casaments entre persones de diferents senyories perquè gravava les entrades al domini de la mateixa manera que les redempcions en gravaven les sortides.

De fet, hem de tenir present que tots aquests pagaments els van efectuar pagesos, és a dir, persones que vivien i treballaven en un mas concret. Cap d'ells vivia fora del mas, a alguna vila o ciutat, com passa amb molts pagaments per redempcions, per intèsties o per eixòrquies. Eren persones, per tant, que eren pageses i que vivien en un mas i que allà es casaven i allà entraven els seus nous cònjuges i que treballaven unes terres sobre les quals havien d'assegurar el dot que rebien. Alguns dels pagaments que per aquest concepte van consignar els paborde de l'Almoïna en els seus llibres de comptes, els havien fet persones que, segur o molt probablement, no eren pròpies

seves. Persones que segur o molt probablement eren pròpies d'altres dominis, però que havien assegurat part del dot que havien rebut sobre els béns que tenien per l'Almoïna.

Tot això porta a pensar, si més no a tall d'hipòtesi, que seria la terra la que exigiria el pagament de la firma d'espoli forçada i no pas les persones que hi estaven adscrites.¹³⁵ La unitat i integritat del mas remença i de les terres que el configuraven era el que de veritat calia assegurar i garantir. Per tant, la unitat i integritat del domini, de les possessions o dels alous de la senyoria, era el que s'havia de mantenir o, com a mínim, cobrar si no era així. Crec que aquests pagaments s'han de relacionar amb els pagaments que els mateixos remences de l'Almoïna li havien de fer cada vegada que es venien una terra adscrita al seu mas. Tant aquelles que eren pròpies de la senyoria com les que, tot i estar adscrites a un seu mas, eren pròpies d'una altra senyoria. Em refereixo a les anomenades "sortides de mas" o "eixides de mas" que la mateixa institució cobra en el mateix període com a compensació per la pèrdua d'una terra i dels beneficis que aquesta li aportava.

Amb tot, no podem oblidar que aquest mal ús, com els altres, aportava uns ingressos extraordinaris a l'Almoïna i que potser seria un estímul perquè els homes propis es casessin amb altres persones pròpies de la mateixa senyoria, castigant així, els matrimonis amb persones adscrites a altres dominis. Així les coses, i com diu Lluís To, la firma d'espoli forçada permetia "la intervenció dels senyors en els casaments dels seus vassalls".¹³⁶

---

135 També a Anglaterra hi ha historiadors que consideren que el *merchet* en realitat garantia que el senyor no perdria cap terra per causa del matrimoni d'un pagès i que, per tant, el que perseguia era mantenir la integritat del domini. Cf. R. FAITH, "Seigneurial control of women's marriage..." i E. SEARLE, "A Rejoinder...".

136 L. TO FIGUERAS, "Drets de justícia i masos...", p. 143.

5. LES REDEMPCIONS¹

1. INTRODUCCIÓ

Els pagesos de remença es caracteritzaven perquè depenien d'una senyoria. Aquesta dependència els comportava, entre d'altres coses, estar sotmesos als mals usos i haver de pagar un rescat o redempció per deslliurar-se del vincle servil i obtenir així la llibertat personal i la possibilitat d'abandonar el domini i la senyoria a la qual pertanyien. Aquesta redempció, tan característica, és la que va donar el nom de remences als pagesos que estaven sotmesos al vincle servil a la Catalunya medieval. A més i com diu Feliu, “tots els autors estan d'acord en considerar la remença com la marca distintiva de la servitud catalana”.²

La redempció o enfranquiment permetia als homes i dones de remença alliberar-se del lligam que tenien amb la terra i amb el propietari directe d'aquesta. En paraules de Monsalvatge, “el rústec [...] estava adherit al predi que conreuava amb la seva suor y que no podía abandonar si no·s redimía”.³ La concessió d'una redempció era decisió

---

1 Una primera versió d'aquest capítol ha estat publicada a R. LLUCH BRAMON, “Remences redimits. El domini de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona (1331-1458)”, *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 27/2, Barcelona 1997, pp. 869-902.

2 G. FELIU I MONTFORT, “Els antecedents de la remença i els mals usos”, *Quaderns de la Selva. Estudis en honor de Pons Guri*, núm. 13 (2001), p. 220.

3 F. MONSALVATGEYFOSSAS, *Els remences*, Estampa Palé, Palafrugell 1908, p. 19.

dels senyors, però només en alguns casos; teòricament i com veurem, podien oposar-s'hi. En tot cas, una vegada el remença s'havia redimit, enfranquit o manunitit quedava lliure per fer el que volgués, és a dir, podia escollir el lloc on anar, on viure i la manera de guanyar-se la vida amb total llibertat: “possit ire et redire quo voluerit libere” així ho va manifestar, per exemple, el paborde de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona en l'assentament que consigna la redempció de Francesca, filla “incompacta”, de Pere Guerau, de Vilavenut.⁴ La redempció permetia a la persona que fins llavors estava adscrita i tenia molt –o del tot– limitada la possibilitat d'abandonar el seu domini d'origen, alliberar-se i, per tant, tenir els mateixos drets que les altres persones jurídicament lliures. Alguns dels assentaments que consignen redempcions als manuals de comptes dels pabordes de l'Almoina de Girona traspuen aquest fet. En ells, els pabordes escriuen que determinada persona “fuit data ad libertatem sive ad redimendum”, de manera que per a ells la redempció equivalia o era igual a la llibertat.

Val a dir però, que aquesta “llibertat” pot diferir bastant de les concepcions actuals del mot.⁵ Al meu entendre, difícilment podem imaginar un remença que comprés la seva redempció amb l'únic objectiu de ser lliure, bo i posant aquesta suposada llibertat com a primera i única aspiració. Això és especialment visible si tenim present que la redempció, com he indicat, implicava l'alliberament respecte a la terra perquè el que feia serf al pagès era la terra. Per tant, si el pagès es redimia perdia la possibilitat de conrear la terra i d'habitar-la; és a dir, que es quedava sense el seu mitjà de producció i sense lloc on viure. Teòricament, el lligam del pagès amb la terra l'impedia conrear-la si aquest es trencava i només en casos molt excepcionals i durant un període de temps molt determinat, una terra servil podia ser posseïda i treballada

4 AHG, Hospici, núm. 123 (1440-1441), fol. XXXI v.

5 C. CUADRADA, *El Maresme Medieval: les jurisdiccions baronals de Mataró i Sant Vicenç/Vilassar (hàbitat, economia i societat, segles X-XIV)*, Caixa d'Estalvis Laietana/Ed. Rafael Dalmau, Mataró 1988, p. 627.

per una persona no servil o lliure. Possiblement la persona redimida havia de fer més el que podia que no pas el que volia, perquè hi havia poques alternatives reals i poques possibilitats d'accedir-hi. En qualsevol cas, la decisió de redimir-se no era fàcil. Vicens Vives, fa més de cinquanta anys, ho expressava més romànticament: “¿Cómo empezar una nueva vida sin ningún recurso o con estos muy mermados por la parte que el señor había exigido como precio de su redención? [...] Todo retenía, pues, al remensa en su predio: el interés y la violencia de su señor; la dificultad de mejorar, con la huida, de condición económica; el amor tradicional a su tierra y a su paisaje; la familia; sus aptitudes tradicionales.”⁶

Tot i això hi ha remences que des de fa temps viuen en viles o ciutats i que també compren la seva llibertat quan, a la pràctica, ja havien abandonat el domini d'origen i s'havien instal·lat sembla que no pas provisionalment en altres llocs. De fet, aquests remences ja havien obtingut una part de la seva llibertat, si més no, la de poder marxar de la senyoria d'origen i afincar-se en un altre lloc, on gairebé sempre ja tenien un ofici que els permetia mantenir-se. Les raons que portaven aquestes persones a demanar i pagar la seva redempció podien ser molt diferents de les dels remences que encara vivien i treballaven als seus masos d'origen, que eren els que –recordem-ho– els exigien la servitud.

Cal pensar, doncs, que tots els remences, visquessin on visquessin en el moment d'enfranquir-se, devien meditar-s'ho molt abans de prendre la decisió de redimir-se i que devien sospesar-ne minuciosament tant els inconvenients com els avantatges. Entre d'altres coses havien de plantejar-se si podrien –ells, el seu mas d'origen, o fos qui fos el pagador– assumir el preu que s'havia de pagar que, com veurem, molt sovint eren quantitats gens menyspreables. Per exemple, en el cas dels fills que havien de pagar l'equivalent a una tercera part dels seus béns mobles –tal com assenyalaven els *Costums de Girona*–, caldria que mesuressin, a més, quin era el valor

---

6 J. VICENS VIVES, *Historia de los remensas (en el siglo XV)*, Ed. Vicens-Vives, Barcelona 1978. (La primera edició és de l'any 1945), p. 32.

d'aquests terços que els restaven. Parafraçant Eiximenis,⁷ abans de la seva redempció el pagès remença hauria de prendre una actitud si no racional, quasi.

No hi ha unanimitat entre els historiadors sobre si la remença o redempció era o no un mal ús; per això hi ha historiadors que consideren que hi havia cinc mals usos i d'altres que n'hi havia sis. Cal assenyalar que la redempció de persones sempre apareix consignada juntament amb la resta d'abusos als quals estaven sotmesos els remences.⁸ A més l'abolició i la desaparició de la redempció és una de les reivindicacions dels remences, tal com reflecteixen tant la Sentència Arbitral de Guadalupe de 1486 com el projecte de sentència pactat per una part dels mateixos remences l'any 1462. Segons Hinojosa la redempció personal era el més intolerable dels mals usos i era el que servia de base a tots els altres.⁹ En el mateix sentit, Serra Ràfols assenyala que d'entre tots els mals usos “la remensa personal, [...] fue el que dió unidad y nombre a su clase y condición”.¹⁰ Piskorski encara va ser més clar en assegurar que “la «remensa» [era] el peor de los «malos usos»” perquè influïa directament en la llibertat de moviment dels remences tot i que “el traslado de los payeses de un sitio a otro no estaba, sin embargo, absolutamente prohibido, sino sólo coartado por el uso de la redención, aunque la indeterminación de su cuantía hacía este traslado difícilísimo en la práctica, si no completamente

---

7 La mala opinió que tenia Francesc Eiximenis dels pagesos és prou coneguda; només a tall d'exemple, a Lo Crestià els presenta com a “desraonats”, “no usen de raó”, “de la bestialitat los ve no entendre raó, e de no entendre raó los ve tot llur mal”. F. EIXIMENIS, *Lo Crestià (Selecció)*, a cura d'Albert Hauf, Edicions 62 i “la Caixa”, Barcelona 1983, pp. 114, 115 i 116, respectivament.

8 Així succeeix, com hem vist i per exemple, en els homenatges i reconeixements de domini que els mateixos remences prestaven als seus senyors directes en els quals solien reconèixer que estaven sotmesos a les redempcions de persones.

9 E. de HINOJOSA, *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media*, dins *Obras*, vol. II, Madrid 1955, p. 203.

10 E. SERRA RÀFOLS, *Fernando el Católico y los payeses de remensa. La solución del pleito agrario en Cataluña*, Tipografía Mariana, Lérida 1925, p. 13.

imposible”.¹¹ Feliu creu que si bé la remença, des del punt de vista econòmic, no ha de ser considerada com el més fort dels mals usos, era el principal suport de la resta.¹² Finalment, Freedman assegura que el “pagament de redempció [...] fou el centre simbòlic de l’estatus subordinat que existí a la Catalunya Vella”.¹³

Bona part dels historiadors que m’han precedit, han atribuït al pagament d’aquest rescat, és a dir de la redempció, un paper central en l’evolució social de la pagesia catalana en els dos darrers segles medievals, que va concloure amb l’alçament armat dels pagesos que hi estaven sotmesos. Per això s’ha considerat que després de la pesta negra de 1348, la minva de població que teòricament va provocar i, de retruc, l’abandonament de llurs masos i terres de conreu, els senyors, per tal de mantenir les seves possessions treballades i afocades, van augmentar les quantitats exigides en concepte de redempció o van reduir el nombre de redempcions concedides, entre d’altres mesures. En definitiva, consideren que la condició remença va empitjorar després de 1348 i que així es van assentar les bases del gran conflicte remença que una mica més de cent anys després esclataria.¹⁴

En paraules de Salrach: “per retenir els pagesos a la terra [després de la pesta negra], els feudals estengueren la servitud de la gleba i incrementaren les quantitats exigides en concepte

---

11 W. PISKORSKI, *El problema de la significación y del origen de los seis “malos usos” en Cataluña*, Universidad de Barcelona-Facultad de Derecho, Barcelona 1929, pp. 57 i 55, respectivament.

12 G. FELIU I MONTFORT, “El pes econòmic de la remença i dels mals usos”, *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 22 (1992), pp. 145-160.

13 P. H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya Medieval*, Eumo editorial, Vic 1993, p. 227.

14 Certament, no sembla que aquest nou reforçament de la opressió feudal sigui una gran originalitat catalana. Els grans propietaris de l’Europa oriental per fer front a les crisis econòmiques i als canvis que van assolir les seves terres durant els segles XVI i XVII van reaccionar amb mesures de reforç de la servitud i van aconseguir que molts pagesos d’aquestes terres deixessin de ser colons lliures per esdevenir serfs dels seus latifundis (J. DE VRIES, *Economy of Europe in an Age of Crisis, 1600-1750*, Cambridge University Press, Cambridge 1976).

de redempció”.¹⁵ En aquest mateix sentit, Freedman es refereix a una “relativa escassetat de redempcions després del 1348”: “Sembla –escriu– que l’epidèmia empitjorà les pràctiques ja odiades, com la redempció”; i també afirma que “a Catalunya [...] la pesta fou seguida per un enduriment del control senyorial efectiu”.¹⁶ Aquesta afirmació també és recollida per molts altres autors; per exemple, segons Riera a les dècades centrals del segle XIV “els grans propietaris a fi de tallar l’emigració en els seus respectius dominis, estenen el servatge i eleven les quantitats exigides en concepte de redempció”¹⁷ o Fernàndez Trabal: “En un nou context de fragilitat demogràfica i problemes de poblament (la segona meitat del segle XIV i el segle XV), la remença s’utilitzà com a mitjà de retenir els pagesos als masos”.¹⁸ Serra creu que després del despoblament provocat per la pesta negra i les diverses catàstrofes naturals “una de les reaccions senyorials més impactants fou la de prohibir el moviment de les persones per tal d’imperdir-los que abandonessin els dominis dels senyors”.¹⁹ També qualifica de “reacció natural” la pressió exercida pels senyors sobre els remences.²⁰

Malgrat tot, les recerques que tracten dels preus de les

---

15 J. M. SALRACH, “La Pesta Negra i els orígens del problema remença”, dins AAVV, *Pere el Cerimoniós i la seva època*, CSIC - Institució Milà i Fontanals, annex 24 de l’“Anuario de Estudios Medievales”, Barcelona 1989, p. 29.

16 P. H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa ...*, pp. 189, 186 i 193, respectivament.

17 A. RIERA I MELIS, “El bisbat de Girona al primer terç del segle XV. Aproximació al context socio-econòmic de la sèrie sísmica olotina (1427-1428)”, *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 22 (1992), p. 175.

18 J. FERNÁNDEZ TRABAL, *Una familia catalana medieval. Els Bell-lloc de Girona 1267-1533*, Ajuntament de Girona-Publicacions de l’Abadia de Montserrat, Barcelona 1995, p. 420.

19 A. SERRA I CLOTA, “Reaccions senyorials a la crisi agrària a Catalunya, a la baixa edat mitjana: els remences”, *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 29 (1999), pp. 1019. Vegeu també de la mateixa historiadora, “Economía y sociedad a lo largo del siglo XIV en la Cataluña central: efectos de la peste negra”, dins E. SARASA Y E. SERRANO (eds.), *Señorío y feudalismo en la Península Ibérica, siglos XII-XIX*, vol. III, Institución Fernando el Católico, Zaragoza 1993, pp. 449-472.

20 A. SERRA I CLOTA, “Reaccions senyorials a la crisi agrària a Catalunya...”, p. 1006.

redempcions pagats abans i després de la pesta negra són relativament escasses. Serra Vilaró va publicar uns 75 exemples de les baronies de Pinós i Mataplana dels segles XIII, XIV i XV, i en concret 31 documents del període 1294-1348 i 11 de 1348 a 1411. Amb aquesta mostra va arribar a la conclusió que “arran de la Pesta Negra els preus de la remença no s’alteren gaire, però ben aviat s’hi nota el trasbalsament”.²¹ Vicens Vives, per contra, va assegurar que a les predites baronies els preus dels enfranquiments van augmentar molt i això perquè arrel de la pesta els senyors van practicar una política de “major restricció”.²² De la mateixa opinió és Feliu, que afirma que “el preu [de les redempcions de les esmentades baronies] va pujar enormement després de la pesta negra”.²³ En la mateixa línia i amb l’aportació de només tres nous exemples, Serra creu que palesa aquest suposat augment dels preus de redempcions.²⁴ Posteriorment Freedman ha confirmat aquesta tendència a l’alça dels preus de la llibertat dels remences amb les dades que ofereixen cinquanta cartes de redempció lliurades a l’Almoïna del Pa de la Seu de Girona però que havien estat concedides per altres i diversos dominis senyoriais. Al seu entendre, aquests pergamins “mostren que el preu mitjà de les redempcions [...] es doblà aproximadament en el període

---

21 J. SERRA VILARÓ, *Baronies de Pinós i Mataplana. Investigació als seus arxius*, Editorial Balmes, Barcelona 1947, vol. II, p. 333.

22 J. VICENS VIVES, *El Gran Sindicato Remensa (1488-1508)*, CSIC, Madrid 1954, p. 10, n. 3.

23 L’any 1992 es publicà un estudi fonamental de Gaspar Feliu centrat en què podia suposar econòmicament la remença i els altres mals usos basant-se, sobretot, en l’estipulat pels *Costums de Girona* i en les obres dels comentaristes legals, G. FELIU I MONTFORT, “El pes econòmic de la remença...”, p. 156. A més, després de revisar les redempcions produïdes entre 1250 i 1450 dels pergamins conservats a l’Arxiu Fidel Fita d’Arenys de Mar arribà a la conclusió de que presenten la mateixa evolució a l’alça si bé amb preus més baixos que a les baronies de Pinós i Mataplana. Les redempcions i els preus obtinguts són els següents: 1303 (20 s.), 1315 (80 s.), 1336 (20 s.), 1349 (150 s.), 1350 (25 s.), 1352 (80 s.), 1386 (140 s.), 1398 (220 s.), 1409 (22 s.), 1436 (33 s.), 1439 (150 s.) i 1447 (77 s.). Val a dir que no considerarà els 2 sous i 8 diners pagats per les noies “verges”.

24 A. SERRA I CLOTA, “Reaccions senyoriais a la crisi agrària a Catalunya...”, pp. 1020-1021.

1348-1400 [132,8 sous a 18 transaccions] en relació amb el període 1300-48 [64,6 sous a 50 transaccions]”.²⁵ Per la seva part, Fernández Trabal, bo i referint-se també a terres gironines, assegura que “l’import de la redempció dels *juvenis homo* va experimentar una inflació constant”.²⁶

En molts estudis sobre la pagesia medieval catalana o sobre algun altre aspecte de la Baixa Edat Mitjana, es fa referència als remences, a les redempcions que havien de pagar i a la resta dels mals usos als quals estaven sotmesos. Però, pel que fa a les redempcions dels remences, normalment només es recullen uns pocs exemples de diferents anys i, a més, solen ser atorgats per diferents senyories, la qual cosa fa difícil considerar-los en el seu conjunt.²⁷ En cap cas, però, es discuteixen o contrasten les tendències generals apuntades per Vicens Vives i seguides i alhora confirmades per Freedman, asseguren que després de l’epidèmia de 1348 es va produir un enduriment de la condició dels pagesos adscrits a través de la remença pròpiament dita. Aquest augment es podia concretar en una restricció de les concessions de redempcions i/o en l’augment del seu preu.

25 P. H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa...*, p. 189.

26 J. FERNÁNDEZ TRABAL, *Una família catalana medieval. Els Bell-lloc de Girona...*, p. 209 (quadre amb 3 casos a la p. 195).

27 Per exemple, E. de HINOJOSA, *Origen y vicisitudes de la pagesia de remensa en Cataluña*, dins *Obras*, vol. II, Madrid 1955, i *El régimen señorial y la cuestión agraria...*; M. GOLOBARDES, *Els remences dins el quadre de la pagesia catalana fins el segle XV*, Ed. Biblioteca Palau de Peralada, 1973, 2 vols; C. CUADRADA, *El Maresme Medieval...*; E. GRÀCIA I MONT, *Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV*, Fundació Vives i Casajuana, Barcelona 1989; A. SERRA I CLOTA, *La comunitat rural a la Catalunya Medieval: Collsacabra (s. XIII-XVI)*, Eumo editorial, Vic 1990; G. FELIU I MONTFORT, “El pes econòmic de la remença...”; P. H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa...*; J. FERNÁNDEZ TRABAL, *Una família catalana medieval. Els Bell-lloc de Girona...*; J. BOLÓS, *El mas, el pagès i el senyor. Paisatge i societat en una paròquia de la Garrotxa a l’edat mitjana*, Curial, Barcelona 1995; M. AVENTÍN I PUIG, *La societat rural a Catalunya en temps feudals. Vallès oriental, segles XIII-XVI*, Columna Assaig, Barcelona 1996; X. SOLDEVILA, “Masades i servituds a Torroella de Montgrí i la seva comarca (1290-1340)”, *Homes, masos, història. La Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*, Institut de Llengua i Cultura Catalanes (UdG)-Publicacions de l’Abadia de Montserrat, Barcelona 1999, entre d’altres.

En aquest capítol em proposo analitzar una mostra molt més àmplia, representativa i coherent de redempcions concedides durant bona part dels segles XIV i XV, que permeten replantejar les idees generalment admeses pels historiadors precedents. Es tracta de més de cinc-cents cinquanta redempcions atorgades per un sol domini senyorial, el de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona i completades amb dades que n'expliquen els motius i altres circumstàncies que les acompanyen. Tots aquests enfranquiments es troben consignats als manuals de comptes dels seus paborde i crec que es pot afirmar que durant l'any corresponent al manual no es van concedir més redempcions que les que hi consten.²⁸ D'aquesta manera, la informació continguda en els llibres de comptes de l'Almoïna de Girona permet analitzar l'evolució cronològica de les redempcions tant pel que fa al seu nombre i als preus que es pagaren per elles, com pels motius que les generaren. Així mateix permet valorar la importància econòmica que les redempcions tenien per a la institució i comparar-la amb la resta d'ingressos que també rebia dels seus dominis.

Abans d'acabar aquesta introducció, cal dir que els pagaments per poder marxar del domini d'origen no són, en absolut, exclusius dels remences. A bona part de l'Europa feudal els serfs també havien de comprar la llibertat si volien marxar de la seva senyoria i, en certs llocs, també aconseguien ser lliures si passaven un temps determinat en alguna ciutat. Alguns drets, com el *droit de suite* o la *forfuyance* limitaven la llibertat de residència i la llibertat de moviment al mateix temps que autoritzaven als senyors a perseguir els serfs que haguessin abandonat el domini sense el seu consentiment.²⁹ Amb tot és cert que alguns d'aquests pagaments només s'havien de fer si el motiu de la marxa era un casament en

---

28 Excepte, per exemple, el manual de l'any 1334-35 del que s'han perdut uns folis i dels corresponents als anys 1333-34 i 1339-40 dels que només s'han conservat uns folis.

29 W. Ch. JORDAN, *From Servitude to Freedom. Manumission in the Sénonais in the Thirteenth Century*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1986, pp. 21-22.

una altra senyoria, penso, per exemple, en el *merchet* anglès³⁰ o el *formariage* francès³¹ o les ossas i les huesas castellanès.³² Per tant, serien més aviat la multa que s'havia d'abonar per obtenir el permís del senyor per casar un fill o una filla, tot i que hi ha divergència d'opinions sobre el motiu pel qual es feia pagar i la quantitat que s'havia de pagar.³³ En tot cas sembla que aquestes taxes gravaven els casaments fora de la senyoria d'origen, és a dir que més que el casament el que gravaven era la sortida del domini d'un dels seus serfs; així doncs i d'alguna manera, aquests s'havien de redimir.

2. “MECÀNICA” DE LES REDEMPCIIONS

2.1. Descripció dels assentaments

A l'apartat anomenat “foriscapis”, en el bloc dels ingressos dels manuals de comptes dels pabordes és on apareixen tots els assentaments que consignen les redempcions concedides per l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona. Els diferents pabordes de la institució escrivien als seus llibres el nom de la persona redimida i, sobretot, el preu que s'havia cobrat i ingressat per aquell concepte. Tot i això, i tal com hem vist en altres capítols, la quantitat i la qualitat de la informació

---

30 Vegeu, entre d'altres, Z. RAZI, *Life, Marriage and Death in a Medieval Parish. Economy, Society and Demography in Halesowen 1270-1400*, Cambridge University Press, Cambridge 1980, pp. 45-47, 131-134 i 152-153.

31 Vegeu, entre d'altres, W. Ch. JORDAN, *From Servitude to Freedom ...*, pp. 22-24.

32 Vegeu, entre d'altres, L. G. DE VALDEAVELLANO, *Curso de Historia de las Instituciones españolas (De los orígenes al final de la Edad Media)*, Revista de Occidente, Madrid 1968.

33 E. SEARLE, “Seignorial control of women's marriage: the antecedents and function of *merchet* in England”, *Past and Present*, núm. 82 (1979), pp. 3-43; “Debate. Seignorial control of women's marriage”, *Past and Present*, núm. 99 (1983), pp. 123-160; R. SMITH, “Further models of Medieval Marriage. Landlords, Serfs and Priests in Rural England, c. 1290-1370”, dins *Georges Duby. L'écriture de l'Histoire*, De Boeck Université, 1996, pp. 161-173, entre d'altres.

aportada no era sempre la mateixa. Els assentaments de la primera meitat del segle XIV solen ser molt breus. Només solen deixar constància del nom de la persona redimida o del de la persona encarregada de pagar la redempció, de la seva filiació o parentiu i del preu total o la part que n'havia d'ingressar l'Almoïna. Vegem-ne un exemple: "Recepi de redempcione Francisce, filie Jacobi de Amenlario de Caciano de Piloraso, II s., VIII d."³⁴

A partir del manual de l'any 1347-1348, els paborde comencen a incloure la data en els assentaments que redacten i, tot i que més rarament, a vegades també aclareixen els motius que causen, justifiquen o expliquen la redempció concedida. Per exemple: "Item ressebi per reemensa d'en Bernat Moner de sa Pera, per ço cor pres muyler en altra seyoria, paga LX s., dels cal's ac lo paborde VI s., els rendes la lur part, restant Elemosine XXVII s."³⁵

Als llibres dels anys següents, els assentaments ja acostumen a ser més explicatius i, per tant, aporten més informació: la data, el nom del redimit i la seva filiació, sovint el motiu, la data i el nom del notari que va fer l'instrument notarial i el pergamí, si és el cas, el preu total pagat i la part d'aquest que corresponia a l'Almoïna, la dels arrendataris de les rendes i la del paborde, el nom de la persona que havia de pagar i el termini fixat pel pagament. Aquest seria l'assentament ideal, però no sempre és el que trobem. Tot sovint, el paborde no anotava el motiu de la redempció o la quantitat total pagada, ni especificava la raó per la qual una persona, teòricament, aliena al redimit es comprometia a pagar la seva redempció.

"Anthonia, filia Petri Ferrarii de Fonoyeriis, sponsa Bartholomei, filii Bartholomei Vives de Sancto Saturnino, fuit data ad redimendum pro duobus s. et octo d., quos solvit, cum instrumento confecto in posse Petri Cerviani, notario Gerunde, XIII die novembris, anno MCCCCXIII."³⁶

34 AHG, Hospici, núm. 1890 (1339-1340), fol. XIII v.

35 AHG, Hospici, núm. 15 (1348-1349), fol. XXXVIII v.

36 AHG, Hospici, núm. 42 (1414-1415), fol. XLVIII v.

Els assentaments es mantenen més o menys així fins als anys quaranta del segle XV, però, val a dir, que la informació aportada pels darrers manuals que recullen redempcions torna a ser com la dels primers.

Quan els diferents paborde de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona inscrivien als seus llibres de comptes els enfranquiments que concedien utilitzaven diferents termes per referir-s'hi. A vegades només explicaven que havien rebut per la redempció de certa persona, tants diners;³⁷ en algunes ocasions, com he dit, es refereixen als pactes aconseguits en la redempció,³⁸ en tots aquests casos el paborde no especifica qui és la persona que concedeix la redempció cobrada. Però, en d'altres assentaments el redactat utilitzat no deixa dubtes i és el paborde qui, en primera persona, concedeix l'enfranquiment,³⁹ sovint aclarint que ho fa amb el permís del Sagristà Major i/o Menor de la Catedral. Per altra part, en algunes ocasions els diferents paborde també equiparen els termes "enfranquir" i "redimir", demostrant que, per a ells, significaven el mateix;⁴⁰ altres cops utilitzen el verb "absoldre" per justificar l'enfranquiment i com a sinònim de redempció.⁴¹ Altres vegades el paborde és fins i tot més clar i assegura que una persona és redimida de tota servitud;⁴² altres equiparava específicament la redempció amb la llibertat.⁴³

---

37 "Recepit pro redempcione sororis G. Çaval", AHG, Hospici, núm. 1 (1331-1332), fol. VI [Celrà]; "Item rehabi d'en Bertholmeu Miquel de Matha per rahon de rehamença de na Dolça, fila sua," núm. 14 (1347-1348), fol. VIII v. [Fonolleres], entre molts d'altres.

38 Per exemple, "fo feta compossicion per reemença de na Maria Carbonela", AHG, Hospici, núm. 15 (1348-1349), fol. XXVIII [Serinyà].

39 "Done a resemensa una fila de na Sibilia de Fonoyeres" (AHG, Hospici, núm. 17 (1350-1351), fol. XII); "Item aquest dia matex, done a resembre sa fila d'en Francesch Buygues de Brunyola", núm. 18 (1351-1352), fol. XVI v.

40 "A XIII del mes de nobembre de l'any MCCCCIII, enfranqui e done a reembra en G., fill d'en Barrera de Cartayan" AHG, Hospici, núm. 37 (1403-1404), fol. XIX v.

41 "A XXVIII del mes de vuytubri del ayn CCCCIII, absolgui e done a raembra, ab carta feta lo dit jorn per en Francesch Vidal, not., na Cathalina, filla d'en Bernat Batla de Fallinas", AHG, Hospici, núm. 34 (1404-1405), fol. XL.

2.2. Passos de la redempció

No sabem quin era el procés que s'havia de seguir en les redempcions. Cal pensar que la persona remença, amb el consell dels seus parents o amics, decidia comprar la llibertat d'acord amb les seves necessitats. Un cop presa la decisió devia dirigir-se al seu senyor o al batlle o representant d'aquest i devien plantejar la qüestió i amb ell s'acordava, o no, la concessió de la llibertat. Però desconeixem totalment el procés intermig, i tampoc no podem valorar el temps que podia transcórrer entre la demanda i la concessió. En tot cas, la majoria de les redempcions devien ser negociades entre el redimit i el seu mas d'origen, si hi vivia en aquell moment o encara en depenia, per una part, i el paborde de l'Almoïna, per l'altra. Entre d'altres coses s'havia de pactar el preu a pagar, però no només aquest sinó també si convenia o no la redempció, perquè uns i altres havien de poder –o voler– prescindir del redimit.

Els estatuts resultants de la reforma de l'Almoïna ordenada l'any 1347 estableixen que el seu paborde havia de retre comptes anualment de tots els ingressos i despeses que fes. Això implicava, a més, que havia de comptar amb el consentiment del sagristà major de la Catedral per a qualsevol canvi o moviment en el patrimoni de la institució.⁴⁴ És per això que sovint, i sobretot quan els enfranquits no són noies “verges”, el paborde fa constar clarament aquesta conformitat: “A XXII d'agost de MCCCXCVIII, de voluntat e consel dels hoydors de comptes, sacrista maior, sacrista miga, trasorer, done a reembra.”⁴⁵

---

42 “Primo Margarita, filia Francisci Truy de Villavenuto, femina propria dicte Elemosine, esposa Pere Colomerii, parrochie de Porquariis, fuit redempta ab omni servitute dicte Elemosine”, AHG, Hospici, núm. 122 (1436-1437), fol. XXXI.

43 “Sibilia, filia Guillelmi Durandi de Cilrano, reputata incorrupta, fuit data ad libertatem sive ad redimendum per Jacme de Solerio, preposito”, AHG, Hospici, núm. 23 (1376-1377), fol. XLIII.

44 C. GUILLERÉ, “Una institució benèfica enfront les adversitats de l'època: la Pia Almoïna de Girona (1347-1380)”, a *Diner, poder i societat a la Girona del segle XIV, Ajuntament de Girona*, Girona 1984, pp. 169-196.

45 AHG, núm. 35 (1398-1399), fol. CI v.

A hores d'ara em sembla absolutament impossible ni tan sols insinuar el temps que podia transcórrer entre la demanda d'una redempció i la concessió. I això tant si era el remença el que es volia redimir a iniciativa seva, com si era la senyoria la que li exigia que es redimís i renunciés a les seves terres i propietats. També em sembla impossible saber si les converses o negociacions sobre els preus que s'havien de pagar eren llargues o curtes i si els remences podien influir realment en el seu pacte i establiment. Els pabordes, potser amb la intenció de justificar-se, assenyalen, en alguns assentaments que el preu pagat és relativament baix i ho atribueixen al fet que els redimits eren "pobres", "vagabunds" o, fins i tot en algun cas, "no tenien res". Però fa de mal assegurar si realment es tenia en compte la situació econòmica del redimit o la de la seva família o mas d'origen a l'hora d'arribar a exigir un preu determinat per la seva llibertat.⁴⁶ En qualsevol cas les negociacions es devien fer i els preus es devien pactar entre els pabordes i els remences. Així si més no es desprèn d'alguns assentaments dels manuals de comptes de l'Almoïna:

"A V de deembra, P. Brascon de Borraçan reseseme son fil, en Bernat, qui pres per muler na Francescha, fila d'en P. des Pou de Borraçan, fo convenença que pagas XX florins de resamença."⁴⁷

Tanmateix els *Costums de Girona* indiquen que els senyors només podien oposar-se a la concessió d'una redempció en alguns casos concrets. Indirectament, per tant, ens informen que no totes les redempcions havien de concedir-se obligatòriament. Així doncs, és molt possible que algunes persones pròpies que volien deixar de ser-ho no haguessin estat autoritzades a fer-ho de manera que seguirien sense ser jurídicament lliures. I això també se'ns escapa. No sé quants

---

46 Més endavant veurem que no tots els qualificats de "pobres" o amb algun qualificatiu similar, pagaven preus comparativament més baixos que els que no eren descrits així.

47 AHG, Hospici, núm. 29 (1385-1388), fol. XXIII.

homes i dones propis de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona van demanar la seva redempció sense que el seu paborde els la concedís. Ni tan sols puc assegurar que així succeís com a mínim un cop, tot i que no em sembla gens agosarat suposar que en alguna ocasió l'Almoina no concedís la redempció a algun dels seus remences. Però la realitat és que, si així fos, no n'ha quedat cap rastre documental.

Segons els *Costums de Girona*, si el senyor no volia acceptar la redempció d'una noia "verge" que es volgués casar o si no hi era i, per aquesta raó, no podia concedir-la, només calia que el dia del casament de la noia algú, en nom seu, diposités els 2 sous i 8 diners acostumats sobre l'altar de la parròquia. D'aquesta manera, la noia en qüestió obtenia l'enfranquiment indispensable per al seu nou casament. Aquesta tampoc no devia ser una situació molt habitual. Pons i Guri en va aportar un exemple fa més de quaranta anys.⁴⁸ Els manuals de comptes dels pabordes no especifiquen en cap assentament si alguna de les seves casadores va aconseguir així la llibertat. Per contra, la documentació en pergami conservada per l'Almoina de Girona ens n'ofereix un altre exemple. Només un, que és senyal, al meu entendre, de l'excepcionalitat de la situació. El 21 de desembre de 1311, Pere Font de Rupià, volent aconseguir la redempció de la seva filla Beatriu, dona pròpia de l'Orde del Temple, i per manca d'administrador de la mateixa, va dipositar dos sous i vuit diners damunt l'altar de Santa Maria de l'església de Rupià, perquè Beatriu pogués casar-se al mas Almar de La Pera, propi de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona.⁴⁹ Poc temps després, el 13 d'agost de 1312, Beatriu va prestar homenatge i va reconèixer ser dona pròpia i sòlida de l'Almoina com a esposa de Pere Almar, home propi de la predita institució.⁵⁰

---

48 Josep Maria PONS I GURI, "Document d'aplicació del dret senyorial", a *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, Barcelona, Fundació Noguera, 1989, vol. III, pp. 193-196, (publicat primer a la *Circular núm. 6* de l'Arxiu Històric Fidel Fita al setembre de 1960).

49 ADG, pergs. Pia Almoina, La Pera, núm. 107.

50 ADG, pergs. Pia Almoina, La Pera, núm. 108.

2.3. Exemplars de les redempcions

A vegades els assentaments dels llibres de comptes dels pabordes de l'Almoïna especifiquen el nom del notari que va enregistrar l'enfranquiment, com ja he dit. En tot cas i encara que l'assentament no ho consignï, cal pensar que un notari inscrivia la redempció en els seus registres i, a més, en lliurava una còpia en pergamí. De fet, un cop pagat el preu, el redimit havia de rebre una carta on constava la compra de la seva llibertat i que demostrava, per tant, que era lliure i no depenia de cap senyor. Aquesta carta l'hauria de donar al seu nou senyor en cas que es tornés a adscriure. Així, si més no, es desprèn de la normativa legal i d'alguns dels homenatges i reconeixements de domini rebuts per l'Almoïna de Girona. Per exemple, quan Dolça, muller de Bernat Tassi de la parròquia de Camós, va reconèixer ser pròpia i sòlida de l'Almoïna, i per demostrar que era lliure va dir “promito vostre voluntate vobis tradere instrumentis redempcionis mee”.⁵¹

Tots aquests pergamins que demostraven la llibertat dels nou-vinguts són les cartes de redempció que també s'han conservat a l'arxiu de l'Almoïna i que va treballar Freedman. Els pergamins s'havien de fer perquè no quedés cap dubte sobre l'adscripció o no de les persones que, per exemple, volien entrar en un nou domini. Els senyors no podien acceptar en la seva senyoria cap persona que fos pròpia d'una altra o que no pogués provar documentalment la seva llibertat. D'aquí la necessitat d'aconseguir i conservar els pergamins en els quals hi constava l'enfranquiment i per això, a l'arxiu de l'Almoïna i a tants d'altres, s'han conservat tantes cartes d'aquesta mena. Cal assenyalar que nou d'aquests pergamins⁵² corresponen a enfranquiments concedits per la mateixa institució benèfica,

51 ADG, pergs. Pia Almoïna, Camós, núm. 186. [1344, abril, 1].

52 ADG, pergs. Pia Almoïna, Serinyà, núm. 102 (1305, abril, 7); Vilavenut, núm. 44 (1313, març, 15); Cassà de la Selva, núm. 756 (1314, gener, 29), i núm. 766 (ca. 1330); Borrassà, núm. 60 (1334, novembre, 28); Borgonyà, núm. 105 (1337, abril, 7); Cassà de la Selva, núm. 486 (1343, febrer, 5); Brunyola, núm. 806 (1380, gener, 17), i núm. 815 (1411, setembre, 17).

tres d'ells també apareixen als assentaments dels manuals de comptes. Tot i que els altres també hi devien aparèixer, com que no s'han conservat els corresponents llibres de comptes, no es pot comprovar. El que desconec és perquè el pergamí que el paborde havia donat a una de les seves persones pròpies acabada de redimir, va tornar a anar a parar a l'arxiu de l'Almoina i perquè es va conservar allà. Seria lògic que fos així si aquests enfranquits haguessin tornat a entrar al domini de la mateixa institució; en prestar-li el nou i obligatori homenatge, li haurien hagut de donar la carta que certificava la seva llibertat. Però entre els homenatges conservats per la mateixa Almoina no n'hi ha cap d'aquestes persones. Potser van morir abans de poder recollir-la? O van marxar sense ella perquè no la necessitaven?

En els casos en els quals s'ha conservat tant l'assentament del manual de comptes com el pergamí es veu que els pabordes escrivien als seus llibres la informació mínima necessària. Així per exemple, un pergamí explica que Pere de Casadevall, prepòsit de l'Almoina de Girona, "gratis et ex certa sciencia", per ell i la resta de pabordes, successors seus, defineix i absol ("diffinio et absolvo") a Guillema, filla de Bernat Capell, fuster difunt de la parròquia de Campllong, dona pròpia de la institució, amb tota la prole que d'ella descendirà i amb tots els seus béns mobles i immobles, perquè sigui franca, lliure, quítia i immune de tota servitud i domini. El paborde reconeix que per l'absolució ha rebut dos sous i vuit diners dels béns de la noia. Després firma i lloa l'acte i figuren com a testimonis de l'enfranquiment Bernat Moler, clergue, i Jaume Negre, de Campllong. Consta, finalment, que Ramon Viader, notari públic de Girona va escriure i cloure el pergamí.⁵³ L'assentament del manual de comptes que consigna aquesta mateixa redempció diu: "Recepi de redempcione Guialmone, filie Bernardi Capel, fuster, II s., VIII d."⁵⁴ No cal dir que és francament molt més

---

53 ADG, perg. Pia Almoina, Cassà de la Selva, núm. 486 (1343, febrer, 5. Girona).

54 AHG, Hospici, núm. 8 (1342-1343), fol. XXI.

curt i telegràfic, però, inclou totes les notícies i informacions importants: el nom de la persona redimida, el nom i l'ofici del seu pare –al pergamí s'especifica que ja és mort, tot i que aquest detall no fa variar en absolut el contingut de l'enfranquiment– i el preu que l'Almoïna va rebre per aquesta llibertat.

En comparar els dos documents veurem que a l'assentament no hi apareixen les clàusules habituals i repetitives d'una concessió de redempció però sí el nom i filiació del redimit i el preu que ha de pagar, que és el que variava en cada cas. Però no figura ni al pergamí ni a l'assentament, el motiu que justifica la llibertat del remença en qüestió, probablement perquè el paborde el desconeixia. En aquest cas, i crec que també en la resta deuria de ser així. Quan a l'assentament no hi apareixen més notícies és perquè el paborde no les sabia i per això tampoc no apareixen al pergamí; si més no en cap dels casos dels quals s'han conservat ambdós documents, el pergamí aporta dades noves.

Per altra part, a vegades, com he dit, els paborde indiquen als assentaments dels seus llibres de comptes que un notari ha copiat l'acte en el seu registre. En tots els pergamins que van ser closos per un notari també hi consta el seu nom i la parròquia o vila o ciutat on exercia i la data en què es va cloure o escriure el pergamí. No sempre, però, es pot localitzar la redempció en qüestió perquè molts dels registres notariais de la ciutat de Girona o d'altres poblacions amb els quals treballava el paborde no s'han conservat. En tot cas, l'existència i localització o no d'aquest instrument notarial no pressuposa una major informació, perquè quan existeix i s'ha pogut trobar, tampoc no ha aportat noves dades a les recollides en els manuals. És lògic que sigui així perquè els assentaments solen resumir el que expliquen els documents notariais. Cal pensar, doncs, que si l'assentament del paborde no indica el motiu de la redempció és que, o bé el paborde no el sabia, o no considerava important consignar-lo i, per això, tampoc no apareix en el document del registre notarial ni en el pergamí resultant. De fet, el paborde no n'havia de fer res del que farien els seus remences un cop redimits.

3. EL NOMBRE DE REDEMPCIONS

Des del primer manual conservat –el de l’any 1331-1332– fins al darrer en què es troba consignada l’última redempció –1457-1458– tenim constància de l’enfranquiment de més de 557 persones pròpies de l’Almoina del Pa de la Seu de Girona. Aquesta quantitat s’ha obtingut gràcies al buidatge sistemàtic dels assentaments que s’hi refereixen i que es troben als manuals de comptes conservats. Quan el paborde de l’Almoina concedia la llibertat a alguna de les seves persones pròpies i sòlides, consignava immediatament aquell enfranquiment al manual de comptes d’aquell any. Es feia així encara que la quantitat que s’hagués fixat com a preu no es pagués en aquell moment. Quan finalment es cobrava, es consignava bé en el manual on constava la concessió de la redempció o bé en el manual coetani a la data de pagament per justificar aquell ingrés de numerari.

Gràcies a aquests assentaments en els quals el més important és anotar un ingrés, coneixem una desena d’enfranquiments que es devien concedir i consignar en llibres de comptes actualment perduts. En alguns casos apareixen en els apartats destinats a tots els deutes que es tenien amb l’Almoina, apartats que els paborde solien intitular “debitis antiquis”. Així, per exemple,

“P. Toron pagua XXXVIII s. que devia de la resamença de sa nora, segons apar en libra de XCVIII, en lo coern firmat a la fin del dit libra, en XXI fula del dit coern, I II., XVIII s.”⁵⁵

D’altres vegades, apareixen entre els foriscapis corresponents a l’any del manual, bo i aclarint que es tracta d’un pagament endarrerit i que la consignació original de l’enfranquiment hauria de trobar-se en el manual coetani a la concessió de la llibertat. Vegem-ne un cas:

---

55 AHG, Hospici, núm. 45 (1406-1407), fol. CXI [Debitis antiquis]. Aquest quadern al que es refereix l’assentament també s’ha perdut.

“Item Bernardus Venrelli, parrochie de Villa Asinorum, debet qui restant ad solvendum pro redempcione persone sue, ut patet in libro Elemosine anni MCCCLVI, XL folio.”⁵⁶

En aquests casos i tot i que no es pot localitzar el primer assentament, he comptat i inclòs aquestes referències en la quantitat total de redempcions concedides per l'Almoïna. Em sembla lògic no obviar aquesta informació encara que no es pugui saber quan es va atorgar la llibertat al pagador o al seu familiar. Per això en els quadres i gràfics he considerat aquests casos juntament amb la resta dels consignats en el mateix manual, tot i que devien correspondre a anys anteriors. En qualsevol cas, i en ser pocs, la seva inclusió en els anys que realment no els correspondrien no afecta de manera significativa les meves afirmacions, negacions, asseveracions, suggeriments o conclusions.

En un altre ordre de coses, cal dir que alguns pocs assentaments dels manuals de comptes consignen l'enfranquiment de més d'una persona. Normalment succeeix així quan es redimeixen, en el mateix moment, els dos membres d'un matrimoni, dos o més germans o germanes, o un matrimoni i els seus fills. Sempre els lliga un vincle de parentiu i el preu es fixa conjuntament per a tots els redimits i sense especificar quina quantitat hauria de pagar cadascun d'ells per separat. Per exemple,

“Item dona hom a reembre G. Mir e sa muyler [...] e eren gent pobra que no avien res, ere.lus pervengut I mas per lo cal s'avien a fer homes d'altre seyor e fenseren pacti ab l'Almoyna que donasen, emfre marit e muyler, LX s.”⁵⁷

Finalment només dos assentaments informen de l'enfranquiment d'una quantitat indeterminada de persones,

---

56 AHG, Hospici, núm. 21 (1358-1359), fol. XXXIV v.

57 AHG, Hospici, núm. 16 (1349-1350), fol. VIII [Celrà].

cas de “recepi pro redempcionem d'en Ros et pro redempcionem fratrum suorum, avuncolorum suorum”.⁵⁸

Així doncs, en aquest capítol, hi he comptat les 557 persones que sens dubte es van redimir i no pas els assentaments registrats, que serien uns pocs menys. Amb tot, durant tot el període estudiat segur que es van atorgar més redempcions, però fa de mal dir quantes perquè un bon nombre de manuals de comptes dels pabordes no ens han pervingut.

3.1. Les redempcions de persones pròpies segons els *Costums de Girona*

Els *Costums de Girona* es referien a la diòcesi de Girona, però també d'altres, com la de Vic, bo i estipulant quines eren les pràctiques seguides en aquests territoris. Diversos capítols de les diverses còpies conservades dels *Costums* es refereixen als enfranquiments del remences i assenyalen per què, quan i per quin preu els senyors havien o podien concedir-los la redempció. A dreta llei, les dones eren les que podien aconseguir més fàcilment la redempció. Això era a causa de diferents factors, com ara que la seva feina, si bé molt important, no es devia considerar tan imprescindible, o que el tipus de casament vigent era preferentment virilocal i de transmissió hereditària bàsicament a través dels homes o fills mascles, i que, a través dels seus matrimonis, es podien establir lligams importants amb altres famílies i masos. Entre les redempcions de dones destaquen les de les anomenades “verges”. La terminologia utilitzada és clara, les noies “verges” són aquelles que encara no s'han casat i que, per tant, teòricament són verges. Altres expressions i termes coetanis per designar-les són més clars i contundents: són dones no corruptes o que no han estat mai corrompudes.

Els *Costums de Girona* establien que els senyors estaven obligats a acceptar i concedir l'alliberament de les filles “verges” dels seus homes i dones propis –sempre i quan no fossin pubilles ni hereves– que tinguessin previst casar-se amb un home que no

---

⁵⁸ AHG, Hospici, núm. 7 (1340-1341), fol. LVII [Gaüses].

fos propi de la seva mateixa senyoria. Les redempcions de noies “verges” o “incorruptes” són a tot arreu les més nombroses i, de fet, també eren les més fàcils d’aconseguir i les que, en principi i en teoria, afectaven menys l’estabilitat econòmica del mas i de la família d’origen. Si la noia es casava abans de redimir-se amb un home lliure o propi d’una altra senyoria, podia ser castigada pel seu senyor a pagar la mateixa quantitat que pagaria una noia no “verge” o corrupta. No sembla un cas molt habitual. Però sempre hi ha excepcions, com ara la de Berenguera, filla de Guillem Frigola de Bacià, de la parròquia de Sant Vicenç de Camós. Ella, com la seva família, era pròpia per dues terceres parts de Guillem de Segueró de Vilavenut i, per l’altra, de l’obtentor del benefici de l’església de Sant Vicenç de Camós. Segons recullen els documents, Berenguera s’havia de casar amb Ramon Guilió de Camós i, per tant, es va redimir de les dues terceres parts que tenia Guillem de Segueró, a qui va pagar el que li corresponia dels 2 sous i 8 diners acostumats, però va oblidar redimir-se de l’altra tercera part. Un cop casada, l’obtentor del benefici li va concedir la llibertat però castigant-la a pagar 30 sous.⁵⁹

Els *Costums* també assenyalen que el senyor no podia exigir la redempció de la vídua de l’home propi que, com hem vist, havia de ser, per força, pròpia de la mateixa senyoria que el seu marit. En el cas que el senyor li ho demanés, li suggerís o li exigís i ella ho acceptés, el preu de la seva llibertat no podria excedir tampoc l’equivalent a la tercera part dels seus béns. En el cas que fos la dona la que volgués redimir-se, el senyor li podia demanar la quantitat que volgués.⁶⁰ La redempció de

---

59 ADG, perg. Pia Almoina, Camós, núms. 347 (26 d’agost de 1335) i 346 (23 de febrer de 1336).

60 “També cal saber que el senyor no pot obligar una dona vídua que es redimeixi. Però si, després que el senyor l’ha cridat perquè es redimeixi, ella es vol redimir, el senyor no li pot demanar més de la tercera part dels béns que té. Però si és ella qui crida el senyor, aleshores el senyor pot rebre lícitament d’ella el que pugui obtenir, perquè altrament el senyor no està obligat a fer redimir la vídua excepte si es casa. I si aleshores és corrupta, li donarà el terç dels béns, com s’ha dit.” T. MIERES, *Costums de Girona*, edició crítica i traducció d’A. COBOS FAJARDO, Biblioteca d’Història Rural, Girona 2001, pp. 124-127.

les filles pubilles i hereves era molt més difícil d'aconseguir perquè implicava, més o menys immediatament, que el mas i les seves propietats quedarien sense tinent. De fet i en teoria, a les senyories eclesiàstiques aquesta pràctica era prohibida.⁶¹ Ara bé, si la pubilla demostrava que podia deixar un altre hereu a les seves anteriors possessions, llavors la redempció era viable i es seguïen les normes de les altres dones.

Pel que fa als homes, els *Costums de Girona* establien diferents categories. Els que demanaven la redempció amb més assiduïtat eren els fadristerns, que solen ser anomenats “joves homes”, tant als *Costums* com altra documentació coetània.⁶² Es tracta de tots els fills mascles d'un home propi que no en siguin l'hereu. Per una banda, els senyors només estaven obligats a redimir-los si es volien casar o establir-se a un altre mas però, per l'altra, el senyor no podia obligar-los a redimir-se. De la mateixa manera que les pubilles, els fills hereus d'un mas propi teòricament no podien abandonar-lo i deixar-lo sense hereus.⁶³ En cas que fessin donació dels seus béns a una altra persona, no necessàriament home, que es comprometés a quedar-se i treballar el mas, podien redimir-se amb les mateixes condicions que qualsevol altre fill d'home propi. També podien fer donació dels seus béns al seu senyor. Finalment, cal assenyalar que el Concili Provincial de Tarragona de l'any 1369 va prohibir terminantment l'ordenació de gent de remença. Així, doncs, abans d'ordenar-se s'havien de redimir i, si eren hereus, deixar el mas d'origen en mans d'algú altre.⁶⁴

3.2. Les redempcions concedides per l'Almoïna de Girona

Des del juny de 1331 fins al juny de 1458, el paborde

---

61 E. de HINOJOSA, *El régimen señorial y la cuestión agraria...*, p. 216.

62 No és aquest el cas dels paborde de l'Almoïna que només en molt poques ocasions es refereixen a alguns dels seus homes titllant-los així, quan, en teoria, molts més podrien haver de rebre aquest qualificatiu.

63 J. M. PONS I GURI, “Relació jurídica de la remença i els mals usos a les terres gironines”, *Revista de Girona*, 118 (1986), pp. 40-41.

64 J. M. PONS I GURI, “Relació jurídica de la remença...”, p. 40.

de l'Almoina del Pa va concedir la llibertat a més de 557 persones. Cal considerar, en primer lloc, quantes d'aquests redempcions corresponen a homes i quantes a dones i, entre aquest darrer grup, cal distingir entre les dones "verges" o "incorruptes", segons l'expressió utilitzada indistintament pels manuals, i les que no ho eren. En aquest punt, però, cal remarcar que, és impossible saber en què es basava el paborde per distingir les noies "verges" de les altres. De fet, excloent les vídues i alguna pubilla –que pagava més perquè era hereva del mas– els paborde no aclareixen mai en els seus llibres de comptes perquè redimeixen a alguna dona com a "corrupta" i no com a "verge". Encara que no podem saber com les distingien els paborde sabem que, de fet, ho feien. Així es desprèn de l'assentament de l'enfranquiment de Perpinyana, filla de Jaume Mateu de Vilamorell. El seu pare va haver de satisfer a l'Almoina 5 sous –poc més del doble del pagat per una "verge"– malgrat que s'hi escriu "quod vis esset virgo que no sit".⁶⁵ En aquest cas sembla que s'hi insinua la intenció del pare de la redimida de fer-la passar per "verge" per estalviar-se diners i potser també altres coses. Però, com podia estar tan segur el paborde que aquella que es volia fer passar per "verge", en realitat no ho era? Potser havia tingut un fill o potser la mala fama la precedia...

En aquest mateix sentit, un assentament del mateix manual consigna que es va redimir Guialmona, filla d'Arnau Candel de Viladasens, i que va pagar 2 sous i 8 diners per la seva llibertat com si fos una noia "verge". Un temps després, el mateix paborde va escriure a sota del corresponent assentament: "Hic fuit fraus quod posquam fuit corrupta fuit redempta". Però, no aclareix si la noia en qüestió o la seva família o el seu mas d'origen van ser penalitzats pel frau, encara que sembla difícil perquè quan es va descobrir l'engany, la noia ja era lliure. Aquest cas indica clarament dues coses. Per una part, que el paborde es podia equivocar en decidir si una noia havia

---

65 AHG, Hospici, núm. 3 (1334-1335), fol. XXVII (Borrassà).

de redimir-se com a “verge” o no, que se’l podia enganyar o que les informacions que rebia podien ser errònies. Per l’altra, que, com a mínim en alguns casos el paborde i la senyoria podien seguir controlant les seves persones pròpies després de redimides.

Els enfranquiments de noies “verges” que volguessin casarse (així com els de les altres dones i els homes no hereus) havien de ser automàtics, tal com deien els *Costums*. Per això cal remarcar que la quantitat de noies “verges” redimides no pot constituir de cap manera un bon indicador de la major o menor permissivitat de l’Almoina de Girona –com de qualsevol altra senyoria– envers l’enfranquiment dels seus homes i dones propis. Arreu les “verges” eren, amb diferència, les que més sovint es redimien. En el domini de l’Almoina ho van fer unes 343 d’un total de més de 557 enfranquiments documentats, és a dir, el 61,5%. Pel que fa als homes, se’n van redimir més de 178 al llarg de tots els anys estudiats, és a dir, un 32%. Les dones no qualificades de “verges” que poden ser “corruptes”, vídues o pubilles, són les menys representades. Només n’hi ha 36 casos documentats, és a dir, un 6,5% del total.

Des del manual de 1331-1332 fins al de 1347-1348, anterior a l’arribada de la pesta negra a la ciutat de Girona i la regió que l’envolta, l’Almoina va alliberar de la servitud a 220 persones. D’aquestes 220, poc menys de tres quartes parts, és a dir, 155, van ser noies “verges”; poc més d’una altra quarta part, 62, van ser homes, i només 3 de les persones alliberades van ser dones no “verges”, una xifra gairebé simbòlica: poc més de l’1%. Des de l’any 1348 fins a finals del segle XIV, hi ha documentades 168 redempcions: poc més de la meitat, 90, corresponen a noies “verges”, 58 a homes, i 20 a dones “corruptes”, sobretot, com veurem, vídues. Durant els primers 57 anys del segle XV, l’Almoina va atorgar o, més ben dit, va vendre la llibertat a 169 dels seus homes i dones propis. Com en els períodes precedents, més de la meitat a noies “verges”, 98, la mateixa quantitat d’homes que en el mig segle anterior, 58, i la xifra de les altres dones va tornar a disminuir a 13.

	“VERGES”	ALTRES DONES	HOMES	TOTAL
1331-1347	155	3	62	220
1348-1400	90	20	58	168
1403-1458	98	13	58	169
TOTAL	343	36	178	557

3.3. Evolució cronològica de les redempcions

Tot i que no s’han conservat tots els manuals de comptes dels segles XIV i XV, crec que n’han pervingut suficients com per intentar establir una cronologia del conjunt de redempcions. Afortunadament, des de l’any del primer manual –1331– fins l’any 1353 s’han conservat pràcticament tots. La segona meitat del segle XIV compta amb un nombre inferior de manuals, sobretot pel que fa als de les dècades dels anys 50 i 60, fins a finals dels 70, i des de llavors fins a finals de segle. En el segle XV, o més ben dit, fins l’any 1457-1458, hi ha menys buits documentals.

3.3.1. 1331-1347

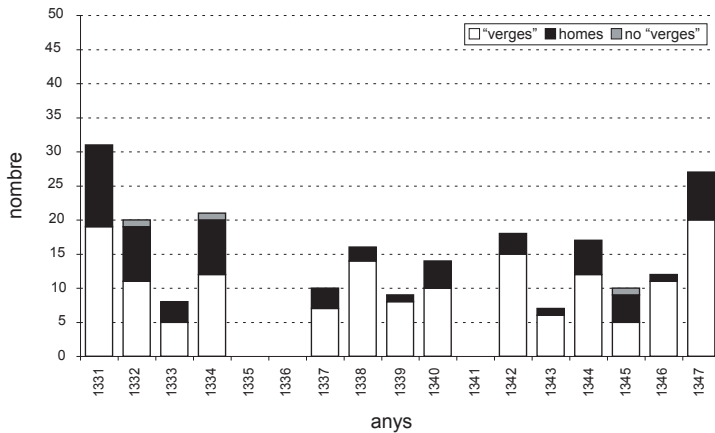
Al primer manual –1331-1332– hi ha 31 redempcions, la xifra més alta del període: no es repetirà fins el 1347-1348. Al llarg d’aquests d’anys es consignen un mínim de 7 redempcions anuals, només tres llibres n’enregistren menys de 10, els corresponents als anys 1333-1334, 1339-1340 (dels que només s’ha conservat un fragment) i el de l’any 1343-1344. Al seu torn només tres manuals consignen 20 o més enfranquiments: els dels anys 1331-1332, 1332-1333, 1334-1335 i 1347-1348. Així sí, a tots els llibres de comptes dels pabordes d’aquest període hi ha més alliberaments de “verges” que no pas d’homes o de dones no “verges”. La diferència entre els tres col·lectius és aclaparadora. Normalment la meitat de les redempcions consignades són concedides a “verges” i només al manual de l’any 1345-1346 es va redimir tan sols una casadora més que un home. Però a tots els llibres hi ha homes redimits, al contrari que amb la resta de dones que només apareixen en tres

LES REDEMPCIONS CONCEDIDES ANUALMENT PER L'ALMOINA
DEL PA DE LA SEU DE GIRONA (1331-1458)

ANYS	"VERGES"	ALTRES DONES	HOMES	TOTAL	ANYS	"VERGES"	ALTRES DONES	HOMES	TOTAL
1331-1332	19		12	31	1385-1388 (deute)			1	1
1332-1333	11	1	8	20	1386-1387	4	2	4	10
1333-1334	5		3	8	1398-1399	9		1	10
1334-1335	12	1	8	21	1399-1400	1	2		3
1337-1338	7		3	10	1403-1404	4		2	6
1338-1339	14		2	16	1404-1405	13	1	4	18
1339-1340	8		1	9	1405-1406	8	1	5	14
1340-1341	10		4	14	1406-1407	6	1	6	13
1342-1343	15		3	18	1409-1410	7		5	12
1343-1344	6		1	7	1411-1412	4		9	13
1344-1345	12		5	17	1414-1415	2		2	4
1345-1346	5	1	4	10	1423-1424	5	7	6	18
1346-1347	11		1	12	1429-1430	7		1	8
1347-1348	20		7	27	1430-1431	3	1	1	5
1348-1349	22	7	17	46	1431-1432	4			4
1349-1350	5	3	8	16	1436-1437	9	1	4	14
1350-1351	3	2	4	9	1439-1440	5		1	6
1351-1352	9	1	9	19	1440-1441	7	1	2	10
1352-1353	1		2	3	1444-1445	5		4	9
1354-1355	2		2	4	1449-1450	2			2
1358-1359 (deute)	4		3	7	1450-1451	4		2	6
1363-1364	4			4	1451-1452	3		2	5
1376-1377	5			5	1452-1453			1	1
1377-1378	6	2	2	10	1457-1458			1	1
1378-1379	7		3	10	TOTAL	343	36	178	557
1381-1382	8	1	2	11					

manuals. La mitjana de redempcions atorgades pels paborde de l'Almoina entre 1331-1332 i 1347-1348 va ser de 15 anuals: 11 "verges" anuals de mitjana per 0'2 dones i 4'4 homes. Les

REDEMPcions CONCEDIDES PER L'ALMOINA DE GIRONA,
1331-1347

xifres totals són de la mateixa tònica. Repeteixo 155 “verges” (més del 70%) d’un total de 220 redimits, 62 homes (poc més del 28%) i únicament tres dones documentades (un 1,4%). El manual anterior a l’arribada de la pesta, el de l’any 1347-1348 registra un bon nombre de redempcions, també molt majoritàriament de “verges” (20 de 27). Per tant, el primer i l’últim llibre de comptes d’aquest període són els que, amb molta diferència, consignen més alliberaments de remences.

3.3.2. 1348-1400

Segons Guilleré, la pesta negra va arribar a Girona i a les poblacions dels seus voltants a mitjan maig de l’any 1348.⁶⁶ Per tant, el manual de comptes de l’Almoyna que es va començar l’1 de juny d’aquell mateix any és coetani i ha de reflectir els efectes més immediats de l’epidèmia. Abans de res, cal dir que aquest manual és el que conté, amb molta diferència,

66 C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*, Ajuntament de Girona-Publicacions de l’Abadia de Montserrat, Barcelona 1993, pp. 171-173.

el nombre més gran d'enfranquiments de persones pròpies. Aquell any el paborde va consignar la redempció de 46 persones: 22 “verges”, 17 homes i 7 dones, 4 d'elles vídues.⁶⁷ Aquest augment tan clar de les redempcions concedides immediatament després del mes de juny de 1348, més de tres quartes parts més de les 27 consignades al manual anterior, esdevé encara més significatiu si tenim en compte que es fa sobre la base d'una població teòricament molt més reduïda.⁶⁸ Per tant, enlloc de parlar d'una minva i relativa escassetat de redempcions després de l'epidèmia, crec que haurem de referir-nos, més aviat, a un clar increment immediat.

Tanmateix durant els anys següents, 1349-1350, 1350-1351, 1351-1352, 1352-1353, 1354-1355, el nombre d'enfranquiments va davallar a nivells inferiors que en el període precedent. En cap d'ells es van superar els 20 casos anuals i en 2 es van consignar menys de 7 redempcions, que en el període precedent, com acabem de veure, era la xifra més baixa. De nou, doncs, sembla que els efectes directes de la pesta negra serien absolutament immediats. En el manual de l'any coetani augmenta molt el nombre de redimits, però torna a disminuir en els següents a cotes molt baixes, només superades per les dels dos darrers manuals amb redempcions consignades. Un canvi significatiu que es produí durant els anys posteriors a la pesta negra és que la proporció de “verges” entre els redimits va baixar mentre augmentava la d'homes i altres dones. Entre els anys 1348 i 1355, es van redimir tants homes com “verges”,

---

67 Curiosament, s'observa que tres germans s'enfranquiren a la vegada i una noia “verge” ho féu el dia abans que el seu germà, AHG, Hospici, núm. 15 (1348-1349), fol. XIII i XXIII v., respectivament.

68 Com ja he insinuat, és impossible –si més no, ara per ara– calcular la població morta a causa de la pesta negra en els dominis de l'Almoina de Girona per bé que indubtablement van patir les mortaldats. En manuals posteriors el paborde es refereix a l'any 1348 com al “tempore mortalitatis” i, per exemple, el mas Noguer de Camós, entre d'altres, es va tornar a establir l'any 1366 perquè estava abandonat des que els seus propietaris havien mort en la “mortaldat” del 1348 (ADG, pergs. Pia Almoina, Camós, núm. 213). Guilleré proposa una disminució de la població d'entre un 15 i un 20% a la ciutat de Girona (C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV...*, vol. II, p.179).

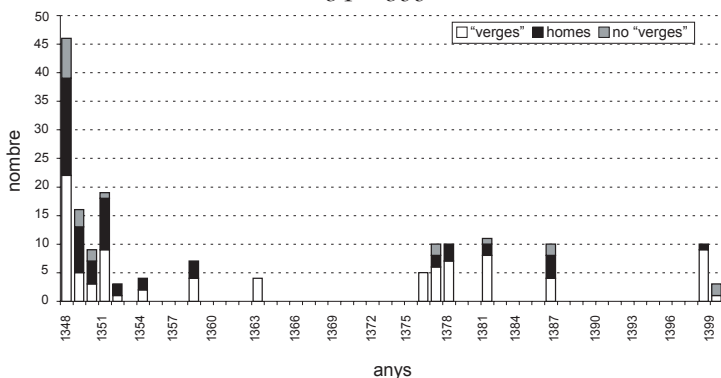
42. Fins i tot als manuals de 1349-1350 i 1350-1351 i 1352-1353 hi ha més assentaments que informen d'enfranquiments d'homes que no pas de "verges". Al mateix temps, la xifra de tretze dones no "verges" redimides durant els anys posteriors a l'epidèmia contrasta amb els només tres casos que es poden documentar entre de les 220 redempcions consignades als manuals de 1331 a 1348. Potser hi havia un major nombre de masos buits o de vidus tinentes de mas...

El buit documental dels anys 1355 a 1376, només trencat per un fragment del manual de 1363-1364, ens impedeix poder apreciar quin va ser el signe de l'evolució posterior. Amb tot, només el manual de l'any 1376-1377 –bo i exceptuant el fragment conservat del de 1399-1400 i el llibre de deutes de 1385-1388–, registra menys de 10 enfranquiments. Val a dir, a més, que en aquell any només es van consignar redempcions de noies "verges". Als altres llibres hi ha majoritàriament "verges": 40 en total, però també hi ha homes, tot i que només 13; per contra el nombre de dones disminueix però no tan espectacularment, 7. Cal destacar el llibre de l'any 1386-1387 en el qual el nombre d'homes i dones no "verges" redimits va ser superior al de les dones "verges". S'ha de tenir present que en el darrer terç del segle XIV i les primeres dècades del segle XV noves epidèmies van sacsejar la diòcesi de Girona i que també es va veure afectada pels terratrèmols dels anys 1427 i 1428. Les conseqüències demogràfiques que se'n deriven són una nova davallada o estancament de la població que lamentablement tampoc puc avaluar al domini de l'Almoina de Girona.⁶⁹

---

69 C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV...*, vol. II, pp.189-213; P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, Curial-Edicions 62, Barcelona 1986, vol. I, pp.197-199; R. GARCÍA CÁRCCEL i M. V. MARTÍNEZ RUÍZ van assegurar que "en 1427 la població era totavia pràcticament igual a la de 1378" i que "a mediados del siglo XV se produjo un gran descalabro demográfico" (*Población, jurisdicción y propiedad del obispado de Gerona (Siglos XIV-XVII)*, Colegio Universitario de Gerona y Universidad Autónoma de Barcelona, Gerona 1976, p. 41). A. RIERA afirma que els terratrèmols "van recruar [...] la contracció econòmica, la davallada demogràfica i la inestabilitat social" ("El bisbat de Girona...", p.196).

REDEMPCIONS CONCEDIDES PER L'ALMOINA DE GIRONA,
1348-1399

3.3.3. 1403-1458

El primer manual conservat del segle XV, el de 1403-1404, presenta 6 redempcions, la xifra més baixa dels primers quinze anys d'aquest segle. Els llibres posteriors consignen un mínim de 10 enfranquiments cadascun, però baixen a 4 (2 "verges" i 2 homes) l'any 1414-1415. L'any 1423-1424, tornen a augmentar fins a 18 i, sorprenentment, només hi ha 5 "verges" i 6 homes i el que és menys habitual, 7 de les redimides van ser dones "corruptes". De fet, aquest és l'únic llibre de tots els estudiats que consigna més redempcions de dones que no pas de les altres dues categories. En altres dos manuals d'aquests primers quinze anys del segle XV, el de 1406-1407 i 1411-1412, el nombre d'homes i dones no "verges" redimits va superar el de dones "verges", fins llavors més abundants.

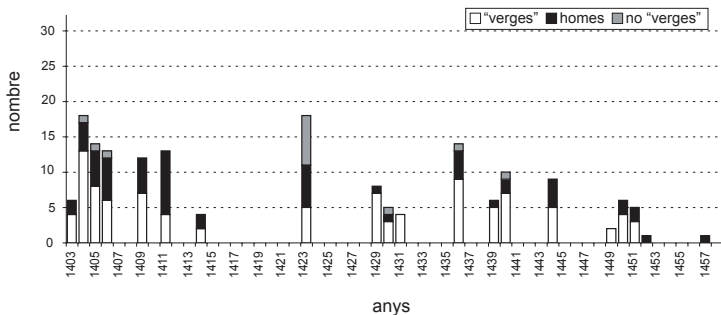
Els llibres de comptes posteriors registren 10 o menys redempcions cadascun, exceptuant els dels anys 1436-1437 (14) i 1440-1441 (10) i les proporcions entre les tres categories establertes es van tornar a mantenir com a principis del segle XIV. Durant tots els anys del segle XV amb presència de redempcions, més de la meitat dels redimits va correspondre a noies "verges" (98 casos o el 58%), poc més d'una quarta part a homes (58 o el 34,3%) i només 13 a dones no qualificades ni tractades com a "verges" (el 7,7%).

Tot i això, no a tots aquests manuals hi ha documentats enfranquiments de “verges” o d’homes. Els anys 1431-1432 i 1449-1450 no es va alliberar cap home i, per contra, els dos darrers manuals amb assentaments de redempcions, 1452-1453 i 1457-1458, cap “verge” va ser redimida.

En els tres períodes establerts sempre hi ha més “verges” redimides, tot i que la seva proporció disminueix després de 1348. Abans se’n van enfranquir 155, és a dir, el 70,5% i després 90 o el 53,6%, però al segle XV, la proporció augmenta poc fins arribar al 58% encara que es van enfranquir més noies, 98. Abans de la pesta, l’Almoïna va alliberar 62 homes, és a dir, el 28,2%, i malgrat que en casos reals disminueixen, després de 1348 només se’n van alliberar 48, de la mateixa manera que durant el segle XV, la proporció no va variar gaire, poc més del 34%. La quantitat de dones redimides va passar d’una presència gairebé simbòlica abans de la pesta, 3 o l’1,4%, a arribar a 20 o l’11,9%, després de l’epidèmia, per tornar a disminuir al segle XV fins a 13 o el 7,7%.

Aquest recorregut cronològic per les redempcions concedides per l’Almoïna de Girona a les seves persones pròpies s’interromp bruscament al manual de l’any 1457-1458, en el qual es consigna l’última. Un home de Cassà de Pelràs –que, segons el paborde, “no era cap de mas”– va pagar 10 florins el 5 de maig de 1457 per la seva llibertat. Als següents manuals conservats, els de 1460-1461, 1462-1463, etc., ja no hi

REDEMPCIONS CONCEDIDES PER L’ALMOÏNA DE GIRONA, 1400-1468

figuren més pagaments ni més notícies sobre enfranquiments. Al meu entendre, seria massa casual pensar que cap altre home o dona pròpia de l'Almoina va voler comprar la llibertat o que els pabordes van deixar de consignar les redempcions als seus llibres de comptes.

4. ELS PREUS DE LES REDEMPCIONS

4.1. Els preus segons els *Costums de Girona*

Els *Costums de Girona* indiquen que el preu de les redempcions de les noies “verges” estava fixat en 2 sous i 8 diners.⁷⁰ De fet, els historiadors que han tractat el tema afirmen que aquest era el preu que es pagava per la llibertat de les “verges” a moltes senyories catalanes. Als assentaments dels manuals de comptes que recullen aquesta mena d'enfranquiments, el paborde a vegades i, sobretot, ja ben entrat el segle XV, fa constar al costat del preu “ut est moris episcopatus Gerunde”, “axi com és acostumat de pagar de infanta verge”, “axi com es acostumat de fadrina verge” o anotacions similars. Cal assenyalar, però, que Serra Vilaró parla de 10 sous, i fins i tot més, pagats per cada noia redimida a les baronies de Pinós i Mataplana; de fet, documenta un preu de 8 sous “que és el cas de donzella més a bon preu que he registrat”.⁷¹

Pel que fa als preus de les dones no “verges” i als fills mascles, els *Costums de Girona* diuen que havien de pagar com a màxim l'equivalent a una tercera part dels seus béns.⁷² Si el

---

70 “Domini pro maiori parte in diocesi gerundense, filias hominum suorum incorruptas, cum matrimonio collocantur, absolvunt ab eodem domino pro duobus solidis et duobus denariis”. Aquest és el text del capítol 11 dels *Costums*, J. M. PONS I GURI, *Les col·leccions de Costums de Girona*, Fundació Noguera, Textos i Documents, 16, Barcelona 1988, p. 64; també ho recull el capítol 37, entre d'altres.

71 J. SERRA VILARÓ, *Baronies de Pinós...*, p. 333.

72 “A corruptis et filiis masculis habent sicut possunt cum eis convenire, dum tamen ultra tertiam partem non exiguant bonorum suorum”, J. M. PONS I GURI, *Les col·leccions de Costums...*, capítol 11, p. 64.

redimit no tenia béns o en tenia massa pocs, el preu es fixava en funció de les diverses condicions que reunia la persona i dels béns del mas que podria arribar a heretar o en el qual podria entrar.⁷³ Els *Costums* també estipulaven que el senyor no podia exigir la redempció de la vídua d'un home propi. Si ella acceptava l'enfranquiment, el preu de la seva llibertat tampoc no podia excedir la tercera part dels seus béns però si era ella la que es volia redimir, el senyor en podria obtenir la quantitat que volgués. Certament, seria interessant saber si es respectava o no el límit de la tercera part dels béns en fixar els preus de les redempcions, tal com es respectaven els 2 sous i 8 diners. Però els manuals de comptes no expliquen com es fixaven els preus que enregistraven. Tot i que probablement podien contribuir en fixar-los diversos factors tals com l'edat, la capacitat de treball, la situació econòmica del redimit i del seu mas d'origen, la permanència al mas d'altres persones que el seguissin explotant, així com, tal com assenyala Piskorski,⁷⁴ la possibilitat d'augmentar la població del mas d'origen, les opcions futures de l'enfranquit, etc.

En alguns casos, les famílies o els habitants d'un mas podien haver pactat amb anterioritat el preu de totes les redempcions futures amb el seu senyor i així es contempla també als *Costums*. Així es fa constar en alguns documents d'homenatge o establiments de masos. Per exemple, el 17 de març de 1337, Guillem Devesa de la parròquia de Sant Dalmai i casat amb Ermessenda, va prestar homenatge al paborde de l'Almoina

---

73 "Item si aliquis iuvenis homo vult se redimere a suo domino, ipse dominus ad hoc non compellitur consentire, nisi ducat uxorem vel stabiliat se. Et versavice, iuvenis homo non potest compelli ut se redimat a domino suo. Et si ambo non convenerint super redemptione hacienda, dominus habeat tantum pro redemptione tertiam partem bonorum iuvenis hominis quecumque et quocumque sint ipsa bona. Si vero iuvenis homo nichill vel modicum habeat in bonis, debet dominus habere pro redemptione secundum convenientiam eorundem, inspecta qualitate persone ipsius iuvenis hominis et legitima parte ei pertinente in bonis mansi presenti vel futura ex testato vel ab intestato", capítol 37, també hi fan referència altres capítols, com l'11.

74 W. PISKORSKI, *El problema de la significación y del origen...*, p. 40.

per raó de la borda Creixell de Sant Dalmai, a condició de poder-se redimir ell per 30 sous i la seva esposa i els seus fills gratuïtament.⁷⁵

4.2. Els preus de les redempcions concedides per l'Almoïna de Girona

Al llarg de tot el període considerat (1331-1458), hi ha preus elevats i preus baixos, referits, uns i altres, tant a homes com a dones. Els 343 assentaments que consignen les redempcions concedides pels pabordes de l'Almoïna a noies “verges”, registren que el preu de la llibertat era el fixat pel costum, és a dir, 2 sous i 8 diners. Per tant, la gran varietat de preus només és en la resta de redempcions. Abans de la pesta negra, per exemple, l'home que va haver de pagar més, va pagar 300 sous l'any 1334-1335 i el que va pagar menys, va pagar més de 6 sous i 10 diners el 1342-1343. En els anys transcorreguts des de la pesta fins a finals de segle, el preu individual més alt va ser de 400 sous (1350-1351)⁷⁶ i el preu més baix de només 5 (1348-1349). Finalment, i durant la primera meitat del segle XV, el més alt va ser de 385 sous (1429-1430) i el més baix de 33 (1444-1445); val a dir, a més, que dos homes van ser redimits sense haver de pagar cap preu (1406-1407 i 1436-1437). Aquestes grans disparitats també es manifesten en els preus pagats per les dones, excloent-hi les “verges”, tot i que

---

75 ADG, perg. Pia Almoïna, Brunyola, núm. 773. Es poden veure altres exemples a E. de HINOJOSA, *El régimen señorial y la cuestión agraria...*, p. 214, on en transcriu un d'Amer de l'any 1280. També en presenta dos casos J. BOLÒS, *El mas, el pagès i el senyor...*, p. 175, i un altre J. FERNÁNDEZ TRABAL, *Una família catalana medieval. Els Bell-lloc de Girona...*, p. 188, entre d'altres.

76 Tanmateix al manual de l'any 1377-1378 un assentament signa l'enfranquiment de tots els membres del mas Gombau de Riudellots de la Selva que es va tornar a establir poc temps després. El preu d'aquesta redempció familiar i conjunta es va fixar en 900 sous, però els obvio perquè l'assentament no permet saber quanta gent es va redimir i no seria el mateix que els redimits fossin només el matrimoni de tinents o que, a més a més, s'haguessin redimit tots els seus fills, sobretot si tots ells o la majoria eren mascles o dones no “verges”.

en general són més baixos que els pagats pels homes.⁷⁷ Abans de la pesta, el preu més alt va ser de 40 sous (1345-1346) i el més baix, de més de 3 (1332-1333).⁷⁸ Després de la pesta, una vídua és qui va pagar el preu més alt, 260 sous (1377-1378), i el més baix va ser de 5 sous (1348-1349). L'any 1405-1406 es va pagar el preu més baix del segle XV, 25 sous, i l'any 1430-1431, el més elevat, 165 sous.⁷⁹

Les disparitats es manifesten fins i tot en les redempcions pagades per membres d'una mateixa família redimits amb poc temps de diferència, obviant, lògicament les redempcions de “verges”. Aquest és el cas de dues de les redempcions consignades al manual de l'any 1331-1332. Dos germans, Raimon i Estruc Seloni de Brunyola, es van redimir amb pocs dies de diferència. Raimon va pagar 30 sous per la seva llibertat i el segon 40, és a dir, una quantitat molt similar, però no igual.⁸⁰ Pocs anys més tard, el 1334-1335, es van enfranquir dos altres germans, Berenguer i Raimon Estrany, també de Brunyola. Mentre que el primer va haver de pagar 140 sous –un dels preus més alts d'abans de la pesta negra–, l'altre paga menys de la meitat, és a dir, 60 sous.⁸¹ Quan els redimits no són germans passa el mateix, així s'observa, per exemple, en

---

77 No sempre és així, per exemple, en el manual de l'any 1348-1349 la redempció més onerosa va ser concedida a Maria Carbonella d'Espinavessa que va haver de pagar 180 sous mentre que la llibertat més cara d'un home va costar probablement 100 sous. A més a més tres germans redimits el mateix dia només van pagar 140 sous entre els tres (AHG, Hospici, núm. 15 (1348-1349)).

78 Cal assenyalar que tres assentaments que consignen redempcions de –molt probablement– noies “verges” tampoc no enregistren cap preu pagat, però no aclareixen si van ser redimides sense haver de pagar res o si només es va començar a escriure l'assentament però no es va acabar: “Item receipt pro redempcione Guialmone, filie Jacobi Mironi [de Cassà de la Selva]” (AHG, Hospici, núm. 1 (1331-1332), fol. XV v.); “Recepi de redempcione Estruge, filie dicti Costa” (AHG, Hospici, núm. 7 (1340-1341), fol. XXXIII), i “Recepi de redempcione Berengarie, filie Berengarii Meruny de baiulia R. Ar., dimisi amorem Dei” (AHG, Hospici, núm. 10 (1344-1345), fol. XL v.).

79 L'únic altre home redimit en el mateix any també va pagar aquest mateix preu.

80 AHG, Hospici, núm. 1 (1331-1332), fol. XXIII v.

81 AHG, Hospici, núm. 3 (1334-1335), fol. XVIII v.

les redempcions concedides per l'Almoïna a Ferrer Parayn i al seu fill Pere, ambdós de Riudellots de la Selva: mentre el pare va haver de pagar 140 sous, la llibertat del fill només en va costar 25.⁸² És probable que la diferència es degui al fet que el pare seria l'amo del mas, encara que si fos així se'ns obririen tota una altra sèrie d'interrogants. Per altra part, cal reiterar que altres casos reflecteixen la redempció de diversos germans al mateix temps, però, no sembla que el preu pagat per les seves llibertats s'hagi establert individualment sinó globalment.⁸³

En un altre ordre de coses, algunes de les redempcions documentades semblen haver estat instigades pel paborde. Em refereixo, per exemple, a dos homes que són els únics redimits de franc. Ambdós són propietaris de masos que ni treballen ni volen treballar. Al manual de l'any 1406-1407 consta que l'Almoïna de Girona va establir el mas Bofill de Fonolleres a Antoni, germà de Pere, fill de Bernat Joan de Canapost, a qui l'any 1403 havia estat establert el mateix mas Bofill per 90 lliures. L'assentament explica que en Pere no volia tenir el mas habitat ni treballat, que era vagabund i que deixava enderrocar les cases del mas, per la qual cosa el paborde proposa establir Antoni en el seu lloc, amb la condició que prestés homenatge a la institució, fes contínua residència al mas i el tingués habitat i conreat. L'Antoni ho va acceptar sempre i quan l'Almoïna redimís gratuïtament el seu germà Pere.⁸⁴ L'altre cas és al manual de l'any 1436-1437: un assentament registra que Berenguer Riera, àlies Devesa, home propi i propietari del mas Devesa de Brunyola era "vaguabundus et quasi mentecamptus". A més, tenia el mas tan abandonat que no en quedava "lapis super lapidem" de tal manera que l'Almoïna "suos sensus nec agraria habere minime poterat". Sembla que aquest és el motiu que va provocar que

---

82 AHG, Hospici, núm. 24 (1378-1379), fol. LXV.

83 Per exemple, "Recepi de redempcione Berenguer Corney et Arnaldus Corney de Piru, fratres, CCXXX solidos" a AHG, Hospici, núm. 13 (1347-1348), fol. XVI, entre d'altres.

84 AHG, Hospici, núm. 45 (1406-1407), fol. XLVII.

el paborde decidís enfranquir-lo gratuïtament,⁸⁵ de manera que la institució benèfica obtindria la renúncia dels drets que Berenguer Riera tenia sobre el seu mas i així podria tornar a establir-lo immediatament, cosa que va fer a favor de Pere Ferrera, àlies Sayes.

Crec que la redempció gratuïta només s'entén –si més no, en aquests dos casos– per la voluntat, però també alhora necessitat, de l'Almoïna de tenir tots els seus masos afocats i treballats i, per tant, en disposició de pagar els censos i agrers que havia de cobrar i amb els quals sustentava la seva vessant caritativa. En qualsevol cas, el fet que el paborde digui que aquests dos homes són vagabunds crec que no ha influït gens en la decisió d'alliberar-los sense cap preu. Setze redimits són qualificats de “vaguabundus”, “vaguabund e sens habitacio”, “de poch poder”, “sine liberis”, “eren gent pobra que no avien res” o, més clarament, pobres. En un cas el paborde afegeix que el pare del redimit “no ne ten nangun mas per l'Almoïna”. Durant el segle XIV, els titllats de vagabunds són un matrimoni i un parell de germans –un dels quals és, a més, “incensatus”–, els anys 1349-1350 i 1351-1352 respectivament. Els altres es troben en llibres de comptes del XV: un home l'any 1404-1405, 4 l'any 1405-1406, 2 el 1406-1407, 1 el 1411-1412, un altre l'any 1414-1415 i, finalment, un home i un matrimoni l'any 1436-1437. Entre ells només hi figuren dues dones que es redimeixen conjuntament amb el seus marits.

Tots aquests redimits, excepte els dos casos ja ressenyats, es redimeixen pagant un preu no excessivament baix tot i que el paborde sol fer constar que com que els enfranquits són pobres, “feu-li feta gracia” amb el preu. Molts paguen més de 100 sous per la seva llibertat: 60 el primer matrimoni i 90 els dos germans redimits al llibre de 1351. Al segle XV, els preus pagats per aquests “pobres” són més elevats: l'home redimit al manual de 1411-1412 va pagar 77 sous, altres dos (als manuals de 1404-1405 i 1405-1406) 88 sous cadascun, un

---

85 AHG, Hospici, núm. 122 (1436-1437), fol. LXXXVIII: “fuit redemptus de assensu domine sacriste secundi absente domino sacriste maiore sine aliquo precio”.

altre 100 (1405-1406), dos més 110 sous (1405-1406 i 1406-1407), i el que va pagar més va pagar 154 sous tal com consta al manual de 1414-1415, finalment, el darrer matrimoni que havia abandonat el seu mas va haver de satisfer 220 sous. Els preus més alts d'alguns manuals són, precisament, els pagats pels –intencionadament?– pobres: 1404-1405, 1405-1406, 1406-1407, 1436-1437. A la vista d'aquestes dades potser ens haurem de plantejar si el concepte de “pobre” o “vagabund” ha canviat molt des que els pabordes de l'Almoïna del Pa de la Seu els utilitzaven o si es podia ser pobre i no tenir cap mas a la Girona medieval, però tenir prou béns mobles com per pactar i acceptar un preu prou alt per la pròpia llibertat o si és que se'ls considerava pobres perquè no tenien cap mas.

4.3. L'evolució dels preus de les redempcions concedides per l'Almoïna

Abans de comentar l'evolució dels preus de les redempcions concedides per l'Almoïna de Girona crec que val la pena fer unes reflexions. En primer lloc, cal dir que no sembla massa oportú fer comparacions entre realitats no ben bé iguals. És a dir, que no és del tot correcte comparar, per exemple, el preu pagat per un home qualsevol i de qui es desconeix la seva situació tant familiar com econòmica, amb el preu pagat per qualsevol altre home, com massa sovint s'ha fet. Sobretot, si es té en compte que els preus eren fixats aïlladament en cada cas i que aquests depenien d'una sèrie de factors molt diversos. Entre aquests, no són pas dels menys importants les expectatives que s'oferien a l'home o dona propis enfranquits. De fet, ja hem vist com un dels capítols dels *Costums de Girona* es referia clarament al fet que s'havia de considerar també la riquesa del mas en el qual s'entrava, si aquest era el motiu de la redempció. Si les expectatives futures eren millors, el preu pagat podia arribar a ser més elevat. En aquest sentit cal remarcar que res no impedeix creure que, en efecte, les oportunitats ofertes a alguns remences després de 1348 fossin millors del que ho havien estat abans de la pesta negra, perquè podia haver-hi un major nombre de masos i terres productius abandonats.

ELS PREUS DE LES REDEMPCIONS D'HOMES I DONES NO "VERGES",
1331-1457⁸⁶

MANUAL	PREUS EN SOUS DE BARCELONA
1331-1332	+ 10, 30, 40, + 40, 50, 55, 60, 60, + 60, + 60, + 60, 120
1332-1333	+ 3 s 1 d , [20], 45, 60, 60, 80, 80, [80], 130
1333-1334	50, 60, 70
1334-1335	+ 5 , 40, 50, 60, + 60, 100, 140, -300, 300
1337-1338	[50], [50], 100
1338-1339	10, 60
1339-1340	30
1340-1341	28, [50], [60], 75 (germans i avi)
1342-1343	[6 s 10 d], [10], 50
1343-1344	80
1344-1345	30, 60, 60, [70], 80
1345-1346	40 , 50, 70, 80, 100
1346-1347	60
1347-1348	[15], 30, [64 s 3 d], 100, 120, 230 (2 germans)
1348-1349	5 , 5, 11, [15], [25], 30 , 35, 48, + 48, 50 , + 58 s 6 d, 60, 60, 60, + 60 , [+ 62], [70], [70], 80, [80], [100], [140 (3 germans)], 180
1349-1350	+ 8 s 5 d , 21s 11d, 30, 40, 50, 60 (matrimoni), 80 (2 germans), 120 , 240
1350-1351	10 , 40, 45 s 6 d, 60, - 88 , 400
1351-1352	+ 10, 30 , 40, 45, 50, 50, [85], 90 (2 germans), 120
1352-1353	100, 160
1354-1355	60, 90
1358-1359	+ 22 s 6 d, + 45, + 112
1377-1378	150, 165 , 260 , 350, (900)
1378-1379	25, 140, 360
1381-1382	120 , 240, 275
1386-1387	100 , 100, 100, 110, 120 , 165
1385-1388	220
1398-1399	60
1399-1400	88, 110
1403-1404	83 s 6 d, 88
1404-1405	60, 77, 80, 88, 110

⁸⁶ Entre claudators la possible quantitat total pagada. En negreta els preus pagats per les dones no "verges".

MANUAL	PREUS EN SOUS DE BARCELONA
1405-1406	25, 88, 100, 110, 110, 165
1406-1407	res, + 38, 66, 77, 88, 99, 110
1409-1410	44, 66, 66, 110, 220
1411-1412	60, 77, 77, 110, 110, 143, 154, 154, 209
1414-1415	154, 242
1423-1424	55, 55, 66, 66, 80, 80, 88, 100, 100, 110, 110, 110, 132
1429-1430	385
1430-1431	165, 165
1436-1437	res, 88, 99, 220
1439-1440	220
1440-1441	88, 400
1444-1445	33, 60 s 6 d, 66, 110
1450-1451	99 (2 germans)
1451-1452	44, 110
1452-1453	66
1457-1458	110

També cal tenir present que els *Costums de Girona* assenyalaven que el preu de les redempcions dels homes i de les dones no “verges” s’havia de fixar en funció dels béns que tenien els redimits, al temps que indicaven que les noies “verges” havien de pagar 2 sous i 8 diners. Hem vist que la disposició sobre les “verges” es complia, per tant, és possible que també es seguissin les seves directrius pel que fa a la fixació dels preus dels altres enfranquits. Així doncs, si fos cert que el preu sempre era proporcional al valor dels béns mobles del redimit crec que no tindria sentit fer aquestes comparacions de preus i que, més aviat, el que caldria seria comparar el potencial econòmic de cada mas i de cada persona en concret. D’aquesta manera, la pujada o davallada dels preus de les redempcions estaria en relació directa amb l’enriquiment o empobriment dels seus masos o famílies d’origen i del propi redimit i no pas amb altres circumstàncies, com podrien ser les marcades per la conjuntura del moment. En aquest sentit, caldria conèixer com evolucionen les economies pageses en

aquests dos segles, perquè és molt possible que alguns pagesos milloressin la seva situació econòmica des de finals del segle XIV i durant el segle XV, tot i que altres devien evolucionar exactament a la inversa.

En un altre ordre de coses, també hauríem de tenir present i considerar l'evolució de la renda, de la moneda i dels preus, és a dir, caldria saber si els preus dels productes alimentaris, els salaris, la renda feudal, etc. van augmentar o van disminuir i quant per tal d'establir si efectivament els preus dels enfranquiments es van incrementar molt, poc o gens. És a dir, crec que no s'haurien d'analitzar els preus de les redempcions aïlladament, sinó relacionar-los amb la resta de preus i de pagaments. Malgrat l'escassetat d'estudis pel període i la regió analitzats, els historiadors tendeixen a creure que després de 1348 hi va haver un procés inflacionista que potser es va perllongar fins a les primeres dècades del segle XV.⁸⁷ Si aquestes dades es confirmessin caldria relativitzar encara més el suposat augment del preu de les redempcions, del qual s'ha fet tan ressò la historiografia precedent.

Amb totes aquestes reflexions ben presents intentaré acostar-me a l'evolució dels preus de les redempcions concedides per l'Almoïna de Girona als seus homes i dones propis. En aquests pagaments no s'hi observa una clara tendència a l'alça immediatament després de la pesta negra. Les mitjanes de preus dels anys amb dades d'abans de la

---

87 Hamilton referint-se a Aragó i València parla d'augment de preus i salaris fins l'any 1380, com a mínim, i assegura que "no hi ha cap raó per a dubtar que els índexs dels preus de Catalunya, si es podessin establir, no s'assemblin als d'Aragó i no difereixin gaire dels del País Valencià". Referint-se a Girona, Guilleré va concloure que "no s'hi detecten variacions importants dels preus i dels salaris després de la pesta" i que hi ha una "estabilització dels preus i dels salaris [...] a partir del anys 1380-90" (E. J. HAMILTON, *Money, prices and wages in Valencia, Aragon and Navarre, 1351-1500*, Porcupine Press, Philadelphia 1975; C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV...*, p. 328) i P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna...*, pp. 211 i ss. Pel que fa a la ciutat de Lleida, Caterina Argilés corrobora les afirmacions de Hamilton, C. ARGILÉS, *Preus i salaris a la Lleida dels segles XIV i XV segons els llibres d'obra de la Seu*, Tesi doctoral inèdita, Universitat de Lleida, 1993 (vegeu, sobretot els capítols dedicats a l'evolució dels salaris i dels preus).

pesta no són espectacularment més baixes que les de després, ans al contrari. I això és especialment cert pel que fa a l'any següent a l'arribada de l'epidèmia, és a dir, el 1348-1349 que, com ja he assenyalat, és l'any durant el qual es concedeixen més redempcions. El mateix succeeix l'any següent, és a dir, el 1349-1350. En ambdós anys, les mitjanes dels preus són fins i tot inferiors a les d'abans: 47'5 i 59 sous, respectivament, enfront dels 79'8 de l'any 1347-1348. En conjunt, els preus pagats per les redempcions en el període 1331-1348 no són gaire diferents dels que es van pagar entre 1348 i 1359. En els catorze manuals anteriors a la pesta s'enregistren 63 redempcions d'homes i dones no "verges" per les que es van pagar una mitjana de 66'2 sous per cadascuna. Mentre que en els sis manuals posteriors, als quals hi afegim tres casos de deutes del període 1348-1359, és a dir 58 redempcions, es van pagar una mitjana de 61'5 sous per persona.

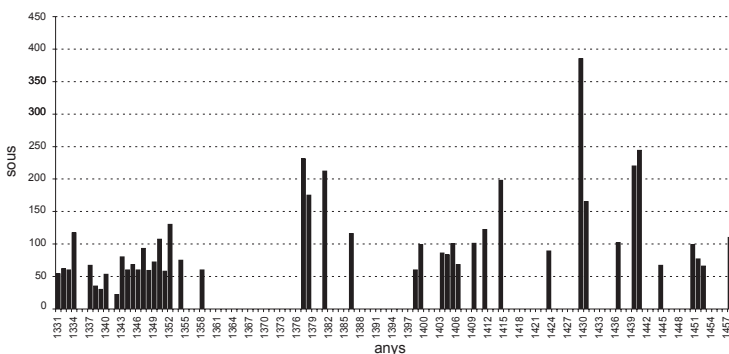
Tanmateix, cal remarcar que el nombre d'homes i dones no "verges" redimits en els anys posteriors a la pesta negra va ser superior i, per tant, la quantitat anual que va anar ingressant l'Almoina per aquest concepte era sensiblement més alta que en les dècades anteriors. Entre 1331 i 1348, els homes i dones no "verges" redimits van satisfer a la institució una mitjana de 298 sous anuals. Per contra, entre 1348 i 1355 la mitjana va ser de 564'8 sous per any, a causa, com s'ha dit, de l'elevat nombre de redempcions concedides just després de l'epidèmia de 1348. Certament, els sis manuals del darrer quart del segle XIV enregistren pagaments força més elevats. Un total de 20 homes i dones no "verges" van pagar una mitjana de 197 sous per persona (que podria quedar reduïda a 160 sous si no es tenen en compte els 900 sous per l'alliberament de tots els membres del mas Gombau de Riudellots de la Selva). Tot i que el nombre de redempcions havia disminuït en relació als anys immediatament posteriors a la pesta del 1348, es va pagar una mitjana anual de 656 sous per les redempcions d'homes i dones no "verges" (506 si no es compten els 900 sous esmentats), superior, per tant, a la de les dècades precedents.

Aquestes xifres confirmarien les dades recollides per Serra i Vilaró i Freedman. Tanmateix, he de recordar que,

malauradament, la majoria de llibres de comptes de finals del segle XIV s'han perdut i que, en els conservats, s'hi troben pocs casos d'enfranquiments. Això fa que sigui difícil de determinar quan es produí aquella inflexió o aquell trasbalsament dels preus a la llarga del que parlava Serra Vilaró. En d'altres paraules, aquest buit documental ens impedeix delimitar quan es va començar a produir l'augment en els preus que s'observa clarament en les redempcions corresponents a finals del segle XIV.

Finalment, durant la primera meitat del segle XV, el preu de les redempcions d'homes i dones no "verges" va davallar una mica, tot i situar-se per damunt dels 100 sous de mitjana: 69 homes i dones propis havien de pagar un total de 7.437 sous entre 1403 i 1458. Però, tal com s'ha assenyalat, el nombre d'individus redimits es va reduir ràpidament a partir de 1425 i, per tant, si encara s'havia de pagar una mitjana de 601 sous anuals entre 1403 i 1424, aquesta xifra era només de 262 entre 1429 i 1458. Es tracta del nivell més baix enregistrat mai als manuals de comptes. En resum i en definitiva, amb la documentació estudiada de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona, s'aprecia que les mitjanes dels preus i els preus dels enfranquiments d'abans de la pesta són lleugerament més alts que els immediatament posteriors i bastant inferiors als de finals del segle XIV i de la primera meitat del segle XV.

EVOLUCIÓ DE LES MITJANES DELS DOTS REUTS PELS CASATS A L'ALMOINA DE GIRONA, 1331-1452

5. ELS PAGAMENTS DE LES REDEMPCIONS

Tot i que, en les pàgines anteriors, he parlat del preu que havia de pagar el redimit per alliberar-se, normalment no era mai el mateix redimit qui comprava la llibertat sinó que altres persones feien front al pagament. Per altra part sembla que aquest no sempre comportava un fort endeutament, encara que, ara com ara, fa de mal dir sense conèixer res més que l'assentament que consigna la redempció. És molt possible que, malgrat que es pogués pagar de cop el preu pactat, el seu pagament comportés sacrificis econòmics que, de moment, se'ns poden escapar. I això és així perquè cal tenir present que aquests pagaments no eren aïllats sinó que s'afegien a d'altres pagaments, tant ordinaris com extraordinaris, tant previstos com imprevistos.

5.1. Qui paga les redempcions

Per aproximar-nos a la veritable influència que les redempcions dels seus membres representaven sobre l'economia dels masos remences, serà necessari saber amb tota seguretat qui s'encarregava de pagar-les. I això sobretot en aquells masos dels quals es redimia més d'un membre amb pocs anys de diferència. Teòricament, els enfranquiments els pagava el mas d'origen, el pare o el germà hereu del redimit. Tot i això hem de recordar que alguns dels enfranquiments atorgats per l'Almoina de Girona van concedir-se a persones que, sense cap mena de dubte, vivien fora del seu mas d'origen. Per aquest motiu cal pensar que difícilment el preu de la seva llibertat hauria de ser satisfet pel mas amb el qual podien no tenir cap mena de relació. Només en un dels assentaments que consignen redempcions, el paborde va fer constar que un mas havia de comprar la llibertat d'una vídua que, precisament perquè havia enviduat, havia d'abandonar-lo

“A XXVI de març de MCCCLXXXVI donam [...] a reembra

na Margarida, mulier qui fo d'en Johan Lambert, quondam, de Caules [...] per tal com lo mas ho avia a pagar tot.”⁸⁸

Els pabordes, en consignar les redempcions als seus llibres de comptes, molt rarament aclarien quina era la persona encarregada de pagar-les. Tot i això, en una desena de casos van registrar que el pare del redimit satisfaria el preu establert. Així succeeix, per exemple a “Guillelmo des Fossar debet pro redempcione Raimundi, filii sui.”⁸⁹

Això passava, sobretot, quan les persones redimides eren “verges”, tal com mostra el següent assentament: “Sibilia, filia Guillelmi Durandi de Cilrano, reputata incorrupta, fuit data ad libertatem sive ad redimendum [...] et dictus pater suis solvit II s., VIII d.”⁹⁰

En altres assentaments, també apareix consignat el nom i la relació familiar respecte al redimit del pagador. Aquest és el cas de “Debet Bernardi Felix [de Llampaias] L s. pro redempcione G. Felicis, fratris sui.”⁹¹

Entre els familiars no paterns que paguen, hi abunden els germans i fins i tot una germana. Cal pensar que aquests devien ser els hereus del mas i que per aquesta raó s’havien de fer càrrec tant de les redempcions dels germans com dels dots que aquests aportarien als seus cònjuges si es casaven. Altres vegades els pagadors eren els mateixos fills dels redimits. Val a dir, però, que sembla que això succeïa únicament quan aquests eren vidus i els fills ja s’havien fet càrrec del mas. En alguna ocasió la redempció d’una “verge” la paga el seu cunyat, és a dir, per l’home que s’ha casat amb la pubilla del mas. Alguns pagadors són oncles dels redimits⁹² i altres són els sogres (només de vidus i vídues) i els nous marits de les

88 AHG, Hospici, núm. 26 (1386-1387), fol. LXIII v.

89 AHG, Hospici, núm. 11 (1345-1346), fol. XLII.

90 AHG, Hospici, núm. 23 (1376-1377), fol. XLIII.

91 AHG, Hospici, núm. 8 (1342-1343), fol. LVII.

92 Per exemple, “resebí per man d'en Pere sa Serra de Serinyan, per rahon de resamença I seu nabot” a AHG, Hospici, núm. 19 (1352-1353), fol. XXXIII v.

enfranquides.⁹³ Només una vegada una part del preu fixat és pagat per la dona de l'enfranquit.⁹⁴

Les coses es compliquen quan els paborde consignen clarament el nom de la persona que ha de pagar el preu pactat però no la relació que hi ha entre ella i el redimit, així com tampoc el motiu que explica que algú, en aparença, aliè a la família i al redimit, es compromet a fer efectiu el pagament d'una redempció. En aquest sentit cal assenyalar que en algunes ocasions els senyors als quals s'havien d'asservir els acabats de redimir contribuïen en el pagament de la redempció. És possible, per tant, que alguns d'aquests pagadors fossin els nous senyors, però els paborde no ho especificuessin. Això es palesa, normalment, en les redempcions d'homes que paguen un preu elevat o quan l'assentament del paborde informa que eren considerats pobres. Així, per exemple, en l'enfranquiment de Guillem, fill del difunt Pere sa l'Om de Juïgues, que era "pobre i vagabund", a banda de desconèixer el motiu de la seva redempció, desconeixem perquè es van comprometre a pagar-la Bernat Moradell d'Ollers i Nicolau Climent de Ravós. Algunes redempcions de "verges" també van ser pagades per persones aparentment alienes a la família, cas de la de Narcisa, filla de n'Albaquer de la parròquia de Santa Maria de Camós. L'assentament consigna que es va redimir per a casar-se amb un espaser de Girona a canvi dels 2 sous i 8 diners acostumats i consta que aquests van ser pagats per Francesc Feliu, blanquer de Girona.⁹⁵ Amb tot, potser aquestes persones només havien estat encarregades pels seus pares o pels germans dels redimits de portar els diners del preu perquè havien de veure al paborde.

Rarament s'especifica que la persona redimida és la que es fa càrrec del pagament de la seva redempció. De fet, aquesta

---

93 Per exemple, "A XXVIII de daembra del any MCCCCVIII, Jacme des Vals de parroquia de Sent Julia des Lor, marit de la dessus dita Margarida pagua per la resamença de la dita Margarita los XXV s." a AHG, Hospici, núm. 44 (1405-1406), fol. LXXXVI v.

94 AHG, Hospici, núm. 34 (1404-1405), fol. XXXIII.

95 AHG, Hospici, núm. 35 (1398-1399), fol. XXXIII.

situació només s'ha documentat en una desena de casos, així, per exemple, “Bernat Marunys de Sancta Maria de Camors promes per reemensa de si matex de pagar LXXX s.”⁹⁶

Cal pensar que aquestes persones, totes homes, abans de demanar la redempció, devien sospesar molt bé els béns que tenien perquè havien d'aclarir què els quedaria un cop esdevinguessin lliures.

Un problema a part el plantegen aquells enfranquits dels quals el paborde consigna que el seu pare ja és difunt. De la mateixa manera que aquells que el paborde qualifica de “germans de”, “cunyats de” o “vídua de”, entre d'altres. Potser no seria agosarat pensar que aquell a qui pren de referència el paborde per identificar el redimit, seria l'encarregat de fer efectiu el pagament i que, molt possiblement, el pagador seria l'hereu del mas. És per això que cal pensar que, en aquests supòsits, les redempcions deurién afectar únicament i molt directa l'economia del mas del redimit.

En un altre ordre de coses i malgrat la seva poca representativitat, val la pena fer constar que en 5 dels assentaments estudiats que consignen redempcions el paborde hi va anotar que les encarregades de pagar-les eren dones. Una d'elles era la germana del redimit que, abans d'enfranquir-se, li havia fet donació dels seus béns i ella els havia acceptat amb el consentiment del seu marit, i per aquesta raó ella es feia càrrec de la llibertat del seu germà.⁹⁷ Les altres tres dones són les mares dels enfranquits, una d'una dona, l'altre d'un home i la tercera d'una noia “verge”.⁹⁸ Finalment, la cinquena dona pagadora és l'única que només paga una part del preu total de la redempció, el redimit, en aquest cas era el seu marit.⁹⁹

---

96 AHG, Hospici, núm. 15 (1348-1349), fol. XXIII.

97 AHG, Hospici, núm. 55 (1439-1440), fol. LXXXVI (Brunyola).

98 AHG, Hospici, núm. 17 (1350-1351), fol. XVI v. (Cassà); núm. 18 (1351-1352), fol. XVI v. (Brunyola) i núm. 51 (1451-1452), fol. LII v. (Cassà), respectivament.

99 AHG, Hospici, núm. 34 (1404-1405), fol. XXXIII (Vilavenut).

5.2. Pagaments de cop o a terminis

Els assentaments no solen aclarir si el seu preu es pagava de cop el mateix dia de la concessió, quant temps es trigava en pagar-lo o si es feia respectant uns terminis ja pactats en aquell moment. Tot i això, alguns assentaments, sobretot els referents a les “verges”, especifiquen que el cobrament es va efectuar immediatament. Tanmateix, tot apunta a creure que una part important de les redempcions d’homes i dones no “verges” també es devia pagar de cop. Ara bé, en menys d’una quarta part dels casos estudiats, el pagament es va fer en diverses tandes o “entre diverses pagues e per diverses anys”, tal com apareix especificat en alguns assentaments dels manuals de comptes de l’Almoina. A vegades el termini dels pagaments s’estipulava en el mateix assentament que registrava la redempció. I allà s’anaven anotant, a mesura que es feien efectius, els diversos pagaments fins que la xifra total quedava saldada. En d’altres casos, els pabordes deixaven constància que s’havia firmat un document de deute i la data i el notari que l’havia clos. Per exemple,

“Faeren.ne carta debitoria dels LXs. en poder d’en Francesch Vidal, demon, sots la data demont dita, Bernat Moradel de Oles e Nicholau Clemen de Ravos, a pagara a Pasca.”¹⁰⁰

Quan el pagament no es feia al moment, es solia efectuar en el termini d’un o dos anys a comptar des de la data de la concessió de la redempció. Tot i això, n’hi ha una desena que excedeixen aquest temps i val a dir que no són precisament els de preu més elevat. Així, per exemple, dels 100 sous que s’havien de pagar per la redempció de Guillem Desmont de Vilavenut, l’Almoina en va rebre 33 en el moment de consignar-la, l’any 1387, però els altres 22 no els va ingressar fins l’any 1404. A més, val a dir que l’enfranquit es va estalviar el pagament de la part corresponent a l’arrendatari de les

---

100 AHG, Hospici, núm. 35 (1398-1399), fol. XXXIX.

rendes de la seva parròquia perquè era el seu oncle.¹⁰¹ De fet, aquest és el període més llarg de pagament d'una redempció d'entre totes les considerades en aquesta recerca.

Sembla que quan s'acabava de pagar la redempció, el paborde donava la carta en la qual constava aquesta llibertat. Així es desprèn, per exemple, de l'enfranquiment de Pere Batlle, també de Vilavenut. Aquest havia de pagar 400 sous, i en va pagar 300 "de present" i quan al cap de tres anys va satisfer la resta, el paborde el va qualificar de "el dit P. Batle qui fo de Vilavenut". El paborde, a més, va escriure "e axi no deu res d'aço e la carta fou-li donada". Per tant, tot i que no tenia la carta de redempció hom es podia instal·lar en algun altre lloc i rebre la carta de llibertat quan ja no es devia res a l'antiga senyoria. Malauradament, el paborde no recull el motiu de l'enfranquiment de Pere Batlle pel qual va pagar un dels preus més elevats dels estudiats.¹⁰²

En qualsevol cas, no podem concloure que les redempcions de preus més alts requerissin sempre uns terminis i de fet no era així perquè, per exemple, al manual corresponent a l'any 1378-1379 consta que Berenguer, fill de Pere Riart, va obtenir la llibertat a canvi de 360 sous que "solvit ipsa die". En aquest aspecte el que sí que sobta és que hi ha uns anys durant els quals sembla que la major part o tots els enfranquiments de preu superior als 2 sous, 8 diners, es pagaven en diversos terminis¹⁰³ i d'altres en què tots o la majoria es pagaven de cop.¹⁰⁴ De totes maneres no podem obviar la possibilitat que uns pabordes fossin més estrictes a l'hora de cobrar o que en uns manuals es registrin aquesta mena d'informacions i d'altres no, per raons que desconeixem.

Finalment, crec que el temps que es trigava a pagar ha d'estar més relacionat amb la capacitat econòmica del mas o de la

---

101 AHG, Hospici, núm. 26 (1386-1387), fol. XXXI.

102 AHG, Hospici, núm. 17 (1350-1351), fol. XXIX.

103 Per exemple, els anys 1345-1346, 1386-1387, 1404-1405, 1405-1406, 1423-1424.

104 Per exemple, els anys, teòricament dolents, 1347-1348 i 1348-1349, entre molts d'altres.

persona encarregada del pagament que no pas amb la quantitat fixada com a preu. És en aquest punt on també caldrà conèixer millor la realitat econòmica del mas o del pagador per veure com l'afectava. En principi, tant és possible que la necessitat de més temps per pagar fos perquè calia un cert temps per reunir tots els diners, com perquè no interessés despendre-se'n de tots de cop i preferissin fer-ho escalonadament. Per baix que pugui semblar ara qualsevol d'aquests pagaments hem de tenir present que en cap cas eren aïllats. Els masos medievals (els remences i també els que no ho eren) havien de fer front a una sèrie considerable de despeses fixes i ordinàries, censos, tasques, delmes, etc., que estaven obligats a reconèixer quan capbrevaven les seves terres. Ultra això, els remences i els seus masos estaven sotmesos a d'altres mals usos i exaccions que podien coincidir en el temps amb la redempció d'algun dels seus membres. A més, és ben possible que si el motiu de la redempció era un nou matrimoni, sumat al preu de la llibertat s'hauria de donar un dot al nou cònjuge, o si el motiu era un establiment en un altre mas, el nou senyor hauria de rebre l'entrada corresponent. En aquest punt, són interessants les reflexions de Jordan quan, en estudiar les redempcions forçoses dels pagesos del Sénonais al segle XIII, va arribar a la conclusió que si bé era cert que van poder pagar els preus imposats, van trigar temps a recuperar-se econòmicament i que, per aquest motiu, el mercat de la terra va quedar estancat durant els anys immediatament següents.¹⁰⁵

En un altre ordre de coses i malgrat que es tracta de molts pocs casos, cal, si més no, esmentar que en 5 enfranquiments no sembla que es pagués la quantitat total pactada. Tampoc aquests corresponen als preus més alts; només un excedeix els 110 sous i una altra persona que n'havia de pagar 100, només en va pagar 50. Possiblement, anys més tard es devia fer efectiva tota la quantitat, i en lloc d'anotar-se en el mateix assentament de la redempció es deuria haver fet en un apartat de deutes d'un llibre de comptes posterior que no s'ha conservat, o potser no es va especificar el motiu de l'ingrés.

---

105 W. Ch. JORDAN, *From Servitude to Freedom...*

5.3. Pagaments en diners o en espècies

Els pagaments per redempcions –com per la resta de mals usos i lluïsmes– es feien majoritàriament en diners o, almenys, s’expressava la quantitat a pagar en lliures, sous i diners de Barcelona o florins d’Aragó. Només en tres de les redempcions atorgades per l’Almoïna el paborde va consignar que havia cobrat una part del preu amb l’equivalent en espècies: “Solvit dictus Berengarius III migeras ordii pro dicto debito quos IX [...] a IIII s., VIII d. pro migera, XVIII s., VIII d. [...] Item solvit pro quibus dedit V migeras ordeï a II s., X d. pro migera, XIII s., II d.”¹⁰⁶ d’un pagament total de 60 sous; “paga per II migeres d’ordi que li compre XI s.” quan el preu de la redempció es va fixar en 88 sous, i “paga lo dit Castayon, a VII de juny del desus dit any, per I bota d’oli que li compre XLVIII s., IIII d.”¹⁰⁷ d’un pagament total de 88 sous.

En aquests casos –tot i que és molt possible que fossin molts més– tant pot ser que la persona encarregada d’efectuar el pagament no disposés de numerari en algun moment determinat –i que, per aquesta raó, li fos més còmode i/o preferís pagar una part del preu de l’enfranquiment en espècies– com que fos el paborde el que necessités gra per acomplir la seva tasca benèfica. No podem oblidar que la finalitat de l’Almoïna del Pa de la Seu de Girona era, com indica el seu nom, repartir pa entre els pobres i que, per això, necessitava cereals. Si bé sembla que els paborde no devien fomentar aquests tipus de pagament, els tres exemples suara esmentats mostren que tampoc no rebutjaven aquesta modalitat.

6. CAUSES I MOTIUS DE LES REDEMPCIONS

Des de la segona meitat del segle XIV, els assentaments dels

106 AHG, Hospici, núm. 2 (1332-1333), fol. XLVII.

107 AHG, Hospici, núm. 45 (1406-1407), fol. XXVI.

llibres de comptes ofereixen més notícies sobre les redempcions que consignen. Des de llavors, i encara que excepcionalment també abans, solen assenyalar molt breument el motiu pel qual l'Almoïna ha decidit concedir aquella la redempció. La seva sol·licitud devia ser una decisió presa amb deteniment pel remença, bo i analitzant totes les possibilitats que tenia. No es pot oblidar que la redempció trencava el vincle amb el mas d'origen i que, per tant, l'home propi perdia la possibilitat d'ocupar-lo i conrear-lo o d'arribar-lo a heretar si no hi havia altres hereus. A dreta llei, tots els redimits havien d'abandonar el seu mas d'origen si encara hi vivien. Això era precisament el que s'aconseguia amb la redempció: que els remences s'alliberessin i deixessin d'estar adscrits a una terra i a una senyoria concreta.

Ara bé, fora del domini de l'Almoïna, però en parròquies de la mateixa diòcesi, es poden documentar excepcions. Per exemple, l'any 1350 els habitants d'un mas propietat dels Bell-lloc van aconseguir la reducció de serveis i servituds, inclosa la remença, amb un únic pagament anual de 60 sous.¹⁰⁸ Això vol dir que aquesta família va aconseguir alliberar el mas i les terres que li estaven adscrites juntament a les seves persones sense haver d'abandonar-lo. Però hi ha un detall important i és que només van obtenir una reducció de serveis i servitud a canvi d'un pagament fix anual i que, possiblement, fins llavors, no haurien hagut de pagar una quantitat tant alta anualment en concepte de mals usos o per raó de la seva servitud. A més, caldria veure què passaria si aquest mas s'hagués de tornar a establir perquè, probablement, tornaria a fer-se sense aquella reducció.

Tot apunta a pensar que normalment els senyors acceptaven i atorgaven una redempció quan al mas d'origen del qual s'alliberava el redimit hi quedava un hereu que el seguiria mantenint treballat i afocat i que, en conseqüència, seguiria pagant els censos i agrers a la senyoria. En alguns dels assentaments que consignen redempcions, els pabordes

---

108 J. FERNÁNDEZ TRABAL, *Una família catalana medieval. Els Bell-lloc de Girona...*, p. 188.

hi fan constar aquesta seguretat: “remanente herede dicto manso”. Tanmateix, els pabordes van concedir la redempció a alguns pocs homes i dones que deixaven el mas deshabitat tot renunciant als seus drets hereditaris perquè, d'aquesta manera, permetien a la institució establir-lo de nou sota les mateixes condicions servils.

En les pàgines següents veurem quins són els motius o explicacions que registraven els pabordes de l'Almoina per justificar les concessions de redempcions als seus homes i dones propis. Segons Eva Serra, “interessa trobar els motius de les redempcions o reduccions, motius que tantes vegades se'ns fan veritablement obscurs”.¹⁰⁹ Les diverses classificacions que establiré venen marcades per aquestes causes explicitades pels pabordes als seus llibres de comptes. En qualsevol cas –i tot i estar limitades al domini de l'Almoina de Girona– no crec que difereixin gaire de les causes que podien justificar les redempcions concedides per qualsevol altra senyoria de la Catalunya medieval. Lògicament, però, pot haver-hi altres motius que provoquessin les redempcions dels remences i, per això, aquesta classificació no és, de cap manera, ni estàtica ni exclouent i no serà definitiva fins que molts altres estudis de cas permetin conèixer amb seguretat quins eren els motius que portaven als remences a enfranquir-se de les seves terres i dels seus senyors.

Des del primer manual conservat fins a l'anterior a l'arribada de la pesta negra, 3 assentaments registren, a més, el motiu que justifica la redempció. Aquesta xifra creix molt en el període següent, des del llibre de l'any 1348-1349 fins al darrer del segle XIV, 1399-1400, 58 assentaments expliquen el perquè de la redempció atorgada i consignada. Finalment, des del manual de 1403-1404 fins al darrer que registra redempcions, 117 assentaments n'expliquen el motiu. Així doncs, sabem amb tota seguretat perquè 178 remences de l'Almoina es van redimir durant aquests 150 anys. Tot i que aquesta mostra pot semblar massa reduïda al costat de

---

109 E. SERRA, “Remences: una ocasió per tornar-hi a pensar”, *L'Avenç*, núm. 93, 1986, p. 48.

les més de 557 persones redimides, al meu entendre és prou significativa i pot extrapolar-se a la resta.

6.1. Matrimoni fora de la senyoria d'origen

Són diverses les vies per les quals es podia sortir del mas d'origen. La més freqüent és la del matrimoni fora del propi mas. Això és especialment cert pel que fa a les dones –tant “verges” com no– i als homes no hereus: sortien majoritàriament dels seus masos per casar-se en un altre. No és estrany que les anomenades noies “verges” abandonessin el seu mas d'origen per casar-se perquè la transmissió hereditària es feia preferentment a través dels homes o fills mascles i, per tant, el model de casament era virilocal. Només les noies que no tenien germans mascles es convertien en pubilles i llavors era el seu marit el que anava a instal·lar-se a casa seva. Ha de quedar clar, però, que no tots els casaments requerien una redempció prèvia, perquè si el cònjuge escollit pertanyia a la mateixa senyoria no calia alliberar-se per tornar-se a asservir. En aquests casos, probablement, la prestació d'un nou homenatge en el qual es reconegués el canvi del motiu de l'adscripció seria suficient.

La majoria d'assentaments dels llibres de comptes que consignen els motius que van generar les redempcions de les anomenades noies “verges” especifiquen que s'han de casar. Cas de

“Saura, filia Bernat Vaquerii de Fonayeris, fuit data ad redimendum ultima die marcii anno domini MCCCLXXVIII in posse R. de Parietealto, not. Gerunde, pro eo que duxerat in virum Berengarium Çabaterii de Rupiano, et solvit pro redempcione, que reputabatur virgo, II s., VIII d.”¹¹⁰

Aquests assentaments també solen consignar el nom de

---

110 AHG, Hospici, núm. 22 (1377-1378), fol. LI.

l'espòs i el de la seva parròquia, tal com acabem de veure. Com que aquest enfranquiment només era requerit quan la noia es casava en un altre domini,¹¹¹ a vegades el paborde explica que, per raó d'aquest casament, la persona redimida havia de canviar de senyor: “A XX de janer de MCCCXCIX [...] done a reembra na Viçenca, fila d'en P. Vilar d'Aro per tal cum pres per marit en P. Vilabela de Solius e avia a venir d'altra seyor per preu de II s., VIII d.”¹¹²

En d'altres casos –encara que molts menys– el paborde fins i tot és més clar i deixa constància de la senyoria on entrarà la redimida: “Maria, filia Petri de Costa de Portello, parrochie de Crespiano, fuit dada ad redimendum [...] pro eo que duxerat in virum B. Mora de Crespiano, hominem proprium Domini Episcopi.”¹¹³

Des de la dècada de 1350 i fins a mitjans del segle XV, la gran majoria de noies “verges” enfranquides de les quals en coneixem el motiu de l'alliberament, es redimeixen per casar-se amb un home propi d'una altra senyoria. Però, no només elles, sinó que aquest també és el motiu de les redempcions de la majoria de les altres dones i d'una part considerable dels homes. El 72% del total de motius especificats en el pagament de la redempció de dones es refereixen al matrimoni fora del mas d'origen i el mateix passa amb el 8% dels homes redimits. Per tant, el 80% dels motius expressats indiquen que els remences es van enfranquir per casar-se amb algú que era d'un altre domini, tot i que cal matisar que potser algun d'aquests nous cònjuges seria lliure. Els *Costums de Girona*, com he dit, assenyalen que cap senyor no podia oposar-se a la redempció d'aquells que tinguessin intenció de casar-se i que no fossin l'hereu ni la pubilla del mas. Les dades que ofereixen els manuals de comptes de l'Almoïna semblen demostrar que aquestes disposicions eren respectades.

---

111 Més endavant, veurem un cas en el qual, excepcionalment i sorprenent, la persona redimida presta homenatge a l'Almoïna per un altre dels seus masos poc després.

112 AHG, Hospici, núm. 35 (1398-1399), fol. LXXXIII.

113 AHG, Hospici, núm. 22 (1377-1378), fol. XXXI.

Els mateixos *Costums de Girona* estableixen que qui es casés amb un remença també se n'havia de fer. Si el cònjuge forani –el marit o la muller– no es feia propi del mateix senyor que el seu consort, aquell podia arribar a fer-los fora del mas. Abans, però, havia de requerir-li l'homenatge.¹¹⁴ D'acord amb aquesta lògica, si algú es casava fora del seu domini havia de redimir-se o eventualment fer que el seu cònjuge es traslladés de senyoria. Així s'observa en el següent cas:

“Guillema, muylar d'en Guillem Merques de Crespian, és de la Almoina per indivis ab la capela de Sent Jacme ça Garriga, el marit és de altra seyoria, sia citade que·s raema o faça vanir son marit de la seyoria.”¹¹⁵

L'expulsió no va ser necessària perquè el marit va prestar homenatge a l'Almoina, si bé consta que ho féu amb un retard de vint anys.¹¹⁶ Els documents d'homenatge i de reconeixement de domini mostren abastament que tant els homes com les dones es declaraven majoritàriament remences perquè si es casaven amb un remença, entraven i s'instal·laven al seu mas. Així, si més no, ho confirmen les escriptures de reconeixement de domini conservades a l'arxiu de la mateixa Almoina de Girona, com hem vist.

Durant tot el període estudiat, la majoria d'enfranquiments es van atorgar a persones que volien contraure matrimoni amb una persona que no era pròpia de l'Almoina. Entre la pesta negra i l'últim manual del segle XIV, 44 dels 58 assentaments que consignen el motiu reflecteixen el casament del redimit. De la mateixa manera, en el segle XV, 97 dels 117 assentaments registren aquesta mateixa justificació. Així les coses, sembla clar

---

114 Com ja he dit, en altres senyories s'han documentat casos en els quals un dels consorts era propi d'un senyor però l'altre no (cf. J. SERRA VILARÓ, *Baronies de Pinós ...*, vol. II, p. 331 i C. CUADRADA, *El Maresme Medieval...*, p. 518).

115 AHG, Hospici, núm. 21 (1358-1359), fol. LVIII.

116 AHG, Hospici, núm. 22 (1377-1378), fol. CXIII, l'assentament porta la data del 3 de gener de 1378.

que la majoria de redempcions –com a mínim les de l’Almoina del Pa de la Seu de Girona, però al meu entendre, també les d’altres senyories– es produïren perquè els redimits es casaven fora del seu domini. En el mateix sentit, es constata que la major part d’aquests enfranquits, en casar-se, es veien obligats a redimir-se perquè la seva entrada en el mas del cònjuge implicava convertir-se immediatament en persona pròpia del senyor d’aquest.

6.2. Trasllat a un altre mas sense casar-s’hi (o només canvi de senyoria)

Els pabordes de l’Almoina justifiquen altres redempcions en el fet que el redimit ha d’entrar en un mas propi d’una altra senyoria. Els remences podien canviar de mas per diferents causes: perquè s’hi casaven, perquè l’heretaven, perquè el compraven o perquè hi eren establerts. Així es palesa en algunes de les redempcions concedides per l’Almoina de Girona, com ara la de Guillem Mir i la seva muller de Celrà. A l’assentament que consigna el seu enfranquiment,¹¹⁷ el paborde els descriu com a “gent pobra que no avien res” però afegeix que com que els ha “pervengut” un mas “per lo cal s’avien a fer homes d’altre seyor” els redimeix a canvi d’un pagament de 60 sous entre els dos. En aquest cas, com veiem, no s’especifica perquè aquest matrimoni va rebre el mas que va requerir el seu alliberament de l’Almoina.

D’una altra persona de qui ens consta que va rebre un mas en coneixem el nom del donador. Es tracta d’una noia de La Pera, redimida com a “verge”. L’assentament que registra la seva redempció no permet dubtes:

“A X de satembra de MCCCXCVIII [...] done a reembra II files d’en Berenguer Sabater de La Pera, le una qui ha nom Guillemma, a qui es pervengut o la mara que·l li dona, a qui es pervengut lo mas Vila de Flaçan, ha a vanir d’altra seyor.”¹¹⁸

117 AHG, Hospici, núm. 16 (1349-1350), fol. VIII.

118 AHG, Hospici, núm. 35 (1398-1399), fol. LXVII.

Un altre assentament del manual de l'any 1405-1406,¹¹⁹ registra que: “A XX del mes d'agost de l'any dessus dit, enfranqui e done a raembra en Johan, fill d'en P. Vila de Brunyola, per tant com lo dit P. lo hereta e li dona muler en lo mas Vela qui es, ab servitut de homes e de fembres, propri de mestra Francesch Sapreson, e tant com es hom de poch poder feuli feta gracia.”

Aquest cas pot portar a confusions perquè pot sobtar que un fill hereti del seu pare un mas propi d'un senyor que no és el mateix del qual s'ha de redimir per poder accedir a l'esmentada herència. Al meu entendre, probablement el pare en qüestió hauria heretat al seu torn el mas Vela (clarament anomenat així al manual) i l'hauria donat directament a aquest seu fill, que fins llavors no posseïa res, mentre reservava per al seu primogènit el mas que ell posseïa. Per això aquest fill s'hauria de fer propi del senyor del seu nou mas immediatament.

D'acord amb el buidatge de tots els manuals de comptes, aquestes quatre són les úniques redempcions provocades per la donació o l'herència d'un mas que pertanyia a un altre senyor. En aquest punt, cal assenyalar que la majoria de masos heretats no requeririen un canvi de senyoria perquè es farien dins la mateixa senyoria i que, probablement, s'heretaria del pare el mas on s'havia nascut, viscut i treballat fins llavors. Per contra, sembla que només una de les redempcions consignades als llibres de comptes dels paborde de l'Almoïna va ser provocada per la compra i posterior entrada en un mas propi. Si més no, només un assentament ho indica clarament. El 22 de febrer de l'any 1423, Peregrina, vídua de Bernat Prat de Fonolleres, va obtenir la llibertat a canvi de cent sous perquè havia comprat el mas Bofill, també de la parròquia de Fonolleres.¹²⁰

---

119 AHG, Hospici, núm. 44 (1405-1406), fol. LXXXIII.

120 Cal advertir que aquest cas és excepcional i únic entre els enfranquiments consignats en els manuals de comptes dels paborde. La redimida va pagar alhora 100 sous, preu de la seva llibertat, i 200 sous més com a lluíme de la compra del mas Bofill que li havia costat 60 lliures. Poc temps després, el 29 de març del mateix any 1423, va prestar homenatge al paborde de la mateixa l'Almoïna com a

A d'altres assentaments de redempcions, el paborde hi consigna que el redimit ha d'entrar en un altre mas o en una altra senyoria sense cap més explicació. En sis d'aquestes ocasions el paborde només anota que els redimits entren en un nou mas sense especificar-ne la via, però sí el nom del mas a on van. Per exemple,

“Guillelmus Castellani, filius R. Castellani et Guillelme, uxor eius, proprietarie mansi Castellani de Brunyola, fuit datus ad redimendum XXIX die marcii, anno Domini MCCCLXXVIII [...] pro eo que intravit mansum Alomarii de Vilaubino et solvit ipsa die pro sua redempcione CL s.”¹²¹

Un pare i el seu fill de Riudellots de la Selva també són enfranquits al manual de 1378-1379 perquè el pare “intravit mansum Guillelmum ça Aulina, Vallis Sancti Daniel”.¹²² El mateix succeeix amb un home de Camós que “intravit mansum Francisce Lapar de Sancti Vicencii de Camonibus”,¹²³ amb un altre de Vilavenut que aconsegueix la llibertat perquè ha “intrat en lo mas de Morgatdemont de Porqueres” i amb un d'Estanyol que com que “era intrat al mas Medres de Ayguaviva [...] avia a vanir d'altra seyor”.¹²⁴ Antoni Pasqual, fill de Pere Pasqual, difunt de la parròquia de Palau Borrell, “conmorans in parrochia de Impuriis” va ser redimit per l'Almoina per 66 sous perquè “de proximo habet evenire alterius domini”, però el paborde no aclareix ni de quin senyor s'havia de fer ni perquè.¹²⁵

---

propietària del mas Bofill de Fonolleres que acabava de comprar i l'any següent, el seu marit, Fèlix Jordà, va fer el mateix. Cal assenyalar que és l'únic cas documentat en el qual una persona pròpia de l'Almoina es redimeix per poc després prestar homentage de nou a la mateixa Almoina però per un altre dels seus masos propis.

121 AHG, Hospici, núm. 22 (1377-1378), fol. LXIII.

122 AHG, Hospici, núm. 24 (1378-1379), fol. LXV.

123 AHG, Hospici, núm. 25 (1381-1382), fol. XXVII.

124 AHG, Hospici, núm. 26 (1386-1387), fol. XXXI i fol. LXXIV v., respectivament.

125 AHG, Hospici, núm. 47 (1423-1424), fol. XLIII.

Cal pensar que, tot i que no consta específicament, alguns d'aquests redimits també es casessin i que potser aquesta era la via per la qual entraven en un nou mas. Però com que el paborde no ho aclareix, no es pot afirmar amb seguretat. En qualsevol cas, sembla clar que l'encarregat d'escriure l'assentament sabia perfectament el nom i la parròquia del mas a on havia d'entrar el redimit; per tant, sembla difícil que no sabés el motiu pel qual hi entrava, i un casament era, com hem vist, la via més comuna per entrar en un nou mas; així doncs, o bé no es va considerar necessari registrar la via d'entrada o es desconeixia.

6.3. Sortida forçada per la viduïtat

La redempció i sortida del mas de set altres redimits va ser provocada perquè els afectats havien enviduat. De fet, aquesta és l'explicació aportada pel paborde per justificar els alliberaments.¹²⁶ Tots ells havien entrat en el mas del qual s'havien de redimir en casar-s'hi, i cadascun d'ells: "habuit exire dictum mansum propter mortem eius uxor [o marit]" o "per mort [del cònjuge] es haut axir del dit mas", en paraules del paborde. Vegem-ne un exemple,

"Johannes Soler, qui causa matrimoni intravit mansum Soler de Villavenuto et evenit homo proprius Elemosine, habuit exire dictum mansum propter mortem eius uxor, fuit datus ad redempcionem [...] pro centum s."¹²⁷

L'assentament que consigna una altra d'aquestes redempcions és més clar:

---

126 Es tracta d'una dona de Sant Gregori, de dues de Brunyola, d'un home d'Estanyol, d'una dona de Brunyola, d'un altre home de Vilavenut i d'una altra dona de Gaüses (AHG, Hospici, núm. 25 (1381-1382), fol. XVIII v.; núm. 2252 (1399-1400), fol. XXI r. i v.; núm. 34 (1404-1405), fol. XCVIII; núm. 44 (1405-1406) fol. LXXXVI v.; núm. 47 (1423-1424), fol. XXXII i fol. XL, respectivament).

127 AHG, Hospici, núm. 47 (1423-1424), fol. XXXII.

“Margarita, que fuit uxor Petri Ferrarii, quondam de Gahusis, hominis proprii Elemosine, que per mortem dicti viri sui habuit exire mansum Jacobi Ferrarii et redire ac tornare ad mansum suum Baiuli de Palacio Borrelli, fuit data ad redimendum.”¹²⁸

En tots set casos el preu de la redempció el paguen els hereus del mas del qual, segons els manuals de comptes, han de sortir, però alguna vegada es fa constar que tot el preu, o només una part, ha de satisfer-se amb el dot que havien rebut els enfranquits de la seva família d'origen en casar-se.

El paborde sempre explica que aquests vidus han d'abandonar el mas del seu cònjuge precisament pel fet d'haver enviduat i que, per això, s'han de redimir. Tanmateix cal pensar que això no els passava a tots. No tots els vidus es devien veure obligats a abandonar el mas en el qual s'havien casat, mentre d'altres ho devien fer voluntàriament. Aquests set casos ressenyats recullen, doncs, una situació excepcional en la qual la viduïtat –segurament sense fills, o almenys no sempre en consten als assentaments de redempció, i un d'ells fins i tot s'especifica que la morta “mori axorcha” – podia significar el retorn a la senyoria d'origen i la renúncia dels drets de viduïtat sobre el mas del cònjuge difunt en favor dels parents d'aquest. La presència d'un cònjuge originari d'un altre mas (i, fins i tot, senyoria) no interferiria, d'aquesta manera, en l'herència del mas en el qual havia entrat. Aconseguint la seva redempció i, especialment, la seva renúncia als drets que podria tenir sobre els béns del seu cònjuge difunt, tant el mas com les terres seguirien pertanyent a la família que el posseïa originàriament. Tampoc no podem obviar que algunes d'aquestes redempcions podien ser conseqüència de la mala convivència entre el vidu o vídua i els fills o parents del cònjuge difunt.

Òbviament les vídues i vidus també podien redimir-se amb motiu d'un casament en segones núpcies que impliqués

---

128 AHG, Hospici, núm. 47 (1423-1424), fol. XL.

traslladar-se a un altre mas, tal com s'esdevé en el cas de la vídua de Ramon Blanch de la parròquia de Llampaiques¹²⁹ i en molts d'altres. Tots aquests vidus i vídues redimits voluntàriament o forçosa, en redimir-se, renunciaven paral·lelament als drets que podien haver adquirit sobre les possessions del seu cònjuge difunt, retornant-les a la família del mort.

6.4. Renúncia del mas a favor de parents

Totes les redempcions, per definició, aconseguen l'alliberament dels remences. Alliberament, com he assenyalat, dels vincles que els lligaven a un senyor feudal determinat, però alliberament també dels vincles que els lligaven amb un mas i unes terres determinades. Així doncs, en certa manera, una redempció pot ser entesa com a sinònim de la renúncia als possibles drets sobre el mas i els béns dels propis pares. A la pràctica, si un remença s'havia redimit perdia la possibilitat d'heretar, posseir i transmetre el mas dels seus progenitors, on havia nascut i que li exigia la seva adscripció. En d'altres paraules, des del moment en el qual una persona pròpia es redimia, perdia tots els drets que podés tenir sobre el mas i les terres dels quals s'havia redimit.

Això és el que succeeix –s'especifiqui o no– en totes les redempcions, però, per algun motiu, els pabordes de l'Almoina del Pa creien important repetir-ho als assentaments que consignen alguns enfranquiments. En tots aquests casos els redimits fan donació del mas que posseeixen a algun dels seus parents perquè tots ells eren els possessors o tinents de llurs masos en el moment de demanar la redempció. Vegem-ne un exemple:

“A XIII de janer de l'any de MCCCVI, [...] enfranqui e done a reembra en Bernat, fill de P. Mathela, de Vilavanut per preu de CX s. [...] Item lo dit Bernat era hereu testamentari de son para, jac sia que no volgues usar de la dita heretat ne star en lo

---

129 AHG, Hospici, núm. 22 (1377-1378), fol. XXXIII.

mas per tant feu donació del dit mas al dit Johan [germà seu]. Item lo desus dit jorn Johan, fill de P. Mathela, quondam, feu homanatge ab carta feta per lo dit notari.”¹³⁰

És a dir, Bernat Matella de Vilavenut era fill i hereu de Pere Matella, difunt, però no volia quedar-se ni treballar el seu mas d’origen i, per contra, volia abandonar-lo, cosa inacceptable per l’Almoïna que en aquesta situació perdria els rèdits proporcionats per aquest seu mas. La solució va ser senzilla: Bernat va renunciar als seus béns immobles i en va fer donació al seu germà que els va acceptar, així com va acceptar satisfer el preu de la redempció de Bernat. Així les coses, l’Almoïna va atorgar la redempció a Bernat Matella i al mateix temps va rebre l’homenatge de Joan Matella per raó del mas Matella i el seu compromís que el mas seria afocat i treballat des de llavors.

El manual corresponent a l’any 1406-1407 aporta dos exemples més d’aquesta eventualitat. Guillem Caselles de La Pera “hom propi de la dita Almoyna e molt antich” després que “havia heretades en lo mas Casellas na Catherina, filla seva” va sol·licitar i obtenir la seva redempció a canvi de 77 sous.¹³¹ Al seu torn, Pere Joan de Canapost de la parròquia de Fonolles era, segons el paborde, vagabund i estava deixant enderrocar les cases del seu mas Bofill i no el volia habitar ni treballar les seves terres, tot i que hi havia estat establert feia poc temps, amb una entrada de 90 lliures, tal com apareix al manual de comptes de l’any 1403-1404. La seva manca de treball i residència va provocar que per poder enfranquir-se hagués de donar prèviament el mas al seu germà que, a canvi, es va comprometre a habitar-lo i treballar-lo, però amb la condició de que Pere Joan fos redimit gratuïtament.¹³² El llibre de comptes de l’any 1439-1440, consigna que Pere Gasuac, fill de Vital Gasuac, de la parròquia de Sant Dalmai del terme

---

130 AHG, Hospici, núm. 44 (1405-1406), fol. XXXIII.

131 AHG, Hospici, núm. 45 (1406-1407), fol. XLIII v.

132 AHG, Hospici, núm. 45 (1406-1407), fol. XLVII.

de Brunyola, va ser redimit de tota servitud per l'Almoïna perquè "remanente dicto manso Gasuach, Margarita, sorore sua, quam dictus Petrus Gasuac die presente hereditavit de omnibus bonis suis presentibus et futuris."

Margarida va acceptar l'herència i es va comprometre a fer-se càrrec de la redempció del seu germà pagant els 20 florins que costava. Tot plegat amb el consentiment del seu espòs.¹³³ En aquest sentit, un document notarial datat el 23 de juliol de l'any 1439 registra que Pere Gasuac va fer donació de tots els seus béns mobles i immobles a favor de la seva germana Margarita, encara que no explica per què ho va fer.¹³⁴

El que tenen en comú aquestes redempcions és que el tinent del mas i les seves pertinences, no vol ni viure ni treballar les seves terres i, per contra, vol marxar-ne. Cal recordar que si en marxava sense redimir-se, el seu mas quedaria abandonat, sense que ningú hi fes residència contínua i –el que per a la senyoria és més important– sense que ningú satisfés els censos i agrers que d'ells n'havia de rebre el propietari del domini directe. Per aquestes raons tant els remences com els pabordes de l'Almoïna, intenten assegurar que quan ells marxin, al mas hi restarà un hereu, com els pabordes especifiquen en alguns assentaments: "remanente herede dicto manso". El que no sabem, però, és on van anar a parar aquests redimits. De fet, només sabem que no volien viure ni treballar al mas però no tenim cap altra informació sobre la seva vida futura. En el cas d'en Guillem Caselles desconeixem, a més, perquè va renunciar al mas en favor de la seva filla i si ell en va marxar, o no, quan, sense el paborde, ja era molt "antich".

6.5. Renúncia del mas a favor de l'Almoïna

De la mateixa manera que alguns remences es redimeixen després d'haver renunciat als seus masos a favor d'algun parent, d'altres també es redimeixen, però després d'haver renunciat

133 AHG, Hospici, núm. 55 (1439-1440), fol. LXXXVI.

134 AHG, Notarial, Girona 6, núm. 174.

als seus masos a favor de l'Almoina. Al meu entendre, aquestes redempcions podrien haver estat instigades o provocades pel paborde, en funció dels interessos de la institució. No hi ha cap dubte que a l'Almoina –ni a cap altra senyoria– no l'interessava tenir cap dels seus masos desafocats i sense treballar pels que, per tant i segons el mateix paborde, “non potebat abere sensus nec agraria”. Tot fa pensar que si l'hereu d'algun mas no el treballava però tenia algun parent a qui donar-lo i que el volgués acceptar, el paborde consentia –i, segurament preferia– que es fes així. Per contra, quan no hi havia cap parent proper o no n'hi havia cap disposat a rebre la donació, el remença, abans de redimir-se, renunciava a tots els drets que podés tenir en el seu mas d'origen en favor de la seva senyoria. Potser seria millor girar aquesta última afirmació, és a dir, si una senyoria –l'Almoina, en aquest cas– tenia un mas deshabitat i no treballat de manera que no li aportava els ingressos que li hauria d'aportar, no podia establir-lo sota cap concepte mentre hi hagués una sola persona que hi pogués tenir drets per ser-ne originària.

En la redempció de Pere Castalà de Brunyola, el paborde consigna que

“A XXVI del mes de febrer de l'ayn de MCCCLXXXVII, P. Castala de Brunyola renuncia lo mas Castalan de Brunyola a l'Almoyna [...] e aquel die matex los dits procurados donaren a reembra lo dit P. Castala per preu de C s.”¹³⁵

Però, ara per ara, no sabem si aquest mas es va tornar a establir o no, ni si el redimit hi vivia o no ni perquè va voler renunciar-hi. Els altres redimits en aquestes circumstàncies ja no vivien al mas que acabaven de donar a l'Almoina. A més, i segons els pabordes, la majoria d'ells deixen la casa del mas i les seves terres en molt mal estat. Això és lògic perquè consta clarament que cinc d'ells fa temps que no hi viuen. Joan Escampa, per exemple, viu a Sant Joan de Mollet des de fa

---

135 AHG, Hospici, núm. 26 (1386-1387), fol. LXX v.

temps,¹³⁶ i tot i que el paborde assegura que és “vaguabund e sens habitació”, va haver de pagar 25 florins per la seva llibertat.¹³⁷ Berenguer Riera, àlies Devesa, també és vagabund segons el paborde,¹³⁸ el matrimoni del mas Bach Estrada de Camós viu fora del seu mas des de fa vuit anys,¹³⁹ i Antoni Sabater i la seva família, originaris de Serinyà, “commorans in parroquia de Pontonibus” des de fa una vintena d’anys.¹⁴⁰ No és estrany, doncs, que si fa tants anys que viuen fora del mas, algun estigui “totus disruptus et incultus et parietes [...] diraverunt totaliter”.

Joan Escampa, abans de redimir-se, renuncia a “tot dret que el pretenes haver en lo mas Ciprian e terres e possessions d’aquel del loch de Gahuses”. Berenguer Riera és, a més de vagabund, titllat de “quasi mentecamptus”, i potser per això del mas “non remansit lapis super lapidem et dicta Elemosina suos sensus nec agraria habere minime poterat”; l’Almoïna l’estableix de nou immediatament. El mas Bach Estrada de Camós també està “totus disruptus et incultus et parietes [...] diraverunt totaliter”, els seus propietaris són “maleavosi et vagabundus” i, abans de redimir-se, renunciïn al mas i a totes les seves pertinences. Segons el paborde paguen 25 florins per la seva redempció. Finalment, el manual de l’any 1440-1441 consigna la redempció d’Antoni Sabater, de la seva dona i dels seus fills. El seu mas és establert immediatament a Bonanada Ferrer i Pere Caneres de la parròquia de Serinyà.

Aquestes renúncies a favor de l’Almoïna del Pa de la Seu de Girona, tal com deïa més amunt, podrien haver estat instigades pel paborde. De fet, no sé què pot explicar que una gent que des

---

136 En l’assentament de la seva redempció presenten el seu pare com a “quondam de Molet”. Al manual de l’any 1381-1382, hi consta que es va redimir una seva germana “verge” i llavors el paborde va referir-se al seu pare, Pere Ciprià, com a “olim de Gahusis, nunc commorans in loco de Molleto, ubi se faci nominari Castillionis Escampa”. En els manuals conservats no hi consta que el pare es redimís mai.

137 AHG, Hospici, núm. 44 (1405-1406), fol. XLII v.

138 AHG, Hospici, núm. 122 (1436-1437), fol. LXXXVIII (Brunyola).

139 AHG, Hospici, núm. 122 (1436-1437), fol. XXXXVIII.

140 AHG, Hospici, núm. 123 (1440-1441), fol. XXVIII.

de fa tant temps viu en una altra parròquia i hi està instal·lada (encara que el paborde digui que són vagabunds bé devien viure en algun lloc) de cop tingui la necessitat de renunciar al seu mas d'origen –que és el que li requereix l'adscripció– i redimir-se i, a més, pugui pagar-ne el preu. M'inclino a creure que va ser el paborde que, veient que tenia uns masos abandonats que estaven derruïnt-se i que no satisfien els censos reconeguts als capbreus, va localitzar-ne els hereus i va aconseguir que es redimissin tot renunciant a aquests drets perquè no devien voler tornar a afocar-los. D'aquesta manera, el paborde va poder tornar a establir-los de nou i, així, es va assegurar el cobrament dels seus censos i agrers.¹⁴¹

6.6. Persones que no viuen en el mas d'origen

Sembla cert, doncs, que hi havia la possibilitat de sortir del mas d'origen sense haver-se de redimir i que el fet d'establir-se en un nou lloc on treballar i viure no eximia als remences de continuar essent propis i haver-ho de reconèixer quan eren requerits.¹⁴² Fins i tot és possible que en algun cas aquesta situació s'hagués perllongat durant molt de temps, tal com demostra el fet que els pares d'alguns redimits ja no visquessin al seu mas d'origen.¹⁴³ Així, si més no, ho palesen algunes de les redempcions fins ara ressenyades, així com les d'altres persones que tampoc no viuen al seu mas d'origen. Fins i tot en algun cas aquest pot semblar el motiu dels seus enfranquiments. Es tracta de persones que des de fa temps viuen en altres viles o ciutats majoritàriament properes als seus llocs d'origen i moltes

---

141 Vegeu el capítol “La servitud dins del mas”.

142 L'any 1404, Antoni Sabater de Serinyà havia prestat homenatge a l'Almoïna per raó del mas Sabater (AHG, Hospici, núm. 37 (1403-1404), fol. XXIII).

143 Aquest és el cas, per exemple, del pare de Ferrera, redimida com a “verge” l'any 1382, “Petri de Falgueriis, alies Boscha de Monellis, qui origine traxit de Brunyola”, i del pare de Brunissenda Falgueres (de Brunyola), que era carnisser a Monells on també es casa ella (AHG, Hospici, núm. 25 (1381-1382), fol. LVIII i núm. 44 (1405-1406), fol. LXXXIII v., respectivament).

d'elles hi semblen del tot instal·lades. D'alguns d'aquests homes redimits o d'alguns dels seus pares, el paborde consigna, a més del lloc on viuen ara, el seu ofici.¹⁴⁴

Com a mínim més de 30 de les més de 557 persones redimides per l'Almoïna de Girona, no vivien al seu mas d'origen. La majoria s'havien instal·lat en parròquies o viles properes al seu mas d'origen i als dominis de la pròpia Almoïna. Sis vivien a Banyoles i sis més a Monells, però només un a Girona i dos a Barcelona. Només de disset d'ells el paborde en consigna el motiu de la redempció, però, com ja he dit, d'alguns dels altres sembla que aquest motiu sigui precisament el fet que viuen fora de la senyoria i que ja tenen un ofici. En un cas, registrat al manual de l'any 1406-1407, el paborde prèviament havia demanat l'homenatge: a Narcís Sala, teixidor, "stant a Barchinona", fill de Francesc Sala, traginer de Cassà. L'homenatge el va requerir davant del veguer de Barcelona, però s'hi oposava el seu síndic en nom de la ciutat i "lo defenien axí com si fos ciutadan". Segons el paborde "per esquivar plet e despeses fon concordat que fos donat a raemsa" per 6 florins.¹⁴⁵ Cal pensar que Narcís Sala estava prou ben afincat a Barcelona com perquè el síndic el defensés com a ciutadà.

De la informació aportada pel paborde en altres assentaments, també es pot dependre que l'enfranquit no vivia al mas que li requeria l'adscripció i si bé sempre s'explicita

---

144 Així, per exemple, el pare dels dos germans Mascaró, originaris de Camós, era carnisser a Banyoles; en Pere Picó de Vilavenut era sastre, també a Banyoles; en Narcís Sala era teixidor a Barcelona i el seu pare havia estat traginer a Cassà de la Selva, i el pare de l'Antònia Carbonell era ferrer a la ciutat de Girona (AHG, Hospici, núm. 16 (1349-1350), fol. XXII; núm. 34 (1404-1405), fol. XXXIII; núm. 45 (1406-1407), fol. LIII v, i núm. 122 (1436-1437), fol. XV, respectivament). En tot cas aquest fet no és exclusiu de la senyoria de l'Almoïna de Girona. A les baronies de Pinós i Mataplana es documenta, l'any 1344, la redempció d'un home "magister lapidum" o "piquerius" el germà del qual, també piquer, va ser qui li va pagar el preu de la seva llibertat. Segons Serra Vilaró, "encara que piquers serien fills de pagesos de remença, els fills dels quals per lo pobladíssima que estava la terra en aquesta data, podrien abandonar la terra abans de redimir-se". Cf. J. SERRA VILARÓ, *Baronies de Pinós ...*, vol. II, p. 331.

145 AHG, Hospici, núm. 45 (1406-1407), fol. LIII v.

quin és el seu nou lloc de residència no sempre es diu què hi feia. Per exemple,

“Item a VII de febrer del ayn present, dona hom a resembre na Brunissen Rexa, fyla d'en Perpeyan Rog de Borgonyan, e estava a Banyoles e era veyla, dona XXX s.”¹⁴⁶

Una altra de les persones que no sembla viure al seu mas d'origen perquè, segons el paborde, és vagabund, és l'únic que té intenció d'anar al mar:

“Franciscus, filius Francisci Canerii, quondam, de Caçiano, homo proprius Elemosine Panis, fuit datus ad redimendi [...], quiquidem Francisci est vagabundus et proposuit ire per mare, precio quatuordecim fl.”¹⁴⁷

En tots aquests casos es tracta de persones que si bé no vivien al seu mas d'origen, no havien entrat a cap altre mas propi, cosa que sens dubte els hagués forçat a redimir-se per poder prestar homenatge al seu senyor. L'adscripció majoritària d'aquests redimits al món dels oficis o la seva residència en una ciutat o vila semblen confirmar aquesta hipòtesi.

6.7. Entrada a l'Església

Finalment, l'Almoina del Pa va redimir set dels seus remences perquè es fessin clergues o entressin en l'Església. Els pabordes, però, justifiquen les seves llibertats de maneres diferents. El manual de comptes de l'any 1354-1355, consigna que Berenguer Cots de la parròquia de Merlant es va redimir perquè havia de rebre la tonsura.¹⁴⁸ El de l'any 1404-1405 que

---

146 AHG, Hospici, núm. 18 (1351-1352), fol. XXX.

147 AHG, Hospici, núm. 42 (1414-1415), fol. LVI.

148 AHG, Hospici, núm. 20 (1354-1355), fol. IX.

“A XXVI del mes de maig de l’ayn MCCCCV, enfranqui e done a raembra, cant es a la meytat car l’altra meytat es de Sent Faliu de Cadins, en Jacme, fill de G. Ros de Fallinas, al qual feu corona.”¹⁴⁹

No és l’únic cas en el qual sembla que fos el mateix paborde l’encarregat de fer-li o fer-li fer la corona. El mateix es desprèn de l’assentament que registra l’enfranquiment de Joan Tassi, també de la parròquia de Camós:

“Enfranqui e done a reemça en Johan, fill d’en Berenguer Tassi de Camos, home propi de l’Almoyna per tant com ha esperança que sia clergue e feu-li fer corona.”¹⁵⁰

Altres potser havien estat obligats a redimir-se pel paborde quan aquest havia descobert la seva nova situació, com ara:

“Item dimarts a XI de mag de l’ayn de L, resabi per reemença d’en Jacme e d’en Johan, fyls d’en Jacme Mascarón [originari del mas Mascaró de Camós], carnicer de Banyoles, e eren clergues coronats, LXXX s.”¹⁵¹

Amb els altres dos nois que volen esdevenir clergues el paborde sembla mostrar-se més distant. L’any 1410, justifica la redempció de Pere Falgueres, fill d’un teixidor de Monells perquè “de proximo debebat clericari”, i la de Nicolau Salvador de Fonolleres, concedida l’any 1423, perquè “debet tonsurari.”¹⁵²

Així les coses, no sembla que l’Almoyna posés molts impediments perquè els seus homes propis poguessin entrar

---

149 AHG, Hospici, núm. 34 (1404-1405), fol. XL

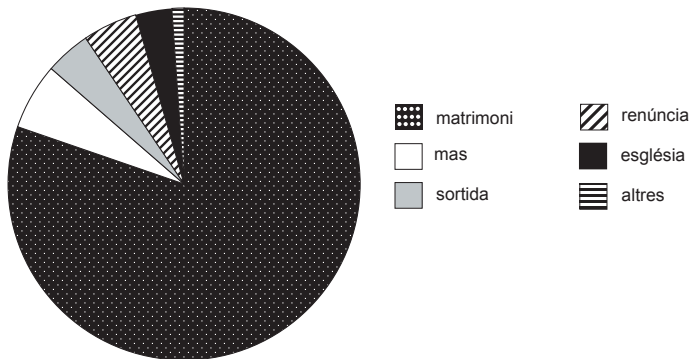
150 AHG, Hospici, núm. 45 (1406-1407), fol. XCVIII.

151 AHG, Hospici, núm. 16 (1349-1350), fol. XXII v.

152 AHG, Hospici, núm. 46 (1409-1410), fol. X, i núm. 47 (1423-1424), fol. LIII, respectivament.

a l'Església. Fins i tot quan els germans Mascaró paguen el preu de la seva redempció, el paborde els presenta com a "clergues coronats" i en altres dos casos més sembla que el mateix paborde els hi féu fer la corona.¹⁵³ El tercer Concili de Tarragona, celebrat l'any 1370, va acordar que els pagesos de remença no poguessin rebre ordes sagrats sense el consentiment del seu senyor i, per això, la historiografia ha acceptat que aquest era un dels impediments als quals estaven sotmesos els remences.¹⁵⁴ A la vista de la documentació de l'Almoina de Girona, potser haurem de fer més èmfasi en la necessitat del consentiment del senyor en la ordenació dels remences que no pas en la prohibició absoluta. Tot i que certament pot no haver-hi cap contradicció: si es redimeixen abans ja són lliures, de manera que poden ser clergues com la resta d'homes lliures.

MOTIUS PELS QUALES L'ALMOINA CONCEDEIX LES
REDEMPCIONS, 1331-1457

153 A la regió del Sénonais sembla que molts senyors concedien la llibertat als homes propis que volien entrar a l'Església sense posar-hi problemes, però si aquests en sortien els senyors els tornaven a considerar propis, cf. W. Ch. JORDAN, *From Servitude to Freedom...*, pp. 82-83. En aquest sentit no sabem com actuava l'Almoina de Girona si es donava el cas.

154 Citat per E. de HINOJOSA, *Origen y vicisitudes de la pagesia de remensa...*, p. 20, nota 20 i J. M. PONS I GURI, *Les col·leccions de Costums...*, p. 164.

6.8. Algunes reflexions finals

Abans d'acabar aquest apartat, voldria fer unes breus consideracions. Els paborde descriuen a diversos redimits com a pobres. Altres, a més de pobres, també són titllats de vagabunds. Sobta que alguns d'ells paguin preus tant o més alts que els que no reben aquests qualificatius. Al meu entendre, els paborde devien aplicar el terme "vagabund" a aquells que no vivien en un mas o que no eren tinentes o fills de tinentes de masos. Així doncs, aquesta "pobresa" potser no tindria res a veure amb la riquesa personal. El matrimoni Bach Estrada de la parròquia de Camós, és titllat de "maleavosi et vagabundus" en l'assentament del manual de comptes però al registre notarial que consigna el seu enfranquiment, s'assegura que és ciutadà de Girona. Naturalment, el fet que visquessin en una ciutat no vol dir que no fossin pobres. Però com que molts d'aquests vagabunds no viuen a cap mas de l'Almoïna, pot semblar lògic que el paborde, com que no sabia on vivien, els qualificqués així.

En aquest sentit també pot ser curiós que els paborde assegurin que alguns redimits són clarament vells o antics. Tal com he dit, en la demanda d'un enfranquiment hi devien influir diferents factors i un d'ells devia ser l'edat. Personalment em sorprèn que unes persones qualificades de "velles" (tot i que és impossible saber l'edat que podien tenir) demanin la seva redempció quan sembla que aquesta pot afectar poc a la seva vida. Vull dir, cap d'ells no té previst casar-se, ni canviar de mas, ni tant sols de lloc de residència, i només un sembla viure al mas al qual renuncia a favor de la seva filla. Potser sí alguns d'ells només volien ser lliures, tot i que això no els hagués de suposar cap canvi, o potser només volien evitar reclamacions futures dels seus descendents. Per exemple,

"Item a XVI del mes de març de l'any de MCCCCV, [...] enfranqui e done a raemsa en P. Piquon, sartra de Banyolas, qui per tant com era axit del mas Pichon de Vilavanut era hom

propi de la dita Almoyna, lo qual era pobra e tant vey que no veu cusir, e es axorch. Composa a VIII fl.¹⁵⁵

Pere Picó, tot i haver sortit del mas Picó de Vilavenut, no s'havia redimit mai i, per tant, seguia essent propi de l'Almoina. Segons el paborde, vivia a Banyoles on tenia l'ofici de sastre, encara que ja no el podia exercir perquè era vell i no hi veia prou com per cosir, a més (o potser per això?), era pobre. Amb tot, va haver de pagar 8 florins per la seva llibertat, preu que constitueix el més elevat –exceptuant el d'una dona– d'aquell manual. Tan pobre no devia ser... Cal assenyalar que una part del pagament el va satisfer la seva dona, potser perquè Pere Picó era eixorc. Aquí podria raure l'explicació del seu enfranquiment. Si era eixorc, en morir, la senyoria podia quedar-se amb l'equivalent a la tercera part dels seus béns i potser això és el que tant ell com la seva dona volien evitar. Però no podem oblidar que el preu de la llibertat dels homes no hereus, segons els mateixos *Costums de Girona*, també havia d'equivaler a la tercera part dels seus béns. Per altra part, si Pere Picó no havia tingut problemes per sortir del seu mas d'origen sense redimir-se i, fins i tot, havia aconseguit establir-se a Banyoles i tenir-hi un ofici, què pot explicar que en el moment en què sembla que ja no pot guanyar-se la vida decideixi alliberar-se? Hem d'entendre que només volia ser i saber que era lliure?

En un altre ordre de coses, a cap dels assentaments que he estat estudiant es parla de la llibertat real que obtenien els redimits. Vull dir que cap assentament fa cap mena de referència al fet que l'únic objectiu del remença sigui obtenir la llibertat i mantenir-la. De fet, és lògic que sigui així perquè la persona encarregada de confeccionar el llibre de comptes és membre de la senyoria i difícilment tindrà interès per consignar aquesta mena de notícies. Però ni tan sols en aquells assentaments que registren els conflictes entre l'Almoina i alguns dels seus remences sobre la seva adscripció, s'hi fa una defensa aferrissada. És a dir, quan els paborde deixen

---

155 AHG, Hospici, núm. 34 (1404-1405), fol. XXXIII.

constància que han tingut problemes per tal d'obtenir un homenatge, no consignen que els remences es fessin forts amb aquesta idea de llibertat. Amb això vull dir que cap d'aquests escrits assenyalen que l'ideal de la llibertat sigui l'objectiu únic de l'enfranquiment, al contrari que aquell cas exhumat per Teresa Vinyoles en el qual Gabriel Covaner al·lega, l'any 1414, que com que s'havia redimit de la pabordia de Lloret, no només és lliure sinó que “no ha senyor al mon sino Déu e lo senyor Rey”.¹⁵⁶

La documentació utilitzada en aquest treball va ser generada per la senyoria, de manera que la veu o opinió dels remences no hi apareix. Si féssim cas del seu contingut estricte, podríem arribar a pensar que la redempció era una cosa normal i acceptada amb tranquil·litat tant pels mateixos remences com pels seus senyors, un pur “tràmit administratiu”, com en diríem ara. Seria, senzillament, la porta per la qual s'havia de passar per tal de poder canviar de lloc de residència o de treball, o per poder-se casar. Això no obstant, crec que si ho féssim així ens equivocaríem del tot. Certament per a alguns –o tots– els remences el fet d'haver-se de redimir per poder marxar de la senyoria devia ser habitual i considerat normal i, per això, la documentació que conté aquestes redempcions no traspua cap mena de sensació negativa. Però això no ha de voler dir en absolut que els semblés just, però sí necessari. Tots acceptem, avui en dia, que hem de fer certs pagaments i tràmits que de ben segur ens estalviaríem si poguéssim perquè no els considerem justos... Per tot això crec que encara que les queixes dels remences de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona no hagin quedat reflectides en la seva documentació no hi ha cap dubte que es produïen. Només així es pot entendre la seva participació en els alçaments remences, quan, entre d'altres actuacions, els pagesos de Brunyola van segrestar al paborde, el van empresonar i el van portar fins a Barcelona.

---

156 T. VINYOLES, “La vita quotidiana della gente di mare (esempi barcellonesi dei secoli XIV e XV)”, *Medioevo Saggi e Rassegne*, núm. 21 (1996), pp. 9-35. La referència prové de les informacions de ciutadania conservades a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

7. LES REDEMPcions DELS REMENCES QUE ENTREN AL DOMINI DE L'ALMOINA ¹⁵⁷

7.1. Quantitat de persones redimides per altres senyories ¹⁵⁸

Abans de permetre l'entrada de qualsevol persona a qualsevol domini, el seu titular s'havia d'assegurar que aquella persona era jurídicament lliure i que no depenia de cap altra senyoria. Per això, a l'arxiu de l'Almoina de Girona –i a tants d'altres– s'han conservat tantes cartes de redempció concedides per altres senyories. Si es guardava el pergamí on constava la llibertat sempre es podria demostrar que el seu donador era lliure abans de tornar a esdevenir home propi. Actualment a l'arxiu de l'Almoina es conserven els pergamins que registren la redempció de 421 persones entre 1300 i 1431. D'un nombre considerable, també s'ha conservat el pergamí que consigna el nou asserviment a la institució benèfica. Tot i això, crec, sense cap mena de dubte, que tots li van prestar homenatge i van esdevenir-ne remences. Tanmateix no en tots els casos va ser així immediatament. Vull dir que algunes redempcions i alguns homenatges són prestats a senyors que no són l'Almoina, però com que aquesta institució va acabar absorbint (per compra, donació, herència, etc.) els seus masos, els pergamins que hi feien referència també van arribar a l'arxiu de l'Almoina.

De les 421 persones redimides abans d'entrar en el domini de l'Almoina, 261 eren noies “verges”, 127 eren homes i només 33 eren dones “corruptes”. És a dir, el 62% d'enfranquiments corresponen a noies casadores, poc més del 30% a homes i només el 8% a la resta de dones. Aquests percentatges són bastant similars als de les redempcions concedides per la mateixa Almoina. De nou, doncs, la major part de les persones enfranquides eren considerades “verges”, una part

---

157 Algunes d'aquestes cartes de redempció van ser estudiades per P. H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa...*

158 Com que la documentació existent ho permetia, he considerat totes les redempcions concedides des de l'any 1300.

considerable van ser homes i una part gairebé simbòlica la constituïen la resta de dones, vídues o pubilles.

REDEMPCIONS CONCEDIDES PER ALTRES SENYORIES

PERÍODES	“VERGES”	DONES	HOMES	TOTAL
1300-1347	199	23	88	310
1348-1400	61	9	38	108
1400-1431	1	1	1	3
1300-1431	261	33	127	421

Pel que fa a l'evolució cronològica d'aquestes redempcions, tampoc no s'observen grans diferències amb les concedides per la mateixa Almoïna als seus homes i dones propis. Tanmateix sobta molt l'escassíssima presència de documents de redempció del segle XV. S'han conservat els que consignen l'enfranquiment d'una “verge” d'Amer, l'any 1431, i d'una vídua de Jafre, el 1414, que esvan casar a Brunyola i a La Pera, respectivament i de les quals també s'ha conservat el pergamí que consigna el seu homenatge a l'Almoïna. Més la d'un home de Sant Dalmai que es va redimir l'any 1411 de la mateixa institució i el pergamí que ho consigna va romandre al seu arxiu, per raons que desconeixem. Amb tot, durant la primera meitat del segle XV, diverses persones que es van casar amb remences de l'Almoïna o que havien heretat o comprat o rebut un dels seus masos, van asservir-se i van fer-se pròpies per aquestes raons. Al meu entendre, seria massa casual que totes aquestes persones fossin abans lliures i que, per tant, abans d'entrar en el domini de l'Almoïna no haguessin hagut d'entregar la carta de redempció que demostrés que eren lliures i que no depenien de cap senyor.

En un altre ordre de coses, val la pena ressenyar que dues de les persones que van lliurar la seva anterior carta de redempció a l'Almoïna de Girona en el moment d'asservir-s'hi havien estat redimides del domini reial.¹⁵⁹ El 13 de febrer

¹⁵⁹ Darrerament s'han exhumat diversos documents que mostren que en el domini reial també hi havia persones pròpies que havien de pagar la seva redempció quan volien abandonar-lo.

de l'any 1321, el batlle de Caldes de Malavella, en nom del Rei, va concedir la llibertat a Guillema Benjamí, vídua de Bernat Benjamí de Roviràs del veïnat de Caldes, perquè es casava al mas Pla de Brunyola, propi de l'Almoïna, per 40 sous. Encara que el pergami que consignava el nou homenatge no s'ha conservat, no hi ha dubte que aquest es produís perquè així consta en el de la redempció.¹⁶⁰ Per altra banda, el 9 de novembre de 1360, el Batlle General de Catalunya en nom del Rei, va redimir Elisenda, filla de Ramon Clos de la Roqueta de Pontós, perquè es casava amb Andreu Baró del mas Baró de la parròquia de Borrassà, per 2 sous i 8 diners. En aquest cas, s'han conservat tant el pergami de la redempció com el del homenatge.¹⁶¹

7.2. Els preus cobrats per altres senyories i els seus pagaments

Tampoc els preus cobrats per diverses senyories de la mateixa diòcesi de Girona difereixen gaire dels cobrats per l'Almoïna del Pa. De nou, n'hi ha una gran varietat: molt elevats, mitjans i relativament baixos. I això és així per a tot el període del qual s'han conservat pergamins de redempció. També s'observa una lleugera davallada de preus immediatament després de la pesta negra que tornen a augmentar a mesura que avança el segle i arriben a ser més alts a finals del XIV. Tal com passava amb les redempcions concedides per la mateixa Almoïna, totes les noies considerades "verges" paguen els acostumats 2 sous i 8 diners i també hi ha diferències entre els preus pagats per diferents membres d'una mateixa família.

Per altra part, consta que algunes poques d'aquestes persones redimides van pagar part del preu de la seva llibertat només en espècies o en diners i espècies: cereals, cera i gallines, sobretot. Per exemple, l'1 de maig de l'any 1303, Jaume, fill d'Estefania Torres i d'Arnau de Vilavenut va ser redimit per Pere de

---

160 ADG, pergs. Pia Almoïna, Brunyola, núm. 634.

161 ADG, pergs. Pia Almoïna, Borrassà, núm. 93 i 94.

Torres que va rebre 30 mitgeres d'ordi, valorades, segons el mateix pergami, en més de 70 sous.¹⁶² Tanmateix, en un cas absolutament excepcional, tota una família (els pares i tres fills i una filla) de Fonolles es va enfranquir conjuntament el 3 de febrer de 1337 de Guillem Miquel de Fonolles.¹⁶³ El pergami que consigna aquesta redempció múltiple especifica que per la seva llibertat van pagar 100 sous melgoresos i un celler que tenien dins del poble de Fonolles. És l'única referència documentada d'un pagament amb un immoble, però, a més, s'explica que aquesta família va rebre del paborde de l'Almoina 1.160 sous perquè es redimissin. Un mes després, el 14 de març, els pares i dos dels seus fills van reconèixer ser homes propis de la predita Almoina.¹⁶⁴ Aquest no és l'únic cas de col·laboració econòmica de l'Almoina en l'obtenció de la llibertat dels seus futurs adscrits. El 26 d'agost de 1324, el cavaller Berenguer de Jafre va enfranquir Berenguer Solà, veí de La Pera, i fill de Pere Solà de la parròquia de Jafre. Per aquesta raó, va rebre 300 sous, dels quals 200 els havia aportat l'Almoina, institució a la qual el nou alliberat va prestar homenatge un mes i mig després.¹⁶⁵

Altres vegades i com ja he assenyalat, la redempció podia concedir-se gratuïtament. Per exemple, el 17 de març de 1333, el senyor Gilabert de Cruïlles va enfranquir Guillem Baró, la seva filla Barcelona i l'espòs d'aquesta, Guillem Creixell, tots de la parròquia de Borrassà, perquè havia venut el domini directe del mas Baró a l'Almoina. Per raó d'aquesta venda els propietaris útils del mas havien d'asservir-se a la predita Almoina i Gilabert de Cruïlles els redimeix sense cap preu perquè immediatament prestin homenatge al seu nou senyor.¹⁶⁶

---

162 ADG, pergs. Pia Almoina, Vilavenut, núm. 37. Altres casos a Gaüses, núm. 124 (1304, gener, 25); Brunyola, núm. 950 (1306, novembre, 27); Camós, núm. 349 (1324, desembre, 29).

163 ADG, pergs. Pia Almoina, Fonolles, núm. 133.

164 ADG, pergs. Pia Almoina, Fonolles, núm. 134.

165 ADG, pergs. Pia Almoina, La Pera, núm. 136 i núm. 137 (1324, octubre, 10).

166 ADG, pergs. Pia Almoina, Borrassà, núm. 167 i el seu nou reconeixement de domini a l'Almoina, núm. 57.

ELS PREUS DE LES REDEMPCIONS CONSERVADES A L'ADG¹⁶⁷

ANYS	PREUS
1300	30, 30, 40 s melgoresos
1301	25, 30, 55
1302	20, 40, 65
1303	10, 20, 80, 30 mitgeres d'ordi
1304	120, 220, 4 gallines
1305	60 (2), 75
1306	30, 1 lliura de cera
1307	50, 120
1308	40 (4/4), 40
1309	10, 10 , 12, 20 (2)
1310	25 s melgoresos, 50, 50, 72, 75
1311	50
1312	80
1313	40, 60 , 60, 130
1314	5, 30, 50 (2)
1315	150
1316	15
1317	15, 15, 70 s melgoresos, 200
1318	5, 50
1319	25, 55
1320	55, 60, 80
1321	25, 30, 40
1322	60
1323	40
1324	20, 50 (2), 300, no rep diners cum non sit consuetum
1325	70
1326	30, 100
1329	40
1330	4, 40
1331	53, 50 s melgoresos
1332	60, 80, 100
1333	40 (2), 55
1334	30

ANYS	PREUS
1335	30 (2), 130
1336	30, 30 (càstig), 100
1337	100 s melgoresos i 1 celler dins del poble
1338	30, 50, 70, 80, 95 s melgoresos, 100
1340	25, 35 s melgoresos
1341	50 s melgoresos
1344	50
1345	50 (2), 70
1347	45
1348	5
1349	3 s i 4 d melgoresos, 100, 120, 150
1352	190
1353	50, 100 s melgoresos
1354	15, 70, 130
1356	100
1358	300 s melgoresos
1359	180, 200
1363	10, 100
1364	10, 140
1366	55, 60 s melgoresos, 80
1367	110
1368	35, 160
1369	200 s melgoresos (2)
1370	40, 100
1372	80, 100, 110 , 120, 160
1374	100 , 176, 300
1382	110
1383	100, 550
1386	132
1387	132
1389	180
1393	176
1411	154
1414	132

7.3. Motius d'aquestes redempcions

De 199 de les més de 421 persones que van lliurar la carta de redempció a l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona, coneixem amb seguretat el motiu que va provocar-ne la llibertat. La gran majoria, és a dir 194 persones, s'havien de casar amb un remença de l'Almoïna de Girona: 134 eren "verges", 43 homes, i les altres 17 dones considerades no "verges". Les frases que justifiquen les seves redempcions també són similars o iguals a les utilitzades pels pabordes: "pro eo que duxerat in virum", "tempore nupciarum tuarum", etc. Només 5 dels alliberats per altres senyories ho van fer al·legant que eren propietaris d'un mas (un sol cas de la Vall d'Aro, l'any 1366)¹⁶⁸ o perquè n'havien heretat un. L'any 1334, un remença de Vilanna va heretar un mas de Brunyola del seu oncle; l'any 1341, una dona pròpia de Viladasens va rebre, d'una altra dona de Vilavenut, el seu mas, però no s'aclareix quina relació hi havia entre ambdues; el mateix passa amb l'herència d'un mas de la Vall d'Aro que al·lega un home també de la mateixa vall; finalment, un home de Gaüses es redimeix del donzell de Vilopriu perquè ha heretat un mas propi de l'Almoïna del seu pare.¹⁶⁹

Amb tot, la majoria aclaparadora de redempcions conservades a l'arxiu de l'Almoïna de Girona provocades per un casament, reafirma la hipòtesi que si bé la mobilitat dels remences no era impossible, estava directament relacionada amb els matrimonis fora del domini d'origen. És ben possible que bona part dels casos en els quals no s'especifica el motiu de l'alliberament però que immediatament entraven al domini de l'Almoïna, també ho fessin a causa d'un casament amb un remença d'aquesta institució. De fet, probablement gairebé totes aquestes persones van prestar homenatge a l'Almoïna,

---

167 En negreta els preus pagats per les dones no "verges". Els preus corresponen a sous de Barcelona si no es diu res més.

168 ADG, perg. Pia Almoïna, Aro, núm. 90.

169 ADG, perg. Pia Almoïna, Brunyola, núm. 986; Vilavenut, núm. 244; Aro, núm. 86, i Gaüses, núm. 263, respectivament.

encara que aquest no s'hagi conservat, i, per aquesta raó, el pergami on consta la seva redempció és a l'arxiu de l'Almoïna. Això vol dir que la gran majoria dels redimits van tornar a fer-se remences tan bon punt van obtenir la llibertat. De nou, doncs, es constata que bona part dels remences es redimien perquè els era absolutament imprescindible per fer-se remences d'un altre domini i no pas per obtenir la llibertat real. Així doncs, la redempció torna a semblar el tràmit estrictament necessari per a un nou asserviment.

8. CAP A UNES CONCLUSIONS

La compra de la pròpia llibertat –anomenada remença o redempció per les persones que l'havien de pagar i cobrar– era un dels mals usos als quals estaven sotmesos les persones lligades mitjançant el vincle servil a la Catalunya medieval. Quan un remença havia obtingut i pagat la seva redempció o enfranquiment, s'alliberava de la servitud i, per tant, esdevenia una persona jurídicament lliure. L'Almoïna del Pa de la Seu de Girona com a propietària directa de masos remences i, per aquesta raó, com a propietària directa de persones de remença, va concedir la llibertat a alguns dels seus remences durant els segles XIV i XV. Els pabordes consignaven totes les quantitats que ingressaven per aquest concepte als seus llibres de comptes. Per això els manuals de comptes dels pabordes de l'Almoïna constitueixen una font excepcional per estudiar les redempcions dels remences. El seu buidatge ha permès establir una mostra molt nombrosa de redempcions (més de 557 casos) d'un únic domini senyorial i durant un llarg període de temps, des de l'any 1331 fins al 1458. El fet que es trobin en llibres anuals ha permès analitzar la seva evolució cronològica, així com la dels preus que es van haver de pagar per elles. No cal dir que si s'haguessin conservat tots els manuals de comptes la quantitat de redimits documentada seria superior.

La majoria dels més de 557 enfranquiments concedits per l'Almoïna de Girona es van atorgar a noies qualificades pels mateixos pabordes com a “verges”, en concret 343. Aquestes

eren les noies solteres que necessitaven abandonar el seu mas o domini d'origen per casar-se amb una persona forastera. Altres 178 redimits eren homes i 36 dones no considerades “verges”, és a dir, vídues i pubilles. En qualsevol cas, la gran superioritat de noies casadores enfranquides no permet valorar la major o menor permissivitat de les senyories envers les redempcions dels seus remences, si més no de les gironines. I això perquè els *Costums de Girona* assenyalaven que els senyors no es podien oposar a les redempcions de “verges” que volguessin casar-se i perquè com que no eren pubilles la seva marxa no afectava a l'estabilitat del mas.

Les redempcions concedides per l'Almoïna de Girona no van disminuir després de la pesta negra, ans al contrari, van augmentar lleugerament durant els anys immediatament posteriors a l'arribada de l'epidèmia. Això és especialment cert si tenim en compte que la població havia disminuït a causa de la plaga. Per tant –i encara que no puguem establir l'índex de mortaldat al domini de l'Almoïna– una part considerable dels seus homes i dones propis haurien mort, de manera que augmentaria el nombre de remences que haurien aconseguit la llibertat després de l'any 1348. Cal afegir, a més, que s'incrementa significativament el nombre d'homes redimits enfront del de les dones i que, de fet, aquests anys són els únics en els quals es redimeixen més homes que no pas noies “verges”. Per altra banda, els manuals de comptes deixen de consignar redempcions a mitjans del segle XV, i això després d'uns anys amb molt poques concessions de llibertat als seus homes i dones adscrits. En aquest sentit, cal subratllar que l'últim enfranquiment apareix al manual de l'any 1457-1458, pocs anys abans del primer aixecament remença.

Hi ha una gran varietat de preus pagats per aquests enfranquiments, perquè, excloent els de les noies “verges” fixat pels *Costums* en 2 sous i 8 diners, s'establien en cada cas en concret. Per altra banda, tampoc no sembla notar-se una diferència a l'alça entre el període immediatament posterior a l'esmentada pesta i l'anterior; més aviat, tot el contrari. Tanmateix, els valors pagats durant la primera meitat del segle XV sí que són més elevats, tot i que caldria comprovar

si la resta de preus i de salaris també augmentaren i quant. A més, seria molt interessant poder saber amb seguretat si les pautes indicades pels *Costums de Girona* sobre els preus es complien amb els homes i les dones no “verges”, tal com succeïa amb els 2 sous i 8 diners pagats sempre per les “verges”. És a dir, si eren proporcionals als béns de la persona redimida i no superiors a una tercera part. Si fos així, sembla clar que s’hauria d’estudiar l’evolució de les economies pageses –però també de les no pageses– i no els preus de les redempcions de les persones pròpies aïlladament o fora de context.

Tot el que hem dit fins ara pot portar-nos a concloure que el pretès enfortiment i enduriment del control senyorial després de la pesta negra no va fer variar gaire les concessions de redempcions; i això tant pel que fa al nombre com al preu. L’únic aspecte que va canviar, i molt, és que després de la pesta hi hagué un clar i fort increment de redempcions d’homes, potser a causa d’un major nombre de masos i terres deshabitats i, per tant, de més oportunitats per sortir del mas d’origen i establir-se en un altre.

Els pabordes expliquen perquè concedeixen algunes d’aquestes redempcions, és a dir, quin és el motiu que les ha provocades. La gran majoria de redimits ho van fer perquè volien casar-se fora del seu domini d’origen. Pràcticament tots ells, en fer-ho, havien d’entrar en un altre mas remença que els exigia fer-se propis d’un altre senyor i, així, esdevenir de nou, remences. I el mateix s’observa amb redimits que es redimien per altres motius, com ara perquè havien comprat un mas o l’havien heretat o hi havien estat establerts. En conseqüència, crec que la gran majoria de les redempcions concedides per l’Almoïna del Pa de la Seu de Girona, implicaven, més aviat, un canvi de senyoria i no pas el pas cap a la definitiva llibertat. Els únics remences que sí devien obtenir la llibertat real són tots aquells que ja no vivien al seu mas d’origen, que era el que els exigia la redempció. Aquesta circumstància, per tant, indica que es podia sortir del mas d’origen sense haver-se redimit i establir-se en alguna altra parròquia o vila on, fins i tot, es podia arribar a tenir un ofici. Però queda clar que això no eximia aquests remences d’haver-se de redimir més endavant.

6. LES INTÈSTIES I LES EIXÒRQUIES¹

1. INTRODUCCIÓ

Si en els capítols dedicats als homenatges, a les firmes d'espoli forçades i a les redempcions he dit que no hi havia treballs anteriors que n'haguessin plantejat l'estudi sistemàtic, el mateix cal dir sobre els altres dos mals usos que l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona cobrava dels seus homes i dones: la intèstia i l'eixòrquia. Gairebé cap estudi n'ha presentat fins ara casos pràctics de l'aplicació directa o del cobrament. La major part es limiten a definir què eren i, sobretot, a destacar que, a diferència de la resta de mals usos, no només s'aplicaven sobre la població servil catalana sinó també sobre la població jurídicament lliure, encara que als segles XIV i XV això ja no era tan habitual. Així consta clarament als *Usatges* de Barcelona,² on s'assegura que tots els vassalls, i per tant, també els membres de la noblesa, els habitants de les viles i ciutats i els pagesos, en les mateixes determinades circumstàncies, els havien de pagar.³ Amb tot, no hi ha dubte que aquests dos mals usos, que eren de dret

---

1 Malgrat les formes "eixorquia" i "intestia", admeses al *Diccionari de la Llengua Catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (Barcelona, Palma, València 1995), adopto les grafies "eixòrquia" i "intèstia" perquè així s'ha pronunciat i escrit tradicionalment en terres gironines.

2 Segons Hinojosa, "la intestia, la exorquia, la cugucia y la arsina se mencionan en los documentos de la Marca Hispánica", E. de HINOJOSA, *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media*, dins *Obras*, vol. II, Madrid 1955, p. 220.

3 Sobre les primeres mencions dels dos mals usos que gravaven la mort vegeu, entre d'altres, P. H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya Medieval*, Eumo editorial, Vic 1993, p.

comú, van acabar essent aplicats exclusivament als remences. En paraules de Freedman, “ja pels volts del 1200, i cada vegada més durant el segle XIII”, les exaccions específiques sobre el matrimoni i l’herència estarien associades amb la condició servil, si és que no n’eren indicadors.⁴ A més, el fet que bona part de les cartes de població i dels privilegis atorgats a les viles i ciutats catalanes eximissin del pagament tant de la intèstia com de l’eixòrquia als seus habitants, va provocar lògicament que “l’exempció d’aquestes exaccions concretes s’identifiqués amb la llibertat”.⁵

La intèstia era el mal ús que gravava la mort dels homes i dones propis i adscrits que morien sense haver fet testament o si, havent-lo fet, aquest no era considerat vàlid, és a dir, de les persones que morien intestades. Al seu torn, l’eixòrquia penalitzava l’home o dona propi que moria sense fills que podessin heretar les seves possessions, és a dir, la persona que moria eixorca. Ambdós mals usos s’aplicaven a tots els remences tant si eren tinents de mas com si no ho eren, tant si eren homes com dones i, segons els costums dels llocs o de les senyories, tampoc no es feien distincions d’edat. És per això que es va generar una polèmica entre juristes sobre qui havia de ser considerat intestat i qui no.⁶

De fet, ambdues exaccions havien de ser satisfetes pels hereus del remença mort. La intèstia castigava a aquells que no havien fet testament perquè, a causa d’aquesta negligència, perjudicaven els interessos econòmics de la seva senyoria.

128-129, G. FELIU I MONTFORT, “El pes econòmic de la remença i dels mals usos”, *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 22 (1992), i G. FELIU I MONTFORT, “Els antecedents de la remença i els mals usos”, *Quaderns de la Selva. Estudis en honor de Pons Guri*, núm. 13 (2001), pp. 216-219.

4 P. H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa...*, p. 102. L’original en anglès diu: “By 1200, and increasingly during the thirteenth century, the particular inheritance and marriage levies would be associated with the servile condition, if not quite indices of it” (vegeu P. H. FREEDMAN, *The Origins of Peasant Servitude in Medieval Catalonia*, Cambridge University Press, Cambridge 1991, p. 83).

5 P. H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa...*, p. 129.

6 G. FELIU I MONTFORT, “El pes econòmic de la remença...”, p. 151.

Així doncs, per fer front a les possibles minves o pèrdues dels ingressos de la senyoria per la manca de treball de les seves terres, encara que només fos conjunturalment, aquella tenia dret a rebre una compensació econòmica. Semblantment podem dir de l'eixòrquia: si l'hereu moria sense descendència, la seva tinença deixaria de ser treballada, encara que només fos temporalment, de manera que deixaria de generar els ingressos que pertocaven a la senyoria que, cal pensar, els hauria rebut regularment fins llavors. Per aquesta raó, la senyoria també tenia dret a rebre una compensació o indemnització en diners que ajudés a contrarestar les seves pèrdues econòmiques. Tanmateix i segons els *Usatges*, no és ben bé així: els béns de l'eixorc són del seu senyor i aquest accepta donar-los a l'hereu del difunt a canvi d'una compensació.

Tant per la intèstia com per l'eixòrquia i segons els *Costums de Girona*, els senyors tenien dret a rebre una tercera part dels béns mobles i semovents dels difunts. Entre aquests s'inclouïen els censals, el bestiar i els possibles crèdits posseïts, així com les expectatives d'herència o legítimes dels pares. Per aquesta raó, molts historiadors consideren que aquests dos mals usos eren els més carregosos econòmicament per a la població servil. A més, no podem d'oblidar que el pagament de la intèstia i l'eixòrquia s'esdevenia a causa d'una mort propera, amb tot el trasbals que això suposava, no només des del punt de vista econòmic.

Val a dir que els juristes de la diòcesi de Girona com “que en general tenen criteris de benevolència”,⁷ van intentar reduir l'aplicació tant de la intèstia com de l'eixòrquia sobre els remences gironins.⁸ Un bon exponent d'aquesta benevolència “filo-remença” és la versió dels *Costums de Girona*

---

7 J. M. PONS I GURI, “Relació jurídica de la remença i els mals usos a les terres gironines”, *Revista de Girona*, 118 (1986), p. 441.

8 Si bé és cert que d'altres juristes “daban justificación legal [a la intèstia i l'eixòrquia] y creaban doctrinas favorables a los intereses del señor”, vegeu W. PISKORSKI, *El problema de la significación y del origen de los seis “malos usos” en Cataluña*, Universidad de Barcelona-Facultad de Derecho, Barcelona 1929, pp. 19-20, i G. FELIU I MONTFORT, “El pes econòmic de la remença...”.

de Mieres perquè afegeix certes limitacions a aquests dos abusos senyorials. Les compilacions anteriors dels *Costums*, es limitaven a afirmar, per exemple,

“Item que si algun pagès de ma masada morrà sens testament o axorch o sens testament tan solament o axorch tan solament lo senyor deu succehir an aquell tal pagès en la tercera part de tots sos béns mobles e semovens.”⁹

No s'explicava ni es definia què s'entenia per intestat ni per eixorc, de tal manera que sembla que s'hauria d'entendre que tots aquells que morien sense descendència directa i els que morien sense haver fet testament vàlid eren aquells sobre els quals s'havien d'aplicar aquests dos mals usos.

Per contra, Tomàs Mieres explicita quan no s'havia de considerar a un difunt eixorc o intestat. Per començar considera que “intestat es diu pròpiament d'aquell qui pot testar però mor sense haver fet testament, o havent-lo fet però que s'hagi anul·lat o revocat, com qui testa de fet, però no de dret.”

Però continua afegint que “els qui per manca d'edat no poden testar legalment, com són els pupils, d'aquests es diu impròpiament que moren intestats, però pròpiament són intestables (i això perquè) no es pot acusar ningú d'allò que la naturalesa o el dret li neguen.”

I tampoc no considera eixorcs aquells “a qui la natura impedeix engendrar i tenir descendència, (perquè només és) estèril, en efecte, i eixorc aquell qui, encara que per l'edat pugui tenir fills, per qualsevol altre circumstància no pot engendrar.”

Mieres conclou el seu capítol dels *Costums* dedicat a aquests abusos assegurant que

“a Girona hi ha l'òptim costum de no haver de pagar

---

9 J. M. PONS I GURI, *Les col·leccions de Costums de Girona*, Fundació Noguera, Textos i Documents, 16, Barcelona 1988, pp. 84-85 (és el capítol XXXIV del manuscrit 485 de la Biblioteca de Catalunya).

pels béns dels pupils ni d'exigir-ne l'intestia ni l'eixorquia. I s'equivoquen aquells qui apliquen el contrari, i no és vàlid el costum contrari, com irracional i funest per als esperits i gairebé digne d'ésser extirpat del món cristià, encara que en la pràctica de tant en tant abusen del contrari els qui tenen jurisdicció en aquests casos i ells mateixos sentencien a favor seu i exigeixen en concepte d'intestia o en concepte d'eixorquia el terç dels béns dels pupils, com en el cas dels adults, però està malament.”¹⁰

Tant per la intestia com per l'eixòrquia, la senyoria tenia dret a rebre la mateixa proporció dels béns dels difunts, la mateixa tercera part que corresponia en cas que els remences es volguessin redimir. De fet, tots tres mals usos afectaven l'alliberament dels remences. Això vol dir que tant si es deixava el domini voluntàriament (demanant la pròpia redempció) com involuntàriament (per mort), la senyoria havia de cobrar la mateixa proporció per compensar la pèrdua d'un remença.

Encara que tots dos es produïen per la mort i que la quantitat que s'havia de pagar era la mateixa, la intestia i l'eixòrquia eren dos mals usos ben diferents i ben diferenciats. Per això, per exemple, en el projecte de concòrdia de 1462, els senyors responen separadament a les demandes dels remences sobre la seva abolicció, com així ho fan també amb els altres quatre mals usos. O per això a moltes de les cartes de poblament o franquícia o a moltes de les concessions de llibertats a les viles catalanes s'eximeix als moradors d'intestia, d'eixòrquia¹¹ o, molt més sovint, de tots dos alhora, però sempre considerant-los com a dues exempcions diferents. Amb tot, segons Hinojosa, la intestia i l'eixòrquia “aparecen generalmente unidas”¹² i, juntament amb la cugúcia, “aparecen como inseparables

---

10 T. MIERES, *Costums de Girona*, edició crítica i traducció d'A. COBOS FAJARDO, Biblioteca d'Història Rural, Girona 2001, p. 111-115.

11 G. FELIU I MONTFORT, “Els antecedents de la remença...”, p. 216 i ss.

12 E. de HINOJOSA, *Origen y vicisitudes de la pagesía de remensa en Cataluña*, dins *Obras*, vol. II, Madrid 1955, p. 21.

casí siempre en los documentos”.¹³ En paraules de Feliu, “es tracta de dos mals usos que s’acostumen a entendre com a aparellats”, si bé és cert que “les mencions d’eixòrquia són més abundants que les d’intèstia”.¹⁴

Tanmateix he optat per estudiar-los conjuntament en un mateix capítol i no dedicar-ne un a cadascun d’ells, tal com he fet amb els altres mals usos i els homenatges o reconeixements de domini. En primer lloc, perquè, com acabo de dir, tots dos eren exigibles en el mateix moment de la vida del remença, la seva mort. En segon, perquè la compensació econòmica que s’havia de pagar a la senyoria per cadascun d’ells era la mateixa i, si més no teòricament, s’havia de calcular de la mateixa manera. En tercer lloc, perquè els pabordes de l’Almoïna del Pa de la Seu de Girona, en algunes ocasions, no acaben de distingir o d’especificar quin dels dos mals usos apliquen a algun dels seus remences difunts, potser perquè cobraven el mateix i no consideraven necessari acabar-ho d’aclarir. En quart lloc, perquè força vegades els morts eren alhora intestats i eixorcs i l’Almoïna, seguint el costum de la seva diòcesi, només els cobrava per una sola raó. Per tot això faig meves les paraules de Feliu: “fer-ne l’estudi per separat resultaria [...] repetitiu i gairebé incompreensible”.¹⁵

La intèstia i l’eixòrquia van ser abolides a la Sentència Arbitral de Guadalupe de l’any 1486, juntament amb la resta de mals usos que afectaven la població remença catalana. El projecte de concòrdia de l’any 1462, pactat entre una part dels senyors i dels remences, també n’havia previst uns canvis substancials, que beneficiaven als que hi estaven sotmesos. Els remences propis de l’Almoïna de Girona solien reconèixer als capbreus que, com a persones pròpies i sòlides d’aquesta, estaven sotmesos a intèsties i eixòrquies.¹⁶ El mateix feien en alguns establiments de masos: així ho van fer, si més no,

13 E. de HINOJOSA, *El régimen señorial y la cuestión agraria...*, p. 199.

14 G. FELIU I MONTFORT, “Els antecedents de la remença...”, p. 216.

15 G. FELIU I MONTFORT, “Els antecedents de la remença...”, p. 216.

16 Per exemple, així ho fan al capbreu de la parròquia de Cassà de l’any 1329 (ADG, Pia Almoïna, Cassà, docs. 465-472).

Pere Devesa i la seva esposa Alamanda quan el paborde de l'Almoïna, l'any 1366, els va establir els masos Ponç de Torramilans i Provençal de Brunyola, que havien quedat sense tinent des de 1351, amb una entrada de 10 lliures i sota les prestacions acostumades, entre les quals hi havia “intestiis, exorquiis, redempcionibus personarum et aliis servitutibus”.¹⁷ Finalment, en alguns dels homenatges rebuts per la institució, els seus prestadors també especificaven que “dicta Elemosina debet habere homines et mulieres de servitute redempcionis et intestiarum et exorquiarum et aliorum ad directum dominium pertinentium”.¹⁸

Els pagaments provocats per la mort dels serfs tampoc no són exclusius dels remences catalans. A d'altres regions europees, les persones de condició servil havien d'efectuar a les seves senyories pagaments relacionats amb la mort i la transmissió de les seves possessions. De fet, els senyors feudals estaven molt interessats en controlar no només el seu patrimoni i les persones que hi estaven adscrites, sinó també com aquestes el transmetien als seus successors, de manera que en aquesta lògica, cal entendre que arreu hi haguessin taxes o abusos que controlessin les herències i els canvis de titulars de les propietats. A banda que era una bona ocasió per obtenir uns ingressos extraordinaris. En paraules de Duby, “la mort d'un dependent oferia al senyor la possibilitat d'una nova exacció”.¹⁹

En qualsevol cas, no podem oblidar que el domini directe de les possessions del pagès era del seu senyor. Com diu Panero, “come era normale dovunque, in mancanza di eredi diretti, la *tenure* tornava al proprietario”.²⁰ Per tant, dins

---

17 ADG, Pia Almoïna, Brunyola, perg. 38 (1366, novembre, 28).

18 Aquest és el cas de Joan Prat, fill de Pere Prat, hospitaler de Galliners, natural de Banyoles, que va entrar al mas de Ferrer de Croanyes de Sant Vicenç de Camós quan es va casar amb Ermessenda, propietària del mateix, i per aquesta raó es va fer home propi de l'Almoïna, ADG, Pia Almoïna, Camós, núm. 298 (1367, maig, 29).

19 G. DUBY, *Economía rural y vida campesina en el occidente medieval*, ed. Península, Barcelona 1968, p. 292.

20 F. PANERO, *Schiavi, servi e villani nell'Italia medievale*, Paravia scriptorium, Torino 1999, p. 113.

d'aquesta lògica, no és gens estrany que aquest es considerés l'hereu del pagès i que accedís a renunciar a la totalitat dels béns del difunt a canvi d'un pagament. Per exemple, una penalització equiparable a l'eixòrquia era la *mañería* castellana, que si bé en un principi implicava que quan un serf moria sense descendència la seva tinença retornava al senyor que li havia establert, va acabar essent un pagament cobrat per la senyoria que, a canvi, permetia que el difunt transmetés les seves possessions lliurement a qui volgués.²¹ Un altre pagament similar era el *nuncio* que s'havia de pagar al propietari de la terra per poder-la transmetre en herència als fills o descendents.²² Tal com passava a Catalunya molts dels privilegis reials i els furs locals de viles o ciutats castellaness²³ preveïen l'exempció de la *mañería* i el *nuncio*, entre d'altres prestacions. Per tot plegat, Martín parla d'una "remensa de ultratumba puesto que el campesino-vasallo (castellano) no puede cambiar de residencia, sin pagar ni siquiera después de muerto".²⁴ Algunes senyories franceses i angleses també cobraven pagaments molt similars, anomenats *mainmorte* o *mortmain*, dels hereus dels seus serfs eixòrcs, amb la mateixa idea que qui havia de succeir el difunt era la veritable propietària dels seus béns, és a dir, la seva senyoria.²⁵ El *buteil* permetia

---

21 L. G. DE VALDEAVELLANO, *Curso de Historia de las Instituciones españolas (De los orígenes al final de la Edad Media)*, Revista de Occidente, Madrid 1968, p. 253.

22 E. PEÑA BOCOS, *La atribución social del espacio en la Castilla altomedieval. Una aproximación al feudalismo peninsular*, Universidad de Cantabria, Santander 1995, p. 262.

23 Aquest és el cas, per exemple, del *fuero* de Sepúlveda que preveia que si algú moria eixòrc seria heretat pel *concejo*, vegeu, per exemple, *Los Fueros de Sepúlveda*, Diputación de Segovia, Segovia 1953.

24 J. L. MARTÍN, "¿Campesinos de remensa en Castilla y León? (Siglos XII-XIII)", *En la España Medieval. Estudios en memoria del profesor D. Salvador de Moxó*, vol. III, 1982, p. 39.

25 W. Ch. JORDAN, *From Servitude to Freedom. Manumission in the Sénonais in the Thirteenth Century*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1986, pp. 20-21, P. R. HYAMS, *King, Lords and Peasants in Medieval England. The Common Law of Villenaige in the Twelfth and Thirteenth Centuries*, Clarendon Press, Oxford 1980, pp. 69-70 i 176-177, J. FAVIER, *Dictionnaire de la France Médiévale*, Fayard, Paris 1993, s. v., entre molts d'altres.

que algunes senyories alemanyes també es quedessin amb una tercera part dels béns dels seus homes adscrits morts.²⁶

2. LES INTÈSTIES I EIXÒRQUIES COBRADES PER L'ALMOINA DE GIRONA

2.1. Descripció dels assentaments

No tots els assentaments que consignen intèsties i eixòrquies segueixen un mateix patró. Els continguts als primers manuals de comptes conservats són molt més concisos i curts que els de finals del XIV i, per contra, els del segle XV s'assemblen més als primers per la brevetat. Així per exemple, l'assentament que ens informa d'una de les primeres eixòrquies que tenim documentades diu el següent: “Recepi pro exorquia G. Pont, filii Johannis Pont, XXX s.”²⁷

El paborde només anota que rep uns diners per raó l'eixòrquia de Guillem Pont, però ni explica quan havia mort, ni qui es va fer càrrec del seu pagament ni quina era la xifra total que s'havia de pagar ni quina era la quantitat a partir de la qual s'havia calculat el terç cobrat per la senyoria. Tampoc no explica si algú altre tenia dret a rebre una part del pagament d'aquesta eixòrquia.

A vegades, els assentaments són, fins i tot, més lacònics, com ara: “Item per una entestia de I hom qui mori, aguin a part de la Almoyna, VIII d.”²⁸

Es consigna l'ingrés d'uns diners –molt pocs, per altra banda– i el motiu pel qual s'ingressen, però no s'aclearix ni qui pagava ni, el que és més important, quina era la persona que havia mort intestada ni tan sols si abans de morir vivia en un dels masos propis de l'Almoina. Afortunadament, d'assentaments tan poc clarificadors com aquest n'hi ha molt pocs.

26 G. DUBY, *Economía rural...*

27 AHG, Hospici, núm. 1 (1331-1332), fol. XXVIII (Palau Borrell).

28 AHG, Hospici, núm. 14 (1347-1348), fol. XXVIII v. (Palau Borrell)

Per contra, alguns assentaments dels llibres de comptes especifiquen quin era el muntant dels béns posseïts pel difunt que havia provocat el pagament d'una intèstia o d'una eixòrquia. Vegem-ne un exemple: "Item ressebi per exorchia de son frare d'en Belel de Cassan qui avia per ses volentats D s."²⁹

El paborde consigna qui era la persona morta, encara que no ens en diu el nom, el motiu pel qual els seus hereus han de pagar el mal ús a l'Almoïna i, el que és més important, què posseïa, segons el mateix paborde, aquest remença abans de morir. És a dir, quina era la quantitat sobre la qual s'havia de calcular la tercera part que corresponia a la institució. Malauradament però, no sempre és així.

De fet, només sabem què tenia el difunt "a—o per—sesvoluntats", en 14 dels 105 casos documentats: cinc d'ells són a manuals del segle XIV i els altres nou, del XV. Cal pensar, però, que encara que el paborde no ho especifiqués, ho havia de saber per tal de fixar quina quantitat havia de cobrar per cada eixòrquia o intèstia. També cal pensar que perquè la senyoria comprovés quins eren els béns mobles i semovents de cada difunt, s'hauria hagut de fer un inventari dels mateixos. A la pràctica, només un dels 105 assentaments hi fa referència directament

"Petrus Poncii de Sancto Gregorio erat homo proprius Elemosine quo ad quartam partem et monasteri Sancti Petri de Galligantu quo ad tres partes, et decessit exorcus XIII die julii anno Domini MCCCLXXX primo, cuius bona pervenerunt G. Mir de Sancto Gregorio et fuit cum eo compositum quod pro bonis mobilibus continente in emventario facto in posse P. Pinos."³⁰

En un altre cas tenim constància que es va fer un inventari dels béns dels difunts, un pare i un fill de Brunyola negats al

29 AHG, Hospici, núm. 15 (1348-1349), fol. XII v.

30 AHG, Hospici, núm. 25 (1381-1382), fol. XVIII v. (Sant Gregori). Els manuals del notari de Girona Pere Pinós corresponents a aquest any i a l'anterior i posterior no s'han conservat.

riu, perquè el paborde en consigna el pagament a l'apartat del llibre de comptes destinat a les despeses d'instruments.³¹

Finalment, i per acabar amb la descripció dels assentaments que consignen intèsties i eixòrquies, voldria fer referència a una altra qüestió determinant: l'existència o no de testaments. Només dos dels assentaments estudiats s'hi refereixen directament. En un d'ells, el paborde ens informa que hi havia testament però el difunt era eixorc,³² i en l'altre, indica que aplica la intèstia sobre un dels seus remences perquè encara que havia fet testament, aquest “non valet”,³³ sense aclarir, però, perquè no va ser considerat vàlid. Aquesta eventualitat ja havia estat apuntada per Pons i Guri quan deia que la intèstia “s'esdevenia fins i tot en el cas que, havent fet testament, aquest resultés nul”.³⁴

El capítol XXI de la compilació de Mieres dels *Costums de Girona* tracta sobre “Els testaments i les últimes voluntats”³⁵ i s'hi assegura que

“Un testament fet a alguna parròquia de la diòcesi de Girona, rebut fora de la ciutat per un sacerdot de l'església parroquial a la seva parròquia, és vàlid i se li dóna fe, encara que no hi hagi notari ni el testament hagi estat publicat davant del jutge, sempre i quan hi hagi cinc testimonis.”

Mieres, a més, contempla una altra possibilitat: el testament sacramental. S'anomena així el testament fet només davant de testimonis, però que una vegada cridats i examinats pel jutge i d'haver jurat sobre un altar consagrat, “les deposicions dels

31 AHG, Hospici, núm. 44 (1405-1406), fol. CLXXX v.

32 AHG, Hospici, núm. 23 (1376-1377), fol. XIII (Girona): “Brg. Eymerici, argenterius Gerunde, decessit exorcus et fecit testamentum in posse P. Pinos, notario Gerunde”. Tampoc no hem pogut localitzar aquest testament en els llibres del notari Pere Pinós.

33 AHG, Hospici, núm. 20 (1354-1355), fol. CXIII (Llambilles).

34 J. M. PONS I GURI, “Senyors i pagesos”, *Història de Catalunya*, Salvat Editores, S.A., vol. 3, Barcelona 1978, p. 134.

35 T. MIERES, *Costums de Girona...*, pp. 108-109.

testimonis són redactades en forma pública per un notari, i es dóna fe als testimonis per decret del jutge”.

En conseqüència, i segons els *Costums*, el testament podia ser notarial o fet davant del rector de la parròquia o també podia ser sacramental.³⁶ És possible que bona part dels homes i dones propis de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona dictessin el seu testament davant del rector de la seva parròquia i que aquest fos l'encarregat de conservar-lo i que els pabordes de la institució no consideressin necessari fer constar que existia perquè ells ja ho sabien.

2.2. El nombre d'intèsties i eixòrquies estudiades

De nou cal dir que com que no tots els manuals de comptes s'han conservat, no podem saber amb exactitud quantes vegades l'Almoina de Girona va aplicar la intèstia i l'eixòrquia sobre la seva població remença. Amb tot, des de l'any del primer llibre conservat, 1331-1332, fins a l'últim on hi ha consignat algun dels dos mals usos que gravaven la mort, el de l'any 1457-1458, la institució va cobrar, com a mínim, 105 vegades per aquests conceptes. Per arribar a aquesta quantitat he tingut en compte tots els pagaments consignats per aquests dos conceptes, també els que es troben en els apartats destinats als deutes, quan no ens ha pervingut el que devia ser el seu primer assentament. Així per exemple,

“Item dictus Johannes de Ponte de Palacio Borrelli debet pro intestia Johannis de Ponte, condam avi sui, facta compositione cum venerabili R. de Clota, CXX s. ut patet in libro anni LV, VI folio.”³⁷

Com que el llibre corresponent a l'any 1355-1356 no s'ha

---

36 Vegeu J. M. PONS I GURI, “El testament parroquial gironí en el segle XIV”, dins *Recull d'estudis d'història jurídica Catalana*, Fundació Noguera, Barcelona 1989, vol. I, pp. 21-32.

37 AHG, Hospici, núm. 21 (1358-1359), fol. XLVII v.

conservat, no podem comprovar si al foli VI hi ha l'assentament que consigna la intèstia de l'avi d'en Joan Pont, i per això l'he comptat en l'any que apareix el seu pagament. Per contra, amb altres deutes recollits en el mateix llibre no ho he fet perquè ja apareixien en un manual anterior. Aquest és el cas del pagament per la intèstia de Miquel Cebrià, mort l'any 1354. Al llibre de l'any 1354-1355 hi ha una entrada que assegura que Bernat Gil, batlle de Gaüses havia pagat per raó de la intèstia de Miquel Cebrià, 19 sous, 5 diners i òbol. Al de l'any 1358-1359, el paborde reconeix haver rebut del mateix batlle i pel mateix motiu, 7 sous i 4 diners.³⁸ No hi ha cap dubte que l'intestat és el mateix, però el pagament del seu corresponent mal ús es va fer en dos terminis i per això va quedar consignat en dos manuals diferents.

Alguns –pocs– assentaments dels llibres de comptes consignen que una sola persona o un sol mas efectua diversos pagaments per diferents raons, com si els pagadors i l'Almoïna fessin un capmàs de tot el que es devia. Aquest és el cas de

“Item a XXIII de noembre del ayn demont dit, resebi d'en R. Pedres de Camors per rahon d'axorquies, d'entesties e per esposalici del dit R. Pedres.”³⁹

Aquests casos els he comptat com al pagament d'un sol mal ús perquè, ara com ara, sembla impossible establir quantes persones d'aquell mas podien haver mort intestades i quantes eixorques, tot i que sembla clar que, en aquest exemple, Ramon Padrès paga per més d'una intèstia i per més d'una eixòrquia, a més de per la firma d'espoli forçada del seu casament. Però és impossible saber ni quan ni com es van produir els òbits, ni qui eren els difunts ni podem desglossar-ne els preus.

Algunes vegades queda clar que hi ha més d'un finat, però que el pagament de llurs mals usos també es va agrupar. Altres

---

38 AHG, Hospici, núm. 20 (1354-1355), fol. LI, i AHG, Hospici, núm. 21 (1358-1359), fol. XLII v., respectivament.

39 AHG, Hospici, núm. 17 (1350-1351), fol. XXX r.

queda perfectament especificat quantes persones van morir i van provocar l'aplicació de l'exacció, com, per exemple: "Item diluns apres Sent Marti de l'ayn de XLIX, ressebi per exorchia d'en Gonerich e de sa muyler, de Sent Dalmay."⁴⁰

Per contra, en algun altre assentament, el nombre de persones no queda aclarit, tal com es mostra a "Item dimarts que fo la Conversacio de Sen Pau, resebi per rahon de terç de na Cilia Çala e de ses files qui eren mortes entestades, pobres fembres e estaven en la parroquia de Maçenet de se Selva."⁴¹

També he comptabilitzat aquest cas com a una sola intèstia que afectava només a una persona perquè m'ha estat impossible arribar a saber, per exemple, quantes filles tenia Cília Sala, ni la causa de la mort de totes elles, ni si van morir al mateix moment o si el paborde va fer un capmàs de llurs intèsties espaiades en el temps.

En qualsevol cas i sense cap mena de dubte, perquè estan clarament documentades, podem afirmar que l'Almoina del Pa de la Seu de Girona va aplicar, entre l'any 1331 i el 1458, la intèstia i/o l'eixòrquia, com a mínim, sobre 105 dels seus homes i dones de remença.

Tot i que a la introducció d'aquest capítol he explicat perquè he agrupat les intèsties i les eixòrquies i les he estudiat conjuntament i no pas per separat, crec necessari determinar quantes eixòrquies i quantes intèsties va cobrar l'Almoina en cada període.

40 AHG, Hospici, núm. 15 (1348-1349), fol. XX (Brunyola).

41 AHG, Hospici, núm. 17 (1350-1351), fol. XVI v. (Cassà de la Selva).

42 En aquesta columna hi he comptabilitzat els casos en els quals el paborde no especifica quin era el sexe de la persona morta que ha provocat el pagament del mal ús.

43 En aquestes columnes ("i/e, ?") hi he comptabilitzat aquells casos en els quals o bé el paborde afirma cobrar per intèstia o eixòrquia, o aquells en què primer afirma que cobra per intèstia i després per eixòrquia o a la inversa; a més d'un cas en el què tot i no dir-ho, no crec que hi hagi dubte de que el pagament l'ha provocat la mort d'un home propi.

QUADRE DE LES INTÈSTIES I EIXÒRQUIES
CONSIGNADES A CADA MANUAL

ANY	HOMES			DONES			? ⁴²		TOTAL
	I	E	I/E, ? ⁴³	I	E	I/E, ?	E	I/E	
1331-32	2	4	1						7
1334-35		2	1						3
1338-39			1	1	1				3
1340-41		1				1			2
1342-43		1				1			2
1343-44	1			2	1				4
1344-45				1					1
1345-46						1			1
1347-48	1								1
1348-49	4	8		1	5	1	2	1	22
1349-50		2					1		3
1350-51		1		2	2	1		2	8
1351-52		3			2			1	6
1354-55	2	2							4
1358-59	2	1							3
1363-64					1				1
1376-77		2			1				3
1377-78		1			1				2
1381-82		1			1				2
1386-87		3							3
1398-99		1				1			2
1403-04					1				1
1404-05		1			1				2
1405-06	1		1		1				3
1409-10					3				3
1414-15		2							2
1430-31		1			2				3
1431-32				1	1				2
1440-41				1					1
1444-45	1								1
1450-51		1							1
1451-52		2							2
1457-58		1							1
Total	14	41	4	9	24	6	3	4	105

2.2.1. *El nombre d'intèsties estudiades*

Entre l'any 1331-1332 i el 1457-1458, la institució va rebre 23 pagaments que, segons el seu paborde, havien estat provocats perquè 23 persones havien mort sense haver fet testament: catorze eren homes i nou eren dones. Normalment el paborde es limita a consignar als assentaments dels llibres de comptes que rep una quantitat de diners perquè tal persona “obiit intestata”, o que “recepi pro intestia” o “entestia”. Més amunt ja he fet referència a l'únic assentament que especifica més clarament què volia dir per al paborde morir intestat,

“Brg. Otgerii, parrochie de Lambiles, fecit instrumentum recognitionis et albaranum iuratum [...] de CC s. quos debet facta inde compositione pro tercio mobilis instestie P. Salip quod testamentum non valet.”⁴⁴

És a dir, per a l'Almoina de Girona les persones intestades eren aquelles que o morien sense haver fet testament o morien amb un testament que no es considerava vàlid. Exactament el mateix que deien els *Usatges* i els *Costums de Girona*, entre d'altres.

Des de l'any 1331-1332 fins al 1347-1348, vuit persones van haver de pagar per raó d'intèstia: quatre homes i quatre dones. Des de 1348-1349 fins a 1358-1359, la seva aplicació –sobretot si tenim present que apareixen a menys manuals– va augmentar sensiblement: onze casos documentats, vuit d'homes i tres de dones. En la resta de manuals del segle XIV, no n'hi ha cap més de consignada. Per contra, des de l'any 1403-1404 fins al 1444-1445, els pagaments per intèsties van disminuir clarament: només se'n consignen quatre, de dos homes i de dues dones. Cal assenyalar, a més, que desapareixen dels manuals de comptes abans que les eixòrquies que figuren encara a tres manuals posteriors.

De fet, només hi ha 23 intèsties consignades a 13 dels

---

⁴⁴ AHG, Hospici, núm. 20 (1354-1355), fol. CXIII.

manuals de comptes de l'Almoïna de Girona. Al meu entendre, sobta la poca presència d'aquest mal ús en comparació amb les redempcions dels remences, les firmes d'espoli forçades o, com veurem tot seguit, amb les eixòrquies. Ja deia Josep Pla que la història d'aquest país s'havia fet a cal notari, però potser hi hauríem d'afegir que s'havia fet a les notaries, escrivanies i rectories, o a qualsevol altre lloc on es podés fer un testament o qualsevol document amb validesa legal.

Per una banda, l'escàs nombre d'aplicacions d'intèsties només es pot entendre per l'interès o costum dels remences de deixar testament per escrit. I això seria així tant pel que fa a tots els homes, els hereus i els fadristerns, com a les dones, pubilles o no, casades o solteres, i a més, a totes les persones en edat de testar. És clar que només fent testament el pagès podia designar el seu hereu, tot i que, segons Aventín, "no tots els que morien podien testar".⁴⁵ Per altra banda, mostraria que, no sempre els senyors utilitzaven "el seu poder de coacció per a rapinyar al màxim els béns dels seus homes propis", al contrari del que va passar a Torrelles de Llobregat cap al 1300, quan el seu rector i batlle "es va negar a anar a confessar i a rebre el testament d'una malalta de la qual, un cop morta, en va exigir la intestia".⁴⁶ Si més no en els dominis de l'Almoïna de Girona, no tenim cap prova que els rectors o escrivans de les parròquies es neguessin a anar a rebre testament quan així eren requerits pels seus convilatans. Clar que potser seria perquè no hi tenien res a guanyar perquè la intestia la cobrava l'Almoïna i no pas ells mateixos.

En conseqüència, sembla que la intestia era un càstig que afectava als remences que no havien fet el que els altres solien fer perquè, pel que sembla, l'aplicació d'aquest mal ús era fàcilment evitable. Com diu Lluís To, "la intestia i l'eixorquia penalitzaven aquells pagesos que per imprevisió o per causes naturals no complien [la] condició" de "deixar

---

45 M. AVENTÍN I PUIG, *La societat rural a Catalunya en temps feudals. Vallès oriental, segles XIII-XVI*, Columna Assaig, Barcelona 1996, p. 541.

46 G. FELIU I MONTFORT, "El pes econòmic de la remença...", p. 151 i nota 20.

el mas i transmetre'l per herència a un dels successors".⁴⁷ En el fons, fer testament o no, llavors i ara, només sembla una qüestió de proposar-s'ho. Ja tenien raó els remences quan en defensa seva clamaven que Adam havia mort intestat, però pel que es veu, la gran majoria d'ells es preocupava de complir la diligència de fer testament per escrit i, per tant, de no morir intestat com Adam.

2.2.2. *El nombre d'eixòrquies estudiades*

Els pabordes de l'Almoïna van aplicar l'eixòrquia tres vegades més que la intèstia. O, potser més ben dit, molts més dels seus remences van morir eixòrcs que no pas intestats. De tal manera que, com és lògic, sembla que pels homes i dones propis d'aquesta institució era més difícil no tenir fills o nés o que aquests no sobrevisquessin als seus pares o avis que no pas trobar un notari o un rector que els escrivís el testament. Als assentaments dels seus llibres de comptes, els pabordes consignen que reben pagaments en concepte d'"exorquie", "exorquia", "exorchia", "axorchia", "axorquia" o "haxorchia" perquè el difunt no és sobreviscut per cap fill o nét. Exactament el mateix que deien els *Usatges* i els *Costums de Girona*, entre d'altres. Aquest és el cas de

"Item fo feta composicion ab en Bn. Çabater de ça Pera per rahon d'exorchia d'en Bn. Çabater, frare seu, que mori sens infans",⁴⁸

"Catharina, uxor Johannis Sancii de Fallinis, obiit sine liberis et exorcha in mense augusti anni presente, [...] habebat pro suis voluntatibus decem l., de quibus pertinent pro exorquia LXVI s. et VIII d."⁴⁹

---

47 L. TO FIGUERAS, *Família i hereu a la Catalunya nord-oriental (segles X-XII)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1997, p. 346.

48 AHG, Hospici, núm. 15 (1348-1349), fol. XXXVIII.

49 AHG, Hospici, núm. 46 (1409-1410), fol. XXXI.

Entre els anys 1331-1332 i 1343-1344, l'Almoïna del Pa va cobrar deu vegades en concepte d'eixòrquia: vuit dels eixòrcs eren homes i dues eren dones. Des de llavors fins a l'arribada de la pesta negra no es va cobrar cap més eixòrquia. Per contra, al manual coetani a l'epidèmia hi ha consignats tretze casos, i sens dubte, és el llibre on es consignen més difunts eixòrcs. A cada manual de la segona meitat del XIV hi ha almenys una eixòrquia. Durant aquest segle, la institució va rebre 41 pagaments per aquest concepte, provocats per la mort de 25 homes i 13 de dones; de tres més no es va especificar el sexe. Finalment, entre 1403-1404 i 1457-1458, disset homes i dones propis van morir eixòrcs; en concret, vuit homes i nou dones. Només al manual corresponent a l'any 1440-1441 hi ha una intèstia i cap eixòrquia. En total, l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona va cobrar entre l'any 1331-1332 i el 1457-1458, 68 pagaments en concepte d'eixòrquia: 41 homes i 24 dones; dels altres tres, el paborde no en va especificar ni el nom ni el sexe.

Tot i que l'Almoïna va cobrar moltes més eixòrquies que no pas intèsties, el seu nombre és considerablement més baix que el dels altres dos mals usos també cobrats per la mateixa institució, és a dir, les redempcions i les firmes d'espoli. No deixa de sobtar, per altra part, que amb uns índexs de mortalitat teòricament tan elevats, tants homes i dones de remença fossin sobreviscuts per, com a mínim, un dels seus fills o néts. En aquest sentit cal tenir present que al Vallès Oriental, estudiat per Aventín, "l'edat mitjana de mort se situava en la quarantena" i això explicaria que molts pagesos morissin "sense haver casat tots els fills".⁵⁰

2.2.3. *El nombre d'intèsties i/o eixòrquies estudiades*

En aquest epígraf considero els pagaments que són ocasionats per "intestia et exorquia", "exorquia et entestia" o "intestia o axorquia" o aquells en els quals no queda del tot clar quina és la causa exacta que ha provocat el pagament.

---

50 M. AVENTÍN I PUIG, *La societat rural a Catalunya ...*, p. 550.

Aquest seria el cas de “Item habui pro intestia et exorquia d’en Nicholau Roure VI s.”⁵¹

En alguna altra ocasió, el paborde consigna primer que una persona ha mort eixorca i després que cobra en concepte d’intèstia, o a la inversa, de manera que sembla que aquesta mena d’assentaments consignarien els pagaments originats per persones tant eixorques com intestades. Dins d’aquesta categoria també hi he considerat els pagaments realitzats per més d’un motiu, com l’abans exposat d’en Ramon Padrès de Camós, que pagava per intèsties, eixòrquies i esponsalici. Només en una ocasió, el paborde no especifica si el difunt era intestat o eixorc, però crec que no hi ha dubte que o bé reunia una d’aquestes característiques o bé totes dues:

“Recepit a Bnt. Ferrerii, alias Viula, que decessit iuvenis homo in parroquia Sancti Dalmacii, que dicti Bernardo erat de baiulia de Stagnolo”⁵²

perquè sinó, no tenia perquè consignar que havia mort essent considerat jove home. A banda que el paborde no justifica de cap altra manera el pagament.

En qualsevol cas, l’Almoina va cobrar per la intèstia i/o eixòrquia de 14 persones, entre l’any 1331-1332 i el 1405-1406: quatre homes, sis dones i quatre sense especificar. Aquests darrers apareixen als tres primers manuals estudiats (els de 1331-1332, 1334-1335 i 1338-1339); al coetani a l’epidèmia, 1348-1349, als de 1351-1352 i 1354-1355, i, finalment, al de 1405-1406.

2.3. Cronologia de les intèsties i eixòrquies estudiades

Abans de descriure com va evolucionar l’aplicació o cobrament de la intèstia i de l’eixòrquia sobre els remences de l’Almoina, cal reiterar que la seva presència durant tot

51 AHG, Hospici, núm. 6 (1338-1339), fol. XLV v. (Borrassà).

52 AHG, Hospici, núm. 3 (1334-1335), fol. XVIII v. (Brunyola).

QUADRE DE LES INTÈSTIES I EIXÒRQUIES PER PERÍODES

	INTÈSTIA			EIXÒRQUIA			INTÈSTIA/ EIXÒRQUIA		
	H	D	? ⁵³	H	D	?	H	D	?
1331-1347	4	4		8	2		3	3	
1348-1399	8	3		25	13	3		3	4
1403-1458	2	2		8	9		1		
TOTAL	23			68			14		

el període estudiat és molt més minoritària que no pas les redempcions de remences o els pagaments en concepte de firma d'espoli forçada. Els manuals de comptes dels paborde de l'Almoina de Girona consignen més de 557 redempcions dels seus homes i dones propis, i 424 pagaments en concepte de firma d'espoli forçada. De fet, a tots els llibres de comptes menys un hi ha assentaments que informen d'un enfranquiment, i a una gran majoria hi figura algun cobrament per firma. Per contra, a gairebé la meitat dels manuals no s'hi troba cap intèstia ni cap eixòrquia, ni consignada ni cobrada. Per tant, la primera conclusió a la qual podem arribar és que la freqüència dels dos mals usos que gravaven la mort dels remences era molt més minoritària que la resta.

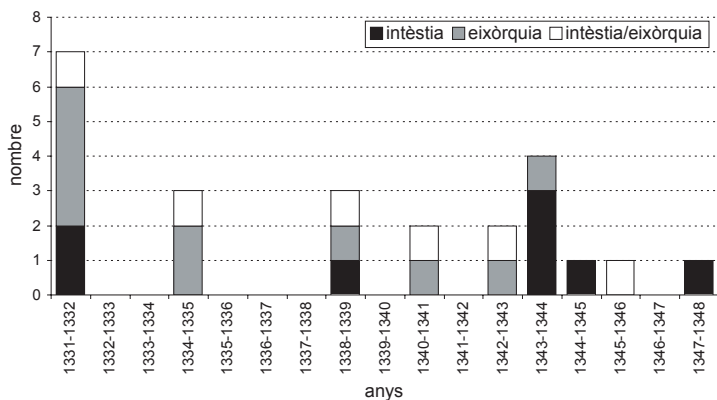
2.3.1. 1331-1347

Des de l'any 1331 fins a mitjans de 1347, l'Almoina va aplicar com a mínim 24 vegades la intèstia i l'eixòrquia sobre els seus remences. En concret, va cobrar per vuit intèsties i per deu eixòrquies, i en les altres sis vegades no es precisa si era pel primer o pel segon mal ús. En quinze ocasions, els difunts pels quals s'havia de fer el pagament eren homes i les altres nou, eren dones. El manual de comptes de l'any 1331-1332, és el que conté més pagaments per intèsties i eixòrquies fins a la pesta negra, i el tercer de tots els anys estudiats. Aquell any, dos homes van

⁵³ El paborde no especifica el sexe de la persona difunta que provoca el pagament de la intèstia, eixòrquia o d'ambdós.

morir intestats, quatre eixorcs, i un altre va reconèixer deure a la institució “pro entestia et exorquia Ferrarii Doyl, avunculi sui, XL s.”,⁵⁴ tot i que res no ens fa pensar que se li apliquessin els dos mals usos alhora. Els dos llibres següents que contenen ingressos per intèstia i eixòrquia són els dels anys 1334-1335 i 1338-1339, amb tres casos cadascun: en el primer, dos homes havien mort eixorcs i un altre no sabem si eixorc o intestat, però sí que “decessit iuvenis homo”. Al llibre de 1338-1339 hi apareixen les primeres dones, una intestada i l'altra eixorca, i un altre home per qui es paga “pro intestia et exorquia”. Els manuals de 1340-1341 i 1342-1343 només consignen dos casos cadascun: el primer, el d'un home eixorc i el d'una dona intestada i eixorca; i el segon, un home eixorc i una altra dona també intestada i eixorca. El llibre de comptes de l'any 1343-1344 és el segon amb més presència d'aquests dos mals usos en aquest període, quatre casos: un home i dues dones intestats i una altra d'eixorca. Els següents tres llibres d'abans de la pesta, només contenen un cas cadascun: el de 1344-1345, una dona intestada; el de 1345-1346, una altra dona intestada i eixorca, i el de 1347-1348 un home eixorc.

EVOLUCIÓ DE LES INTÈSTIES I/O EIXÒRQUIES
COBRADES PER L'ALMOINA DE GIRONA, 1331-1347

⁵⁴ AHG, Hospici, núm. 1 (1331-1332), fol. XXVII (Sant Pere Pescador).

2.3.2. 1348-1399

Entre el mes de juny de 1348 i el de maig de 1399, l'Almoïna de Girona va rebre 59 pagaments en concepte d'intèstia o eixòrquia. En onze ocasions, els difunts havien mort intestats, mentre que quaranta-un havien mort eixorc. En les restants set ocasions, el paborde no va acabar d'especificar si el mort era intestat o eixorc o potser va ser objecte d'ambdues penalitzacions. Trenta-tres dels ingressos consignats van ser causats per homes i dinou per dones. En els altres set casos el paborde no aclareix quin era el sexe del difunt que havia provocat l'aplicació del mal ús i es limita a dir, per exemple, que "ressebi per exorchia del mas Ros de Seriyán de Cassan".⁵⁵ Només als pagaments de quatre llibres de comptes no s'especifica qui és el difunt que els havia provocat i no deu ser casual que, precisament, siguin els quatre llibres immediatament posteriors a l'arribada i als efectes de la pesta negra als seus dominis, exceptuant un cas consignat al manual de 1398-1399. Potser tots aquests pagaments corresponien a persones que no vivien a cap mas. Potser ni el paborde ni el pagador tenien molt clar per qui s'havia de pagar. Potser el paborde havia preferit cobrar de seguida i, en el fons, tant li feia qui era el difunt eixorc o intestat mentre algú es fes càrrec no només de pagar el corresponent mal ús sinó, sobretot, que es fes càrrec del treball i censos que havia d'obtenir del mas deshabitat.

Com ja he dit, Guilleré assegura que la mortalment famosa pesta negra va arribar a la ciutat de Girona i a les poblacions del seu entorn i, per tant, també als dominis de l'Almoïna del Pa, al voltant del 15 de maig de l'any 1348 i que els seus efectes van disminuir cap al 10 d'agost del mateix any.⁵⁶ També he dit que amb la documentació generada per la predita institució és impossible de calcular quina va ser la disminució de la població que vivia al seu domini i que hi estava adscrita. Els

---

55 AHG, Hospici, núm. 15 (1348-1349), fol. XII v.

56 C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*, Ajuntament de Girona-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1993, p. 174.

historiadors precedents han coincidit en atorgar a la pesta de l'any 1348 un paper decisiu en la situació i avatars de la pagesia catalana perquè la disminució considerable de població que va causar, va influir, entre altres coses, en la producció, en la diferenciació social entre els pagesos i en la correlació de forces entre aquests i els senyors que anys a venir acabarien en un enfrontament armat. En paraules de Freedman, “la pesta negra dislocà radicalment i brusquement el poder dels senyors sobre el camp”.⁵⁷

Val a dir, però, que aquelles impressionants xifres de mortaldats ofertes per Vicens Vives –haurien mort dues terceres parts de la població catalana–⁵⁸ han estat reduïdes considerablement per historiadors posteriors,⁵⁹ tot i que Salrach afirma que “sembla clar que en algunes comarques les pèrdues pogueren arribar al 60%”.⁶⁰ Al seu torn, Nadal va calcular que el descens de població a Catalunya seria d'un 20%, més un 5% entre el període 1300-1347.⁶¹ A Vic, per exemple i a partir de l'estudi d'enterraments, s'ha estimat que la davallada seria d'entre una 1/4 i una 1/3 part.⁶² A la Seu d'Urgell, segons Villaró, hauria mort un 28'5% de la població.⁶³ Guilleré considera que la població de la ciutat de

---

57 P. H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa...*, p. 178.

58 J. VICENS VIVES, *Historia de los remensas (en el siglo XV)*, Ed. Vicens-Vives, Barcelona 1978, p. 43.

59 Vegeu estimacions per a altres indrets de Catalunya a A. SERRA I CLOTA, “Reaccions senyorialis a la crisi agrària a Catalunya, a la baixa edat mitjana: els remences”, *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 29 (1999), pp. 1009-1013.

60 J. M. SALRACH, “La Pesta Negra i els orígens del problema remença”, dins *Pere el Cerimoniós i la seva època*, Consell Superior d'Investigacions Científiques, Institució Milà i Fontanals, annex 24 de l'*Anuario de Estudios Medievales*, Barcelona 1989, p. 26.

61 J. NADAL FARRERAS i P. WOLFF (eds.), *Histoire de la Catalogne*, Privat, Tolosa de Llenguadoc 1982, p. 62.

62 R. H. BAUTIER, “Un nouvel ensemble documentaire pour l'histoire des pestes du XIVe siècle: l'exemple de la ville de Vich en Catalogne”, *Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, comptes rendus*, 1988, pp. 432-456.

63 A. VILLARÓ, “La Pesta Negra, el 1348, a la Seu d'Urgell”, *Urgellia*, núm. 8, 1986-1987, pp. 281-282.

Girona (on l'Almoïna, com veurem, també va cobrar alguna intèstia i eixòrquia) va disminuir entre un 15 i un 20%.⁶⁴

En qualsevol cas, no hi ha dubte que el manual de comptes de l'any 1348-1349, el coetani a l'epidèmia i a la mortaldat per ella provocada, és amb moltíssima diferència el que inclou més pagaments pels dos mals usos que gravaven la mort dels remences. De fet, el nombre de casos que consigna gairebé triplica els del segon llibre amb més presència d'intèsties i eixòrquies, el de 1350-1351. Entre el mes de juny de l'any 1348 i el mes de maig de 1349, el paborde de l'Almoïna va cobrar vint-i-dues vegades per aquells conceptes. Segons les seves mateixes informacions, cinc persones van morir intestades (quatre homes i una dona), quinze eixorques (vuit homes, cinc dones i dues persones de les quals el paborde no n'especifica el sexe), i dos més van pagar per intèstia i eixòrquia (una dona i una altra persona sense gènere especificat).

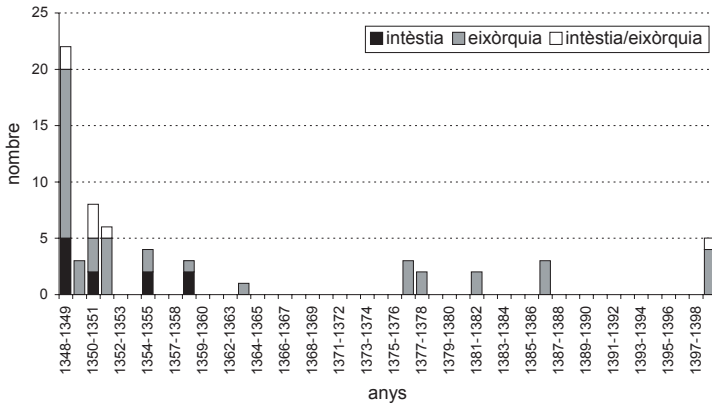
Aquesta alta xifra cau dràsticament al manual següent, el de 1349-1350, en el qual, només es va cobrar per la mort de dos homes eixorcs i "per rahon de terç" d'un altre home. Tornen a augmentar els casos l'any 1350-1351 –el segon llibre amb més presència d'intèsties i eixòrquies de tot el període estudiat–, però ni de lluny s'acosten als vint-i-dos del 1348-1349, tot i que és ben possible que en aquest manual es passessin els comptes de després de la pesta. Vuit assentaments consignen aquesta mena de pagaments: un home eixorc, dues dones intestades, dues més d'eixorques i una altra de la qual només sabem que és morta i que per aquest motiu el seu pare ha de pagar; finalment, dos masos reconeixen deure una quantitat per intèsties i eixòrquies. El manual de 1351-1352 consigna sis casos –la quarta xifra més alta de tot el període– tres homes i dues dones eixorcs, i intèsties i eixòrquies d'un mateix mas.

L'any 1354-1355 tornen a disminuir els casos documentats: quatre assentaments ens informen que dos homes van morir intestats i dos més eixorcs. El llibre de l'any 1358-1359 sembla

---

64 C. GUILLERÉ, "La peste noire à Gérone (1348)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 27, 1984, p. 193 i *Girona al segle XIV...*, vol. II, p. 210.

EVOLUCIÓ DE LES INTÈSTIES I/O EIXÒRQUIES
COBRADES PER L'ALMOINA DE GIRONA, 1348-1399

que recull deutes dels manuals anteriors i només en tres ocasions no teníem constància del pagament original: dos homes intestats i un eixorc. Segons el paborde, l'any 1363-1364 només va morir una dona eixorca. El 1376-1377 es va pagar per l'eixòrquia de dos homes i d'una dona. Els dos manuals següents on trobem informació, els de 1377-1378 i 1381-1382, recullen dos casos cadascun: un home i una dona eixorcs, a tots dos. L'any 1386-1387, l'Almoyna de Girona va cobrar per tres homes morts eixorcs, i l'any 1398-1399, per un altre home eixorc i una dona intestada i eixorca.

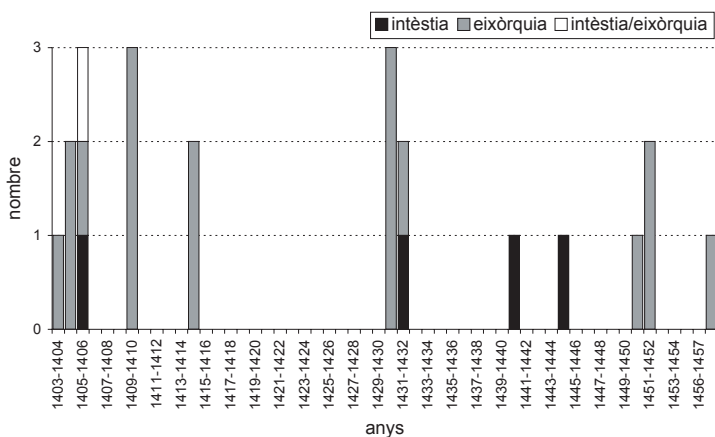
2.3.3. 1400-1458

Entre l'any 1403-1404 i el 1457-1458 l'Almoyna va cobrar vint-i-dues vegades en concepte d'intèstia o eixòrquia: quatre intèsties, disset eixòrquies i la darrera correspon a una intèstia o eixòrquia. Onze dels difunts eren homes i onze dones, i aquest és l'únic dels tres períodes estudiats en què el nombre de dones sobre les quals s'aplica algun dels mals usos que gravaven la mort dels remences iguala al dels homes. El manual de l'any 1403-1404 conté el pagament per una dona eixorca. El de l'any següent, 1404-1405, els d'un home i una dona també eixorcs; i

a l'immediatament posterior, 1405-1406, hi figuren un home intestat i el seu fill intestat o eixorc, i una dona eixorca. Per l'eixòrquia de tres dones més es va pagar l'any 1409-1410, per la de dos homes al de l'any 1414-1415, i per la d'un altre home i dues dones al de 1430-1431. El manual de l'any 1431-1432 consigna que l'Almoina va cobrar per la intèstia d'una dona i per l'eixòrquia d'una altra. Una altra dona intestada és consignada al llibre de 1440-1441. El llibre de l'any 1444-1445, recull la última intèstia documentada, la d'un home. Als darrers tres llibres que contenen aquests mals usos, només es consignen cobraments per eixòrquia: un home al de 1450-1451, dos més al de 1451-1452, i un altre al de 1457-1458.

De nou, el manual de 1457-1458 és l'últim que consigna pagaments per mals usos: un dels seus assentaments ens informa que el 29 d'octubre la dona "Capela de Camplonc" va convenir amb l'Almoina que li pagaria dotze lliures perquè el seu fill havia mort eixorc. Per tant, aquesta convinença es va produir molt poc temps després que Alfons el Magnànim dictés la sentència que suspenia els mals usos i la servitud des de Nàpols i abans que el seu lloctinent, Joan de Navarra i després rei de la corona catalanoaragonesa, l'esbombés per Catalunya amb un pregó datat el 14 de gener de 1458.

EVOLUCIÓ DE LES INTÈSTIES I/O EIXÒRQUIES COBRADES
PER L'ALMOINA DE GIRONA, 1400-1458

Resumim. Des del primer manual conservat fins al corresponent a l'any 1347-1348 es van consignar un total de 24 casos (un 22'8%), i des del de l'any 1348-1349 fins a finals de segle, 59 (un 56'2%). Durant els primers cinquanta anys i escaig del segle XV se'n van consignar 22, és a dir gairebé el 21%. La diferència entre les intèsties i eixòrquies cobrades per l'Almoïna de Girona durant els segles XIV i XV és abismal: durant el primer segle estudiat es van aplicar, com a mínim, 83 vegades (el 79%), i al llarg del darrer segle medieval, només en 22 ocasions (el 21%).

Les mitjanes anuals presenten també moltes diferències; entre l'any 1331-1332 i el 1347-1348 (amb 9 manuals conservats) l'Almoïna va cobrar per una mitjana de 2'6 casos cada any. Entre 1348-1349 i 1398-1399 (12 manuals), la mitjana anual ascendeix a 4'9 casos, però si descomptem les 22 intèsties i eixòrquies de l'any coetani a la pesta, la mitjana baixa a 3'3. Per contra, durant els primers anys del segle XV (12 manuals), només es van aplicar aquests dos mals usos una mitjana d'1'8 vegades per manual. En qualsevol cas, aquestes mitjanes palesen clarament l'important augment de pagaments pels dos mals usos que gravaven la mort durant les epidèmies del segle XIV. Així com la important davallada produïda al segle XV: les seves mitjanes són clarament inferiors a les de la segona meitat del XIV, però també a les del segon terç d'aquest segle.

3. FORISCAPIS PAGATS PER INTÈSTIES I EIXÒRQUIES

3.1. Com calculaven l'import de les intèsties i de les eixòrquies els pabordes de l'Almoïna?

Els *Costums de Girona*, com he dit, assenyalen que la senyoria té dret a rebre per cada intèstia i per cada eixòrquia una tercera part dels béns mobles i semovents del difunt. Un dels capítols de la compilació de Mieres ho expressa exactament així:

“Si un pagès del meu mas mor intestat i eixorc o només intestat o només eixorc, jo li he de succeir en la tercera part

de tots els béns mobles i semovents. I de les dues parts restants es pagarà la sepultura si els béns abasten. I si no abasten es pagarà de la dita tercera part, i els deutes i les injúries es pagaran de les dues parts restants.”⁶⁵

La glossa d'aquest capítol aclareix que s'aplica al jove home, tant si és mascle com femella, però no als pupils ni als nobles ni als cavallers ni als ciutadans ni als homes de les viles ni al jove home ordenat sacerdot. Així les coses, tots els pagesos estaven sotmesos tant a la intèstia com a l'eixòrquia, sempre que en el moment de morir tinguessin prou edat per testar o per engendrar. La senyoria rebia una tercera part dels mobles i semovents dels difunts, un altre terç es repartia a parts iguals entre els clergues que celebraven misses per a l'ànima del difunt, els seus pares i perquè es fes almoïna, i el darrer era per als parents més propers al mort.

Entre els béns mobles i semovents s'hi incloïen el bestiar, els censals⁶⁶ i els possibles crèdits contrets, així com les expectatives d'herència o legítimes dels pares. A parer de Pons i Guri, que es basava en un capítol dels *Costums de Girona*, “després de les mortaldats de l'any 1348, alguns senyors intentaren incloure en l'estimació de les intèsties els béns immobles, però aquest criteri no prosperà”.⁶⁷ Val a dir, que res fa pensar que l'Almoïna intentés ampliar els béns dels seus homes i dones propis sobre els quals tenia dret a rebre la intèstia o l'eixòrquia. De fet,

---

65 T. MIERES, *Costums de Girona...*, pp. 107-111 i J. M. PONS I GURI, *Les col·leccions de Costums...*, p. 305.

66 Així ho especifica la versió de Mieres dels *Costums de Girona*, J. M. PONS I GURI, *Les col·leccions de Costums...*, p. 305 i T. MIERES, *Costums de Girona...*, p. 111: “Observa que els censals, pel que fa al dret d'intèstia i eixòrquia es consideren béns mobles, per costum de la diòcesi de Girona”.

67 J. M. PONS I GURI, “Relació jurídica de la remença...”, p. 441; J. M. PONS I GURI, *Les col·leccions de Costums...*, pp. 84-85: “Aliqui in diocesi Gerunde, post tempus mortalitatis, petierunt tertium et de bonis immobilibus ipsorum iuvenum hominum, dicentes hoc eis de antiqua consuetudine pertinere, tamen indistincte fuit iudicatum eis non deberi, nisi tantum de mobilibus et se moventibus tertium, sive sit masculus sive femina”.

els pabordes ni tan sols insinuen a cap dels assentaments dels seus llibres quins consideraven que eren els béns sobre els quals aplicaven el terç dels seus remences difunts.

Malgrat tot i a dreta llei, havia de ser estrictament necessari conèixer amb detall amb quins béns mobles i semovents comptava el mort per tal de poder saber quin era el terç que corresponia a la senyoria com a pagament de la intèstia o de l'eixòrquia. Tot i això, els *Costums de Girona* no expliquen com s'havia de fer, encara que el més lògic seria que la senyoria fes o fes fer un inventari. Així, si més no, ho assenyalen diferents historiadors que han tractat aquests dos mals usos. Per exemple, Feliu afirma, encertadament al meu entendre, que “cada intèstia [i eixòrquia] suposava a més a més la molèstia i la despesa afegida de la intromissió dels oficials senyorials amb l'excusa de portar a terme els càlculs consegüents, sovint prou envitricollats”.⁶⁸

Piskorski va poder anar més enllà i va publicar una acta notarial de l'any 1409 que “ilustra como pasaban a la realidad en la práctica los derechos del señor a la «intestia»”: Jaume Serra, canonge del monestir de “Beate Marie de Campo” i arrendatari de les seves rendes, fa saber al batlle de Montoriol, al Rosselló, que a causa de la mort d'Arnau, fill de Martí, que era “amansatus et abordatus” del citat monestir i havia mort intestat, li pertany en virtut del dret d'intèstia, la tercera part dels béns del difunt i que, per aquesta raó, en vol fer un inventari (“vult facere inventarium”). El batlle i el notari es presenten a la casa on vivia Arnau amb la seva dona i família –i on ara segueix vivint ella– i prenen inventari de tots els béns mobles i semovents que hi troben.⁶⁹ A partir d'aquest exemple Piskorski afirma que “para fijar su cuantía [la de la intèstia i l'eixòrquia], en cada caso particular, se hacía por el bailío local y por el notario un inventario de los bienes del difunto, en presencia de los miembros de su familia”. De fet, sembla que això seria el més lògic perquè la senyoria s'havia d'assegurar que no cobrava menys de la tercera part que li pertocava dels béns dels seus remences morts intestats o eixorcs.

68 G. FELIU I MONTFORT, “El pes econòmic de la remença...”, p. 152.

69 W. PISKORSKI, *El problema de la significación y del origen...*, pp. 20-21.

Tot i això, els assentaments dels llibres de comptes dels pabordes de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona no informen de com es calculava la part que li pertanyia. Sovint molts assentaments asseguren que corresponen uns diners a l'Almoina per raó del terç. Per exemple, "Recepi de tercio Berengarie Corneta que mortua fuit intestata."⁷⁰

En pocs altres, el paborde fins i tot explica, sense donar-ne gaires detalls, sobre quins béns es calculava aquest terç que cobrava,

"Primo a XXII de noembre, fiu avinense ab an P. Costa, tudor e actor dels pubils o pubiles del mas Pla de Sent Dalmai, lo qual Pla ere mort intestat per que le Almoyn e avia ters als bens mobles o moybles del dit Pla."⁷¹

És a dir, si extrapolem la informació continguda en aquest assentament podrem afirmar que l'Almoina cobrava en concepte d'intèstia i eixòrquia la tercera part dels béns mobles i semovents del difunt.

Però com sabien els pabordes de l'Almoina quins eren els béns mobles i semovents del difunt? no ho sabem amb total seguretat en gairebé cap cas. Es pot suposar que en feien fer un inventari i que sobre la seva valoració fixarien el terç que cobrava la institució en diners. De fet, a dos altres assentaments, el paborde assegura que se n'ha fet un d'inventari,

"Petrus Poncii de Sancto Gregorio erat homo proprius Elemosine [...] et decessit exorcus XIII die julii anno Domini MCCCLXXX primo, cuius bona pervenerunt G. Mir de Sancto Gregorio et fuit cum eo compositum quod pro bonis mobilibus continente in emventario facto in posse P. Pinos solvat pro parte Elemosine"⁷²

---

70 AHG, Hospici, núm. 9 (1343-1344), fol. XXV v. (Riudellots de la Selva).

71 AHG, Hospici, núm. 48 (1444-1445), fol. LXXXXVI (Brunyola).

72 Tot i que aquest assentament ja ha estat transcrit, el repeteixo per la seva excepcionalitat, AHG, Hospici, núm. 25 (1381-1382), fol. XVIII v.

i

“Item a IIII del dit mes de novembra, pague an Johan Vilafant, scriva de Gerona, qui cant en Pere Graner e Johan Graner, fill seu, de Bruyola foren neguats en la riera de Ridorta e moriran intestats, per lo interes de la Almoyna, ates que le scriva del dit loch era malalt, ana a Bruyola e feu inventari dels bens del mas Graner, lo qual inventari es en l’arxiu en lo titol de Bruyola.”⁷³

Si el primer inventari era en poder del notari de Girona Pere Pinós no ho podem comprovar perquè el seu manual notarial corresponent als anys 1381 i 1382 no ens ha pervingut. En conseqüència és impossible saber si certament aquest inventari dels béns de Pere Ponç hi era. En tot cas, crec que val la pena assenyalar que en morir aquest eixorc⁷⁴ va heretar els seus béns un tal Guillem Mir que va efectuar el pagament de l’eixòrquia a l’Almoina, però que tampoc no sabem ni si eren parents, ni perquè va ser ell el que va rebre les possessions del difunt, ni qui havia decidit que fos així. Potser això explicaria que en aquest cas el paborde considerés necessari consignar al seu llibre de comptes que s’havia fet un inventari.

Pel que fa al segon cas ressenyat, val a dir que l’assentament que consigna el pagament de la intèstia de Pere Graner i la intèstia i l’eixòrquia del seu fill Joan, que van morir ofegats a la riera i que van ser heretats per un altre fill del primer i germà del segon, es fa referència a un inventari però no a com s’havien calculat les dues terceres parts dels béns d’ambdós que va cobrar l’Almoina. Encara que sí que s’hi explica que a més de pagar per la mort d’aquests dos membres del mas, el nou hereu, Guerau, va haver de pagar pel “tramudament dels dits bens e mas” i que les dones dels dos traspassats s’havien de redimir perquè “per mort de lurs marits son axides del mas”. En un gest, potser de magnanimitat, el paborde conclou dient que

⁷³ AHG, Hospici, núm. 44 (1405-1406), fol. CLXXX v. (De expensis instrumentorum).

⁷⁴ Per altra banda a causa de la seva mort la seva dona es va haver de redimir, en paraules del mateix paborde, “habet exire dictum mansum”.

“ateses les carrechs e mals del dit mas qui es molt endeutat e que es vengut en mans del dit Guerau e de sos frares qui son III tots petits [...] es stade feta gracia [...] que lo dit Guerau hereu del dit mas pach XII ll.”⁷⁵

També tenim notícia de l'inventari del mas Graner perquè el paborde va haver de justificar el pagament fet a Joan Vilafant: 18 sous pels dos dies que aquest escrivà de Girona va estar a Brunyola prenent-lo.⁷⁶ En tot cas, si el paborde de veritat va posar, tal com ell mateix assegurava, el predit inventari al calaix de Brunyola de l'arxiu de l'Almoïna, no només no es conserva actualment entre els pergamins originats a aquella parròquia sinó que tampoc no es va ressenyar al seu llibre mestre.

En aquest sentit, entre tots els pergamins generats per la institució no hi he pogut localitzar cap inventari dels béns mobles i semovents de cap remença intestat o eixorc de cap de les seves parròquies, així com tampoc n'hi ha ressenyats als seus corresponents llibres mestres.⁷⁷ Tampoc no n'he localitzat en diverses cates als protocols dels notaris gironins.⁷⁸ Potser també els feien els rectors de les parròquies i ells els guardaven i per això no es troben a l'arxiu de l'Almoïna, però

---

75 AHG, Hospici, núm. 44 (1405-1406), fol. LXXXVI v. (Brunyola).

76 Per altra part, em sobta l'alt pagament que va rebre aquest escrivà de Girona, més elevat que el que cobrava la mateixa l'Almoïna per algunes de les redempcions que concedia i, fins i tot, que alguna de les intèsties i de les eixòrquies dels seus adscrits.

77 Entre els pergamins de la institució sí que hi ha algun inventari de mas a punt o acabat de vendre, per exemple, ADG, pergs. Pia Almoïna, Camós, núm. 215 (1367, setembre, 4): Berenguer de Puig, oriünd de Santa Maria de Camós i ciutadà de Barcelona, que ha venut a Bernat Arnau, ciutadà de Girona, la casa de la Masó, situada a aquesta parròquia, pren inventari dels objectes propietat de l'Almoïna que s'hi troben en aquell moment (Notari Bernat Pintor de Girona).

78 Alguns pocs pagaments dels manuals de comptes dels paborde consignen que l'Almoïna ha pagat a un notari determinat per haver fet l'inventari d'algun dels seus masos venuts. Per altra banda, no hi ha dubte que els inventaris *post-mortem* es feien, Guilleré, per exemple, en transcriu i estudia un del mercader gironí Pere Vilar que ha localitzat l'Arxiu Diocesà de Girona (C. GUILLERÉ, “Un mercader de Girona vers 1330: Pere Vilar”, dins *Diner, poder i societat a la Girona del segle XIV*, Ajuntament de Girona, 1984, pp. 7-36).

cal pensar que el seu paborde o el seu batlle els consultarien abans de fixar la quantitat que es devia per intèstia o eixòrquia. Tanmateix si fos cert que la resta d'inventaris els feien els escrivans de la parròquia del difunt com a part de la seva feina habitual, explicaria que no fos necessari consignar-ho als manuals de comptes. Clar que a Brunyola, en ser la parròquia on l'Almoïna tenia més possessions, hi tenia també un escrivà a sou. Però no tenim constància que fos així a la resta del seu domini. Així doncs, tampoc no podem saber si, en cas que el paborde ordenés un inventari de cada mort eixorc o intestat, el encarregats de fer-lo fossin aquests suposats escrivans que tenia repartits pel seu domini i que no apareixen com a cobradors a cap apartat de les despeses dels mateixos manuals de comptes. Però encara que no en tinguem més proves documentals, bé devien existir; potser els pagava el batlle de l'Almoïna i per això no queda constància d'aquests pagaments als llibres de comptes dels pabordes.

Això no obstant, d'un altre assentament es desprèn que el paborde sabia quins eren els béns d'una difunta gràcies al fet que se n'havia fet un instrument a una escrivania determinada,

“Guillema, uxor Jacobi Ferrerii, quondam de Villavenuto, decessit axorcha et habebat ad suas voluntates CC s., per instrumentum in scribania de Villamulorum XXIX die marcii, anni LXX.”⁷⁹

En un altre assentament, el paborde assegura conèixer la quantitat de diners que tenia un remença mort eixorc, perquè així ho deia l'instrument d'heretament fet pel seu pare, que, a més, va ser l'encarregat de pagar la corresponent eixòrquia.

“Bernardus Amanlerii, quondam, filius Bn. Amanlerii de Caçiano de Piloraso, homo proprius Elemosine, obiit in

---

79 AHG, Hospici, núm. 22 (1377-1378), fol. XXXII.

mense septembris anni presente, sine liberis et habebat pro suis voluntatibus XX l. ut vidi in instrumento hereditamenti per eius patrem sibi facti in posse not. de Corçiano IX die aprilis, anni MCCCCXII.”⁸⁰

Cal pensar que en aquests dos casos o el paborde o el seu batlle, a la parròquia dels difunts, haurien vist o coneixien el contingut d'aquests documents i que per això sabien què tenien a llurs voluntats. Però que com que ja sabien on eren guardats no hauria calgut que es conservessin també a l'arxiu de la mateixa l'Almoina. A partir d'aquest darrer (i únic) exemple potser podríem pensar que quan els paborde asseguren que el difunt tenia una quantitat determinada de diners, la coneixerien perquè constava en els documents d'heretaments dels pares dels morts. És a dir, que en lloc d'equivaler als béns del difunts equivaldria als béns que aquest difunt hauria heretat en cas de sobreviure al seu pare.

Finalment, en un únic assentament s'assegura que la difunta disposava de tot el seu dot en el moment de morir. A partir d'ell, el paborde en va calcular el terç que se li devia perquè havia mort intestada,

“Primo Caterina, uxor Petri Fonte Ledosa, parrochie Sancti Dalmacii, termini predicti, obiit intestate [...] et portavit in dotem dicto viro suo quinquaginta l. per consequens habebat dictam dotem ad suas voluntates.”⁸¹

De nou en el camp de les suposicions, potser era aquesta la manera com calculava el paborde el terç que li pertocava cobrar de les seves dones mortes intestades o eixorques. Si en casar-se havien provocat un pagament per firma d'espòli forçada, la institució havia sabut quin dot aportava la nouvinguda –encara que no sempre el fes constar en l'assentament que consignava la firma– i, per tant, podia arribar a saber què tenia en el

80 AHG, Hospici, núm. 42 (1414-1415), fol. XLVI (La Pera).

81 AHG, Hospici, núm. 123 (1440-1441), fol. LXXXVI (Brunyola).

moment d'entrar en el seu domini i també quan moria, en cas que el dot es mantingués intacte i, pel que sembla, ho podia arribar a saber.

Potser podríem extrapolar aquestes explicacions a la resta de pagaments per intèstia i per eixòrquia, però sorprèn que els pabordes no fessin esment a cap dels molts altres assentaments dels seus llibres de comptes ni de l'existència de l'instrument d'heretament dels pares del difunt ni del dot que s'havia rebut. En conseqüència, si això fos així no caldria que es fessin inventaris dels béns dels difunts i, potser, això explicaria que els pabordes no els esmentessin als seus assentaments.

3.2. Cobrava l'Almoïna la tercera part dels béns mobles i semovents dels eixòrcs i intestats?

A partir de mitjans del segle XIV, als assentaments dels llibres de comptes que consignen pagaments per intèstia o eixòrquia, s'hi sol fer constar explícitament quin era el valor total dels béns mobles i semovents del difunt. Aquest és el cas, per exemple, de

“Item XV die septembris anno LVI, recepi per manum G. Magister de Gausis, racione tercii exorchie Michaelis, fratris sui qui decesit in tempore mortalitatis ut dicitur, scilicet de tercio CCL s. quos habebat et sibi pertinebat in manso Magister de Gausis de lexiis parentum suorum.”⁸²

Altres vegades, com hem vist, el paborde especifica que el difunt té determinada quantitat “a ses volentats” i que per terç correspon a l'Almoïna, una altra quantitat per intèstia o eixòrquia,

“Cathalina, mulier d'en G. Symon de Gahuses, es morta axorcha en lo mes d'agost del any MCCCCIII e havia a ses

---

82 AHG, Hospici, núm. 20 (1354-1355), fol. LII.

volentats X ll., de les quals pertanyen per axorquia LXVI s., VIII d.”⁸³

Aquests assentaments mostren clarament que els paborde sí que sabien amb què comptaven els intestats o eixorcs, encara que no explicitin com ho sabien ni especifiquessin de quins béns es tractava. Malauradament, els administradors de l'Almoina només van consignar en setze ocasions quina era la quantitat que posseïen els difunts i quina era la quantitat que la institució va rebre per raó de la seva corresponent intèstia o eixòrquia. Així doncs, només de setze pagaments podem saber si l'Almoina va cobrar exactament l'equivalent a la tercera part dels béns del difunt, tal com indicaven els *Costums de Girona*. Tretze d'aquests ingressos van ser provocats per raó d'eixòrquia, un per intèstia o eixòrquia, i només dos per intèstia. Cap d'ells és d'abans de l'arribada de la pesta negra, sis d'ells d'entre aquella data i finals del segle XIV, i els altres deu van produir-se al segle XV.

Tot i això, en els dos primers exemples que tenim documentats és impossible saber si es va cobrar la tercera part dels béns dels eixorcs perquè part del pagament es va efectuar amb forment⁸⁴ i el paborde no va especificar el nombre de mitgeres rebudes, encara que en el primer d'ells sí que hi figura el preu de cada mitgera. El pagament dels altres catorze es va fer en diners. En vuit ocasions l'Almoina va cobrar exactament la tercera part del que el paborde havia consignat que tenia el difunt.⁸⁵ En altres sis casos, va cobrar menys del que segons els *Costums* i la teoria li pertocava, encara que el paborde assegura que cobra pel terç dels béns del difunt. De totes maneres, en tres casos la institució només cobra sis sous i vuit diners menys del que teòricament havia de cobrar, en

83 AHG, Hospici, núm. 44 (1405-1406), fol. XLII v.

84 “Item ressebi per exorchia de son frare d'en Belel de Cassan qui avia per ses volentats D s., dels calcs e auts en forment”, AHG, Hospici, núm. 15 (1348-1349), fol. XII v.

85 “Cilia, uxor Johannis Sabet de Stagneolo [...] habebat pro suis volutatibus sex l. de quibus pertinent pro tercia, quadraginta s.”, AHG, Hospici, núm. 124 (1430-1431), fol. LXXXI v.

dues ocasions en lloc de 66 sous i 8 diners en va ingressar 60,⁸⁶ i en lloc de 166 sous i 8 diners, 160; més aviat sembla que s'hagi pactat un preu arrodonit deixant de banda l'escaig. En una altra ocasió va cobrar la meitat de la tercera part, però el paborde no va aclarir si li havia fet rebaixa per algun motiu: es tracta de l'eixòrquia de Francesca, dona de Pere Bernat Ros de Fellines que tenia 300 sous i per la qual l'Almoina va rebre, l'any 1409-1410, 50 sous. Per la intèstia de Sibil·la, dona de Pere Vilar de Vilavenut que tenia 200 sous, el seu marit en va pagar 55. Finalment, l'any 1440-1441, per la intèstia de Caterina, dona de Pere Fontlledosa de Brunyola, que tenia els 1.000 sous que havia rebut en dot en casar-se, l'Almoina en va rebre 240. Però el paborde explica, a l'assentament que ho consigna, que li va fer "gracia atento quod sunt multi infantes viventi et especialem pauper".

És possible que aquests catorze casos no semblin suficients per extreure'n conclusions generals o definitives. Però si poguéssim extrapolar el que ens aporten, hauríem de concloure que en més de la meitat dels casos documentats, la senyoria va cobrar exactament la tercera part dels béns mobles i semovents dels intestats i eixorcs. En un 21'43% la xifra cobrada era només sensiblement inferior a la que havia de cobrar en teoria, i que en un altre 21'43% la quantitat ingressada per la senyoria era clarament inferior a la tercera part que li corresponia.

En un altre ordre de coses, crec que cal assenyalar que només la valoració dels béns mobles i semovents dels tres primers casos estudiats iguala o supera els 500 sous, dos del manual 1348-1349 i l'altre del 1351-1352, i l'últim documentat que dobla aquesta quantitat, 1.000 sous. Només dos altres difunts tenen més de 250 sous, encara que tots superen els 100. Per contra, les quantitats pagades a la institució per aquests conceptes són majoritàriament inferiors als 100 sous.

---

86 "Fuit conventum cum G. Geraldí, dicti loci, herede dicte Guillema, quod solvat pro tercio dictorum CC s., LX s.", AHG, Hospici, núm. 22 (1377-1378), fol. XXXII.

QUADRE DELS ASSENTAMENTS QUE CONSIGNEN LA VALORACIÓ
DELS BÉNS DELS DIFUNTS I LA QUANTITAT QUE REP L'ALMOINA

ANY	PARRÒQUIA	DIFUNT	MOTIU	"VOLUNTATS"	"TERÇ"
1348-49	Cassà	del mas Ros de Serinyà	eixòrquia	500 s.	45 s., 6'5 d., + forment
1348-49	Cassà	germà d'en Ballell	eixòrquia	500 s.	31 s., 9 d. + forment
1351-52	Palau Borrell	Guillem Batlle	eixòrquia	500 s.	160 s.
1376-77	Serinyà	Gueraua Sabater	eixòrquia	195 s.	65 s.
1377-78	Vilavenut	Guillema, vídua de Jaume Ferrer	eixòrquia	200 s.	60 s.
1398-99	Viladasens	Agassen, dona de Pere Candel	intèstia / eixòrquia	150 s.	50 s.
1403-04	Camós	dona de Joan Solà	eixòrquia	200 s.	66 s., 8 d.
1404-05	Estanyol	Caterina, dona de Francesc Esteve	eixòrquia	200 s.	60 s.
1405-06	Gaüses	Catalina, dona de Guillem Simó	eixòrquia	200 s.	66 s., 8 d.
1409-10	Fellines	Francesca, dona de P. Bernat Ros	eixòrquia	300 s.	50 s.
1409-10	Fellines	Caterina, dona de Joan Sans	eixòrquia	200 s.	66 s., 8 d.
1414-15	La Pera	Bernat, fill de Bernat Ametller	eixòrquia	400 s.	133 s., 4 d.
1414-15	Aro	Jaume Motgera	eixòrquia	240 s.	80 s.
1430-31	Estanyol	Cília, dona de Joan Sabet	eixòrquia	120 s.	40 s.
1431-32	Vilavenut	Sibil·la, dona de Pere Vilar	intèstia	200 s.	55 s.
1440-41	Brunyola	Caterina, dona de Pere Fontlledosa	intèstia	1.000 s.	240 s.

3.3. Què cobrava l'Almoina quan els morts eren intestats i eixorcs alhora?

La intèstia penalitzava els homes i dones de remença que havien mort sense fer testament vàlid i l'eixòrquia els

que morien sense descendència. Però què passava quan un remença moria intestat i eixorc alhora? Aquesta és una possibilitat ben plausible. Els juristes medievals i altres autors coetanis van referir-se també a aquesta eventualitat i a què s'havia de fer en aquestes ocasions: cobrar tant la intèstia com l'eixòrquia o cobrar només per un d'aquests dos mals usos, tenint present que l'exigència econòmica era la mateixa.⁸⁷ De nou, els *Costums de Girona* assenyalen el que es feia o s'havia de fer quan un remença havia mort simultàniament intestat i eixorc a la diòcesi gironina:

“Si pertoca al senyor l'eixorquia i l'intèstia d'un pagès, només li pertoca el dret d'un sol terç, i no s'apliquen més drets que quan només correspon el dret d'intèstia o només el d'eixorquia.”⁸⁸

Aquest apartat dels *Costums*, entre d'altres, permet dir a Pons i Guri que “el dret del bisbat de Girona i els territoris on aquest s'aplicava, com el Ripollès i gran part del bisbat de Vic, era més benèvol, ja que si en altres indrets es cobraven separadament les intèsties i eixòrquies, allí, quan el pagès moria intestat i eixorc alhora, només es pagava al senyor per un sol concepte, com si fos una sola cosa”.⁸⁹ No passava el mateix a altres contrades de Catalunya: el fet de cobrar només per un mal ús quan en teoria en pertocaven dos, “s'oposava a la pràctica de Barcelona que permetia cobrar pels dos conceptes”.⁹⁰

Els dominis l'Almoina de Girona eren a la diòcesi de Girona, és a dir al territori al que es referien els *Costums de Girona*. Sis assentaments que consignen pagaments per intèstia o eixòrquia expliciten que el difunt havia mort tant intestat com

---

87 Vegeu G. FELIU I MONTFORT, “El pes econòmic de la remença...”, p. 153.

88 T. MIERES, *Costums de Girona...*, p. 111. Vegeu també el capítol 47 del manuscrit B dels mateixos *Costums*, J. M. PONS I GURI, *Les col·leccions de Costums...*, pp. 96-97.

89 J. M. PONS I GURI, “Senyors i pagesos”..., p. 134.

90 J. M. PONS I GURI, *Les col·leccions de Costums...*, p. 47.

eixorc.⁹¹ Aquest és el cas, per exemple, de “R. Bgr. solvit pro exorquia et entestia Marie de Lepavin, XXX s.”⁹²

Només en una ocasió, el paborde especifica que només es deu una quantitat en concepte d'intèstia o d'eixòrquia perquè el seu home propi havia mort tant intestat com eixorc. Es tracta d'aquell hereu del mas Graner de Brunyola, esmentat abans, que va morir negat al riu amb el seu pare. En paraules del mateix paborde, “per mort dels quals es deguda a l'Almoyna intestia dels bens del dit Pere e intestia o axorquia dels bens del dit Johan.”⁹³

Exceptuant aquest mort, a la resta i segons els seus pabordes, es cobrava per raó d'intèstia i d'eixòrquia, però en cap dels assentaments es fa menció directa a l'acumulació dels dos pagaments. En qualsevol cas, les quantitats de diners que es paguen per aquests morts no són de cap manera superiors a les pagades per la resta d'intestats o eixorcs, de manera que no sembla agosarat afirmar que l'Almoyna només exigia un terç dels béns dels difunts intestats i eixorcs alhora i no pas un terç per cadascun d'aquests dos mals usos. És a dir, que tot porta a creure que l'Almoyna de Girona complia el que indicaven els *Costums* de la seva diòcesi.

3.4. Quantitats pagades en concepte d'intèstia i d'eixòrquia

Teòricament, els foriscapis que rebien les senyories gironines, i entre elles, l'Almoyna del Pa, en concepte d'intèstia o eixòrquia estaven directament relacionats amb els béns heretats o posseïts pel difunt, si fem cas al que deien els *Costums de Girona*. Així doncs, en funció del potencial econòmic de la persona traspassada, el foriscapi que s'havia de pagar era més o menys elevat. Així les coses, les reflexions

---

91 AHG, Hospici, núm. 1 (1331-1332), fol. XXVII v. (Sant Pere Pescador); núm. 6 (1338-1339), fol. XLV v. (Borrassà); núm. 7 (1340-1341), fol. XXVIII (Brunyola); núm. 8 (1342-1343), fol. XXVIII (Brunyola); núm. 11 (1345-1346), fol. XXVI (Brunyola); i núm. 44 (1405-1406), fol. LXXXVI v. (Brunyola).

92 AHG, Hospici, núm. 8 (1342-1343), fol. XXVIII (Brunyola).

93 AHG, Hospici, núm. 44 (1405-1406), fol. LXXXVI v.

fetes sobre els preus de les redempcions de remences i les firmes d'espoli forçades cobrades per la mateixa institució són també vàlides per al cobrament dels dos mals usos que gravaven la mort dels homes i dones propis i adscrits. A dreta llei, la quantitat a pagar estava directament relacionada amb els béns posseïts, és a dir, no era –exceptuant alguns casos– ni una quantitat prefixada ni una quantitat calculada aleatòriament. Per tot això, les quantitats pagades per aquests mals usos, permeten aproximar-nos a l'evolució del potencial econòmic dels seus homes i dones propis i de llurs masos d'origen. Però de cap manera ens serveixen per a poder calibrar i qualificar la major o menor duresa de l'Almoïna envers els seus adscrits.

Val a dir, però, que en alguns casos la quantitat a pagar per cada intèstia i eixòrquia ja havia estat estipulada amb anterioritat. Per exemple, a l'homenatge prestat l'any 1337 per Pere Guerau de Madremanya i els seus fills Pere i Arnau, confessen que són i han de ser homes propis de l'Almoïna i tot el que acostumen a reconèixer, però ho fan amb determinades condicions. Una d'elles és que la institució no podrà demanar més de 30 sous per cada membre del mas que mori eixorc o intestat. L'any 1359, el nou hereu del mas Guerau, Pere Guerau, torna a prestar homenatge i a reconèixer que ell i els seus són i han de ser homes propis de l'Almoïna, però afegeix que ho fa amb les condicions anteriors.⁹⁴ Lògicament, aquesta opció de pactar el preu a pagar pels mals usos als establiments, homenatges o vendes, no és exclusiva de l'Almoïna de Girona. Per exemple, quan l'any 1275, el prior del monestir de Cruïlles va reconèixer que havia comprat al cavaller Berenguer de Palol tot el domini que tenia sobre els homes i el mas d'Arnau Vall de Jafre, es va comprometre també a que

“si aliqua persona dicti mansi decesserit intesta uel exorchia siue aliqua persona lexia nos uel successores nostri non

---

94 ADG, pergs. Pia Almoïna, La Pera, núms. 165 i 194, respectivament.

possimus amplius exigere in bonis nec de bonis suis nisi tamen unum aureum.”⁹⁵

Això no obstant, cap dels assentaments dels manuals de comptes de l'Almoïna fa referència a que la quantitat pagada en concepte d'intèstia o d'eixòrquia hagués estat fixada en l'establiment del mas o en la prestació de l'homenatge. Afortunadament per a ells –cal pensar– cap dels membres del mas Guerau de Madremanya va morir ni intestat ni eixorc en els anys en els quals comptem amb documentació, de manera que és impossible saber si haurien pagat els 30 sous pactats prèviament o no.

Entre el manual de l'any 1331-1332 i el de 1347-1348, l'Almoïna del Pa va cobrar vuit vegades en concepte d'intèstia, deu per eixòrquia i sis pels dos motius. Cap dels pagaments per les vuit intèsties documentades en aquest període, supera els 18 sous i dos d'ells són inferiors a 10. D'un altre no podem saber si es va pagar alguna quantitat de diners perquè no consta que fos així a l'assentament que la consigna ni tampoc apareix com a deute a cap dels manuals de comptes dels pabordes posteriors. Podem concloure que per cadascun dels difunts es van pagar 9'3 sous de mitjana. Per contra, les deu eixòrquies cobrades per l'Almoïna en aquests anys superen els 30 sous i, de fet, per la meitat d'elles la institució en va rebre més de 100. Val a dir que les més baixes van ser pagades a causa de dues dones eixorques. La mitjana per cadascuna de les eixòrquies és molt superior: 104'3 sous. Finalment, els pagaments provocats, segons el paborde, per intèstia o eixòrquia, són inferiors a les eixòrquies soles però una mica més elevats que els de les intèsties. Per tots menys un d'aquests sis assentaments l'Almoïna i els arrendataris⁹⁶ van cobrar més

---

95 E. MALLORQUÍ, *El monestir de Sant Miquel de Cruïlles a l'Edat Mitjana. Estudi i edició dels documents (1035-1300)*, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, Col·lecció Fontanetum 5, La Bisbal d'Empordà 2000, pp. 343-345.

96 Des de mitjans del segle XIV, els pabordes solen arrendar les rendes ordinàries que rebien així com la meitat de les extraordinàries, i, per això, es repartien els foriscapis amb els arrendataris.

de deu sous per cada difunt tot i que cap d'ells va superar els 40. En qualsevol cas, per cada mort es van pagar 22'5 sous de mitjana. Tanmateix i tal com passa amb les intèsties, no s'observen diferències considerables entre les quantitats pagades per homes i per dones.

Entre l'any 1348 i el 1399, l'Almoina de Girona va cobrar onze vegades en concepte d'intèstia, quaranta-una per eixòrquia i set per ambdós motius. Les quantitats que va ingressar en total són similars al període anterior tot i que, en general, resulten una mica més elevades. Per la intèstia d'una dona només es van pagar 5 sous, i només tres altres superen els 100 sous pagats; la resta fluctua entre aquestes dues xifres. Encara que de mitjana es van cobrar gairebé 63 sous per cada intèstia. De nou, la institució va ingressar més per les eixòrquies, 105 sous de mitjana, tot i que per una dona només sabem que va rebre més de 3 sous. La resta va ser superior als 15 i per 16 eixorcs es van pagar més de 100 sous. Tampoc no s'observen grans diferències entre els pagaments fets per causa d'homes o de dones. Finalment, per tots els vuit morts intestats i/o eixorcs els seus hereus van pagar més de 12 sous, tot i que, de fet, en tres ocasions se'n van pagar 100. En total, la mitjana és de més de 75 sous.

Per les quatre intèsties documentades entre l'any 1431 i el 1445, es van pagar quatre xifres molt diferents. Pel primer home intestat 120 sous, per la primera dona, 55 i per la següent, 240 i pel segon home intestat, 1.100. Aquesta darrera és, amb molta diferència, la quantitat més alta cobrada per l'Almoina per qualsevol dels dos mals usos que gravaven la mort dels remences. Només per dos dels disset morts eixorcs es van pagar 200 sous, o més, i només per dues eixorques, 40 sous, o menys. Tanmateix, la mitjana de tots els pagaments és de més de 87'8 sous. Finalment, per aquell fill del mas Graner de Brunyola, mort intestat i eixorc alhora, i pel seu pare, el seu germà va pagar 240 sous.

Amb tot, no podem oblidar "que la sovintejada visita de la mort representava, per obra de la intestia i de l'eixorquia, una punció constant per a l'economia dels pagesos subjectes als

mals usos, al mateix temps que una font de conflictes amb els senyors”.⁹⁷ Tot i que val a dir que cap document generat per l’Almoïna del Pa de la Seu de Girona permet entreveure cap mena de conflicte entre el paborde i els hereus dels seus adscrits per aquesta punció *post-mortem* o d’ultratomba, parafrasejant a Martín.

PREUS DE LES INTÈSTIES ALS MANUALS
DE COMPTES DE L’ALMOÏNA

MANUAL	QUANTITAT TOTAL (EN SOUS) ⁹⁸
1331-1332	6, 18
1338-1339	15
1343-1344	?, +10, 15
1344-1345	+ 10
1347-1348	+ 1 s., 4 d.
1348-1349	15, 28 , 30, 50, + 85
1350-1351	5, +25
1354-1355	+ 34, 200
1358-1359	100, 120
1405-1406	120
1431-1432	55
1440-1441	240
1444-1445	1.100

97 G. FELIU I MONTFORT, “El pes econòmic de la remença...”, p. 153.

98 Figuren entre claudàtors la possible xifra total pagada, en negreta els preus pagats per les dones i en cursiva els pagaments que inclouen algun altre mal ús o luïisme.

PREUS DE LES EIXÒRQUIES ALS MANUALS
DE COMPTES DE L'ALMOINA

MANUAL	QUANTITAT TOTAL (EN SOUS)
1331-1332	57, [60], 100, + 150
1334-1335	113, 200
1338-1339	[+33]
1340-1341	?
1342-1343	300
1343-1344	30
1348-1349	+ 3, + 10, +10, +50 (2), 55, 60 (2), + 62, 100 , [+100 i espècies (2)], 160 , [160], 240
1349-1350	15, 35, 90
1350-1351	25, 28, 30
1351-1352	30, 20, 20, 60, 160
1354-1355	100, + 400
1358-1359	100

MANUAL	QUANTITAT TOTAL (EN SOUS)
1363-1364	100
1376-1377	65, 160, 440
1377-1378	50, 60
1381-1382	44, 330
1386-1387	35, 60, 480
1398-1399	150
1403-1404	66 s, 8 d.
1404-1405	60, 110
1405-1406	66 s, 8 d.
1409-1410	50, 66 s 8 d, 100
1414-1415	80, 133 s 4 d
1430-1431	?, 10, 40
1431-1432	63 s, 8 d
1450-1451	200
1451-1452	88, 120
1457-1458	240

PREUS DE LES INTÈSTIES I/O EIXÒRQUIES ALS MANUALS
DE COMPTES DE L'ALMOINA

MANUAL	QUANTITAT TOTAL (EN SOUS)
1331-1332	40
1334-1335	+ 8
1338-1339	16
1340-1341	16
1342-1343	30
1345-1346	25
1348-1349	[12 i espècies], 80
1350-1351	88, 100, 100
1351-1352	[100]
1398-1399	50
1405-1406	120

Per acabar aquest apartat, cal dir que l'Almoina del Pa de la Seu de Girona va ingressar per raó de l'aplicació de la intèstia i/o l'eixòrquia, entre l'any 1331 i el 1458, més de 277 lliures. En realitat, aquesta xifra hauria de ser superior per força. Per una banda, perquè alguns dels assentaments que consignen intèsties o eixòrquies però no el seu corresponent pagament es devien pagar posteriorment i es devien incloure als apartats de deutes. Per l'altra, perquè molts manuals no ens han pervingut i cal pensar que en ells s'hi trobarien altres aplicacions d'algun d'aquests dos mals usos. La xifra total pagada a causa de tots aquests difunts propis de la institució intestats o eixorcés és superior a les 495 lliures. Tot i que també hem de tenir present que hauria de ser superior pels dos motius suara exposats. Tanmateix tampoc no podem oblidar que alguns d'aquests pagaments n'incloïen d'altres, és a dir, es pagava per una intèstia i una redempció, o per una eixòrquia i un lluïsmo d'una terra i, per tant, tampoc no serien del tot exactes les dues xifres d'ingressos totals.

SUMA DE TOTES LES QUANTITATS PAGADES O
RECONEGUDES (EN SOUS)

PERÍODE	INTÈSTIES	EIXÒRQUIES	INTÈSTIES/ EIXÒRQUIES	TOTAL
1331-1347	75	1.043	135	1.253
1348-1399	692	4.307	530	5.529
1403-1458	1.515	1.492	120	3.127
Total	2.282	6.842	785	9.909

3.5. Unes reflexions sobre les quantitats pagades

Recordem el capítol dels *Costums de Girona* sobre la quantitat que té dret a rebre el senyor per cada home seu que mor intestat o eixorc:

“Si un pagès del meu mas mor intestat i eixorc o només

intestat o només eixorc, jo li he de succeir en la tercera part de tots els béns mobles i semovents.”⁹⁹

Amb aquest text a la mà, per tant, la proporció a pagar seria la mateixa, és a dir, una tercera part dels béns mobles i semovents, tant per als intestats com als eixorcs. Tanmateix si ens fixem en les xifres consignades als quadres anteriors, és fàcil observar que els pagaments fets en concepte d'intèstia són clarament menys elevats que els d'eixòrquia. Les mitjanes dels preus pagats ho palesen encara més: entre 1331 i 1347 l'Almoina va rebre una mitjana de 9'3 sous per cada intèstia i 104'3 sous per cada eixòrquia, entre 1348 i 1399 van ser 62'9 sous per cada intèstia i 105'4 per cada eixòrquia. En ambdós períodes els preus pagats per les eixòrquies són clarament superiors; per contra entre 1400 i 1458 la mitjana de les quatre intèsties consignades és clarament molt superior: 378'75 sous, però hem de tenir present que per una d'elles es van pagar 1.100 sous, la quantitat més alta de tot el període estudiat; si no la comptem, tot i que la mitjana descendeix fins als 138'3 sous, és més elevada que la mitjana de les eixòrquies, 87 sous. En tot cas, entre 1331 i 1458 l'Almoina va cobrar una mitjana de 53'2 sous per cada intèstia (sense comptar aquells excepcionals 1.100 sous) i de 100'6 sous per cada eixòrquia. Les diferències són òbvies.

Naturalment i com que els pagaments d'ambdós mals usos eren proporcionals als béns posseïts pels difunts, es pot aduir que aquesta diferència només respon al divers potencial econòmic dels morts i dels seus masos i famílies d'origen. Però, com que no deixa de ser curiós que, casualment, gairebé tots els intestats vinguessin de masos i famílies menys fortes econòmicament que els eixorcs, potser podríem interpretar-ho d'una altra manera. Podríem dir que l'objectiu final de les exaccions que penalitzaven la mort dels remences era poder controlar la successió de la propietat i assegurar-se, pel mateix preu, que el conreu i el pagament dels censos acostumats no

---

99 T. MIERES, *Costums de Girona...*, p. 111.

desapareixerien a la mort del titular de la tinença, a més d'aportar a les senyories uns ingressos extraordinaris. Per una banda, els senyors evitaven la fragmentació del mas i la masada i que quedessin sense titulars i, per l'altra, que les rendes que en percebien no disminuïssin. Però no és el mateix que el titular mori sense testament per escrit on designi l'hereu encara que tingui fills o néts, a que mori sense cap descendent en línia directa que el succeeixi immediatament, sobretot si tenim en compte que el més probable és que el fill o els fills ja treballassin les terres en vida del pare i que només s'hagués d'oficialitzar el canvi de titular de la tinença.

Es pot suposar que si l'home propi tinent de mas moria eixorc, la senyoria havia de buscar possibles hereus, més o menys propers, perquè o es fessin càrrec del mas o hi renunciessin abans de poder tornar-lo a establir de nou. Aquest procés podia ser llarg i complicat i comportava, a més, feina i despeses. Per contra, si el remença moria intestat però no eixorc, algun dels seus fills podria prendre possessió immediatament del mas i la masada, de manera que la senyoria no només no perdria ingressos sinó que s'estalviaria feina i diners. En paraules de Lluís To, "per als senyors devia ser important penalitzar el fet de deixar vacant el mas, encara que fos provisionalment".¹⁰⁰ Aquesta pot ser una de les raons per les quals els pagaments rebuts per l'Almoina de Girona en concepte d'intèstia siguin més baixos que els provocats per eixòrquia. Seguint amb aquest plantejament, la senyoria podia preferir cobrar menys però assegurar-se el treball i els censos que acostumava i havia de rebre. Tot i que la raó d'aquestes diferències pot ser que la intèstia és més fàcilment evitable que l'eixòrquia.

En aquest mateix sentit, crec que aquesta hipòtesi pot relacionar-se amb "l'avinença concordada" –segons l'encapçalament del document– o el "projecte de concòrdia" –segons Hinojosa– pactada entre els senyors i els remences publicada per la Diputació del General de Catalunya el mes de maig del 1462. Concòrdia que, a parer de Vicens Vives, "es

---

100 *Diccionari d'Història de Catalunya*, Edicions 62, Barcelona 1992, s. v. eixòrquia.

uno de los textos más importantes para la comprensión y la resolución del pleito agrario catalán del siglo XV”.¹⁰¹ Tanmateix, no podem oblidar que en cap moment va tenir cap mena de caràcter obligatori i que ni afectava a tot l'estament senyorial (ni als eclesiàstics ni als nobles) ni a tots els remences catalans, per exemple, segons Vicens “Verntallat negóse formalmente a aceptar la concordia”.¹⁰² De fet, el braç militar de l'Empordà que no havia participat en la seva confecció, es va queixar en particular “de las modificaciones introducidas en los derechos de exorquia, espoli e intestia. Esto –decían– envalentonaba a los remensas”.¹⁰³ En qualsevol cas, no sembla que es pugui afirmar que aquest projecte sigui el precedent de la Sentència Arbitral de Guadalupe de l'any 1486, sinó que més aviat s'hauria d'entendre com una “arma de propaganda” o “un instrumento de intrigas políticas” en el conflicte entre la monarquia i la Diputació del General, segons el mateix Vicens Vives.

Malgrat totes aquestes precaucions, cal recordar les respostes donades pels senyors a les demandes dels remences perquè s'anul·lessin la intèstia i l'eixòrquia, juntament amb els altres mals usos. Pel que fa a la intèstia, els senyors responen que no la cobraran sempre i quan l'intestat no sigui eixorc, és a dir, que encara que hagi mort sense testament, deixi fills o néts en la possessió que es facin càrrec de la heretat. Contràriament, si a més d'intestat mor sense fills o néts, el senyor podrà demanar i exigir dos sous per lliura dels seus béns mobles (tot i que enlloc explica perquè seran dos sous per cada lliura i no la tercera part, quantitat ben diferent, per altra banda).¹⁰⁴ Pel que fa a l'eixòrquia, els senyors es

101 J. VICENS VIVES, *Historia de los remensas...*, p. 91.

102 J. VICENS VIVES, *Historia de los remensas...*, p. 93, nota 131.

103 J. VICENS VIVES, *Historia de los remensas...*, p. 93, nota 130, i p. 96.

104 “Primo, la intestia en aquesta manera; que tostemps que lo vassall morra intestat e ab fills o nets o altres en la heretat de aquell tall succehint de dreta linia en lo qual lo senyor no aconseguescha terç, lo dit senyor de aquell tall vasall no puxe demenar e exhigir tall dret de intestia, pero si lo vasall morra intestat e sens fills o nets en tall cars lo senyor puxa demenar e exheguir dells bens mobles de aquells dos sous per lliura per lo dit dret de intestia”, E. de HINOJOSA, *El régimen señorial y la cuestión agraria...*, pp. 314-315. Vegeu també E. de HINOJOSA, *Origen y vicisitudes de la pagesía de remensa...*, p. 26.

comprometien a no cobrar-la si el difunt deixava esposa a la seva heretat i, a més, només la cobrarien dels majors de trenta anys que no solament no tinguessin fills o néts, sinó tampoc esposa. En aquests casos, les senyories podrien exigir dos sous per cada lliura dels béns mobles.¹⁰⁵ Així doncs, en aquesta avinença concordada únicament es considerava eixorc a qui podent-ho fer, no s'hagués casat en edat de fer-ho.

Així les coses, si hagués prosperat aquesta concòrdia de 1462, només es cobraria la intèstia quan el difunt fos eixorc. Talment com si el més important fos que l'heretat seguís essent treballada però els senyors ja no consideressin ni necessari ni imprescindible que fos l'antic titular el que designés al nou en el seu testament. Per tant, pot semblar que els senyors que van pactar aquesta avinença preferien que les seves possessions es mantinguessin conreades encara que no fos l'antic titular el que hagués decidit qui seria el futur hereu. En aquesta situació, doncs, a la família del remença li hauria convingut més que morís intestat que no pas eixorc, perquè així s'hauria estalviat un pagament.

Fem un pas més en aquestes reflexions. També s'observa una diferència de preus considerable entre els pagats pels mals usos que penalitzaven la mort dels remences, i els pagats pels remences per comprar la seva llibertat. En altres paraules, les xifres pagades en concepte d'intèstia o eixòrquia en relació a les que la majoria de remences havien de pagar per la seva redempció, són considerablement baixes. Sobretot si tenim present que segons els *Costums de Girona*, per la redempció de

---

105 "Item, la exorquia, que tota hora e quant lo vassall e hereu della propietat morra en edat de XXX ayns en sus e no haura presa muller en la heretat, lo senyor puxe de aquell tall per lo dit dret dells bens mobles exhigir dos sous per iura; pero si lo vasall e hereu de la propietat per un vegada haura presa muller en la dita heretat e quant que quant a Deu plaura morra e sens fills legitims, de aquell tall vassall, o hage hauts fills o non age hauts, pus muller hage haude en la dita heretat, lo senyor no puxe dret algu de exorquia de aquell tall vessall axí mort demaner ni exhigir". També exclou del pagament a aquells que per "impediment de malaltia incurable" no s'hagin pogut casar ni tenir fills. E. de HINOJOSA, *El régimen señorial y la cuestión agraria...*, p. 315.

les dones no “verges” i els homes no hereus de mas, la senyoria també tenia dret a rebre l'equivalent a la tercera part dels seus béns mobles. En conseqüència i segons els *Costums*, la senyoria hauria de cobrar la mateixa proporció dels béns del remença intestat, que de l'eixorc, que del que es volia redimir: sempre una tercera part. De fet, un dels capítols de la compilació de Mieres dels *Costums de Girona*, compara la situació dels homes propis que abandonen el domini voluntàriament i dels que ho fan involuntàriament, és a dir, dels que es redimeixen i els que es moren. Assegura que si un home es casa amb una dona d'un altre domini i

“el senyor, amb aquest pretext empeny el seu home a la redempció, és suficient que amb això aconseguixi el mateix dret que tindria per la seva mort, si morís intestat o eixorc, o sigui, només la tercera part dels béns mobles, segons és costum general.”¹⁰⁶

Per tot això i almenys en teoria, les quantitats rebudes per l'Almoina per raó d'intèsties, eixòrquies o de redempcions haurien de ser molt similars, tenint en compte, lògicament, les pròpies diferències entre l'economia dels masos i la dels mateixos remences. La realitat, però, no és aquesta. Els preus pagats en concepte de redempció són una mica més elevats que els pagats en concepte d'eixòrquies i considerablement més alts que els de les intèsties. En aquest punt, podríem al·legar que no és el mateix pagar el terç dels béns mobles quan el que hom vol és alliberar-se del vincle servil que quan es mor. Ja he apuntat, tot seguint les idees de Vicens Vives, que a l'hora de fixar el preu de la redempció probablement també es tindrien en compte les expectatives futures i l'edat del redimit. Per contra, aquests aspectes no es podien considerar

---

106 T. MIERES, *Costums de Girona...*, p. 57. En el mateix apartat s'assegura que si l'hòme propi es volgués redimir donarà “al seu senyor la tercera part dels béns mobles, però no dels immobles, encara que alguns així ho afirmen”.

en fixar el pagament d'una intèstia o d'una eixòrquia. A més, cal pensar que els hereus pagadors del mal ús intentarien estalviar-se tant com poguessin. I pel que fa a la senyoria, devia donar-se per satisfeta perquè s'assegurava el conreu del mas i de les seves terres i els pagaments dels censos i agrers a càrrec de la persona que havia fet front al pagament del mal ús corresponent com a hereu de tots els béns del difunt. Per tant, la percepció de les rendes es mantindria estable i el mas no seria fragmentat i no s'hauria de tornar a establir, amb tot el que això comportava de feina, de temps i despeses.

3.6. Qui efectuava el pagament de les intèsties i les eixòrquies?

De la mateixa manera que amb la resta dels mals usos, el més lògic seria pensar que el mas, l'hereu o el cap de família es feia càrrec del pagament de les intèsties i de les eixòrquies. De fet, en el cas dels dos mals usos que gravaven la mort té molt més sentit que fos així. Vull dir que hom pot imaginar que a vegades la persona que volia redimir-se era la mateixa que es feia càrrec de la compra de la seva llibertat, sobretot quan ja tenia assegurada l'entrada en un altre mas o una altra sortida que li requeria un nou asserviment. Però és impossible pensar que l'intestat o l'eixorc, un cop mort, podria pagar el mal ús corresponent provocat, precisament, per aquesta seva defunció. Si no és, és clar, que ja n'hagués previst el pagament en saber-se intestat o eixorc; tot i que per evitar el primer mal ús només calia fer testament, el segon era més complicat. En aquesta eventualitat, però, sempre es podia fer com aquell sastre de Banyoles que el 16 de març de l'any 1405 va redimir-se de l'Almoina i que, segons el seu paborde, era "pobra e tant vey que no veu cusir, e es axorch".¹⁰⁷ Com he dit al capítol dedicat a les redempcions, una de les explicacions de la seva demanda d'enfranquiment podia ser que era eixorc. De manera que potser per evitar la intromissió del paborde de l'Almoina en el seu patrimoni un cop

---

107 AHG, Hospici, núm. 34 (1404-1405), fol. XXXVIII (Vilavenut).

mort, hauria preferit redimir-se en vida i fer-se càrrec personal i directament de la penalització.

Així les coses, qui assumia el pagament de les intèsties i de les eixòrquies? Malauradament, els pabordes no sempre ho especifiquen als assentaments dels seus llibres de comptes. Alguna vegada sí que deixen constància del nom del pagador, però no aclareixen quina relació hi havia entre ell i el causant del pagament. Aquest és el cas, per exemple, de

“Item a XV d’egost del ayn demontdit [1349], fo feta composicion ab n’Alamanda Bona de Ridalots que donas per rahon d’exorchia d’en G. Estheve de la parrochia de Sent Dalmay XC s.”¹⁰⁸

No sabem quina relació hi havia entre aquestes dues persones que expliqui perquè la primera va pagar l’eixòrquia de la segona. D’altres assentaments, expliciten que el batlle o els arrendataris de les rendes de la parròquia del difunt són els que han fet arribar els diners a l’Almoïna, com ara, “Item diyous ans del Ram, ressebi per man d’en G. Palau, baylle de Bruyola los calcs paga per exorchia d’en G. Estheve de Bruyola LX s.”¹⁰⁹

Però tot apunta que la seva missió només hauria estat portar els diners a la institució i no pas pagar-los de la seva butxaca. Cal pensar que la relació entre els pabordes i els batlles devia ser, com a mínim, més fluida que no pas entre els primers i la resta dels seus homes i dones adscrits. Si més no es devien veure o devien estar en contacte més sovint, perquè sovint eren veïns de la mateixa parròquia. A més, en alguns assentaments que consignen pagaments per mals usos s’afirma que el batlle del lloc té dret a rebre’n una molt petita part.

El paborde de l’Almoïna va afirmar en dues ocasions que l’encarregat de fer efectiu el pagament va ser el marmessor designat al testament del difunt; lògicament ambdós van pagar en concepte d’eixòrquia. No ens ha de sobtar perquè una de les

108 AHG, Hospici, núm. 16 (1349-1350), fol. XIII (Brunyola).

109 AHG, Hospici, núm. 15 (1348-1349), fol. XVIII v.

feines dels marmessors era fer-se càrrec dels deutes del difunt. En aquests dos assentaments es fa constar explícitament la relació entre el pagador i el difunt, per exemple,

“Recepi per manum Jacobi Olerii, baiuli castri de Farnes, manumissoris C. de Blavia, quos solvit ratione exorquie dicti C. de Blavia.”¹¹⁰

En l'altre cas documentat, el tutor o actor dels fills i filles del mas Pla de Sant Dalmai, el pare dels quals havia mort intestat, és l'encarregat de pagar els 100 florins a l'Almoïna.¹¹¹

La majoria d'intèsties i eixòrquies de les quals coneixem el pagador van ser assumides per un parent més o menys proper al finat, sobretot són els cònjuges i els germans. En general, i tot i que el paborde no ho assegurí a l'assentament que consigna el mal ús, aquests parents devien ser els que heretaven els béns del difunt. A vegades, fins i tot, s'especifica aquesta nova condició, per exemple,

“Johan Codina de Vilavanut, hereu del mas Codina, mori exorch, Francesch Codina, frara del dit Johan defunc, a qui perven le heretat, feu composició que pagas per la axorquia XXXV s.”¹¹²

i de “Guielma, uxor condam Jacobi Amenlerii, heres universalis C. Amenlarii, condam filii sui, debet pro exorquia dicti C., filii sui, [...] CCC s.”¹¹³

Així doncs, en aquests casos, no hi ha dubte que la persona encarregada de pagar és la que hereta els béns del difunt. En alguna ocasió, fins i tot, s'especifica que el pagador és l'hereu per voluntat del difunt, aquest és el cas de

---

110 AHG, Hospici, núm. 1 (1331-1332), fol. XVII (Riudellots de la Selva).

111 AHG, Hospici, núm. 48 (1444-1445), fol. LXXXXVI (Brunyola).

112 AHG, Hospici, núm. 26 (1386-1387), fol. XXXIII.

113 AHG, Hospici, núm. 8 (1342-1343), fol. XII (Pelràs).

“Johan Sura de Cartayan, hereu del Mas Verdaguer de Sancta Maria de Camos, per heretat testamentaria que en Verdaguer, son oncla, li feu, feu composicio [...] per tal com lo dit Verdaguer mori axorch.”¹¹⁴

Seria lògic, encara que els pabordes no ho escriguin clarament, que totes o bona part de les persones que van pagar per una eixòrquia o per una intèstia ho van fer com a hereus del mort o com a representants o tutors dels hereus, fossin o no, o explicitessin els pabordes o no, una relació de parentiu entre ells. En tot cas, només així s'entendria que s'encarreguessin de pagar el mal ús. Aquest seria el cas, ressenyat fa unes pàgines, de l'eixòrquia de Pere Ponç de Sant Gregori, de la qual es va fer càrrec Guillem Mir que va ser qui va heretar els béns del finat, però el paborde no va consignar quina relació hi havia entre ambdós.¹¹⁵

Per altra banda, en quinze assentaments es deixa constància que el cònjuge del difunt va ser la persona que va pagar a l'Almoïna; val a dir que tots ells excepte una, eren homes que assumien el mal ús que gravava la mort de llurs dones.¹¹⁶ En tretze ocasions els pagadors van ser els germans dels difunts,¹¹⁷ alguns dels quals, segons els pabordes, a causa de la mort del germà, passaven a ser els hereus del mas i, per això, efectuaven

---

114 AHG, Hospici, núm. 26 (1386-1387), fol. XX.

115 AHG, Hospici, núm. 25 (1381-1382), fol. XVIII v. (Sant Gregori).

116 AHG, Hospici, núm. 9 (1343-1344), fol. XXIX (Brunyola); núm. 15 (1348-1349), fol. XXVI (Vilavenut) i fol. XXXVI (Palau Borrell); núm. 18 (1351-1352), fol. XIII v. (Cassà); núm. 23 (1376-1377), fol. XIII (Girona); núm. 35 (1398-1399), fol. XLIII (Viladasens); núm. 37 (1403-1404), fol. XXIII (Camós); núm. 44 (1405-1406), fol. XLII (Gaüses); núm. 46 (1409-1410), fol. XXXI (Fellines, dos casos) i fol. XCIII (Vilavenut); núm. 124 (1430-1431), fol. LXXXXI (Estanyol); núm. 125 (1431-1432), fol. XXXI (Vilavenut, dos casos); i núm. 123 (1440-1441), fol. LXXXVI (Brunyola).

117 AHG, Hospici, núm. 7 (1340-1341), fol. XXVIII (Brunyola) i fol. XLIII (Borgonyà); núm. 15 (1348-1349), fol. XII (Cassà), fol. XXX (Gaüses), fol. XXXVI (Palau Borrell) i fol. XXXVIII (La Pera, dos casos); núm. 18 (1351-1352), fol. XIII (Estanyol); núm. 20 (1354-1355), fol. LI (Gaüses); núm. 22 (1377-1378), fol. XXXIII (Viladasens); núm. 26 (1386-1387), fol. XXXIII (Vilavenut), núm. 34 (1404-1405), fol. LXVIII v.; i núm. 44 (1405-1406), fol. LXXXVI v. (Brunyola).

el pagament. Si més no, set pares¹¹⁸ i cinc mares¹¹⁹ van fer el mateix per llurs fills eixorcs o intestats. També sis nebots¹²⁰ es van fer càrrec del mal ús que penalitzava la mort dels seus oncles, així com tres fills amb el de llurs pares.¹²¹ En dues ocasions els pagadors van ser els avis¹²² o els cunyats¹²³ i, com a mínim en una, el nét.¹²⁴ Amb tot, només en 55 dels assentaments que consignen intèsties i/o eixòrquies els pabordes van especificar el nom del pagador i la relació que hi havia entre ell i el mort. Alguns altres pocs també inclouen tant el nom o mas del mort com el nom de la persona que pagava pel mal ús corresponent, però no aclareixen perquè era aquella segona persona la que s'havia fet càrrec d'ingressar o lliurar els diners a l'Almoina. Malgrat tot, el més probable seria que els que assumien el pagament d'una intèstia o d'una eixòrquia ho feien perquè també assumien els béns del difunt.

3.7. Qui havia de pagar per intèstia i eixòrquia?

Teòricament, estaven sotmesos a la intèstia i l'eixòrquia tots els homes i dones propis i adscrits, a més que, si més no

---

118 AHG, Hospici, núm. 11 (1345-1346), fol. XXVI (Brunyola); núm. 15 (1348-1349), fol. XXX (Gaüses); núm. 17 (1350-1351), fol. XX (Brunyola); núm. 2023 (1363-1364), fol. XXIX (Camós); núm. 34 (1404-1405), fol. XCVIII (Estanyol); núm. 42 (1414-1415), fol. XLVI (La Pera); i núm. 51 (1451-1452), fol. LII v.

119 AHG, Hospici, núm. 1 (1331-1332), fol. XX (Brunyola); núm. 8 (1342-1343), fol. XII (Cassà de Pelràs); núm. 26 (1386-1387), fol. LXXX (Llambilles); núm. 50 (1450-1451), fol. LVIII (Cassà); i núm. (1457-1458), fol. L v.

120 AHG, Hospici, núm. 1 (1331-1332), fol. XXVII v. (Sant Pere Pescador) i fol. XXVIII (Palau Borrell); núm. 21 (1358-1359), fol. XXXV (Viladasens); núm. 23 (1376-1377), fol. XIII (Girona); núm. 26 (1386-1387), fol. XX (Camós); i núm. 124 (1430-1431), fol. LXXXV (Brunyola).

121 AHG, Hospici, núm. 1 (1331-1332), fol. X (Fonolleres) i fol. XX (Brunyola); i núm. 44 (1405-1406), fol. LXXXVI v. (Brunyola).

122 AHG, Hospici, núm. 35 (1398-1399), fol. LXXIII (Celrà); i núm. 51 (1451-1452), fol. LII v. (Cassà).

123 AHG, Hospici, núm. 8 (1342-1343), fol. XII (Cassà de Pelràs); i núm. 20 (1354-1355), fol. XXXVIII (Vilavenut).

124 AHG, Hospici, núm. 21 (1358-1359), fol. XLVII (Palau Borrell).

originàriament, també ho estaven tots aquells que tenien béns d'altri: nobles i no nobles. Els mals usos afectaven a tots els remences, encara que no ho reconeguessin així als seus homenatges o reconeixements de servitud, com hem vist en capítols precedents. De fet, en molts pocs d'ells els prestadors van admetre haver de pagar la intèstia o l'eixòrquia en cas de morir intestats o eixòrcs, però, a la pràctica, uns quants ho van haver de fer. Així doncs i en teoria tots els i les remences estaven sotmesos a la intèstia i a l'eixòrquia: fossin o no fossin tinentes de mas, fossin o no fossin hereus o pubilles, i visquessin o no visquessin al mas que els requeria la seva adscripció personal a una senyoria determinada. Això no constitueix cap novetat, ja hem vist que així succeïa també amb la resta de mals usos i d'homenatges. Una part gens menyspreable dels homenatges rebuts per l'Almoïna els van prestar persones que no vivien al seu mas d'origen i bona part dels redimits per aquesta institució també vivien i treballaven en altres indrets fora del domini de la seva senyoria.

Per contra, els pabordes de l'Almoïna tan sols fan constar a tres assentaments que consignen pagaments per intèsties i eixòrquies que els difunts o els seus cònjuges no només no vivien a llurs masos d'origen sinó que vivien a la ciutat de Girona i, a més, dos d'ells hi tenien un ofici que també s'especifica. Tots dos estan consignats al manual de l'any 1376-1377, sota l'epígraf corresponent a la ciutat de Girona i al costat de tres pagaments per lluïsmes de béns que tenia l'Almoïna a la mateixa població. El tercer assentament es troba al manual de l'any 1430-1431, sota l'epígraf de la parròquia d'Estanyol d'on era originària la difunta; vegem-lo primer:

“Cilia, uxor Johannis Sabet de Stagneolo, Gerunde commorans, feminam propriam Elemosina, obiit sine liberis in mense marcii de anno Nativitate Domini MCCCCXXXI et habebat pro suis volutatibus sex l. de quibus pertinent pro tercia quadraginta s.”¹²⁵

---

125 AHG, Hospici, núm. 124 (1430-1431), fol. LXXXXXI v. (Estanyol).

Segons el paborde, aquesta Cília vivia amb el seu marit a la ciutat de Girona i, potser per aquest motiu, va considerar necessari aclarir que, malgrat tot, era dona pròpia de l'Almoina. Se sobreentén que com a tal dona pròpia estava sotmesa a tots els mals usos i com que va morir sense tenir fills, el seu marit va haver de pagar per la seva eixòrquia a la institució a la qual estava adscrita. Val a dir que no sabem què hi feia aquest matrimoni a la capital de la diòcesi; per contra, en els dos casos ressenyats a continuació sí que ho sabem: ambdós hi tenien un ofici.

“Brg. Eymerici, argenterius Gerunde, decessit exorcus et fecit testamentum in posse P. Pinos, notario Gerunde, in quo dimisit duo hospicia que tenetur ad firmam regalem pro dicta Elemosina et sunt contigua in carraria Argentarie [...] Et pertinenti dicte Elemosine fuit conventum quod solvat quadraginta fl.,”

i

“Dictus G. Pagesii [assaonator Gerunde] ante compositione dicti foriscapi [un lluíisme que devia per la compra d'un hort a la ciutat] decessit exorcus et fecit herede suum Brg. Dominici, nepoti suum [...] Et fuit conventum quod pro primo tercio et pro medio tercio et laudismio dictus Brg. Domingo solvat VIII l.”¹²⁶

Si bé és cert que com que ambdós difunts eixorcs tenien un ofici reconegut –l'un era argenter i l'altre assaonador– i vivien a Girona podríem pensar que ja no depenien de cap senyoria determinada, la realitat és que els hereus de tots dos van haver de pagar eixòrquia a l'Almoina. Però a diferència de la Cília Sabet, el paborde no explicita si ells eren homes propis de la institució, però sí que tant l'un com l'altre tenien propietats el domini directe de les quals era de la benèfica institució. Tanmateix, no són les dues úniques persones que paguen per algun mal ús o que presten un homenatge, de les quals només

---

126 AHG, Hospici, núm. 23 (1376-1377), fol. XIII i XIII v., respectivament.

en tenim aquella referència. Però sí que sobta que el paborde indiqui que tenen un ofici a Girona, però que no especifiqui ni el seu mas ni parròquia d'origen ni si eren homes propis seus. Amb això, res no ens permet assegurar que eren remences de l'Almoina, excepte el pagament de l'eixòrquia, i en aquest punt no podem oblidar que els *Usatges* també preveien la seva aplicació entre la noblesa.

Si tot això fora cert i en el camp de les hipòtesis, potser la senyoria exigia el pagament de l'eixòrquia per assegurar-se el control de les possessions i els béns immobles que tenia establerts, tant si eren al camp i en ser treballats li aportaven censos anuals, com si eren a la ciutat. Per tant i seguint amb aquestes suposicions, l'eixòrquia serviria més per controlar el domini directe dels béns immobles de les senyories que no pas per controlar les persones que en tenien el domini útil. Així les coses, potser el que hauria interessat més a l'Almoina seria que no només constessin els seus drets sobre els seus béns immobles sinó treure un profit econòmic del traspàs, així com de la mort del seu anterior tinent. Dit d'altra manera i amb totes les prevencions possibles, si recordem que els mateixos *Costums de Girona* assenyalen que és la borda (i la terra) la que porta aparellada la servitud dels homes i de les dones que la posseeixen i la treballen, potser podríem extrapolar-ho també als immobles urbans. Així doncs, potser el que exigiria la intèstia i/o l'eixòrquia seria la condició jurídica de la propietat i no pas la del seu tinent. Tot i això, ara per ara és fa difícil assegurar res amb fermesa. En aquest sentit, però, cal recordar que en alguns dels homenatges rebuts per l'Almoina, el prestador reconeixia que la institució “debet habere homines et mulieres de servitute redemptionis et intestiarum et exorquiarum et aliorum ad directum dominium pertinentium”.

4. CAP A UNES CONCLUSIONS

Entre l'any 1331-1332 i el 1457-1458, l'Almoina de Girona va cobrar, com a mínim, en 105 ocasions en concepte d'intèstia

i/o d'eixòrquia, els dos mals usos que castigaven determinades circumstàncies de la mort dels homes i dones de remença catalans. Vint-i-tres dels seus adscrits van pagar per intèstia, seixanta-vuit per eixòrquia i a catorze més, o bé el paborde els va aplicar ambdós mals usos, o bé no va especificar o aclarir de quin dels dos es tractava. Amb aquestes xifres al davant la primera conclusió a la qual podem arribar és que sobta la poca presència d'ambdós mals usos, sobretot si tenim present que gravaven la mort. Tot i que no tenim, a hores d'ara, índexs de mortalitat de l'època medieval no sembla haver-hi cap mena de dubte en que serien bastant elevats i especialment massius en conjuntures difícils com ho van ser bona part dels anys que estudiem: la pesta negra i els rebrotaments posteriors, les diverses sequeres i plagues que van assolir el camp gironí i català, les fams, els terratrèmols i un llarg etcètera.

D'alguna manera i amb totes les precaucions possibles, podríem dir que ambdós mals usos penalitzaven la mort no previsible o la mort sobtada. Aquesta afirmació seria molt més plausible en els casos de les persones mortes intestades. No podem oblidar que, si més no en teoria, la intèstia era fàcilment evitable: bastava amb deixar un testament per escrit on es designés al nou hereu i la resta de disposicions volgudes. Aquest testament permetria la successió immediata de la possessió a la mort de l'antic titular, estalviant així temps i feina a la senyoria i també a la família del difunt. Així doncs –i de nou en teoria–, només calia trobar un notari o rector o escrivà que el prenguéss per escrit i en donés fe pública. Amb tot, ara per ara, no podem estar segurs de qui redactava els testaments dels pagesos. No sabem si sempre anaven als notaris gironins¹²⁷ o als de les viles més properes als seus llocs d'origen, o si els escrivien els rectors de les seves parròquies,

---

127 No cal dir que el fet d'anar al notari a dictar el testament comportava una despesa econòmica afegida, vegeu, entre d'altres, J. M. PONS I GURI, "Taxacions dels salaris de notaris i escrivans en jurisdiccions baronals de les terres gironines (Palafrugell, Bàscara, Caldes de Malavella, Llagostera, Cassà de la Selva i vescomtat de Cabrera)", dins *Recull d'estudis d'història jurídica Catalana*, Fundació Noguera, Barcelona 1989, vol. I, pp. 95-157.

sense posar-los cap mena d'impediment, però també a canvi d'un pagament. Del que no hi ha dubte és que els notaris gironins en van enregistrar molts als seus llibres,¹²⁸ però no hi ha manera de saber si tots hi són actualment. Els registres d'altres notaries de la diòcesi, així com alguns de les de Girona no ens han pervingut i per tant serà impossible poder localitzar els testaments de tots els remences de l'Almoina. Però el fet és que, a la vista de la documentació conservada, molt pocs van morir sense deixar testament i, per tant, de molt pocs d'ells la institució va cobrar-ne la corresponent intèstia.

El cas de l'eixòrquia és ben diferent: als segles XIV i XV era molt més difícil d'evitar. És interessant recordar en aquest punt que Mieres, en el seu recull dels *Costums de Girona*, ja havia assegurat que no tots els que morien eixorcs havien de pagar l'eixòrquia, en uns capítols que, segons Pons i Guri, “responen a criteris personals de Tomàs Mieres”.¹²⁹ Segons aquest jurista, no s'havien de considerar estèrils a aquells que per edat no podien engendrar, ni a aquells que en morir deixaven fills espuris, pòstums, nascuts per cesària o néts dels propis fills.

Per altra banda, també convé recordar que en “l'avinença concordada” o el “projecte de concòrdia” de 1462, els senyors es comprometien a no exigir l'eixòrquia dels difunts que no tinguessin, en el moment de morir, prou edat per casar-se, ni a aquells que, tot i no tenir fills, deixessin cònjuge, ni tampoc als que, per impediment d'alguna malaltia incurable, no s'haguessin pogut casar mai. De manera que es reduïa molt la

---

128 Per exemple i entre molts d'altres casos, el 4 de novembre de 1348, Adelaida, esposa de Pere Sabater de La Pera va protocolitzar el seu testament davant el notari Bartomeu Vives (AHG, Notaris, Girona-5, núm. 56); el mateix va fer Brunissenda, filla de Pere Noguer de la parròquia d'Adri, casada amb Bernat Pratdevall de Camós, el 24 de setembre de 1372 (AHG, Notaris, Girona-5, núm. 239); així com Jaume Frons, àlies Gombau, oriünd de Riudellots de la Selva i senyor útil i propietari del mas Gombau de la mateixa parròquia, el 28 de març de 1438 (AHG, Notaris, Girona-2, núm. 251), i el 19 de juny de 1442, el notari Narcís Simon va enregistrar el testament de Bartomeu Amat del mas Amat de Viladasens (AHG, Notaris, Girona-4, núm. 205).

129 J. M. PONS I GURI, *Les col·leccions de Costums...*, p. 267.

incidència de l'eixòrquia sobre la població remença. Malgrat tot, no sembla que la majoria dels homes i dones propis de l'Almoina de Girona tinguessin gaires dificultats per procrear o per ser sobreviscuts pels seus descendents.

En tot cas, l'Almoina del Pa de la Seu de Girona va cobrar més eixòrquies que no pas intèsties entre 1331-1332 i 1457-1458. De fet, l'aplicació de les segones gairebé triplica la de les primeres, 68 i 23 casos respectivament. Amb tot, no deixa de sobtar la poca aplicació dels dos mals usos que gravaven la mort dels remences, és a dir, que van ser d'allò més previsors en deixar gairebé tots testament i que ben pocs d'ells van morir sense descendència directa. Això encara és més clar si comparem aquestes 105 aplicacions amb les dels altres mals usos o dels homenatges rebuts per la mateixa institució. Val la pena recordar que, en el mateix període, va cobrar per 557 redempcions i per 424 firmes d'espoli forçades i va rebre un mínim de 1.258 homenatges dels seus homes i dones propis i adscrits. Per tant, la primera conclusió a la qual podem arribar és que la presència dels dos mals usos que gravaven la mort dels remences és molt més minoritària que la resta. Tot i que també és cert que a la senyoria li havia de valer la pena la feina prèvia al cobrament perquè potser el guany que n'obtindria podia ser menor que la despesa que li suposaria obtenir-lo.

Si bé a gairebé tots els llibres conservats hi ha consignats pagaments per redempcions i per firmes d'espoli forçades, a molts d'ells no hi ha cap cobrament pels altres dos mals usos que aplicava la institució sobre els seus adscrits. Per altra part, només el llibre corresponent a l'any 1348-1349 presenta més de vint casos, 22 en concret, i de fet, tan sols en tres altres manuals hi ha més de cinc casos consignats, els dels anys 1331-1332, 1350-1351 i 1351-1352. De manera que només podem parlar d'un increment significatiu dels pagaments en el període immediatament coetani a l'arribada de la pesta negra als dominis de l'Almoina. En aquest sentit no podem oblidar que els manuals coetanis a d'altres epidèmies mortíferes del mateix període no ens han pervingut. Durant el segle XIV, l'Almoina gironina va cobrar en 83 ocasions per intèstia o per eixòrquia: 24 cops abans de l'epidèmia (el 22'8%) i 59, després

(el 56%). La seva aplicació durant la primera meitat del segle XV és molt menor: 22 casos documentats. Per tant, el 79% dels cobraments es va efectuar al segle XIV i només el 21%, al XV. Al manual de l'any 1440-1441 hi ha consignada la darrera intèstia i al de 1457-1458 la darrera eixòrquia.

Els *Costums de Girona* són molt clars, la senyoria té dret a rebre l'equivalent a la tercera part dels béns mobles i semovents de tots els seus homes i dones que morin sense testament o sense descendència. La teoria i el sentit comú ens fan pensar que per calcular quina era la tercera part que corresponia a la senyoria, aquesta havia de conèixer amb seguretat quins eren els béns del mort i a quant ascendien. Cal pensar que no estaria disposada a cobrar menys del que li pertocava. En molt pocs assentaments que consignen intèsties i eixòrquies es fa referència a com es calculava aquesta tercera part: un parell, per exemple, especifiquen que s'ha fet un inventari, un altre aclareix que es coneix el muntant del dot de la difunta i un altre que es coneix l'instrument d'heretament a favor del mort. Però la documentació de la qual disposem no ens permet assegurar no només com sabien els pabordes de l'Almoina quins eren els béns dels difunts, sinó com convertien en diners la tercera part que els pertocava.

En un altre ordre de coses, els pabordes de la institució sovint, en els assentaments que consignen el pagament d'algun dels dos mals usos que gravaven la mort dels remences, qualifiquen la part que cobren com a terç. En vuit dels catorze casos en els quals consignen tant la quantitat que s'havia de pagar com el que tenia el difunt, els seus hereus paguen exactament la tercera part, en tres més paguen molt poc menys i en els altres tres, la diferència és considerable. Així doncs, i malgrat els pocs casos exposats, crec que en la majoria d'ocasions es pagaria exactament la tercera part dels béns mobles i semovents o, sinó, una quantitat molt aproximada.

Una altra cosa és saber què passava quan el remença moria tant intestat com eixorc, situació que, o bé no devia ser gaire habitual a la vista dels pocs casos que tenim documentats, o bé no devia especificar-se sempre. Els *Costums de Girona* indiquen que, en aquestes circumstàncies, les senyories gironines

havien de cobrar només per un sol terç, a diferència del que s'acostumava a fer a Barcelona, on se'n cobrava un per cada mal ús. Els pabordes de l'Almoïna de Girona només cobren una tercera part dels béns dels seus difunts intestats i eixorcis i no pas dues.

L'Almoïna va cobrar entre 1331-1332 i 1457-1458, més de 277 lliures en concepte d'intèsties i/o d'eixòrquies, encara que els hereus dels difunts que van provocar aquests pagaments van haver de pagar-ne més de 495, que es van repartir entre la institució, els arrendataris i els mateixos pabordes. Com amb la resta de mals usos cobrats, n'hi ha de preu molt elevat, de no tant i de relativament baixos, i això pel que fa a tot el període estudiat. Però com que el preu que s'havia de pagar es fixava en relació amb els béns posseïts pels morts, les diferències entre els preus pagats només poden atribuir-se a les diferències entre els béns posseïts i no pas a una major o menor exigència de l'Almoïna sobre els seus adscrits.

Les úniques observacions remarcables sobre les quantitats pagades en concepte d'aquests dos mals usos, es refereixen a les diferències entre les pagades per intèstia i les pagades per eixòrquia. Les primeres són, gairebé totes, sensiblement més baixes que les segones. En d'altres paraules, la documentació de l'Almoïna de Girona revela que era més car morir eixorc que intestat. Potser perquè una de les finalitats principals de l'eixòrquia era penalitzar aquells que deixaven llurs masos i llurs terres vacants i, per tant, sense ser treballats, encara que només fos provisionalment. Si un intestat no era al mateix temps eixorc, un dels seus fills es faria immediatament càrrec de la possessió del pare de manera que no s'interrompria ni el treball de la terra ni els censos que s'havien d'aportar a la senyoria. Però tampoc no podem menystenir la possibilitat que la majoria dels intestats fossin pobres i que no els compensés gastar-se els diners per fer el seu testament.

7. LA SERVITUD DINS DEL MAS

1. EL MAS PROPI EXIGEIX LA SERVITUD DELS SEUS TINENTS

“La borna, per la naturalesa de la seva pròpia denominació, indica un senyal de servitud dels homes i de les dones; i així s’ha jutjat molt sovint.”¹

És a dir, la borda –o el mas– implica la servitud dels homes i de les dones que hi habiten i la treballen. D’aquesta manera, el vincle entre l’home o dona propi i el seu senyor està sempre originat per la possessió immoble; per tant, és la terra la que exigeix la servitud del seu tinent. Així les coses, aquell que vagi a viure o ja visqui en un mas remença o propi de qualsevol senyoria serà considerat immediatament remença del mateix senyor que la terra, encara que no hagi reconegut mai aquesta seva condició servil.

Els *Costums de Girona* ho consideren així:

“Consuetudo est in diocesi Gerundense quod si dominus habet aliquam bordam de qua, vel pro qua, habere consueverit

---

1 Capítol XIX.12 de la versió de Tomàs Mieres dels Costums de Girona (T. MIERES, *Costums de Girona*. Edició crítica i traducció d’A. COBOS FAJARDO, Biblioteca d’Història Rural, Girona 2001, p. 101). “El manuscrit E [dels mateixos Costums] hi afegeix que alguns diuen que si hi ha hagut una reducció de les prestacions a cens, la borda perd aquella condició, però el seu redactor afegeix tot seguit que tal cosa no és veritat”, J. M. PONS I GURI, *Les col·leccions de Costums de Girona*, Fundació Noguera, Textos i Documents, 16, Barcelona 1988, p. 37.

homines et mulieres, et homo veniat in dicta borda, vel intret, quod talis debet se facere de illo domino, alias, si non facit, dominus potest ipsum vel ipsam prohibere ne moretur in dicta borda, et potest talem eicere donec venerit ut suos.”²

És a dir, si un senyor té una borda de la qual, o per la qual, acostuma a tenir homes i dones propis i un nou cònjuge hi entra, s’haurà de fer propi d’aquell mateix senyor i si no és així aquell els podrà prohibir que visquin al mas. A més, i també segons els *Costums*, qualsevol fill d’un no cavaller és considerat propi del senyor del seu pare i, per aquesta raó, s’haurà de redimir per sortir del mas, encara que mai no hagi prestat homenatge al seu senyor i, per tant, no hagi reconegut ser propi personalment.³ En d’altres paraules, els *Costums* assenyalen que qualsevol que hagi nascut o es casi amb algun home o dona propi o visqui en un mas propi, també se n’haurà de fer, i si no ho fa així, el senyor els podrà expulsar del mas.

La documentació generada per l’Almoïna del Pa de la Seu de Girona, ens confirma el que diuen els *Costums* de la seva diòcesi. De la documentació referida directament o indirecta a la servitud, sempre es desprèn que són el mas o la borda posseïts els que exigeixen la condició servil i adscrita dels seus tinentis i no pas a la inversa. En paraules de Pons i Guri, l’home propi, soliu i afocat, per raó de la seva vinculació al mas o a la borda, forma amb ells “una unitat indivisible, i així l’home i els seus familiars corren la sort del mas, especialment, el cap de casa, la seva muller i el seu hereu”.⁴ Naturalment, si el senyor directe es ven el mas, el ven amb totes les seves propietats i, entre elles,

---

2 J. M. PONSIGURI, *Les col·leccions de Costums...*, p. 102, Capítol 55. Equival al III.3 de Mieres: “Una dona pròpia d’algun senyor està obligada a fer venir el seu marit amb els fills per raó del mas que té; en cas contrari, s’ha de redimir i renunciar al mas en favor del senyor. I viceversa, un home meu està obligat a fer venir la seva dona al meu domini. D’altra forma, se’ls pot prohibir que visquin al mas, si no ho vol el senyor aloer, fins que retin homenatge al senyor, ja que el marit i la dona han de ser del mateix senyor”, T. MIERES, *Costums de Girona...*, p. 55.

3 J. M. PONS I GURI, *Les col·leccions de Costums...*, p. 144, Capítol 98.

4 J. M. PONS I GURI, “Relació jurídica de la remença i els mals usos a les terres gironines”, *Revista de Girona*, 118 (1986), p. 39.

també s'hi han de considerar les persones que en són pròpies. Així, per exemple, quan l'Almoina de Girona va comprar a Arnau de Plaça de Banyoles i al seu fill i hereu, Pere d'Usall, el mas Besalú i tots els honors que posseïen al veïnat de Croanyes de les parròquies de Sant Vicenç i de Santa Maria de Camós, el paborde de l'Almoina va fer un capbreu amb aquestes noves possessions. En ell, aquells que tenien masos que els requerien la seva adscripció van reconèixer ser des de llavors homes propis de l'Almoina per raó d'aquests mateixos masos.⁵

Per a les senyories era fonamental assegurar-se que sempre hi hauria un hereu que acceptés les possessions, que fes residència contínua al mas i que el treballés. Per això Pons i Guri afirma que els hereus i pubilles tenien moltes dificultats per tal de poder-se redimir i abandonar, pel mateix preu, el seu mas.⁶ Tot i això, hem vist que l'Almoina de Girona concedeix la llibertat a alguns hereus i pubilles però, això sí, després que haguessin fet donació del mas i la masada a una altra persona que es comprometés a quedar-s'hi i a treballar-los. Així es desprèn, si més no, de l'assentament que va deixar constància de la redempció de Bernat, fill de Pere Matella, de Vilavenut, l'any 1405-1406:

“Bernat era hereu testamentari de son para, jac sia que no volgues usar de la dita hereatat, ne star en lo mas, per tant feu donacio del dit mas al dit Johan [el seu germà].”⁷

Aquest i altres assentaments de redempcions d'hereus ens demostren que per a la senyoria l'important no era que l'hereu s'hi quedés sinó que s'hi quedés algú, de manera que al mas s'hi mantinguessin tinentes que el treballessin per tal que el propietari directe podés seguir obtenint els ingressos corresponents.

---

5 ADG, perg. Pia Almoina, Camós, núm. 251. Les confessions es van fer entre el mes de desembre de 1356 i el mes de gener de 1357.

6 J. M. PONS I GURI, “Relació jurídica de la remença...”, pp. 41-42.

7 AHG, Hospici, núm. 44 (1405-1406), fol. XXXIII.

L'interès per garantir la residència i el conreu del mas i les seves possessions també es palesa en els comentaris que es llegeixen en altres redempcions concedides per l'Almoïna. A vegades quan el paborde consigna una redempció assegura que, malgrat que la persona redimida deixarà el mas, “remanente herede dicto manso”, sense especificar qui és aquest hereu. Aquesta necessitat del senyor per assegurar-se que quan morin els actuals propietaris útils, el mas no quedarà abandonat la veiem reflectida també en alguns reconeixements de servitud. Per exemple, al manual de comptes de l'any 1404-1405 hi ha un assentament que consigna que Francesca, muller de Narcís Bernat, àlies Ponç, hereva i propietària del mas Cases i Albaquer, amb consentiment del seu marit, es va obligar i va prometre que en l'espai dels sis anys següents haurà “dat e assignat a l'Almoïna hereu abil e conivent a fer homenatge per lo dit mas”. Mentre no ho hagi fet, pagarà anualment a l'Almoïna, “per homens e per fembres”, 3 sous en la festa de Sant Feliu. L'adscripció d'aquest possible fill ja està, doncs, assegurada i, amb ella, els ingressos que pertocaran a la institució en el futur.

Recapitem. Tots aquells que han nascut en un mas propi són considerats propis del senyor, tal com ho és el mas; això, si més no, segons els esmentats *Costums de Girona*. Semblantment, tots els fills i filles de pares propis, a causa dels seus progenitors, també són propis. Per altra part, tots aquells que entrin per diverses vies (com poden ser un matrimoni o una herència o una compra o un establiment) en un mas propi, també passen a ser persones pròpies del seu senyor directe. I això encara que els afectats ho desconeguessin i no haguessin prestat un reconeixement de domini al seu senyor. Conegut és el cas, presentat per Hinojosa fa cent anys, en el qual un mercader barceloní va adquirir el domini útil del mas Bofill, al terme de Badalona, pertanyent al domini del bisbe de Barcelona. Els tinents d'aquest mas eren homes propis, solius i afocats; és a dir, el mas era propi. Però el seu nou tinent, tot i que les cases del mas estaven derruïdes, no les va reedificar ni va considerar que hagués de fer-hi residència personal i es va limitar a roturar de nou i a fer treballar les terres de la

masada. Així va ser durant un temps, fins que després de la seva mort i en heretar-lo el seu fill, aquest va ser requerit pel senyor del mas perquè reedifiqués les cases, hi fes residència i es fes home propi, soliu i afocat seu.⁸ Qualsevol que entrava en un mas propi era, des de llavors, considerat també propi, encara que no ho sabés.

En els reconeixements que reben els pabordes de l'Almoïna en els quals els afectats reconeixen ser persones pròpies seves i, per tant, remences, sol aparèixer-hi sempre la vinculació, més o menys directa, amb un mas o borda també propi o remença de la mateixa Almoïna. D'aquesta manera es palesa que aquest mas és el que exigeix o explica l'adscripció de qualsevol dels seus membres. Naturalment, i com ja he dit, no sempre que trobem, per exemple, un reconeixement de domini o una redempció hem d'entendre literalment que el remença afectat estigui vivint en el mas a causa del qual és ell propi. Però sí, al meu entendre, podem assegurar que els seus pares o alguns dels seus avantpassats hi havien nascut i viscut encara que mai no ho haguessin fet constar en cap acte o document.⁹

En aquests reconeixements de domini prestats a l'Almoïna de Girona, el reconeixedor, després de declarar la seva filiació, el seu lloc d'origen (i de residència, si no era el mateix) i el nom del seu cònjuge, si fa el cas, reconeix la seva dependència personal i obliga els seus fills i tota la seva descendència i també els seus béns mobles, tant presents com futurs, bo i explicant, sovint, el motiu pel qual ho fa. En aquests documents, a més, el reconeixedor renuncia a la possibilitat de marxar del mas per anar a viure a cap vila o ciutat, ni a cap castell, ni a cap altre lloc privilegiat,

---

8 E. de HINOJOSA, *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media*, dins *Obras*, vol. II, Madrid 1955, pp. 212-213.

9 Cal recordar que els remences només solien fer constar la seva condició servil en els reconeixements de domini, els homenatges i els capbreus o en els documents directament relacionats amb la pertinença a la servitud. Per contra, no ho feien en les vendes, els capítols matrimonials, establiments, etc. Sovint i pel que fa al domini de l'Almoïna, doncs, només podem saber si una persona és remença quan apareix redimint-se, prestant homenatge o pagant per algun altre mal ús.

i també es compromet a no fer res que pugui perjudicar el seu senyor, així com a no marxar sense el consentiment d'aquest. Finalment, jura sobre els Quatre Evangelis no contravenir el jurament i presta homenatge amb boca i mans.

Una vegada fet el reconeixement de domini, si la persona pròpia marxava de les seves terres sense permís de la senyoria, els senyors podien perseguir-la i requerir-li que hi tornés. Això mateix succeïa amb els fills d'home propi que no vivien al mas que originàriament els exigia l'adscripció i que mai no havien reconegut ser-ho per escrit. En la documentació generada per l'Almoina de Girona hi ha diversos exemples en els quals el paborde requereix a diferents persones que reconguin la seva condició d'adscrites com a filles de pares propis i, fins i tot, participa en diversos plets per tal d'aconseguir-ho, tal com veurem al capítol següent.

El paborde de l'Almoina també exigeix en diverses ocasions que el cònjuge nouvingut a un dels seus masos propis, reconegui que és propi per raó d'aquest mas. Així per exemple, al manual de comptes de l'any 1358-1359 hi llegim:

“Guillema, muyler d'en Guillem Merques de Crespian, es de la Almoyna per indivis ab la capela de Sent Jacme ça Garriga, el marit es de altra seyoria, sia citade qu'es raema o faça vanir son marit de la seyoria.”¹⁰

Un assentament del manual de l'any 1378-1379,¹¹ ens informa que, finalment aquest marit va entrar en el domini de la seva muller: “Guillelmus Marquesii, maritus dicte Guillelme Marquesie de Crespiano fecit homagium Elemosine”. Sembla, però, que no a tot arreu era així i Cuadrada presenta una confessió segons la qual la dona era pròpia mentre el seu marit no ho era.¹²

10 AHG, Hospici, núm. 21 (1358-1359), fol. LVIII.

11 AHG, Hospici, núm. 24 (1378-1379), fol. CXVIII.

12 C. CUADRADA, *El Maresme Medieval: les jurisdiccions baronals de Mataró i Sant Vicenç/Vilassar (hàbitat, economia i societat, segles X-XIV)*, Caixa d'Estalvis Laietana/Ed. Rafael Dalmau, Mataró 1988, p. 518.

2. LA SERVITUD DEL MAS NO IMPEDEIX LA MOBILITAT

Malgrat el que he dit en els paràgrafs precedents, algunes persones que havien nascut i viscut en un mas en podien marxar i en marxaven. Però això no vol dir que sempre marxessin havent-se redimit prèviament o amb el permís o coneixement de la seva senyoria. De fet, la redempció només era un tràmit indispensable per a aquells remences el motiu de la marxa dels quals era l'entrada immediata en un altre mas que també exigia la servitud. Això era així perquè no es podia ser propi de dues senyories alhora si no era el cas que la senyoria fos compartida. Els que abandonaven el seu mas sense redimir-se seguien, si més no per als senyors, estant-hi vinculats; és a dir, seguien essent propis per raó d'aquell mas i com a tals continuaven essent considerats. Això explica que, en algunes redempcions de persones que no viuen a la senyoria hi consti la seva vinculació amb un mas propi. Com ara en l'assentament de la redempció de Pere de Prat, fill de Joan de Prat, moliner de Banyoles, el paborde ens clarifica que és home propi per raó de la batllia de la Masó perquè és originari del mas Ferrer de Croanyes de Sant Vicenç de Camós.¹³

De la mateixa manera, gairebé sempre que un senyor qualsevol demanava el reconeixement d'alguns dels seus homes propis que havien marxat sense redimir-se, amb o sense el seu coneixement, com succeeix en molts requeriments de servitud, sol fer-s'hi constar la suposada pertinença a un mas propi. Vegem-ne uns exemples. En l'apartat de les despeses del manual de comptes dels paborde de l'Almoyna de Girona corresponent a l'any 1409-1410 hi llegim:

“Item a VII de daembre de MCCCC nou, pague an P. Pinos, notari, per una procuracio en forma que jo fiu en poder seu e tramesi an Bernat Roig, cotoner a Barchinona, per requerir Gordi Miro e R. Miro, homes propis de l'Almoyna, naturals

---

13 AHG, Hospici, núm. 46 (1409-1410), fol. LXXXV.

dels mas Miro de Casan de la Selva que son mudats star en Barchinona que faessen homanatge, IIII s.”¹⁴

Segons aquest assentament, doncs, el paborde de l’Almoina reclama a dos homes propis seus perquè li prestin l’homenatge que li deuen com a naturals del mas Miró, un dels masos propis que la institució tenia a la parròquia de Cassà de la Selva. Els demana aquest reconeixement tot i que sabia que havien marxat cap a Barcelona i que eren allà.

Poc temps abans, el mateix paborde de l’Almoina havia requerit a un altre home propi seu que havia marxat i també s’havia instal·lat a Barcelona, tal com ho recull el manual de comptes de l’any 1406-1407:

“A XX del mes de juny del any MCCCCVI, de volentat del honrat mossen de Brugueroles, sacrista miga, protector de l’Almoyna, absent lo sacrista magor, enfranqui e done a rasemça en Narcis Sala, tixidor, stant en Barchinona, fill d’en Francesch Sala, tragner de Cassan de la Selva, lo qual Narcis jo havia fet requerir ab carta devant lo vaguer de Barchinona e convenir qu-em faes homanatge e en la dita raquesta se oposave lo sindich de la ciutat de Barchinona per nom de la dita ciutat e lo defenien axi com si fos ciutedan que no faes lo dit homanatge e, per esquivar plet e despeses, fon concordat que fos donat a raemsa e que pagues VI fl.”¹⁵

Si bé és cert que del text no es desprèn que aquest Narcís Sala fos considerat per l’Almoina home propi seu perquè fos membre de cap mas, sí que s’hi fa referència al seu pare, Francesc Sala. Aquest apareix als llevadors de comptes de la mateixa institució com a home propi seu i habitant a la cellera de Cassà. Tal com es desprèn de l’assentament que en consigna la redempció, sembla que aquest Narcís Sala feia temps que

---

14 AHG, Hospici, núm. 46 (1409-1410), fol. CLXV.

15 AHG, Hospici, núm. 45 (1406-1407), fol. LIII v.

s'havia instal·lat a Barcelona i, per això, el defensava el seu síndic com si fos un dels seus ciutadans.

La residència contínua i permanent al mas posseït era, doncs, fonamental. En aquest sentit, Freedman presenta diversos casos del segle XIII en els quals diversos senyors intenten confiscar (o recuperar) un mas on no hi vivien els seus tinents i, sovint, tampoc no el treballaven, de manera que els senyors no n'estaven obtenint els ingressos acostumats. Però aporta també, reclamacions a pagesos que, tot i no viure al mas, sí que el treballaven encara que se'ls exigeix que hi tornin a residir.¹⁶ De la mateixa manera, l'any 1335, quan va morir un pagès del terme de Lluçà que feia deu anys que havia abandonat el seu mas, el seu fill que estava fent d'aprenent de sastre a Barcelona, va rebre la visita del procurador de la Pabordia de Santa Maria de Lillet amb un notari i testimonis exigint-li que tornés a habitar el mas deixat deu anys abans pel seu pare.¹⁷ Així mateix, Eva Serra ressenya un parell de casos més, pertanyents al segle XIV: en ambdós els senyors respectius requerien a llurs pagesos que tornessin a habitar i a treballar llurs masos. S'advertia a un d'ells que, si no ho feia, el seu mas s'establiria a un altre pagès i en el requeriment de l'altre el senyor hi afegia "que el conreu del mas li era indispensable per cobrar els drets que hi posseïa".¹⁸

Segons Lluís To, l'eventualitat que els pagesos pretenguessin mantenir els seus drets sobre un mas sense viure-hi "lesionava seriament els interessos senyorials".¹⁹ Aquesta conclusió també és aplicable a aquells homes propis que, tot i que directament potser no pretenien mantenir aquests drets, a la pràctica, els tenien. A dreta llei i com que el que exigia la servitud era la

---

16 P. H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya Medieval*, Eumo editorial, Vic 1993, pp. 150-151.

17 M. GOLOBARDES, *Els remences dins el quadre de la pagesia catalana fins el segle XV*, Ed. Biblioteca Palau de Peralada, Peralada 1973, vol. I, p. 178.

18 E. SERRA, *Pagesos i Senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat 1590-1729*, editorial Crítica, Barcelona 1988, p. 28.

19 L. TO FIGUERAS, "Drets de justícia i masos: hipòtesi sobre els orígens de la pagesia de remença", *Revista d'Història Medieval*, núm. 6 (1995), p. 148.

terra, el fet de no viure-hi no suposava haver-se'n desvinculat. Això vol dir que en marxar no es perdien els drets sobre el mas originari. Així doncs, si els hereus d'un mas morien sense descendència directa, tots aquells altres remences que ho eren per raó d'aquell mas podien al·legar els seus drets i podien arribar a prendre'n possessió. Així les coses, mentre hi hagués alguna persona que tingués drets sobre el domini útil d'un mas no afocat ni treballat, el senyor que en tenia el domini directe no el podia establir de nou. En aquestes circumstàncies, a les senyories només els quedaven dues opcions: o bé obligar-los a residir i treballar els masos d'on eren originaris, o bé aconseguir que es redimissin tot renunciant als seus drets.

L'Almoïna del Pa de la Seu de Girona mostra exemples de masos abandonats però amb persones que tenen dret a reclamar-los. Aquest és el cas de

“Antonius Bach s'Estrada cum eius uxor Margarita, parrochie Sancte Marie de Camonibus, homines proprii dicte Elemosine et proprietarii dicti mansi Bach s'Estrada, attento quod dictus mansus est totus diruptus et incultus et parietes dicti mansi diraverunt totaliter, in tantum quod non est lapis super lapidem et dictus Bach, cum eius uxor, maleavosi et vagabundus et in dicto manso non habitarunt necque continuam fecerunt residenciam casi per spacium octo annorum preteritorum quare his ubique atente dictus Bach cum uxor sua et succesores sui in dicto manso [...] renunciavit dictus mansus et omnes pertinencias suas et iura sua ubique etc. ridimiendo uxor suam et prolem suam ab omni servitute dicte Elemosine precio viginti f.”²⁰

i també de

---

20 AHG, Hospici, núm. 122 (1436-1437), fol. XXXXVIII. D'aquest cas he localitzat l'instrument notarial, AHG, Notaris, Girona-6, núm. 173, que explica que Joan Pellicer, prepòsit de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona, defineix i absol de tot domini i servitud a Antoni Bach, ara ciutadà(?) de Girona i abans habitant i propietari del mas Bach de Santa Maria de Camós i a la seva dona Margarida i tota la seva prole nascuda i per néixer i tots els seus béns per 11 lliures. El predit Antoni renúncia al seu mas, honors, terres i possessions.

“Item Anthonius Sabaterii, parrochie de Seriniano, homo proprius dicte Elemosine [...] commorans in parroquia de Pontonibus, fuit redemptus ab omni servitute dicte Elemosine cum uxor sua, duobus filiis et duabus filiabus [...] precio XX l., considerato que dictus Antonius Sabater nec aliquis de sua familia, non tam debat habitare in manso suo Sabater dicti Anthoni [...] fuit tractatum quod renunciaret dictus mansus et se redimet dicto precio.”²¹

Feu esment que en ambdós casos, el paborde consigna que la família ja no vivia al mas des de fa temps. La primera, des de fa gairebé vuit anys i, la segona, en fa més de vint de manera que cal pensar que els fills, també redimits, no hi haurien viscut mai. S’observa també que ambdós masos estaven abandonats i, concretament, el mas Estrada es trobava, a més, del tot destruït –s’afirma que no en quedava pedra sobre pedra– i que les seves terres i possessions no s’estaven treballant. Així les coses, l’Almoïna, que, segons el paborde, “non potebat abere sensus nec alia agraria de dicto manso”, i que, per tant, no en sortia beneficiada, va preferir –per pròpia iniciativa– redimir els seus adscrits, obligant-los a renunciar al mas i a les seves pertinences i així poder establir els seus masos de nou. En el cas del mas Sabater, el nou establiment es va produir el mateix any perquè apareix consignat en el mateix manual. De fet, sembla que això és el que volia l’Almoïna perquè, segons l’assentament, el paborde pretenia que aquestes famílies es redimessin i, sobretot, renunciessin als drets que tenien sobre els seus masos i possessions.

En el capítol dedicat a l’estudi de les redempcions concedides per l’Almoïna del Pa durant els segles XIV i XV, he afirmat que algunes podrien haver estat instigades o provocades pel paborde en funció dels interessos de la institució. Així, per exemple, l’assentament que consigna la redempció de Joan Escampa, habitant, tant ell com el seu pare, de Mollet, indica clarament la intenció del paborde en concedir-li la llibertat

---

21 AHG, Hospici, núm. 123 (1440-1441), fol. XXVIII.

per tal com el redimit renuncia a “tot dret que el pretenes haver en lo mas Ciprian e terres e possessions d’aquel del loch de Gahuses.”²²

Aquests exemples ens permeten concloure que, mentre hi hagués algun home propi que, com a propi d’un mas, tingués drets per heretar el mas que li exigia la seva servitud, o per habitar-lo i treballar-lo, l’Almoïna, encara que el mas en qüestió estigués sense tinents i no fos treballat, no podia fer res més que intentar dues vies de resolució: o bé que les persones que li eren pròpies hi tornessin i hi fessin contínua residència, o bé aconseguir que es redimissin i que renunciessin a aquests seus drets, de manera que només llavors, l’Almoïna podria tornar a establir-lo.

Tot el que he dit fins ara porta a traslladar als segles XIV i XV i també a confirmar les suposicions fetes per Lluís To: “La difusió de la servitud personal entre la pagesia catalana en els seus inicis potser tenia per objectiu consolidar el seu lligam a la terra. El manteniment dels masos ocupats pot haver estat una preocupació major dels senyors des del segle XI”. De la mateixa manera, sembla ben cert que “les concessions de redempcions a vegades eren la única via que tenien els senyors per tal d’evitar que els pagesos mantinguessin drets sobre un domini en el que ja no vivien”.²³ I, de fet, ja fa molts anys que Jaume Vicens Vives va afirmar que “la servidumbre del campo, de mera dependencia personal, tendió a fijarse en el mas”.²⁴

---

22 AHG, Hospici, núm. 44 (1405-1406), fol. XLII v.

23 L. TO FIGUERAS, “Els remences i el desenvolupament de les viles catalanes a l’entorn de 1200”, dins L. ASSIER-ANDRIEU I R. SALA (eds.), *La ciutat i els poders / La ville et les pouvoirs. Actes du colloque du Huitième centenaire de la Charte de Perpignan 23-25 octobre 1997*, Perpignan, Presses universitaires de Perpignan, 2000.

24 J. VICENS VIVES, *Historia de los remensas (en el siglo XV)*, Ed. Vicens-Vives, Barcelona 1978, p. 22.

3. ELS BENEFICIS DE LA SERVITUD DEL MAS

La servitud exigida pels masos garantia la residència i el treball d'una família a cadascun d'ells, de manera que aquests sempre eren treballats. En conseqüència, els senyors directes en rebrien els censos i agrers acostumats a més dels ingressos extraordinaris proporcionats pels mals usos o per pagaments directament relacionats amb la condició servil i adscrita dels seus propietaris útils. En d'altres paraules, si un mas és de remença, sempre sembla que hi haurà la seguretat que algú hi visqui i el treballi amb els consegüents guanys econòmics, o, si més no, no pèrdues per al senyor. Des d'aquest punt de vista, la servitud beneficiava els senyors.

Amb tot, cal afegir que la servitud també podia perjudicar-los. Era, d'alguna manera, una arma de doble tall. I això era així perquè, per una part, garantia als senyors que els seus masos propis sempre serien treballats, com acabo de dir. Per l'altra, quan un mas propi o remença es quedava sense tinentes que l'habitessin i treballessin, el senyor no podia, sota cap concepte, establir-lo de nou mentre hi hagués alguna persona pròpia per raó d'aquest mas que tingués drets sobre el seu domini útil. En tot cas, hauria de forçar aquest remença –que ho era perquè tenia l'origen en el mas en qüestió– perquè hi anés a viure, a treballar-lo i hi fes contínua residència; en cas que el remença no hi estigués disposat, el senyor hauria d'aconseguir redimir-lo de manera que el mas propi quedés sense propietari útil. Sota aquest punt de vista i sota aquestes circumstàncies, la servitud tant podia ser positiva com negativa i això tant pel que fa als senyors com als remences. És a dir, podia beneficiar-los o perjudicar-los.

En un altre ordre de coses i tenint present que el mas era el que exigia la servitud, ¿com hauríem d'interpretar que molts masos remences, després de la Sentència Arbitral de Guadalupe, preferissin no pagar els 60 sous que els redimia de cop de la servitud i, per contra, en seguissin pagant 3 anualment per aquest concepte? En opinió de Feliu, els mals usos van ser transformats –i no pas abolits– en un “relativament moderat pagament monetari” i el qualifica de moderat a causa del “gran nombre de masos que continuaren pagant durant

segles el cens compensatori”.²⁵ De fet, era menys elevat que els pagaments fets pels remences de l’Almoïna per alguns mals usos. Cal pensar que si havien pogut pagar quantitats més elevades per una redempció o una eixòrquia, per exemple, no hauria de ser-los impossible deslliurar-se de cop i amb un sol pagament dels mals usos que, al seu entendre, eren tant odiosos i així poder-los oblidar per sempre més.

Potser l’explicació estaria en que podien creure que si pagaven de cop el cens compensatori, tot i que se’ls reconeixia igualment la seva propietat, algun dia podien veure posats en dubte els seus drets sobre el seu mas. En aquest sentit, Pere Gifre, també a tall d’hipòtesi, va plantejar que potser els pagesos que tenien la batllia de sac “temien perdre-la en el cas d’alliberar-se plenament del domini senyorial”²⁶ pagant de cop el 60 sous i que per això es troben pagaments dels 3 sous durant els segles posteriors.

El capítol VII de la Sentència establí que els pagesos havien de seguir prestant sagraments i homenatges als seus senyors quan així fossin requerits. En ells havien de reconèixer que tenien els masos i cases amb les seves terres, honors i possessions –però sense la remença i els altres cinc mals usos– per als seus senyors. El capítol continua dient que en cas que els pagesos abandonessin els seus masos, “la util senyoria sea consolidada a la directa de los dichos senyores, de manera que sea en la facultat del senyor o senior de fazer del mas o casa, tierras, honores e possessions liberament lo que le plasera como pleno senyor de aquellas”. És a dir, els pagesos reconeixien que tenien unes possessions immobles el domini directe de les quals era dels seus senyors i, per això, el domini útil que els havia estat establert retornaria al propietari del domini directe si ells marxaven.²⁷

---

25 G. FELIU I MONTFORT, “Els antecedents de la remença i els mals usos”, *Quaderns de la Selva. Estudis en honor de Pons Guri*, núm. 13 (2001), p. 209 i nota 4.

26 P. GIFRE IRIBAS, “Servituds i prestacions pageses a l’època moderna. L’exemple del domini de l’Almoïna del Pa de la Seu de Girona (1486-1776)”, *Recerques*, núm. 30 (1994), pp. 15-16.

27 J. VICENS VIVES, *Historia de los remensas...*, pp. 341-342.

Al seu torn, el capítol VIII de la mateixa Sentència, tot responent a una reivindicació senyorial repetida mantes vegades, establia que els senyors tenien dret a confiscar els masos que haguessin estat abandonats durant tres mesos pels seus tinents. Abans de la Sentència de Guadalupe quan un home de remença aconseguia passar més d'un any i un dia a qualsevol lloc privilegiat i no era reclamat pel seu senyor, passava teòricament i immediata a ser considerat home lliure. És a dir, quedava lliure del vincle servil i també del vincle que el lligava amb la terra, però diversos exemples, tant de l'Almoina com d'altres senyories, mostren que, a la pràctica, això no era així, com veurem al capítol següent. Molts requeriments es fan a persones de remença que des de fa més d'un any i un dia no viuen al mas o domini originari. De manera que el text del capítol VIII limitava molt considerablement el temps durant el qual els remences podien deixar vacants les seves possessions. De fet, Vicens Vives ja va mostrar la seva estranyesa pel fet que els síndics remences acceptessin sense protestar aquests dos capítols.²⁸

Tenint tot això present i d'acord amb la possible influència d'un factor determinat per la por introduït per Pere Gifre, em plantejo –a tall d'hipòtesi– si no seria aquesta la raó per la qual molts masos remences –també els de l'Almoina– seguissin reconeixent en els capbreus aquests 3 sous com a cens anual per raó dels mals usos molt temps després de 1486 i en alguns casos fins al primer terç del segle XIX. Si això fos així, els antics remences potser pensaven que, si no es redimien, se'ls seguirien garantint els seus drets sobre el mas en cas que algun dia i per algun motiu concret i no previst, decidissin abandonar-lo durant més de tres mesos, com passava fins llavors. Així, al meu entendre, restava clar que encara que ells no hi visquessin seguien tenint el dret a fer-ho i, sobretot i el que és més important, que ningú més no ho podia fer.

---

28 J. VICENS VIVES, *El Gran Sindicato Remensa (1488-1508)*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid 1954, p. 16.

4. ELS MALS USOS I EL DOMINI DIRECTE DEL MAS

No hi ha dubte que els mals usos “són d’origen públic, producte de la justícia en uns casos (l’arsia i la cugúcia) i de l’ordenament feudal la resta”.²⁹ Però, a més, els mals usos permetien el control de la terra, el control per part del senyor directe del domini útil que havia establert a algun emfiteuta. En aquest sentit, els mals usos sancionaven els canvis o possibles canvis en els drets de les tinences. Així les coses, al meu entendre, no hi ha dubte que, com bé diu Gaspar Feliu, els mals usos són del senyor alodial del mas, del propietari eminent i no del senyor territorial.³⁰ Per tant, depenen dels drets que la senyoria té sobre la terra i no pas dels drets que té sobre les persones que la posseeixen i treballen.

Com hem vist repetidament, no es podia permetre que algú que no visqués en un mas o que en volgués marxar continués podent-hi tenir drets hereditaris per manca de descendència en la família tinent. Per això es requeria la redempció si es volia abandonar el mas d’origen i per això es podia arribar a exigir-la en alguns moments determinats. El que el propietari del domini directe necessitava, en força casos, era alliberar el domini útil de les possessions per poder tornar-les a establir. Per raons similars s’havia de pagar la intèstia i l’eixòrquia. Les possessions immobles del remença eren, en realitat, del seu senyor directe. El mateix senyor directe al qual les seves persones estaven lligades per raó de les mateixes possessions immobles. Així doncs, en la seva magnanimitat, el senyor autoritzava l’herència designada pel propietari útil a favor d’algun dels seus fills, néts o parents. Però quan el remença no havia designat el seu hereu o no en deixava cap en línia directa, és a dir, quan moria intestat o eixorc, les seves possessions retornaven al senyor directe que, a canvi d’un pagament, acceptava la transmissió. Això sí, cal dir que el senyor directe

29 G. FELIU I MONTFORT, “Els antecedents de la remença...”, p. 225.

30 G. FELIU I MONTFORT, “Aspectes de la formació del feudalisme a Catalunya”, *Recerques*, núm. 41 (2000), pp. 177-200.

controlava així aquesta transmissió i, de passada, n'obtenia un ingrés econòmic.

L'objectiu final de la firma d'espoli forçada pot semblar més confús. No hi ha dubte que s'havia de pagar al senyor directe una part proporcional a la quantitat del dot aportat pel cònjuge nouvingut encarada en les seves possessions. S'havia d'evitar que, si mai calia retornar un dot, aquest fet pogués perjudicar els interessos i les propietats del senyor directe. Això explicaria, entre d'altres coses, que no tots els remences paguessin la firma d'espoli quan es casaven i que alguns la paguessin també a algun senyor directe al qual no estaven adscrits, però sí part de les seves terres.

El control del domini útil per part del titular del domini directe també es troba darrere dels altres dos mals usos, aquells dos que l'Almoina del Pa de la Seu de Girona no va cobrar mai dels seus homes i dones propis i dels quals no tenim gairebé cap exemple d'aplicació pràctica a tot Catalunya. Em refereixo, en primer lloc, a l'arsia: si al pagès, per negligència o descuit, se li cremaven el mas o les seves terres, el senyor directe quedava clarament perjudicat i per això tenia dret a cobrar-la. Pel que fa a la cugúcia, si la dona del pagès era adúltera hi havia la possibilitat que quedés embarassada d'un home propi d'un senyor diferent al seu. D'aquesta manera i a través d'un possible fill, es complicarien els possibles drets hereditaris del domini útil, però cal assenyalar en aquest punt que, segons els *Costums de Girona*, els fills seguien la condició jurídica de llurs mares.

Així les coses, i si tot això fos cert, quin era l'objectiu dels homenatges? Controlar en tot moment el domini directe de la senyoria perquè a través dels homenatges, els senyors sabien qui era propi seu i per quina raó, és a dir, per quin mas o per quina terra ho era. Per tant i per mitjà del control de les persones, els propietaris directes podien controlar les seves propietats immobles establertes als remences, és a dir, el seu domini útil.

Per acabar, recordem que amb un homenatge es confirmava la pertinença a la servitud i es deixava constància del lligam entre la persona que el prestava i la terra per la qual el prestava

i, per extensió, també es reconeixia el lligam del remença amb el propietari directe de la terra. Però crec que estar lligat a una terra no sempre era negatiu, i així ho he assenyalat. Ho crec perquè només podia posseir una terra servil una única família servil, i, més concretament, una única entitat adscrita a aquell bé determinat. Aquesta normativa implica que mentre hi hagués persones adscrites a un mas, aquest no es podria tornar a establir fins que totes i cadascuna d'elles s'haguessin redimit. I això és així perquè redimir-se no vol dir només aconseguir la llibertat personal per anar on es vulgui lliurement, sinó que significa i requereix desvincular-se del lligam que es tenia amb la terra. En d'altres paraules, la redempció és de la terra i no pas del seu propietari directe encara que sigui aquest el que la concedeix i la cobra. Finalment, cal concloure que amb la redempció, el remença obtenia la seva llibertat personal però alhora també perdia tots els drets sobre la terra, l'adscripció a la qual havia determinat precisament la seva condició de persona de remença.

8. LA SERVITUD FORA DEL MAS¹

1. INTRODUCCIÓ

A la Catalunya medieval no hi havia cap conjunt de lleis que regulés l'adscripció personal a la terra ni que establís qui havia de ser considerat serf i qui no, ni quines circumstàncies implicaven que determinades persones no fossin jurídicament lliures i depenguessin d'una senyoria feudal determinada. En paraules de Freedman, aquí “no existí mai un corpus legal autoritzat i detallat que descrivís d'una manera coherent què era la servitud o a qui afectava”, o no hi va haver mai “cap codi formal que regulés l'entrada o la sortida de la servitud”.² De la mateixa opinió és Lluís To, “les lleis sobre la servitud medieval, com a mínim a Catalunya, no formaren mai un sistema legal coherent que definís amb precisió què era l'estatus servil i quines eren les seves conseqüències”.³ Aquesta és la principal dificultat amb què topem quan intentem analitzar què significava o què implicava ser serf a la Catalunya medieval. Malauradament, no ens trobem davant d'un sistema esclavista ben reglamentat com el de l'època romana, al qual tan sovint es refereixen els medievalistes que estudien aquests temes.

---

1 Agraeixo al Dr. Jon Arrieta els profitosos comentaris i suggeriments que m'ha fet.

2 P. H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya Medieval*, Eumo editorial, Vic 1993, p. 143 i 228, respectivament.

3 L. TO FIGUERAS, “Drets de justícia i masos: hipòtesi sobre els orígens de la pagesia de remença”, *Revista d'Història Medieval*, núm. 6 (1995), p. 141.

Però no tot és tan negatiu. Una sèrie de lleis dictades a diverses Corts celebrades al Principat fan referència directament o indirecta a la servitud. El mateix succeeix amb escrits de diferents juristes i notaris, l'objectiu dels quals era prendre part, justificar o estigmatitzar la postura tant dels senyors com la dels seus adscrits. A més, alguns privilegis i immunitats reials atorgats a diverses ciutats i viles afecten també l'estatus jurídic i la llibertat de les persones que hi habitaven. Per altra banda, s'han conservat els Costums de diferents zones del Principat. Tot i que sempre hem de tenir ben present que els costums són únicament això: costums o reculls del que s'acostumava a fer o del que es feia més sovint a cada contrada, i no pas del que forçosament o per llei s'hi havia de fer. Això vol dir que, si bé en moltes ocasions podem assegurar que el que diuen es complia, mai no els podrem arribar a considerar com a lleis.⁴ Tanmateix, si volem parlar del significat de la servitud o de les seves implicacions més directes, no podem menystenir la informació que ens aporten els documents en els quals apareixen els serfs, que són, veritablement, molt abundants arreu.

El meu objectiu en les pàgines següents serà intentar esbrinar si els serfs catalans medievals –anomenats remences perquè per obtenir la seva llibertat havien de pagar la remença– tenien limitada la seva capacitat de moviment. És a dir, si podien abandonar el seu mas d'origen i anar a viure a qualsevol altre lloc, especialment a ciutats o llocs privilegiats, o si, per contra, el vincle que els lligava a la terra era tan fort que, sota cap concepte la podien abandonar sense redimir-se prèviament del seu senyor. De fet, això és el que els remences

---

4 “Aquests aplecs jurídicis es fan inicialment a manera de promptuaris o *repertoria*, on s'anaven recollint, de manera bastant concisa, allò que podia ser d'alguna utilitat, tant d'usos curials i precedents de *iudicata*, com d'opinions d'altres juristes, privilegis gairebé oblidats i, fins i tot, de textos legals i esments de reformes legislatives, amb un sentit més pràctic que especulatiu”, J. M. PONS I GURI, “Entre l'emfiteusi i el feudalisme (Els reculls de dret gironins)”, dins J. PORTELLA (ed.), *La formació i expansió del feudalisme català*, Estudi General, 5-6, Girona 1985-1986, p. 416.

reconeixen als seus homenatges i així ha estat considerat, com és lògic, per diversos historiadors. Com ara Hinojosa que afirmava, “el más precioso atributo de la libertad personal, la facultad de elegir domicilio y profesión, faltaban al hombre de remensa”,⁵ o Monsalvatge, “el rústec [...] estava adherit al predi que conreuava amb la seva suor y que no podía abandonar si no’s redimía”.⁶ Piskorski reconeixia que “el traslado de los payeses de un sitio a otro no estaba, sin embargo, absolutamente prohibido, sino sólo coartado por el uso de la redención, aunque la indeterminación de su cuantía hacía este traslado difícilísimo en la práctica, si no completamente imposible”.⁷

2. QUÈ PREVEIEN LES NORMATIVES?

2.1. Privilegis i immunitats de ciutats

Diferents lleis, disposicions, costums i privilegis reials, asseguraven que si qualsevol persona aconseguia passar més d’un any i un dia a una ciutat o vila privilegiada, fos o no de domini reial, esdevindria immediatament lliure. És a dir, s’alliberaria del vincle servil que el lligava tant amb una terra concreta com al senyor directe d’aquesta, sense haver-se redimit prèviament. Als *Costums de Girona* queda molt clar que qui s’estigui a la capital de la seva diòcesi durant un any i un dia haurà de ser considerat ciutadà. No només això, sinó que com a tal ciutadà no podrà ser reclamat per la senyoria de la qual fos oriünd, si no era que li hagués prestat homenatge amb anterioritat al seu trasllat de domicili o que abans del termini

---

5 E. de HINOJOSA, *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media*, Librería General de Victoriano Suárez, Madrid 1905, p. 214.

6 F. MONSALVATGEYFOSSAS, *Els remences*, Estampa Palé, Palafrugell 1908, p. 19.

7 W. PISKORSKI, *El problema de la significación y del origen de los seis “malos usos” en Cataluña*, Universidad de Barcelona-Facultad de Derecho, Barcelona 1929, p. 55.

establert hagués estat reclamat pel seu senyor.⁸ Un altre capítol dels mateixos *Costums* fa extensiva aquesta possibilitat a totes les ciutats o viles de Catalunya, amb les mateixes excepcions.⁹ I un altre es refereix a la llibertat que aconseguirien tots els forasters que romanguessin a la ciutat de Barcelona com a mínim un any i un dia. Si el foraster acomplia aquest únic requisit, seria considerat ciutadà barceloní i no podria ser reclamat pel senyor del domini del qual fos originari.¹⁰ A diferència, però, dels capítols fins ara ressenyats, aquest no fa cap esment que la prestació d'un homenatge anterior o la reclamació de la senyoria originària invalidés el contingut d'aquesta concessió.

Diversos privilegis concedits pels monarques catalans a la ciutat de Girona, confirmen el que diuen els *Costums*. Així per exemple, l'11 de maig de l'any 1293, el rei Jaume II el Just va ordenar al batlle de Girona "que aquells qui per I ayn o més hauran fet contínua residència en Gerona, no sien demanats per aquells qui dien que són lurs, ans sien haüts per ciutadans".¹¹ Pocs anys més tard, el 9 de juny de 1309, el mateix monarca, assabentat que alguns habitants de la ciutat de Girona havien

---

8 "Qualsevol foraster que romanguí a Girona durant un any i un dia serà considerat ciutadà i no podrà ser reclamat pel senyor del domini d'on és originari excepte si abans li ha prestat jurament d'homenatge i solidància, o si durant aquest any ha estat interpellat pel seu senyor, al menys a la capital de la vegueria segons la forma de la constitució general de Catalunya", T. MIERES, *Costums de Girona*, edició crítica i traducció d'A. COBOS FAJARDO, Biblioteca d'Història Rural, Girona 2001, pp. 198-199 i també J. M. PONS I GURI, *Les col·leccions de Costums de Girona*, Fundació Noguera, Textos i Documents, 16, Barcelona 1988, p. 339.

9 "Si l'home d'un senyor no li ha prestat l'homenatge de solidància i té la seva residència a una ciutat o vila de Catalunya durant un any i un dia, com que no li han reclamat l'homenatge, aquest prescriu i l'home adquireix la plena llibertat per costum", T. MIERES, *Costums de Girona...*, pp. 80-81, i J. M. PONS I GURI, *Les col·leccions de Costums...*, p. 291.

10 "Item quicumque forensis qui steretit in Barchinona per unum annum et unam diem habetur pro cive et non potest peti a domino de cuius dominio fuit oriundus. Consuetudo", capítol 88 del manuscrit d'El Escorial, J. M. PONS I GURI, *Les col·leccions de Costums...*, p. 142.

11 C. GUILLERÉ, *Llibre Verd de la ciutat de Girona (1144-1533)*, Ajuntament de Girona-Fundació Noguera, Lleida 2000, p. 53-54.

estat reclamats i perseguits per aquells que s'autoconsideraven els seus senyors, ordena al batlle i al jutge de la ciutat que els defensin com a ciutadans seus, tal com establia el privilegi concedit i confirmat a la ciutat anteriorment.¹²

En aquests dos privilegis tampoc no es contemplen excepcions, com la de no haver prestat homenatge o haver estat reclamant o haver-se hagut de redimir. Amb el text a la mà, l'única condició per tal d'esdevenir ciutadà gironí i, com a tal, poder ser defensat pel batlle i els jurats de la ciutat –si calia– era habitar-hi durant un any i un dia. Cap més exigència, només residir-hi durant aquest temps determinat, es provingués d'on es provingués i es fos de la condició jurídica que es fos. Les immunitats ofertes per aquests privilegis afecten, per tant, a tothom, provinguin de masos o famílies de remença o d'altres ciutats o viles i no fan cap mena de distinció entre els llocs d'origen o l'estatus jurídic dels nouvinguts. Segons Guilleré, aquests dos privilegis eren respectats per les autoritats gironines: “els jurats també defensen individualment els ciutadans gironins [...] d'aquí les intervencions dels feudals de la regió, que voldrien obligar aquests gironins recents a pagar les contribucions de la senyoria o de la vila que administren quan hi continuen tenint un immoble”.¹³

Hinojosa també havia advertit una possibilitat semblant: “el avecindarse en ciertas villas reales, aun de escasa importancia, llevaba consigo la plenitud de la libertad”.¹⁴ D'aquesta cita es desprèn indirectament que, a parer seu, totes les viles reials eren lliures, és a dir, que tots els habitants de les viles reials eren jurídicament lliures.¹⁵ Però cal assenyalar que diversos estudis demostren que els monarques catalans cobraven

---

12 C. GUILLERÉ, *Llibre Verd de la ciutat de Girona...*, p. 76 i M. J. ARNALL I JUAN, *Lletres reials a la ciutat de Girona (1293-1515)*, vol. I, Ajuntament de Girona-Fundació Noguera, Lleida 2000, p. 208-209.

13 C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*, Ajuntament de Girona-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Vol. I, Barcelona 1993, p. 82.

14 E. de HINOJOSA, *El régimen señorial y la cuestión agraria...*, p. 230.

15 Quan parlo de persones jurídicament no lliures que viuen a les ciutats no hi compto, com és obvi, als ciutadans que compraven, només com a inversió, el domini útil d'un mas servil que en teoria els exigiria la servitud personal.

redempcions i mals usos de remences que vivien en les seves ciutats o viles.¹⁶

2.2. Lleis de les Corts catalanes

L'any 1283, les Corts de Barcelona presidides pel rei Pere el Gran, van aprovar la constitució “En les terres o lochs”, en la qual per primera apareix esmentada la remença en un text de caire legislatiu. Aquesta constitució, juntament amb l'emesa per les Corts de Cervera de l'any 1202, han estat considerades la prova que la reialesa acceptava i donava plena vigència a la servitud a Catalunya. I això perquè la de Cervera “legalitzava” l'*ius maletractandi*, és a dir, permetia que els senyors poguessin maltractar als seus pagesos,¹⁷ i la de Barcelona legalitzava la redempció, és a dir, instituïa l'obligació d'haver de comprar la pròpia llibertat si es volia marxar del domini d'origen.

La Constitució “En les terres o lochs” ha estat reinterpretada recentment per Lluís To¹⁸ que assegura que no legalitzava la redempció que, de fet, ja es cobrava des de feia més d'un segle.¹⁹ La remença, és a dir, aquesta compra de la pròpia llibertat per abandonar el domini d'origen era, doncs, un costum ja

---

16 Vegeu el capítol “1457: supressió dels m als usos?”.

17 Segons Lluís To, el que impedia aquest acord era que els pagesos maltractats o robats pels seus senyors podessin apel·lar al rei i als seus oficials (L. TO FIGUERAS, “Drets de justícia i masos...”, p. 144). De fet, el capítol VI de la Sentència Arbitral de Guadalupe no només va anul·lar el dret de maltractar sinó que especificava que si els senyors maltractaven als pagesos, aquests podrien recórrer al rei o als seus oficials, J. VICENS VIVES, *Historia de los remensas (en el siglo XV)*, Ed. Vicens-Vives, Barcelona 1978, p. 341.

18 L. TO FIGUERAS, “Els remences i el desenvolupament de les viles catalanes a l'entorn de 1200”, dins L. ASSIER-ANDRIEU I R. SALA, eds., *La ciutat i els poders / La ville et les pouvoirs. Actes du colloque du Huitième centenaire de la Charte de Perpignan 23-25 octobre 1997*, Perpignan, Presses universitaires de Perpignan, 2000, p. 150-152; i L. TO FIGUERAS, “Servitude et mobilité paysanne: Les origines de la “remença” catalane (XIIe-XIIIe siècle)”, *Mélanges de l'École Française de Rome*, Tome 112 (2000), pp. 862-864.

19 “El 1162 trobem el primer document de redempció d'un home propi”, G. FELIU I MONTFORT, “Els antecedents de la remença i els mals usos”, *Quaderns de la Selva. Estudis en honor de Pons Guri*, núm. 13 (2001), p. 226.

establert.²⁰ Què diu la constitució de les Corts de Barcelona de 1283? Senzillament, que el rei no accepti que en els seus dominis hi visquin homes i dones de remença que provinguin de llocs on és costum redimir-se i que no s'hagin redimit abans d'instal·lar-se en els nous. En altres paraules, que el rei no accepti a persones que no hagin pagat la redempció corresponent abans d'anar a habitar a les seves viles. El text de la Constitució ho expressa molt clarament: “En las terras o lochs, hon los homens son acostumats de reembre, no transporten lur domicili als nostres lochs, si nos reeman, e noy puxan tenir honors, e possessions”. I pel que fa a les persones que podien ja estar-hi instal·lades: “que si eren de locs, o de Vilas en las quals se acostuman de reembre, qu'es reeman, si doncs per alcun dret, o per prescriptio de Any, de mes, e de die, o de major temps nos podien deffendre”.²¹

En conseqüència, el que pretenien els estaments privilegiats amb aquesta constitució era aconseguir el compromís del rei per tal que els remences no poguessin beneficiar-se dels privilegis de les ciutats i viles reials (ni tampoc, per extensió, de les d'altres ciutats i viles). De manera que aquest compromís assegurava la solidaritat entre el rei i els altres senyors feudals. No impedia la mobilitat pagesa ni l'emigració cap a viles o ciutats ni tampoc cap a d'altres senyories que oferissin millors terres i condicions, sinó que assegurava el control d'aquests desplaçaments i permetia, al mateix temps, que se'n pogués treure un benefici econòmic. Des de llavors, el rei –però també tots els altres senyors– es comprometien a no acceptar en els seus dominis a ningú que no pogués demostrar que era lliure amb anterioritat. Així les coses, l'objectiu de la Constitució “En les terres o lochs” seria preservar els drets dels senyors

---

20 Era normal que es confirmessin per constitució costums ja existents, perquè era difícil que es creessin normes *ex novo*, sobretot quan la posició dels nobles respecte al monarca estava enfortida.

21 *Constitutions y altres drets de Catalunya compilats en virtut del capítol de Cort LXXXII. De las Corts per la S.C. Y R. Majestat del rey Don Philip IV Nostre Senyor celebradas en la ciutat de Barcelona, Any MDCCII*, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia: Textos Jurídics Catalans, Barcelona 1995, p. 347.

feudals i comprometre'ls a respectar les senyories i dominis dels altres. I el que és més important, que el mateix faria el rei, com a senyor feudal que era.

La documentació generada per l'Almoina del Pa de la Seu de Girona, per exemple, corrobora plenament aquesta intencionalitat. El seu paborde no acceptava dins del seu domini ningú que no pogués demostrar que era jurídicament lliure. Per això, en els documents d'homenatge o de reconeixement de domini que rebia dels seus remences, i immediatament després del nom i filiació del prestador, aquest reconeixia ser lliure i no dependre de cap altre senyor. En el cas que hagués estat redimit, explicitava la data, el nom del senyor que va concedir la seva redempció, quant va costar i el nom del notari que va enregistrar l'acte. A més, totes les persones que entraven al domini de l'Almoina i que abans eren pròpies d'una altra senyoria, entregaven –o es comprometien a fer-ho– la carta del seu enfranquiment al seu nou senyor. El mateix passava a les altres senyories i per aquest motiu les cartes de les redempcions concedides per aquesta institució benèfica no s'han conservat en el seu arxiu, mentre que sí ho han fet les de l'entrada al domini.

La garantia de no acceptar remences no redimits torna a aparèixer en posteriors constitucions. Cas de l'aprovada a la Cort de Montsó per Alfons II el Franc, l'any 1289: "Ordenam e statuim, que si algun pages, o border, o jove om lexava son mas o sa borda, o se exira de la senyoria daquell qui sera [...] e que haja a reembre la persona sua, del Senyor de qui sera, en aquellas empero Terras, en que es acostumat de reembre."²² Altres constitucions tornen a legislar de nou sobre la impossibilitat de les ciutats o viles de defensar als seus habitants remences. Jaume II, a la Cort de Girona de l'any 1321, per exemple, estatueix i ordena que si els pagesos van a poblar: "Ciutats, Vilas, o Locs nostres, o de Prelats [...] puxan esser deffesos en aquell cas per Nos, o per los altres damunt dits: saul empero, que si aquells Homens eren de Locs, en los

---

²² *Constitutions y altres drets de Cathalunya...*

quals los Homens han acostumat de reembre, que no sien deffesos en aquell cas per Nos, o per los altres demunt dits, entro que reemuts se sien de lurs senyors.”²³

Els monarques posteriors van seguir dictaminant en aquesta línia i així consta que l'any 1339, Pere el Cerimoniós “va advertir als senyors eclesiàstics que no podien admetre a les seves jurisdiccions els qui s'escapaven de la senyoria directa”.²⁴ Poc menys de cent anys més tard, Alfons el Magnànim, a la Cort de Barcelona de 1432, ordenà que en cas que un remença hagués abandonat el seu domini sense llicència del seu senyor, aquest el podés requerir només durant un any i un dia, davant “lo Official del loc hont sera trobat”, i que “puga lo dit senyor donar contra ell clam de Pau, e de Treva”.²⁵

En conclusió, els beneficis i les promeses de llibertat oferts pels privilegis o immunitats d'algunes –o moltes– ciutats o viles catalanes, quedaven clarament limitats per aquestes constitucions aprovades per diversos monarques de la Corona Catalanoaragonesa.²⁶ Durant el primer any i dia de la seva vida a ciutat, els remences no redimits podien ser reclamats pel seu senyor a tornar al domini i si això succeïa no podien ser defensats com a ciutadans pels seus jurats.

2.3. Els homenatges prestats pels remences

Fem un pas més. Com ha estat dit, alguns privilegis concedits a viles o ciutats especificaven que tots els seus habitants adscrits que haguessin prestat homenatge al seu senyor no

---

23 *Constitucions y altres drets de Catalunya...* La Cort de Barcelona de l'any 1291 estableix que “null hom qui tenga Mas, o Pernada, o borda en senyoria de algu, e faça foc aquí, que nos puxa fer Hom daltre, sens licentia de son senyor”.

24 J. M. PONS I GURI, “Senyors i pagesos”, *Història de Catalunya*, Salvat Editores, S.A., vol. 3, Barcelona 1978, p. 131.

25 *Constitucions y altres drets de Catalunya...*

26 En paraules d'Hinojosa, “el derecho del señor a reivindicar al payés que abandonaba el predio era de tal índole, que hasta las Constituciones de paz y tregua lo reconocían y sancionaban”, E. de HINOJOSA, *El régimen señorial y la cuestión agraria...*, p. 216.

podrien beneficiar-se de les seves immunitats. Mitjançant un homenatge o reconeixement de domini qualsevol persona reconeixia la seva adscripció a la senyoria que el rebia, és a dir, entrava o confirmava la seva pertinença a la servitud. De tant en tant, les persones de remença havien de reconèixer públicament que ho eren i per això s'han conservat tants pergamins que consignen aquesta mena d'actes de tantes senyories catalanes. La seva intenció és clara i única: deixar constància del lligam del remença al mas o a la terra (lligam recent o d'origen) i, per tant, al propietari directe (sigui qui sigui) d'aquesta.²⁷

A la gran majoria d'homenatges, siguin de la senyoria que siguin, el prestador renuncia específicament a la possibilitat de marxar del mas (si hi vivia en aquell moment) i/o d'anar a viure i instal·lar-se a cap vila, ni a cap castell, ni cap altre lloc privilegiat. És a dir, renuncia a beneficiar-se de les exempcions que podien oferir-li aquests indrets:²⁸ “et non intrabo causa habitandi castrum, villam vel civitatem vel alium locum clausum sive privilegiatum”. Emparat per aquesta clàusula si el pagès fugia després d'haver prestat homenatge, el senyor tenia tot el dret a requerir-lo i fer-lo tornar al mas.²⁹ No podem oblidar que quan els homes i dones propis reconeixien en els seus homenatges la seva condició adscrita, també reconeixien que la seva descendència, tant la present com la futura, també heretaria aquesta condició jurídica. I això encara que els seus descendents no ho sabessin o no ho reconeguessin mai

---

27 Vegeu la descripció detallada del seu contingut en el capítol dedicat als homenatges d'aquest llibre.

28 Als primers reconeixements dels segle XIII de la diòcesi de Vic estudiats per Freedman “no tots els tinents renunciaven explícitament als drets de refugi” (P. H. FREEDMAN, “El procés de servitud a la Catalunya medieval: dades de fonts eclesiàstiques”, dins *Assaig d'història de la pagesia catalana (segles XI-XV)*, Edicions 62, Barcelona 1988, p. 47, (traducció de “The enserfment process in medieval Catalonia: evidence from ecclesiastical sources”, *Viator*, 1982, pp. 225-244).

29 “Sobretot perquè el pagès que havia fet homenatge no podia gaudir de la prescripció de l'any i el dia en cas d'haver-se refugiat en població o castell privilegiats”, J. M. PONS I GURI, “Entre l'emfiteusi i el feudalisme...”, p. 415 i nota 26.

personalment, cosa que de cap manera implicava que no se'n fos o que no es fos considerat i tractat així per la senyoria.³⁰

Recapitem. Si creiem al peu de la lletra el contingut dels privilegis, immunitats, costums, lleis o constitucions i el que reconeixen els mateixos remences als seus homenatges, haurem d'arribar a dues conclusions. La primera és que els habitants de bona part de les viles i ciutats catalanes medievals privilegiades eren persones lliures que no depenien de cap senyor. La segona, que tots els remences vivien als seus masos i/o dominis d'origen i que, per tant i indirectament, tots els remences eren pagesos i vivien del treball de la terra. A la realitat, però, les coses no eren tan òbvies.

3. QUÈ PASSAVA A LA PRÀCTICA?³¹

El sistema hereditari vigent a la Catalunya Vella implicava que un dels fills de cada generació heretés el conjunt del mas i les seves terres i fos l'encarregat (i afortunat?) de conservar-los i de continuar-los treballant. Els altres fills i filles, molt probablement n'havien de marxar perquè no n'eren els seus titulars i perquè sovint la seva extensió no podia garantir el manteniment de tants membres. Per tot això cal pensar que més d'un membre de cada generació deixava el mas d'origen per anar a viure en un altre lloc; normalment, en casar-se en un altre mas o en heretar-lo o en ser-hi establert o en comprar-lo. Tanmateix, alguns remences podien abandonar el mas per tal d'anar a instal·lar-se a una vila o ciutat privilegiada. Si bé

---

30 Val a dir que en uns pocs documents d'homenatge, el reconeixedor es compromet a pagar, "pro recognitionem domini", un cens anual a la seva senyoria. En aquest sentit, no deixa de ser curiós que la majoria de les persones que així ho fan, reconeixen viure fora de la senyoria que els exigia el seu asserviment i solen aclarir, per si hi hagués dubtes, on viuen.

31 El contingut de les pàgines següents coincideix amb alguns passatges i exemples ressenyats en capítols anteriors, però m'ha semblat necessari tornar-m'hi a referir per tal d'enfocar convenientment el plantejament d'aquest capítol.

en els homenatges es comprometien específicament a no fer-ho, a la pràctica, les coses no resulten tan clares.

Una cinquantena dels remences que van prestar homenatge a l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona, van aclarir que no vivien al seu mas d'origen. Molts fins i tot especificaven el seu lloc de residència que solia ser una vila o ciutat propera al seu lloc d'origen: Girona, Banyoles, Sant Feliu de Guíxols, Santa Coloma de Farners, Peralada, etc. Però també n'hi havia que no només vivien a Barcelona sinó que se'n consideraven ciutadans. Encara que aquesta cinquantena pot semblar ridícula entre els més de 1.200 homenatges rebuts per la institució durant els segles XIV i XV, no deixa de ser significativa, sobretot si tenim present que en el mateix homenatge el remença havia jurat no abandonar mai el mas ni el domini d'origen sense el permís del seu senyor. Recordem-ne un parell de casos:

L'any 1381, Joan Prat, fill de Pere de Prat, hospitaler de Galliners, va reconèixer ser home propi de l'Almoïna perquè s'havia casat al mas Ferrer de Croanyes de Sant Vicenç de Camós. Però afegia que “ego foveo domicilium in villa de Balneolis” i, per aquesta raó, es comprometia a pagar anualment una lliura de cera de cens en senyal de reconeixement de domini.³² Al manual de comptes dels pabordes de l'any 1381-1382, hi trobem el següent assentament: “Brunissen, uxor primo Bernardi Columbi de Borgonyano, habitatrix in dicto manso Columbi, nunc uxor Bernat Maruny, olim de Camonibus et nunc commorans in civitate Gerunde, fecit homagium Elemosine XXVI die madii, anno Domini MCCCLXXXII.”³³

Tant Joan Prat com Brunissenda, dona de Bernat Maruny, aclareixen que no viuen al mas que els requereix l'adscripció i quin és el seu lloc habitual de residència. I el mateix fan la resta de la cinquantena d'exemples que tenim. No només això, sinó que alguns d'aquests remences semblen totalment

32 ADG, pergs. Pia Almoïna, Camós, núm. 299 (1381, abril, 25).

33 Arxiu Històric de Girona, Hospici, núm. 25 (1381-1382), fol. CXX v.

instal·lats en els seus nous llocs de residència. Penso, sobretot, en tots els que reconeixen tenir-hi un ofici. Són, per tant, remences amb oficis “urbans” o remences no pagesos, és a dir, que no semblen tenir ja cap mena de participació directa en el conreu de la terra. Alguns dels homes que van reconèixer ser propis de l’Almoina de Girona durant els segles XIV i XV i li van prestar homenatge de fidelitat eren sastres, pedrers, paraires, teixidors, carnisers, fusters, sabaters, mestres de cases, escriptors, etc. Així les coses, hi ha persones que tot i estar totalment establertes i treballant en alguna vila o ciutat han de prestar homenatge a l’Almoina de Girona. El fet que alguns ni tan sols comparteixin el nom amb un dels masos propis de la institució pot fer pensar que feia temps, fins i tot generacions, que vivien fora del seu mas d’origen –si és que mai hi havien viscut– perquè sembla que els seus pares tampoc no hi vivien.

Altres senyories també rebien homenatges de persones que no vivien als seus masos propis. Per exemple, en el conjunt de documents publicats per Golobardes,³⁴ hi ha sis reconeixements de domini fets per remences (tots homes) que asseguraven no viure a cap mas, al llarg del segle XIV. Quatre d’ells viuen a Peralada; un altre és habitant a Girona però es compromet a tornar a la seva parròquia d’origen, Santa Llogaia de Terri, quan el seu senyor li ho demani; l’altre és sabater a La Jonquera però especifica que és originari del mas Cardoner de Rocabertí, a la parròquia de Sant Miquel de Solans. Val a dir, per altra part, que tres d’ells es comprometen a pagar un cens anual en senyal de reconeixement de domini.

Per altra banda, de les més de 557 persones redimides per l’Almoina del Pa de la Seu de Girona entre 1331 i 1457, com a mínim més de 30 no vivien al seu mas d’origen. La majoria també s’havien instal·lat en parròquies o viles properes als dominis de l’Almoina i als seus llocs d’origen: 6 vivien a

---

34 M. GOLOBARDES, *Els remences dins el quadre de la pagesia catalana fins el segle XV*, Ed. Biblioteca Palau de Peralada, 1973, Vol. 2, pp. 126-127, 139, 143, 155-156 i 168-169. Els documents estan datats els anys 1344 (2), 1359, 1362, 1377 i 1397.

Banyoles i 6 més a Monells, 1 a Girona i 2 més a Barcelona. D'alguns d'ells fins i tot sabem quin ofici hi tenien: carnisseres, sastres, teixidors, traginers, ferrers, etc. Tot i que només en 17 casos s'especifica el motiu de la redempció, en els altres sembla que aquest motiu sigui precisament el fet que viuen fora de la seva senyoria i que tenen ingressos no provinents del treball de la terra. De la informació aportada pel paborde en altres assentaments també es pot despendre que l'enfranquit no vivia al mas que li requeria l'adscripció i si bé sempre s'explicita quin és el seu nou lloc de residència, no sempre sabem què hi feia. Com ara, "Item a VII de febrer de l'ayn present, dona hom a resembre na Brunissen Rexa, fyla d'en Perpeyan Rog de Borgonyan, e estava a Banyoles e era veyla".³⁵

En qualsevol cas, cap d'aquests redimits havia entrat en un altre mas remença, cosa que, sense cap mena de dubte, l'hagués forçat a redimir-se per poder prestar homenatge al nou senyor. La seva adscripció majoritària al món dels oficis o la seva residència en una ciutat o vila semblen confirmar aquesta hipòtesi. Tot i que és difícil saber perquè en un moment determinat demanen i paguen la seva redempció. Molts d'ells podien haver estat reclamats per la senyoria a prestar homenatge o a tornar a afocar el seu mas i preferien redimir-se i alliberar-se per sempre. Encara que és molt possible que precisament l'interès per assegurar el seu estatus de persones lliures que ja havien obtingut de fet, compensés el pagament del seu enfranquiment.

Altres vint persones van ser requerides pels procuradors de l'Almoina perquè prestessin homenatges i reconeguessin públicament la seva adscripció i el seu lligam amb la institució durant els segles XIV i XV. Com hem vist al capítol dedicat als homenatges, la majoria de requeriments adduïen que la persona reclamada era filla de pares propis o que havia nascut en un mas propi i, en no haver-se redimit, era tant pròpia com ho eren els seus pares o el seu mas d'origen, encara que mai no hagués prestat un reconeixement de domini personalment.

---

35 AHG, Hospici, núm. 18 (1351-1352), fol. XXX.

Val a dir que la majoria d'aquests requeriments només exigien que el remença reconegués per escrit la seva condició servil.

Tots aquests vint requeriments escrits van ser enviats a persones que vivien fora del mas i del domini d'origen. De fet, als que vivien en els masos que els exigien l'asserviment, la demanda oral per part del representant de la senyoria de la prestació del homenatge devia ser suficient i més difícil, per no dir impossible, d'evitar. A banda que costa d'imaginar que un tinent de mas es negui a reconèixer que és propi pel mas que posseeix, perquè, com hem vist, això podia implicar que en fos expulsat. El problema és amb els remences que han marxat del mas. Cal pensar que primer se'ls demanaria el reconeixement de domini i que en negar-se a prestar-lo, la senyoria es veuria obligada a requerir-lo formalment. Molts d'aquests requeriments o citacions aclareixen que es demanen a persones que han abandonat el mas i la senyoria d'origen i estan instal·lats en un altre lloc. Aquest seria el cas de "G. Figuera, nadiu de ça Pera, commorans Barchinone est Elemosine, et fuit citatus per domini officialis Gerunde quod faciat homagium".³⁶ El paborde, que sap perfectament d'on és originari i on viu ara, només demana que li faci homenatge.

Altres vegades el que la senyoria pretenia era que no només reconeguessin l'estatus servil sinó que sortissin de la ciutat on estaven instal·lats immediatament. Tot i que no sempre s'explica què perseguia amb aquesta demanda de sortida, podem pensar que la institució era conscient que probablement com més dies passessin els remences a les ciutats més difícil li seria aconseguir l'homenatge prescrit. Recordem el cas de Pere Palau de Brunyola, que no només va ser requerit a prestar homenatge en més d'una ocasió, sinó que l'Almoïna li exigia que sortís de la ciutat de Girona, on vivia, en el termini de deu dies sota pena de 20 sous.³⁷ Però la institució no aclaria què havia de fer aquest Pere Palau un cop fora de la ciutat. Per contra, altres vegades el representant de l'Almoïna no només

---

36 AHG, Hospici, núm. 21 (1358-1359), fol. L.

37 AHG, Hospici, núm. 17 (1350-1351), fol. IX r. i v. I núm. 18 (1351-1352), fol. XVI.

exigeix l'abandonament del lloc actual de residència sinó que es vagi a viure al lloc d'origen. Aquest seria el cas de Miquel Vendrell, natural de Viladasens, però veí de Barcelona, que en ser requerit a prestar l'homenatge pertinent i a sortir de la ciutat també se li va exigir que tornés a habitar el seu antic domicili.³⁸

Quan els requeriments presentats per l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona no obtenien els resultats esperats, els seus pabordes –o els requerits– presentaven un plet. La institució va anar a judici per demostrar l'adscripció d'almenys una desena dels seus homes i dones –suposadament– propis.³⁹ Gairebé sempre tenim constància que el paborde havia requerit prèviament la prestació d'un homenatge a la institució. Alguns dels requerits, bens instal·lats des de feia temps a viles o ciutats, volien evitar el reconeixement de domini i al·legaven –o ho creien de veritat– que no eren propis de cap senyor, és a dir, que eren lliures. En molts casos, quan el record de la sortida del mas d'origen s'havia perdut, crec que els que es negaven a prestar l'homenatge devien creure de veritat que no estaven obligats a fer-ho perquè no ho recordaven o perquè s'havien cregut el contingut dels privilegis urbans. Aquest és el cas de Bernat Mitjà, “vancher de Gerona, qui fos de Chamors e denegava que no era hom de l'Almoyna” perquè “nega que no es fil d'om de l'Almoyna”.⁴⁰ En casos com aquest en el que el requerit “volent-se scusar que no fos tengut de fer lo dit homanatge”, “ferma dret” i llavors el paborde els donava “demanda” i així, sense cap altra opció, s'iniciava el plet.

Normalment el requeriment i el plet es basaven en el fet que la persona en qüestió, per molt que fos veïna d'una ciutat o vila, era filla o néta d'una persona pròpia, que en haver-ho reconegut havia inclòs també als seus descendents, de manera que tots eren considerats propis. Tanmateix, el que es discutia,

---

38 AHG, Hospici, núm. 44 (1405-1406), fol. CLXXXI i ADG, pergs. Pia Almoïna, Viladasens, núm. 317 (1405, desembre, 10. Barcelona).

39 Ara per ara no he pogut localitzar cap de les actes d'aquests processos ni tampoc les seves sentències. Si les trobéssim potser aclaririen les qüestions tingudes en compte pels jutges a l'hora de dictar-les.

40 AHG, Hospici, núm. 17 (1350-1351).

com a mínim, en quatre plets era si determinades persones eren pròpies de l'Almoïna perquè posseïen o provenien d'un mas propi. Quan coneixem la resolució, el jutge va fallar a favor de la institució benèfica, tot i que cal pensar que a l'Almoïna no l'interessava conservar al seu arxiu les sentències en les quals ella era la perdedora. Els remences eren condemnats a prestar homenatge, a arreglar els seus masos i tornar a roturar les seves terres si els havien abandonat, per tal de tornar a afocarlos. També havien de pagar les despeses del plet. Vegem-ne un cas molt significatiu:

El 4 de setembre de 1404, el procurador de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona va requerir a Arnau Devesa de Ridorta i a la seva esposa Nicolaua, amb domicili al carrer Alt de Sant Pere de Barcelona, que tornessin a habitar i treballar el seu mas Devesa de Brunyola i que li tornessin a prestar homenatge.⁴¹ El matrimoni va contestar que com que feia més de cinc anys que eren ciutadans de Barcelona, ja no eren remences i no prestarien l'homenatge requerit, però que estaven disposats a fer que algú anés a afocar i conrear el seu mas d'origen.⁴² Així les coses, el paborde va requerir, aquest cop al veguer de Barcelona, que “ell degues forçar los dits Arnau e sa muler de fer la dita regonaxença e les coses de que eran raquests”.

El veguer va cridar al matrimoni per tal d'aclarir si eren remences o no i si seguien essent propis de l'Almoïna de Girona. Però, “los conseylers de Barchinona si opposaven

---

41 ADG, pergs. Pia Almoïna, Brunyola, núm. 729 i AHG, Hospici, núm. 34 (1404-1406), fols. CLXXXVI-CLXXXVII: “Arnau Devesa e Nicholaua, muler sua, homes propis de l'Almoïna per rahon del mas Devesa de Ridorta de Bruyola, los quals han fet homanatge e regonaxença a mi en nom de l'Almoïna, han leixat lo dit mas deshabitat e son anats star a Barchinona, e a IIII del mes de satembra de l'ayn MCCCCIII en P. Costa, procurador de l'Almoïna, qui lavons era a Barchinona, de part mia, ab carta publica feta lo dit jorn per en Johan Nadal, notari del dit loch de Barchinona, reques lo dit Arnau e sa muler que per virtut del sagrament e homanatge que fet han, dins X jorns faesan altra veu regonaxença e tinguesan lo dit mas acasat e habitat, fahent en aquel continuade e personal residencia”.

42 “En virtud de Privilegi [el matrimoni] es exempt de prestar a la dita Almoïna dit homanatge, no queda a ell obligat pero que esta prompte en posar persona en dit mas a fi que se cumplan a la dita Almoïna las servituts li fa dit son mas Ridorta”.

e empatxaven que no si faes justicia e protestaren a micer Francesch d'Ortignes, qui en la dita causa era advocat de l'Almoyna, que no advocas contra nagun ciutedan". Sembla, doncs, que els cinc anys de residència a Barcelona eren suficients com per ser-ne considerat ciutadà pels mateixos consellers de la ciutat. Tot i aquesta defensa, el paborde no defalleix i presenta una "sentencia que mestra G. Cultaller, quondam, havia obtenguda de semblant questio, le qual en Gabriel Seguarra qui ten l'arxiu del seyor Rey li cerqua". Així com també presenta "les scripturas per I proces qui era en son poder de semblant questio que l'abat de Sent Pere de Saligua ne havia manada contra en Lorenç Cauçiner le qual havia obtenguda lo dit abat". I això perquè per a l'Almoina el fet que el matrimoni Devesa hagués passat més de cinc anys a una ciutat privilegiada no l'eximia de seguir essent considerat propi i adscrit seu. El paborde té molt interès en fer constar que la parella Devesa havia reconegut ser pròpia, sòlida i afocada perquè ambdós havien fet "sagrament e homanatge".

No sabem com va acabar aquest plet:⁴³ no sabem si el matrimoni Devesa va ser condemnat a prestar homenatge a l'Almoina, és a dir, si es va confirmar la seva pertinença a la servitud. Tot i que no podem oblidar que era molt difícil pledejar contra la ciutat de Barcelona i que, a més, aquest matrimoni va ser defensat pels consellers de la ciutat. En tot cas, sabem que el 3 de setembre l'any 1429, el mas Devesa de Ridorta que, segons el paborde havia estat adjudicat a l'Almoina per manca de tinentes després d'haver estat molts anys abandonat i –el que deu ser més important– sense ser treballat, va ser establert a Bartomeu Coll de la parròquia de Santa Creu d'Horta. Aquest nou tinent es va comprometre a pagar 5 sous anuals durant els deu anys en els quals la institució no li exigiria el prestament de l'homenatge.⁴⁴

---

43 Però sí que sabem que el plet va ser llarg. L'últim pagament que consigna el paborde està datat el 15 de juny de 1406 i l'Almoina (o potser el matrimoni Devesa) va haver de pagar, com a mínim, 22 lliures, 17 sous i 4 diners per les despeses que li va originar.

44 AHG, Hospici, núm. 38 (1429-1430), fol. LXXXIII (Brunyola).

Així les coses i a la vista d'aquesta documentació, queda clar que no tots els remences vivien en masos i eren pagesos. Al contrari, sembla que era possible sortir del mas remença sense haver-se redimit prèviament –i, per tant, sense haver-se desvinculat ni de la terra ni del seu senyor directe– i anar a viure en un altre lloc. Malgrat això, se seguia essent propi del domini d'origen fins que no s'obtingués la redempció personal.

4. CONCLUSIONS

El contingut de les immunitats, privilegis i franqueses de moltes ciutats i viles catalanes medievals garantia la llibertat jurídica de tots aquells que hi visquessin durant un període superior a un any i un dia, amb algunes excepcions. El mateix garantien algunes lleis emeses per les Corts catalanes. Podria semblar doncs, que els habitants urbans eren lliures perquè gairebé tots els serfs que aconseguissin passar el període establert a qualsevol ciutat, vila o lloc privilegiat esdevindrien immediatament lliures i deixarien de dependre de llurs senyors.

En principi, doncs, les ciutats oferien la llibertat però els mateixos homenatges servils que prestaven els remences impediien que es poguessin beneficiar d'aquells privilegis perquè juraven que no anirien mai a viure a cap castell, vila, ciutat i lloc privilegiat. Malgrat tot, documentem casos de persones adscrites i pròpies que viuen habitualment a ciutats, que fa temps que hi viuen i que a vegades fins i tot hi poden haver nascut i hi tenen un ofici reconegut (com ara teixidors, sastres, pedrers, paraires, mestres de cases o escriptors). Tot i això, i encara que hagin superat amb escreix l'any i el dia del termini establert, fins que no es redimien seguien sense ser jurídicament lliures. Localitzem a aquests remences urbans – que sovint no devien ser conscients de la seva adscripció– quan els seus senyors els requereixen la prestació de l'homenatge corresponent, el pagament de la seva redempció o algun altre mal ús, o fins i tot els exigeixen que tornin a poblar i treballar

els seus masos i terres d'origen. Alguns d'aquests requeriments acaben als tribunals per dirimir la servitud o no del requerit. I això és així a diverses senyories i a diverses viles i ciutats catalanes.

En conclusió, de la mateixa manera que hi havia població lliure al camp convivint amb població servil, també a les ciutats hi havia població servil convivint amb població lliure. Per tot plegat, haurem de bandejar la creença que les ciutats i viles medievals catalanes eren illes de llibertat enmig d'un vast i extens territori rural habitat per població sotmesa a la servitud. Encara que es tractés d'una minoria, no podem assegurar que tots els habitants de les ciutats i viles medievals catalanes fossin jurídicament lliures. Dit d'una altra manera i malgrat la dita popular, els aires de la ciutat no sempre fan les persones més lliures.

9. 1457: SUPRESSIÓ DELS MALS USOS?¹

1. LA MONARQUIA I LES ASPIRACIONS DELS REMENCES

L'any 1462 els remences catalans es van alçar en armes i van iniciar les guerres que porten el seu nom i que van allargar-se, més o menys obertament, fins al dictat de la Sentència Arbitral de Guadalupe de l'any 1486². L'actitud dels monarques de la Corona Catalanoaragonesa, des de l'inici de l'anomenat conflicte del camp català, ha estat titllada de filo-remença pels diferents historiadors que han tractat el tema; em refereixo, sobretot, a Santiago Sobrequés i a Jaume Vicens Vives, però també a tots els que han seguit les pautes que ells van marcar. En opinió de Vicens Vives, “La corte real tiene un criterio definido sobre la emancipación de los payeses [...] la idea de la liberación remensa pasa de padres a hijos, de monarca a monarca, de oficial real a oficial real”.³

Tanmateix la política dels reis catalans –tant la dels de la Casa de Barcelona com la dels Trastàmars– no és del tot coneguda. L'any 1952, Santiago Sobrequés afirmava que “la coneixença del llarg regnat d'Alfons el Magnànim, és ple de llacunes, sobretot pel que fa a la història interna del Principat;

---

1 Una primera versió d'aquest capítol ha estat publicada a *Estudis d'Història Agrària*, núm. 16 (2003), pp. 131-145.

2 Pel que fa a la guerra remença és fonamental J. VICENS VIVES, *Historia de los remensas (en el siglo XV)*, Ed. Vicens-Vives, Barcelona 1978; sobre les actuacions de la monarquia vegeu, entre d'altres, P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, Curial-Edicions 62, Barcelona 1986 i J. FERNÁNDEZ TRABAL, “El conflicte remença a la Catalunya del segle XV (1388-1486)”, *Afers*, núm. 42/43 (2002).

3 J. VICENS VIVES, *Historia de los remensas...*, p. 40.

però aquest desert encara és més desolat a la darrera època del regnat, és a dir, la que correspon als darrers anys de la lloctinència de la reina Maria i als de Joan de Navarra, que després fóra Joan II".⁴ El mateix Sobrequés i Vidal es va referir, pocs anys després, a la política del Magnànim envers els remences durant els últims anys del seu regnat.⁵ En aquest treball va concloure que tot i que en diverses ocasions el monarca va afavorir els nobles amb les seves sentències, tot posant-se en contra dels interessos dels remences, la seva política agrària i social va ser sempre favorable a les classes modestes i a l'emancipació pagesa, bo i exceptuant aquells moments en els quals la Corona necessitava diners o quan les convíncions polítiques ho exigien així.⁶

Al meu entendre, però, hi ha períodes en els quals els reis catalans, o els seus lloctinents en el seu nom, no tenen una actitud clara. Fins i tot m'atreviria a qualificar-la de dubtosa, perquè sembla que actuïn més per obtenir diners que no pas per intentar resoldre un conflicte que s'estava gestant i que acabaria en un llarg i problemàtic enfrontament bèl·lic. En qualsevol cas, no crec que la política de la monarquia envers la qüestió remença fos unitària ni estable així com tampoc crec que pugui afirmar-se que va ser sempre filo-remença, amb l'excepció, probablement, de la reina Maria de Castella, que potser tenia altres motivacions, però que sempre va donar suport als remences. La contínua necessitat de diners de la monarquia i el seu enfrontament amb la noblesa i la Diputació explica que els reis i els seus lloctinents oscil·lessin entre uns i altres. De fet,

---

4 S. SOBREQUÉS I VIDAL, "Los orígenes de la revolución catalana del siglo XV", *Estudios de Historia Moderna*, núm. II, Barcelona 1952, traduït al català amb el títol "La crisi política a les Corts de 1454-1458" dins S. SOBREQUÉS I VIDAL i J. SOBREQUÉS I CALLICÓ, *La Guerra Civil catalana del segle XV*, Edicions 62, Barcelona 1972, Vol. I, pp. 41-127. La cita és de la p. 41 de la versió catalana.

5 S. SOBREQUÉS I VIDAL, "Política remensa de Alfonso el Magnánimo en los últimos años de su reinado (1447-1458)", *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, núm. XIV (1960), pp. 117-152, traduït al català amb el títol "La política remença de la monarquia en temps d'Alfons el Magnànim" dins S. SOBREQUÉS I VIDAL i J. SOBREQUÉS I CALLICÓ, *La Guerra Civil catalana del segle XV...*, pp. 11-39.

6 S. SOBREQUÉS I VIDAL, "La política remença...", p. 37.

actuaven, més aviat, en funció dels diners que necessitaven en cada moment i a favor del col·lectiu que els en podia facilitar, que no pas seguint unes directrius preestablertes.

Com deia Sobrequés, no es poden estudiar les actuacions de la monarquia envers els remences sense relacionar-les amb la resta de la seva política. Per això, Sobrequés va iniciar el seu estudi analitzant la relació que tenia la qüestió remença amb la de les lluïcions de jurisdiccions senyoriales perquè “el lluïsmo comportava l’alliberament de la remença i de les altres obligacions abusives, ja que la reialesa no admetia aquella mena de servituds dins els seus dominis”.⁷ Tanmateix, Ferrer Mallol, en un article dedicat a l’estudi de les lluïcions jurisdiccionals, afirmava que aquestes sovint s’havien confós –erròniament, al seu entendre– amb l’alliberament de la població adscrita perquè tots dos processos es van produir contemporàniament i perquè tots dos afectaven als pagesos de remença.⁸ A més, assegurava que “les servituds persisteixen en els masos del domini reial durant el regnat de Martí l’Humà” i que, per tant, no és pot afirmar de cap manera que les persones pròpies s’haguessin alliberat si haguessin passat a formar part del domini reial.⁹ En

---

7 S. SOBREQÜÉS I VIDAL, “La política remença...”, p. 12. La redacció castellana de l’article és més taxativa: “la realeza repudiaba tales servidumbres en sus dominios”, S. SOBREQÜÉS I VIDAL, “Política remensa...”, p. 151.

8 M. T. FERRER I MALLOL, “El patrimoni reial i la recuperació dels senyorijs jurisdiccionals en els estats Catalano-Aragonesos a la fi del segle XIV”, *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 7 (1970-1971), especialment pp. 430-436.

9 Així mateix ho ha comprovat Soldevila en els seus estudis sobre la vila reial de Torroella de Montgrí; els seus registres notariais consignen redempcions de remences concedides pel rei o els seus representants, X. SOLDEVILA, “Masades i servituds a Torroella de Montgrí i la seva comarca (1290-1340)”, dins R. CONGOST I L. TO, *Homes, masos, història. La Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*, Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona-Publicacions de l’Abadia de Montserrat, Barcelona 1999, pp. 92-123. El mateix constata L. TO FIGUERAS, “Servitude et mobilité paysanne: Les origines de la “remença” catalane (XIIe-XIIIe siècle)”, *Mélanges de l’École Française de Rome*, Tome 112 (2000), p. 851-853. Així mateix algunes de les cartes de redempció conservades a l’arxiu de l’Almoïna van ser concedides pel rei o per algun seu representant.

tot cas, i segons Ferrer Mallol, la lluïció jurisdiccional no va ser ben acollida pels pagesos de remença. De fet, la seva actitud seria lògica perquè aquesta redempció no només no els beneficiava personalment sinó que els perjudicava econòmicament.¹⁰ Això és així perquè s'ha de distingir molt clarament entre la lluïció de jurisdiccions promoguda per la monarquia que pretenia recuperar la jurisdicció dels pobles venuda pels seus antecessors i la redempció dels remences que havien de contribuir, com a part del “poble”, en la redempció de la jurisdicció però sense que això tingués res a veure amb la seva condició jurídica personal.

Sobrequés va delimitar tres períodes en la política remença d'Alfons el Magnànim. El primer, que va anomenar “La primera etapa filoremença (1448-1452)”, comença l'1 de juliol de 1448, data en la qual el rei va autoritzar per primera vegada les reunions de remences per tal que poguessin tractar de la supressió dels mals usos, nomenar síndics, i distribuir i recaptar els 100.000 florins que els síndics remences li havien promès a canvi del seu ajut. Segons Vicens Vives, amb aquesta decisió la Corona donava caràcter legal a les reivindicacions pageses.¹¹ Aquesta autorització del rei va provocar molt malestar entre els senyors que consideraven que el monarca s'havia posicionat en contra dels seus interessos. Ultra això, els senyors van adduir que els representants dels remences anaven de poble en poble revoltant la gent i afirmant que els remences ja no podien ser obligats a prestar homenatges. A finals de l'any 1449, els pagesos van presentar una demanda judicial contra els seus senyors, que va ser acceptada formalment per la Cort.

---

¹⁰ Cal assenyalar, però, que no tot el procés de lluïcions jurisdiccionals va ser negatiu per als remences perquè va posar-los en contacte amb els juristes i comissaris reials que promovien aquestes redempcions. Això va contribuir a que els remences prenguessin consciència de la seva injusta situació i a que s'inspirassin en els passos que calia seguir per a la seva pròpia redempció personal com a col·lectiu. M. T. FERRER I MALLOL, “El patrimoni reial i la recuperació dels senyorijs jurisdiccionals...”, p. 435 i J. VICENS VIVES, *Historia de los remensas...*

¹¹ J. VICENS VIVES, *Historia de los remensas...*, p. 51.

A conseqüència d'aquesta litis, els senyors es van reunir i van acordar no acceptar l'existència del plet, tot negant així competència judicial a la Corona en aquest afer. A més, sembla que els senyors també van decidir exigir "a llurs vassalls remences la reconeixença de llurs obligacions", cosa que va provocar que l'any 1449 la lloctinent del rei, la reina Maria de Castella, prohibís expressament als senyors que obliguessin els seus pagesos a fer aquesta mena de reconeixements.¹² Al seu torn, Vicens Vives explica que l'any 1449 els membres de la Diputació i del Consell de Cent van comunicar a la reina Maria que els comissaris "o instigadors" dels pagesos remences "predicaban libertad de payeses y abolición de juramentos y homenajes y divulgaban *que ya no serían jamás obligados a pagar censos ni prestar cualquier otra servidumbre*". Tot i que apuntava que potser no es podia generalitzar aquesta afirmació dels diputats a tota la massa remença perquè les seves reunions pacífiques i les seves aspiracions sobre els mals usos no la confirmen. Més aviat s'inclinava a pensar que l'afirmació podia ser deguda a una actitud preconcebuda destinada a disminuir la confiança de la Cort en els remences.¹³

Sobrequés va titular el següent període "Període de vacil·lacions (1452-1455)". El títol és prou clar: entre aquests anys la Corona va vacil·lar entre els senyors i els remences o, més ben dit, va canviar contínuament d'opinió. Vers el mes de maig de l'any 1452, la lloctinent, com sempre en nom del rei, va restablir l'obligació dels pagesos de remença de prestar homenatges i reconeixements de domini als seus senyors. Això fa pensar a Sobrequés que "molts propietaris es devien apressar a fer reconèixer a llurs vassalls camperols l'obligatorietat de les prestacions",¹⁴ provocant –no cal dir-ho– les queixes dels remences. Poc després, el 30 de març de l'any següent, la reina Maria tornà a prohibir als senyors l'exigència d'aquests reconeixements dels seus homes propis.

---

12 S. SOBREQUÉS I VIDAL, "La política remença...", p. 25.

13 J. VICENS VIVES, *Historia de los remensas...*, p. 53. La cursiva és del mateix Vicens.

14 S. SOBREQUÉS I VIDAL, "La política remença...", p. 29.

Llavors –cal dir-ho?–, van ser els senyors els que es van queixar i van sol·licitar la suspensió d'aquesta ordre. La nova suspensió arribà el dia 15 de juliol de 1453 i en ella s'obligava als pagesos a prestar “als dits senyors les dites regonexences e sacraments e homenatges e totes altres coses que éssets tenguts e acostumats fer e prestar”.¹⁵ Sembla que en alguns dominis es van exigir homenatges: dos documents datats a gener-maig de l'any 1455 recullen la sentència del lloctinent Joan de Navarra per la qual es condemna a alguns pagesos de Sant Pere Pescador a sotmetre's a la remença, cosa que aquests van fer tot reconeixent que eren homes propis.¹⁶

De nou, el 5 d'octubre de l'any 1455, Alfons el Magnànim, confiat que la seva posició estava assegurada per la instal·lació de la Busca al govern de Barcelona i un grup de fidels a les Corts, va publicar una Sentència Interlocutòria suspenent provisionalment la prestació dels mals usos i les servituds.¹⁷ Així li havien sol·licitat, l'any 1450, els remences en un requeriment presentat pels seus representants amb totes les seves demandes. A més, el monarca declarava “el remença en possessió immediata de la llibertat que reclamava”.¹⁸ Aquest fet marca l'inici del tercer període establert per Sobrequés, “Segona etapa filoremença (1455-1458)”.

Aquesta sentència va suposar un “cop duríssim” contra els nobles i eclesiàstics que no havien volgut votar un subsidi de 400.000 lliures a les Corts tal com els havia demanat el monarca. Tant els va trasbalsar l'ordre reial que van acabar acordant el subsidi requerit i el rei, a canvi, altra vegada i poc després,¹⁹ va tornar

15 S. SOBREQÜÉS I VIDAL, “La política remença...”, p. 31.

16 B. GARÍ, *El señorío de Ventalló. Historia de las familias Requesens, Caramany y Perramón, que lo poseyeron*, Casa Perramón, Ventalló 1989, p. 86.

17 Segons Vicens Vives, “es muy posible que fuera Juan de Navarra, de acuerdo con sus consejeros catalanes, el primero en propugnar la fórmula radical contenida en la Sentencia Interlocutoria dada por su hermano el 5 de octubre de 1455”, J. VICENS VIVES, *Juan II de Aragón (1398-1479). Monarquía y revolución en la España del siglo XV*, Editorial Teide, Barcelona 1953, p. 174.

18 J. VICENS VIVES, *Els Trastàmars (segle XV)*, Editorial Teide, Barcelona 1956, p. 33.

a suspendre la sentència de 1455 per acontentar-los. No cal dir que aquesta decisió va enfortir la posició dels nobles i eclesiàstics que van fer fracassar les Corts de 1454. “Davant aquesta amenaça feudal [en paraules de Vicens Vives] la monarquia abraçava definitivament el partit dels sindicats agraris.”²⁰

El 9 de setembre de 1457, Alfons el Magnànim va revocar la suspensió, tot proclamant de nou la sentència de 1455 que suspenia els mals usos i la servitud a les terres catalanes.²¹ El lloctinent del rei, Joan de Navarra, i futur Joan II de Catalunya, va promulgar el seu contingut pel Principat amb un pregó datat el 14 de gener de 1458. En aquesta sentència –cal remarcar-ho– es feia constar explícitament que es suspenien la redempció de persones, l'eixòrquia, la intèstia, la cugúcia, l'arsia, les entrades i les firmes d'espoli forçades. A més, i en diverses ocasions, aquest lloctinent va enviar ordres als seus oficials insistint en la validesa dels decrets del rei Alfons relatiu a la suspensió dels mals usos, com ara amb el pregó de l'any 1459. També va haver d'enviar exhortacions a alguns senyors que no complien la sentència, tal com succeí el 15 de desembre de 1458 amb el vicari general de la diòcesi de Girona.²² Aquesta darrera sentència del 9 de setembre de l'any 1457, ja no va ser revocada per cap dels seus dos successors abans de l'alçament armat dels remences de l'any 1462. En teoria, doncs, la servitud i els mals usos quedaren suspesos a Catalunya l'any 1457.²³ Tot i que val a dir que, segons Pons

---

19 “Sabemos que poco tiempo después, sin precisión de fechas, el Soberano rectificaba una vez más, y era ya la tercera”, S. SOBREQÜÉS I VIDAL, “Política remensa ...”, p. 148.

20 J. VICENS VIVES, *Els Trastàmars...*, p. 34.

21 Quan l'any 1481, acabat el primer alçament armat dels remences, Ferran II va revocar aquesta sentència, els senyors recordaran que se'ls tornaven les gràcies i drets “del que heren fora per Sentencia dade per lo Sor. rey don Alfonso, de gloriosa memoria”, J. VICENS VIVES, *Historia de los remensas...*, p. 128, nota 32.

22 J. VICENS VIVES, *Historia de los remensas...*, p. 62.

23 Vegeu també J. SOBREQÜÉS I CALLICÓ, “La crisi social agrària de la Baixa Edat Mitjana: els remences”, *Estructura social i econòmica del camp català*, La Magrana-Institut Municipal d'Història, Barcelona 1983 i J. FERNÁNDEZ TRABAL, “El conflicte remença...”, p. 613.

i Guri, que, per altra banda, qualifica de parcial a Joan de Navarra, “no coneixem cap jurista coetani que en la seva obra tingui per legítima la sentència interlocutòria i ben pocs en parlen”.²⁴

Anys més tard, però i quan s’havia acabat el primer alçament remença, el rei Ferran II,²⁵ en la primera Cort de Barcelona de l’any 1481, va acceptar la constitució “Com per lo Senyor” pressionat pels senyors i a canvi –de nou– d’un pagament de 300.000 lliures. Amb aquesta constitució es derogava la Sentència Interlocutòria d’Alfons el Magnànim de l’any 1457 i, per tant, es revocava l’abolició dels mals usos i de la servitud i, així, es retornaven als senyors alodials els seus drets sobre els remences.²⁶ D’aquesta manera, altra vegada i almenys en teoria, des de l’any 1481, la servitud tornava a existir de dret

---

24 J. M. PONS I GURI, “Motivacions jurídiques de la sentència Arbitral de Guadalupe”, dins *Recull d’estudis d’història jurídica catalana*, Fundació Noguera, Barcelona 1989, vol. III, p. 269.

25 Vegeu la valoració de Vicens Vives sobre l’actuació de Ferran II envers els remences catalans a J. VICENS VIVES, “La política de Ferran II durant la guerra remença”, dins *Obra dispersa. Catalunya ahir i avui*, editorial Vicens-Vives, Barcelona 1967, pp. 15-29, i la polèmica que va suscitar la seva visió positiva del monarca Catòlic amb Antoni Rovira i Virgili, Enric Bagué i Elias Serra Ràfols al mateix volum (pp. 557-565). Sobre aquesta polèmica entre Vicens Vives i Rovira i Virgili vegeu J. M. MUÑOZ LLORET, *Jaume Vicens i Vives (1910-1960). Una biografia intel·lectual*, edicions 62, Barcelona 1997, pp. 54 i ss.

26 “Ab la present Constitucio revocam, e anullam la dita sententia [de 1455], e volem, e ordenam, que los Senyors Alodiariis, e directes de las ditas remensas sien tornats, e de present tornan aquells en aquella possessio, o receptio de tots censos, tascas, jovadas, servituts, e altres drets, us, e exercici de aquells, en que eran abans de la promulgatio de la dita sententia”, *Constitutions y altres drets de Cathalunya compilats en virtut del capitol de Cort LXXXII. De las Corts per la S.C. Y R. Majestat del rey Don Philip IV Nostre Senyor celebradas en la ciutat de Barcelona, anys MDCCII*, Generalitat de Catalunya; Textos Jurídics Catalans, Barcelona 1995. Vegeu també E. SERRARÁFOLS, “Alguns documents reials sobre el plet de les remences”, *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, Universidad de Barcelona, Barcelona 1967, vol. II, pp. 667-668: “com per lo Senyor Rey don Alfonso d’alta recordacio, oncle e predecessor nostre, fos stada donada huna Sentencia Interlocutoria sobre lo fet de les remences e aquella sia contra Constitucions de Cathalunya, usos, practiques e consuetuts del dit Principat, aquella dita Sentencia ab la dita Constitucio per nos com dit es feta revocada e anulada havem”.

a Catalunya tot i que amb la clara resistència i oposició activa dels remences.

Els efectes d'aquesta constitució són molt importants perquè, en paraules de Vicens Vives: “su aplicación iba a encender la hoguera de la revuelta campesina en un plazo inferior a tres años”.²⁷ Al seu entendre, la imposició de la Constitució “Com per lo Senyor” que demostrava “el triomf de la reacció aristocràtica”, va comportar “conseqüències funestíssimes” perquè “tan aviat com els procuradors dels senyors intentaren aplicar la nova constitució, els remences reaccionaren de forma violenta”.²⁸ Així les coses, i seguint el plantejament de Vicens Vives, la imposició de la Constitució de 1481 explica i justifica l'alçament i la revolta liderada per Pere Joan Sala, que va donar lloc o va ser coneguda com la Segona Guerra dels Remences.

2. LA LLIBERTAT, ELS MALS USOS I LES GUERRES DELS REMENCES

Per a bona part dels medievalistes, els remences s'alçaren en armes contra els seus senyors per aconseguir l'abolició dels mals usos i, amb ells, tot el que implicaven. El principal precursor d'aquestes teories va ser Vicens Vives que ha estat seguit per la majoria d'historiadors posteriors. Un d'ells, Freedman, afirma: “per molt diverses que fossin les causes, la qüestió central que es debaté en la Guerra Civil catalana fou l'abolició de la servitud pagesa”²⁹ o, més clarament i categòrica, “la principal causa per la qual lluitaren els pagesos durant la guerra i durant les primeres agitacions fou l'abolició dels mals usos”.³⁰ Així doncs, la persistència dels mals usos i dels altres abusos als quals es veien sotmesos els pagesos lligats a la terra

27 J. VICENS VIVES, *Historia de los remensas...*, p. 129.

28 J. VICENS VIVES, *Els Trastàmars...*, p. 223.

29 P.H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya medieval*, Eumo editorial, Vic 1993, p. 210.

30 P.H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud...*, p. 213.

mitjançant el vincle servil, va provocar i justifica l'alçament armat dels remences.

Tot i que malgrat que els medievalistes que han estudiat els remences i les seves guerres solen consignar els decrets i sentències promulgats per Alfons el Magnànim (especialment la Sentència de 1457 i el pregó del lloctinent de 1458), no especifiquen ni aclareixen si aquesta es va arribar a aplicar i a acatar; és a dir, si realment els mals usos i els homenatges van deixar de cobrar-se i van desaparèixer. Per contra, a parer de Freedman, “a vigílies de la seva extinció, la servitud no era un terme artificial, sinó un conjunt real de condicions que provocà la guerra pagesa més llarga i reeixida de l'Edat Mitjana i de la primera part de l'Edat Moderna”.³¹

Per tot plegat, sembla fonamental revisar la documentació i intentar comprovar si aquesta darrera Sentència del Magnànim va ser acatada realment i, per tant, comprovar si és cert que, pocs anys abans de l'inici de les guerres remences, els mals usos havien deixat d'aplicar-se sobre la població remença catalana. Per fer-ho, analitzaré l'aplicació pràctica dels mals usos i els reconeixements de domini documentats en el domini senyorial de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona. Com hem anat veient, tota la documentació generada per aquesta institució permet estudiar no només el nombre de vegades que va cobrar per concepte de mals usos sinó com va evolucionar la seva presència, i el mateix podem dir dels homenatges que va anar rebent dels seus adscrits.

2.1. Els mals usos

L'Almoïna de Girona cobrava dels seus remences la redempció de persones, la intèstia, l'eixòrquia i la firma d'espoli forçada. Tots aquests mals usos s'especificaven a la Sentència del Magnànim del 5 d'octubre de 1455 i del 9 de setembre de 1457 junt amb altres exigències que no cobrava l'Almoïna com ara l'arsia o la cugúcia. Els manuals de comptes corresponents als

---

31 P.H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud...*, p. 214.

anys 1455-1456 i 1456-1457 no ens han pervingut, però sí el de l'any 1457-1458 que és, a més, el que coincideix en el temps amb la suspensió del Magnànim. En aquest llibre és on apareixen consignats els darrers pagaments efectuats en concepte de mals usos pels remences de l'Almoïna, tot i que la seva presència és gairebé simbòlica. Només hi ha dos assentaments que en consignin: una dona de Campllong va pagar per la "intestia ho exorquia" d'un fill seu, 12 lliures, i un noi de Cassà de Pelràs que, segons el paborde "no era cap de mas", es va redimir de la institució a canvi d'un pagament de 10 florins d'or d'Aragó.³² Amb tot, cal recordar que en els manuals anteriors, el nombre de pagaments per mals usos ja havia anat disminuint considerablement. De fet, les últimes firmes d'espoli forçades pagades es troben consignades al manual de l'any 1452-1453, quan cal pensar que els homes i dones propis tinents de mas es devien seguir casant amb persones d'un altre domini.

Als llibres dels anys posteriors a la Sentència Interlocutòria i la seva reimposició no hi ha consignat cap pagament per mals usos i això que s'han conservat els corresponents als anys 1459-1460, 1460-1461, 1462-1463, 1470-1471, 1472-1473, 1478-1479, 1479-1480, 1483-1484, 1484-1485, 1485-1486 1488-1489, i 1489-1490, 1496-1497, 1498-1499.³³ Al manual de l'any 1462-1463 hi ha un assentament que consigna el pagament de mitja lliura de cera efectuat per Pere Guardiola, àlies Corredor, de La Bisbal, en concepte de reconeixement de domini a l'Almoïna. Cal advertir, però, que ho fa d'acord amb el que havia quedat establert en l'homenatge que havia prestat a la institució l'any 1443, i així ho especifica l'assentament del llibre de comptes.³⁴

32 AHG, Hospici, núm. 53 (1457-1458), fols. L v. (Cassà de la Selva) i LXII v. (La Pera i Madremanya), respectivament.

33 Tot i que val a dir que en aquests llibres pràcticament tampoc no hi ha pagaments per lluïsmes i que el paborde consigna, en més d'una ocasió, que a causa de la guerra no pot arrendar algunes rendes o que té por d'anar a algunes de les seves parròquies.

34 "Pro recognitionem domini facit, anno quolibet, dicte Elemosine in festo Pasce mediam libram cere ut patet in instrumento dicti homagii per ipsum prepositi discreto P. Sala, olim procuratori dicte Elemosine, in posse notari de Episcopali, XIII mensis januarii, anni MCCCC quadragesimi tercii", AHG, Hospici, núm. 58 (1462-1463), fol. XXX v.

Aquest pagament, doncs, correspon al d'un cens prèviament pactat i fixat i no a una nova aplicació d'un mal ús o d'una altra exacció derivada de la servitud.

Per tant, a partir de l'any 1458, després de la prohibició del Magnànim i del pregó del seu lloctinent fent pública la suspensió dels mals usos, l'Almoïna de Girona ja no en va cobrar més (o si més no, no es van consignar per escrit, però seria molt improbable que no s'haguessin consignat). Tanmateix, vegem què passa amb la documentació generada per altres dominis.

L'últim pergami conservat a l'arxiu de la mateixa Almoïna del Pa que consigna una redempció va escriure's el 4 de juny de 1431. El seu contingut ens informa que l'abat del monestir d'Amer va concedir la llibertat a Francesca, filla de Pere Maset, difunt, i d'Elisenda d'Amer, a canvi dels acostumats 2 sous i 8 diners perquè s'havia de casar amb Guerau Savarich de la parròquia de Sant Dalmai, que era home propi de l'Almoïna.³⁵ En d'altres senyories de la mateixa diòcesi de Girona, les redempcions i els altres mals usos desapareixen de la documentació un temps abans. Aquest és el cas, per exemple, de la família Bell-lloc de Girona: l'última redempció documentada que va concedir a un dels seus remences correspon a l'any 1437.³⁶ El 20 de novembre de l'any 1443, l'abat Ramon del monestir de Sant Esteve de Banyoles, va redimir de les servituds personals a Pere Argelaguer, bracer de la parròquia de Sant Esteve de Banyoles, fill de Joan Argelaguer i Margarida, per 6 florins d'or d'Aragó.³⁷ Al *Diplomatari de Banyoles*, que recull documents de l'actual comarca del Pla de l'Estany, la darrera redempció ressenyada porta la data del 7 de febrer de 1452 i va ser concedida pel prior de Santa Maria d'Olives; la penúltima és de l'any 1444 i la va cobrar el senyor del castell d'Espasens.³⁸

---

35 ADG, perg. Pia Almoïna, Brunyola, núm. 817.

36 J. FERNÀNDEZ TRABAL, *Una família catalana medieval. Els Bell-lloc de Girona 1267-1533*, Ajuntament de Girona-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1995, p. 352.

37 J. FERNÀNDEZ I TRABAL i J. FERNÀNDEZ I TRABAL, *Inventari dels pergamins del fons Mercader Bell-lloc de l'Arxiu Històric Municipal de Cornellà de Llobregat (s. XI-XVIII)*, Fundació Noguera, Barcelona 1989, p. 434.

38 L. CONSTANS, *Diplomatari de Banyoles*, Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, Banyoles 1991, vol. IV, documents núms. 1118 i 1093, respectivament.

L'últim enfranquiment del conjunt de documents transcrits per Golobardes va escriure's el 9 de juny de 1412 per deixar constància que el vescomte de Rocabertí i senyor de Cabrenys havia redimit un mercader de Perpinyà, però fill d'un home propi seu, per 13 lliures i 15 sous melgoresos.³⁹ A l'inventari de l'Arxiu Històric Municipal de Calella, la darrera redempció ressenyada correspon al 30 d'octubre de l'any 1455.⁴⁰ Pel que fa als pergamins custodiats a l'Arxiu Històric "Fidel Fita", consta que el 5 d'abril de 1453, Antoni Puig, procurador del noble Bernat Joan de Cabrera, va redimir a Elionor, filla de Joan Tria, batlle d'Arenys, i Margarida per 50 sous.⁴¹

Finalment, i sense cap intenció d'exhaustivitat, analitzem el contingut dels registres notariais del notari de Girona Nicolau Roca (pare).⁴² Als seus dos llibres corresponents als anys 1456-1457⁴³ hi ha enregistrades quatre redempcions concedides per diversos senyors: el monestir de Sant Pere de Galligants, el de Santa Maria de Riudaura, un cavaller de Girona i el senyor de la Casa de la Vall d'Encies. Al manual dels anys 1457-1458,⁴⁴ només n'hi ha una, concedida per uns ciutadans de Girona. Dues d'aquestes redempcions són de l'any 1456 i les altres tres, del 1457, però no n'hi ha cap datada el 1458.⁴⁵ La Sentència

---

39 M. GOLOBARDES, *Els remences dins el quadre de la pagesia catalana fins el segle XV*, Ed. Biblioteca Palau de Peralada, 1973, Vol. 2, p. 179-180.

40 Guillem Micer, donzell de Castelló d'Empúries, procurador de Joan Micer va redimir a Joan Dalmau, oriünd de la Vall de Capaspres, però resident a Santa Maria de Badalona, senyor útil i propietari del mas Dalmau de Capaspres que estava derruït en la seva major part, per 12 lliures i 2 sous. J. M. PONS I GURI i J. RODRÍGUEZ BLANCO, *Inventari dels pergamins de l'Arxiu Històric Municipal de Calella*, Fundació Noguera, Barcelona 1990, p. 185.

41 J. M. PONS I GURI, *Inventari dels pergamins de l'Arxiu Històric "Fidel Fita" d'Arenys de Mar*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona 1984, p. 284.

42 La tria d'aquest notari respon a que s'han conservat els seus registres corresponents als anys 1456-1457 (2), 1457-1458, 1458, i 1458-1459, coetanis, per tant, a la Sentència Interlocutòria del Magnànim del 9 de setembre de l'any 1457 i al pregó del lloctinent del 14 de gener de 1458.

43 AHG, Notaris, Girona-I, núms. 450 i 451.

44 AHG, Notaris, Girona-I, núms. 452.

45 Al registre de l'any 1458 (AHG, Notaris, Girona-I, núms. 453) no hi ha cap redempció ni cap homenatge ni cap referència als mals usos ni la servitud.

Interlocutòria del Magnànim es va dictar el 9 de setembre de 1457, com he dit, i el pregó del lloctinent que l'esbombava per Catalunya, el 14 de gener de 1458. Per tant, no és estrany que dos d'aquests enfranquiments siguin posteriors al dictat de la sentència que els abolia –no oblidem que el monarca era a Nàpols–: un es va enregistrar el 29 de setembre i l'altre, el 29 de novembre. Però, el que és més important és que, de nou, les redempcions desapareixen de la documentació d'aquest notari gironí des de l'any 1458, quan el contingut de la sentència segur que ja havia arribat als pobles i a les senyories feudals de la diòcesi gironina.

2.2. Els homenatges i els reconeixements de domini

L'Almoïna del Pa exigia i rebia homenatges i reconeixements de domini dels seus remences, tal i com mostren els molts documents d'aquesta mena que figuren en el seu arxiu. Però val a dir que l'últim pergami, conservat al seu arxiu i resumit als seus llibres mestres, que consigna un homenatge es va escriure el 14 de febrer de 1439.⁴⁶ Francesc Brescó i la seva esposa Margarida, hereva i propietària del mas Brescó de Borrassà van reconèixer ser persones pròpies de l'Almoïna amb tota la seva descendència i béns perquè la institució havia comprat el seu mas a Berenguer de Palol de sa Baldòria i, a més, capbreven les seves terres.

Els manuals de comptes dels pabordes també solien consignar –sobretot des de mitjans del segle XIV– els homenatges que la institució rebia. L'última referència a aquesta mena d'actes també és al manual de l'any 1457-1458: un assentament informa que un altre matrimoni de Borrassà va prestar homenatge a l'Almoïna el 23 de maig de 1457.⁴⁷ El mateix assentament aclareix que el document que recull aquest reconeixement es troba en poder de Joan Prat de la notaria de Borrassà. Però si el pergami en qüestió va arribar a l'arxiu de l'Almoïna, com seria

---

46 ADG, pergs. Pia Almoïna, Borrassà, núm. 119.

47 AHG, Hospici, núm. 53 (1457-1458), fol. XXXXI.

lògic, no s'hi ha conservat. Val a dir, però, que el nombre de referències als homenatges i reconeixements de domini rebuts per l'Almoïna també havia anat disminuint en els llibres de comptes anteriors. El manual de l'any 1439-1440 recull un bon nombre de reconeixements –en concret, 11–, el de 1440-1441, 6, i el fragment conservat de 1444-1445, només 2. A la resta de manuals no hi ha cap assentament que es refereixi a les entrades o confirmacions de la pertinença a la servitud. Només en el de l'any 1462 hi ha el pagament d'aquell cens de reconeixement, com acabem de veure.

No sembla, doncs, que l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona aconseguís exigir el reconeixement servil dels seus remences l'any 1449. Ni tampoc més tard, quan, segons Sobrequés, l'any 1452, després que la lloctinent tornés a establir l'obligació dels remences de prestar homenatges i reconèixer la seva adscripció, els senyors devien exigir-los el reconeixement de les seves obligacions. De fet, ni s'han conservat pergamins que poguessin mostrar aquesta nova exigència dels senyors ni els llibres de comptes conservats la palesen. En conseqüència, crec que es pot pensar que l'Almoïna de Girona o no va voler –o potser no va poder– tornar a exigir aquesta mena de reconeixements o, en tot cas, la documentació que va generar i conservar no ho mostra així.

A d'altres senyories de la diòcesi de Girona, la desaparició dels documents d'homenatge, reconeixements de domini o juraments de fidelitat és, fins i tot, anterior. Aquest és el cas de la família Bell-lloc de Girona, sobre la qual Fernández Trabal afirmà que "l'any 1398 reberen els darrers homenatges i capbrevacions, i a partir d'aquell moment exerciren molt esporàdicament el dret de la redempció".⁴⁸ Però, de fet, a l'arxiu del fons Mercader Bell-lloc l'últim pergami que consigna un reconeixement de domini, porta la data del 8 de novembre de 1391. El seu contingut ens informa que Berenguer Terrós i la seva esposa Bernarda, de la parròquia de Porqueres, van reconèixer ser homes propis i solius de l'abat Joan del monestir

---

48 J. FERNÁNDEZ TRABAL, *Una família catalana medieval. Els Bell-lloc de Girona...*, p. 352.

de Sant Esteve de Banyoles, senyor del Castell de Porqueres, i també li van prestar homenatge, a part de capbrevar el mas i les seves terres i especificar que estaven sotmesos a intèstia, aixòrquia, cugúcia i redempció de persones.⁴⁹

En el mateix sentit, la família dels Farners, amb propietats a l'actual comarca de la Selva, conserva un document datat l'any 1436, que constitueix l'últim homenatge que va rebre d'una dona pròpia seva.⁵⁰ En el cas de la família Caramany de Corçà, el darrer homenatge conservat al seu arxiu, data de l'any 1457 i hi consta que un home de Sant Pere Pescador va prestar reconeixement d'home propi i de remença perquè havia estat condemnat a fer-ho per una sentència del 23 de març del mateix any.⁵¹ Al *Diplomatari de Banyoles*, l'últim homenatge ressenyat és el prestat per una dona al prior de Santa Maria del Collell l'any 1447.⁵² El Cambrer del Monestir de Banyoles va rebre homenatges de persones de la parròquia de Sant Vicenç de Camós fins l'any 1448.⁵³ Pel que fa als documents conservats a l'Arxiu "Fidel Fita" d'Arenys de Mar, el darrer homenatge el va prestar un matrimoni el 14 d'agost de l'any 1424.⁵⁴ Finalment, l'últim document d'homenatge transcrit per Golobardes es va escriure el 23 de febrer de 1404.⁵⁵

Pel que fa a d'altres zones de Catalunya com, per exemple, el Collsacabra, només hi ha documents de reconeixement abans de la pesta negra.⁵⁶ Al seu torn, a la Plana de Vic se'n

---

49 J. FERNÀNDEZ I TRABAL i J. FERNÀNDEZ I TRABAL, *Inventari dels pergamins del fons Mercader Bell-lloc ...*, p. 305.

50 P. GIFRE I RIBAS i S. SOLER I SIMON, *Els Farners: vassalls de senyors i senyors de pagesos. Catàleg documental de l'Arxiu Farners*, Consell Comarcal de la Selva-Centre d'Estudis Selvatans, Santa Coloma de Farners 1996, p. 138.

51 P. GIFRE I RIBAS i S. SOLER I SIMON, *Patrimoni i Arxiu. Inventari del fons patrimonial Caramany de Corçà. Segles XIII-XX*, Col·lecció Fontanetum-2, La Bisbal d'Empordà 1996, p. 96.

52 L. CONSTANS, *Diplomatari de Banyoles...*, document núm. 1108.

53 Arxiu de la Corona d'Aragó, Hisenda, Monacals, núm. 945.

54 J. M. PONS I GURI, *Inventari dels pergamins...*, p. 254.

55 M. GOLOBARDES, *Els remences dins el quadre de la pagesia catalana...*, pp. 170-171.

56 A. SERRA I CLOTA, *La comunitat rural a la Catalunya Medieval: Collsacabra (s. XIII-XVI)*, Eumo editorial, Vic 1990.

documenten 7 abans de la pesta i només dos després.⁵⁷ Dels habitants del domini que la Pia Almoïna de Barcelona tenia a Cornellà, Sant Boi, Sant Feliu de Llobregat, Sant Just Desvern i Sant Joan Despí, va rebre 13 homenatges abans de la pesta, 6 després del 1348, i cap durant el segle XV.⁵⁸ Per contra, la mateixa institució va rebre els últims homenatges d'homes propis, solius, vassalls i afocats l'any 1417 de les possessions que tenia al Garraf.⁵⁹ Tot i això, de les propietats que aquesta institució benèfica tenia al Maresme no s'ha conservat cap pergami que consigní un homenatge ni un pagament per mals usos.⁶⁰

Per contra, Pons i Guri afirma que després de la sentència de 1457 es van seguir fent “establiments amb adscripció dels pagesos a masos o bordes i les reconeixences o confessions d'homes propis i solius”, tal com ho constaten els fons notariais “dels termes dels castells de Montclús, Montpalau i Palafolls i en instruments d'altres notaries afectants al monestir de Breda”.⁶¹ Al meu entendre, una cosa no treu l'altra. Vull dir, és lògic que els establiments es seguissin fent com abans, entre d'altres coses, perquè algunes clàusules estaven fossilitzades, a banda que els reconeixements d'homes propis es van seguir fent fins i tot després de la Sentència Arbitral de Guadalupe. Però Pons i Guri no especifica si es van seguir aplicant els mals usos o no.

---

57 E. GRÀCIA I MONT, *Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV*, Fundació Vives i Casajuana, Barcelona 1989.

58 J. BAUCELLS I REIG, *El Baix Llobregat i la Pia Almoïna de la Seu de Barcelona: inventari dels pergamins*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona 1984.

59 J. BAUCELLS I REIG, *El Garraf i la Pia Almoïna de la Seu de Barcelona: inventari dels pergamins*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona 1990.

60 J. BAUCELLS I REIG, *El Maresme i la Pia Almoïna de la Seu de Barcelona. Catàleg del fons en pergami de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona 1987.

61 J. M. PONS I GURI, “Motivacions jurídiques...”, p. 269, nota 13.

3. CONCLUSIONS

A la vista de tota aquesta documentació sembla que la darrera suspensió dels mals usos i de la servitud dictada per Alfons el Magnànim l'any 1457 i promulgada pel seu lloctinent i successor l'any 1458, es va acatar i complir a la diòcesi de Girona. Cal assenyalar també, que l'aplicació pràctica dels mals usos i dels altres pagaments derivats directament de la pertinença a la servitud, havia anat disminuint al llarg de la primera meitat del segle XV (o que, si més no, havia deixat de consignar-se per escrit). Seria molta casualitat que, precisament tota aquesta documentació hagués desaparegut... És per tot això que crec que, en l'estat actual de la recerca i per tal de respondre a l'interrogant inicial que dona títol a aquest capítol, es pot afirmar que pocs anys abans del primer alçament armat dels remences ja s'havien deixat de prestar homenatges i reconeixements de domini així com també d'aplicar els mals usos sobre la població remença gironina.

La Sentència Interlocutòria de 1455, confirmada de nou l'any 1457, suspenia la prestació dels mals usos i anul·lava la servitud a les terres catalanes. Sembla que aquesta Sentència es va respectar i complir, si més no la documentació conservada així ho demostra. A més, al capítol I de Sentència Arbitral de Guadalupe, el rei Ferran també assegura que des de la sentència dictada per Alfons el Magnànim els mals usos havien deixat de pagar-se.⁶² No trobem més referències a l'aplicació pràctica o exigència de pagament per cap mal ús després de l'any 1457 entre la documentació conservada de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona ni tampoc en la d'altres senyories. Així doncs, pocs anys abans del primer alçament armat dels remences els mals usos havien desaparegut, si més

---

62 "Por el rey don Alonso, tio nuestro de gloriosa recordacion, y despues por el señor rey nuestro padre de eterna memoria y por el principe don Carlos como su lugarteniente general, nuestro hermano que Parahiso haya, fueron los dichos malos usos inhibidos e introduzidos y de entonces aqua por los dichos pageses no se han pagado", J. VICENS VIVES, *Historia de los remensas...*, p. 339.

no a la pràctica, de les seves vides i teòricament ells havien esdevingut persones –jurídicament– lliures.

Amb tot, no podem menystenir la importància d'aquesta mena d'abusos i dels homenatges i reconeixements de domini que implicaven o confirmaven la pertinença a la servitud, o si més no, el seu valor simbòlic. La revocació feta per la Constitució “Com per lo Senyor” de l'any 1481 d'aquella famosa suspensió de 1455, és a dir, la reimposició dels mals usos i altres servituds sobre els remences és la causa directa del segon alçament armat dels remences o de la seva segona guerra, segons Vicens Vives. En qualsevol cas, val a dir que la documentació estudiada en aquest treball tampoc no reflexa en absolut aquesta nova imposició. Potser els ànims estaven encara massa trasbalsats perquè la primera guerra era massa recent i és possible que això o la por, a la qual abans fèiem referència, impedís que els pabordes de l'Almoïna, per exemple, gosessin tornar a exigir homenatges i pagaments propis o exclusius de la pertinença a la servitud.

Però el seu record, sobretot en la ment dels remences, devia mantenir-se ben viu de manera que immediatament van reaccionar davant la seva nova teòrica imposició. No cal dir que els mals usos i la servitud no només suposaven una càrrega econòmica sinó que tenien, a més a més o sobretot, una gran càrrega simbòlica: palesaven la condició de no lliure i el lligam absolut amb la terra. Per tant, seria lògic, com apuntava Vicens Vives, que només pel fet de tornar-los a sentir anomenar, els remences, i especialment molts dels que tan descontents estaven amb la solució de la primera guerra, es tornessin a revoltar per a exigir la seva definitiva desaparició.

A l'inici d'aquest capítol em plantejava una pregunta, 1457: supressió dels mals usos? L'he de respondre afirmativament a la vista de la documentació conservada –o més ben dit, de la no conservada, al meu entendre, per inexistent. Repeteixo, des dels anys 1457 i 1458 els mals usos i la servitud van deixar d'existir i, per tant, d'exigir-se a Catalunya. De manera que si aquesta afirmació fos certa, ens conduiria directament a unes altres preguntes: per què els remences es van alçar en

armes l'any 1462? Per què van tornar-hi l'any 1484? En tot cas, hauríem de tenir presents les reflexions de Pierre Vilar: “El pagès català lluita *alhora* contra els lligams jurídics senyorials i pel manteniment perpetu de l'explotació engrandida que les pestes li han assegurat.”⁶³

---

63 P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna...*, vol. I, p. 202, la cursiva és del mateix Vilar.

CONCLUSIONS

En aquest llibre he estudiat els homenatges i els cobraments dels mals usos rebuts i aplicats per l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona sobre els seus homes i dones adscrits entre els anys 1331 i 1458, a més del seu impacte sobre la vida diària dels remences. Això m'ha permès conèixer millor el funcionament real de la servitud catalana medieval. Aquesta recerca no hagués estat possible sense els manuals de comptes dels pabordes de la institució, sens dubte fonamentals, perquè al constituir una llarga font seriada, corresponent a un únic i gran domini, m'ha permès analitzar la servitud i la seva evolució durant un llarg període de temps. Els pergamins i l'altra documentació generada per l'Almoïna completen la base documental del treball.

Entre els anys 1300 i 1457, l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona va rebre 1.258 homenatges o reconeixements de domini o, si més no, aquests són els que han quedat documentats. Pel que fa a les firmes d'espoli forçades, és a dir, el mal ús que gravava el casament dels remences, la institució el va cobrar 424 vegades, entre 1331 i 1452. Però cal dir que en contra del que afirmaven les disposicions legals i els *Costums*, les firmes no les van pagar només homes propis de la institució, sinó també alguns altres dels quals he pogut establir, amb tota seguretat, la seva adscripció a d'altres senyories. Eren remences propis d'altres dominis però que tenien alguna possessió per l'Almoïna de Girona i que, per tant, també li pagaven per aquest concepte. D'altra banda, 557 remences es van redimir de l'Almoïna. Com que els pabordes van consignar la raó que justificava bona part d'aquestes redempcions, l'estudi dels manuals m'ha permès establir que

la redempció majoritàriament només era un tràmit per poder tornar a adscriure's a una altra senyoria. Finalment, entre 1331 i 1458, hi ha documentats 105 pagaments en concepte d'intèstia i/o d'eixòrquia.

Pel que fa al significat i les limitacions que comportaven els mals usos, com a trets definitoris de la pertinença a la servitud, la conclusió més important és que, al meu entendre, la condició servil seguia transmetent-se de pares a fills, encara que ja no visquessin al mas que originàriament els havia exigít ser remences. I dic això, perquè la documentació de l'Almoïna mostra, també d'una manera ben clara, que el lligam entre el remença i la terra no impedia que el pagès en marxés sense haver-se redimit, encara que fos per anar a viure i a tenir una professió a qualsevol vila o ciutat privilegiada. De fet, alguns dels remences que paguen per mals usos o presten homenatge a la institució no només no viuen al domini d'origen sinó a alguna vila o ciutat on reconeixen tenir-hi un ofici. Aquesta afirmació no només és vàlida pels remences de l'Almoïna de Girona perquè, al meu entendre, els casos ressenyats per Hinojosa, Serra Vilaró o Freedman, demostren que també era habitual a d'altres senyories, de manera que no era una situació excepcional o exclusiva d'aquesta senyoria gironina.

Una de les principals conclusions de l'obra és que la sentència interlocutòria que rei Alfons el Magnànim va dictar l'any 1457 i que suspenia la prestació d'homenatges i el cobrament de mals usos a Catalunya va ser decisiva: l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona va deixar de rebre homenatges i de cobrar mals usos als seus remences després d'haver estat proclamada. Ara com ara sembla que el mateix va succeir a d'altres senyories catalanes. Aquesta constatació seria certa, encara que sigui el resultat d'una via de recerca negativa, és a dir, deduïda per la manca de testimonis documentals. D'aquesta manera, sembla ben plausible que des de l'any 1458, pocs anys abans de la primera guerra remença i mentre els remences es reunien per buscar solucions, els homenatges i els mals usos havien deixat d'exigir-se als serfs catalans.

Si tenim en compte les xifres esmentades més amunt, l'estudi global de tots els homenatges i els mals usos revela que 1.258

remences van reconèixer que ho eren, però que només 557 van redimir-se perquè volien obtenir la pròpia llibertat o per poder sotmetre's a un altre senyor. Així mateix, es constata que només 424, és a dir, una tercera part, van pagar la firma d'espoli forçada quan es van casar. Finalment –i això pot resultar sorprenent– només 105 d'aquests remences van morir sense descendència en línia directa, sense haver testat o en ambdues circumstàncies. Crec que val la pena subratllar que malgrat la riquesa del contingut dels llibres de comptes dels pabordes, no hi ha cap testimoni del cobrament de l'arsia i de la cugúcia. En conseqüència, sembla que podem assegurar que o bé els remences rarament queien en les situacions per les quals estaven subjectes a aquests mals usos o bé l'Almoïna no els exigia, i sembla que el mateix podem dir d'altres senyories.¹

En un altre ordre de coses, i tal com indicaven els *Costums de Girona*, tots els mals usos cobrats per l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona (si s'exceptuen les redempcions de les noies “verges”) eren proporcionals als béns posseïts per la persona subjecta al pagament. Les informacions aportades pels pabordes en els assentaments dels seus llibres de comptes ho palesen a bastament. Cal pensar, a més, que si els pabordes de l'Almoïna seguien les indicacions dels *Costums* de la seva diòcesi a l'hora de redimir les “verges”, també ho farien en la resta de mals usos. En conseqüència, els preus pagats per redempcions, firmes d'espoli, intèsties i eixòrquies eren variables i equivalien, teòricament i al meu entendre, a la tercera part dels béns mobles i semovents de la persona que havia provocat el pagament.

Així les coses, de cap manera aquests pagaments ens poden servir per establir una major o menor pressió de les senyories sobre els seus adscrits, però sí que serveixen per mesurar el creixement econòmic dels masos i dels seus tinents. Per tant, una redempció o una intèstia més cares, posem per cas, ens

---

1 Xavier Puigvert ha localitzat l'exigència d'una cugúcia a l'Arxiu Històric Comarcal d'Olot; vegeu *Història de la Garrotxa*, Diputació de Girona, en premsa. Dec la notícia a la seva amabilitat.

indiquen un major potencial econòmic del pagador o del seu mas d'origen. De fet, només podríem valorar la major o menor pressió de la senyoria si disposéssim de totes les dades: les del que aquesta recaptava i les de la renda del pagès que feia el pagament. Per altra banda, tampoc no es pot valorar l'increment o davallada del cost dels pagaments si no s'estableix primer el creixement econòmic i l'evolució dels preus, perquè sense aquestes dues variables no es pot parlar de l'evolució de la renda real.

Amb tot, penso que els mals usos no han de ser vistos només des de la seva vessant econòmica, malgrat els pagaments que suposaven. I això tant pel que fa als beneficis que n'obtenien les senyories com a les despeses i molèsties que comportaven als remences. Cada vegada que s'havia de pagar un mal ús o de prestar un homenatge o un reconeixement de domini es recordava o confirmava la pertinença a la servitud, és a dir, el fet de ser jurídicament no lliure. Cal pensar també que cada exigència de pagament per un mal ús acabava essent coneguda per la resta de la comunitat, tant pels remences com pels lliures. La humiliació o ressentiment que podia provocar al remença devia ser pitjor encara si no vivia al mas d'origen. Tal com hem vist, en algunes ocasions els homenatges i les redempcions eren prestats, reconeguts i pagats per persones que, en el moment de fer-ho, no vivien en cap mas remença de l'Almoina de Girona; alguns ni tan sols residien a la parròquia on es trobava el seu mas d'origen i a causa del qual ells eren homes o dones propis i solius de la institució. Bona part d'aquests remences vivien a viles i ciutats on, malgrat els seus privilegis i franqueses, seguien essent remences i, per tant, no eren jurídicament lliures i estaven sotmesos als mals usos com la resta de persones servils; i això era així visquessin on visquessin i fos quin fos el seu treball.

Per contra i pel que fa a les firmes d'espoli forçades, cap dels 424 pagaments rebuts per la mateixa Almoina de Girona no va ser efectuat per persones que no vivien al mas d'origen en el moment de casar-se. De fet, és lògic que fos així, perquè aquest mal ús gravava els remences que en casar-se asseguraven sobre les terres adscrites al seu mas part del dot que rebien

els seus cònjuges. En certa manera era una garantia que es reservaven els senyors per tal d'assegurar-se que les seves possessions es mantindrien intactes i no es desintegrarien com a conseqüència d'un possible trencament del matrimoni. Per tant, és lògic que només paguessin les firmes d'espòli forçades els remences tinentes de masos o els seus hereus o titulars; la resta –si volia– devia tenir la possibilitat d'assegurar el dot rebut sobre qualsevol altra propietat per la qual potser també hauria de pagar la firma al senyor que en tingués el domini directe.

En aquest sentit, la qüestió dels homenatges i les redempcions resulta ben diferent. Directament o indirecta, la prestació d'un homenatge o el pagament d'una redempció portava aparellat el reconeixement o la renúncia d'uns possibles drets d'herència o de propietat sobre el mas. Això era així sense que importés on hagués nascut i on visqués l'home o dona propi. És a dir, una de les funcions dels homenatges era fixar per escrit de quin mas provenia cadascú i si, malgrat no viure-hi, hi seguia tenint drets en cas de manca d'hereus en línia directa. Pel que fa als interessos de la senyoria, crec que una de les funcions de les redempcions també resulta molt clara: el remença a més de comprar la llibertat personal per poder abandonar el domini d'origen també, i sobretot, renuncia als drets que pogués tenir sobre les possessions dels seus avantpassats, de manera que, pel que a ell respecta, el mas pot tornar a ple domini del senyor, en cas de manca de descendència.

Finalment, els dos mals usos que gravaven la mort dels remences en determinades situacions, la intèstia i l'eixòrquia, afecten directament la qüestió de la successió de la tinença pagesa. El seu objectiu era, precisament, intentar evitar que a la mort del titular de l'explotació, aquesta quedés vacant encara que només fora temporalment o, si més no, obtenir un rescabament econòmic per aquesta contrarietat. El senyors volien assegurar-se que el pagès tingués interès en testar i, per tant, que la successió al mas es faria immediatament i sense vacil·lacions, de manera que els ingressos no disminuïrien, a banda que també els permetia assegurar-se que el mas i la masada no es repartirien entre diversos hereus.

En el fons, tots aquests mals usos pretenien i garantien, però sobretot prevenien, que els senyors que els exigien no perdessin mai les rendes que obtenien de les propietats que havien establert als seus homes i dones propis. Més directament o indirecta, tots els mals usos, els homenatges i les altres prestacions a les quals estaven sotmesos els remences catalans, pivotaven al voltant de la terra més que no pas al voltant de les persones que la posseïen i treballaven. Això és lògic perquè els mals usos són drets de la senyoria alodial i no pas de la jurisdiccional. El que aquestes exaccions servils permetien era que els senyors controlessin la terra, el seu conreu i –cal dir-ho?– les rendes que generava. Tanmateix per controlar la terra cal controlar les persones que en tenen el domini útil o que hi poden tenir drets hereditaris, hagin abandonat o no el mas d'origen, visquin on visquin i treballin del que treballin. D'aquí que el control de les persones, via pagament de mals usos i prestacions d'homenatges, sigui una prioritat de les senyories feudals catalanes. No cal dir, a més, que cada mal ús aportava a la senyoria un ingrés extraordinari gens menyspreable.

Un altre dels avantatges d'haver treballat un sol domini senyorial que compta amb uns rics llibres de comptes, a més dels acostumats pergamins, és que permet fer l'estudi d'una senyoria al llarg del temps. Contra el que sovint s'ha dit, la documentació del període posterior a la pesta negra palesa que aquesta mortífera epidèmia no va provocar un empitjorament de la condició dels remences de l'Almoina ni tampoc un control senyorial més ferri. I dic això perquè en els anys immediatament posteriors a la pesta van augmentar els pagaments per intèsties i eixòrquies, però també el nombre de les redempcions concedides. La quantitat d'homenatges rebuts per la institució tampoc no va créixer molt significativament després del 1348 i, el que és més important, les clàusules que contenen no van canviar en absolut.

Per altra banda, i encara que no s'observen diferències molt rellevants entre el període anterior i el posterior a l'arribada de la pesta negra a les terres gironines, cal dir que des de principis del segle XV el nombre d'homenatges i de pagaments pels

mals usos van anar disminuint lentament fins a desaparèixer bruscament de la documentació a partir de l'any 1458, és a dir, després de la suspensió temporal decretada pel Magnànim. Aquesta desaparició, com he dit, no només va tenir lloc en el domini de l'Almoina sinó també en d'altres senyories. Per tant, em penso que ha arribat l'hora de formular una pregunta decisiva: si tenim present que bona part dels medievalistes han atribuït les guerres protagonitzades pels remences des de l'any 1462 als mals usos i a la necessitat de deslliurar-se de la servitud i que el rei va anul·lar la servitud l'any 1457, per què es van alçar en armes els remences?

Ara com ara, la resposta a aquest interrogant queda pendent. Però no és l'únic interrogant que es manté. La recerca aquí finalitzada m'ha plantejat noves qüestions que em penso que són fonamentals. Una d'elles, per exemple, serà la d'establir què suposaven els pagaments dels mals usos dins dels ingressos totals de l'Almoina, o bé quins altres ingressos rebuts per aquesta institució provenien de pagaments derivats de la servitud. Penso, entre altres coses, en la sortida de mas cobrada per la institució per la venda de terres pertanyents als pagesos d'algun dels seus masos propis, el domini directe de les quals era d'una altra senyoria. Com que com hem vist, la remença no impedia la mobilitat dels remences, també caldrà estudiar quins eren els seus circuits de moviment, on anaven els que marxaven del domini i d'on venien els que hi arribaven i, sobretot, com aconseguien abandonar el domini i com el seus senyors els podien localitzar. La riquesa del fons documental que he treballat pot proporcionar les dades suficients per cobrir aquests buits. Vull destacar molt especialment que s'han conservat els llibres de comptes coetanis a les dues guerres remences així com també els dels anys immediatament anteriors i posteriors. Espero que el seu estudi em permetrà oferir noves hipòtesis sobre el perquè d'aquestes guerres.

La recerca ara acabada potser ha tancat algunes portes, però sens dubte n'ha obert unes quantes més.

El Patronat Francesc Eiximenis de la Diputació de Girona és la xarxa de centres d'estudis que impulsa la recerca local i contribueix a l'estudi i a la difusió del patrimoni cultural i natural de les comarques gironines.

Centres adscrits

Institut d'Estudis Gironins
Institut d'Estudis Empordanesos
Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles
Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca
Amics de Besalú i el seu Comtat
Associació Arqueològica de Girona
Institut d'Estudis Ceretans
Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès
Institut d'Estudis del Baix Empordà
Centre d'Estudis Selvatans
Cercle d'Estudis Històrics i Socials de Girona
Assoc. d'Història Rural de les Comarques Gironines

Diputació de Girona Patronat Francesc Eiximenis

Pujada de Sant Martí, 5
Apartat de Correus 11
17080 Girona
Tel. 972 20 57 00
Fax 972 20 80 88
E-mail: eixim@ddgi.org
Web: www.ddgi.org/eiximenis

